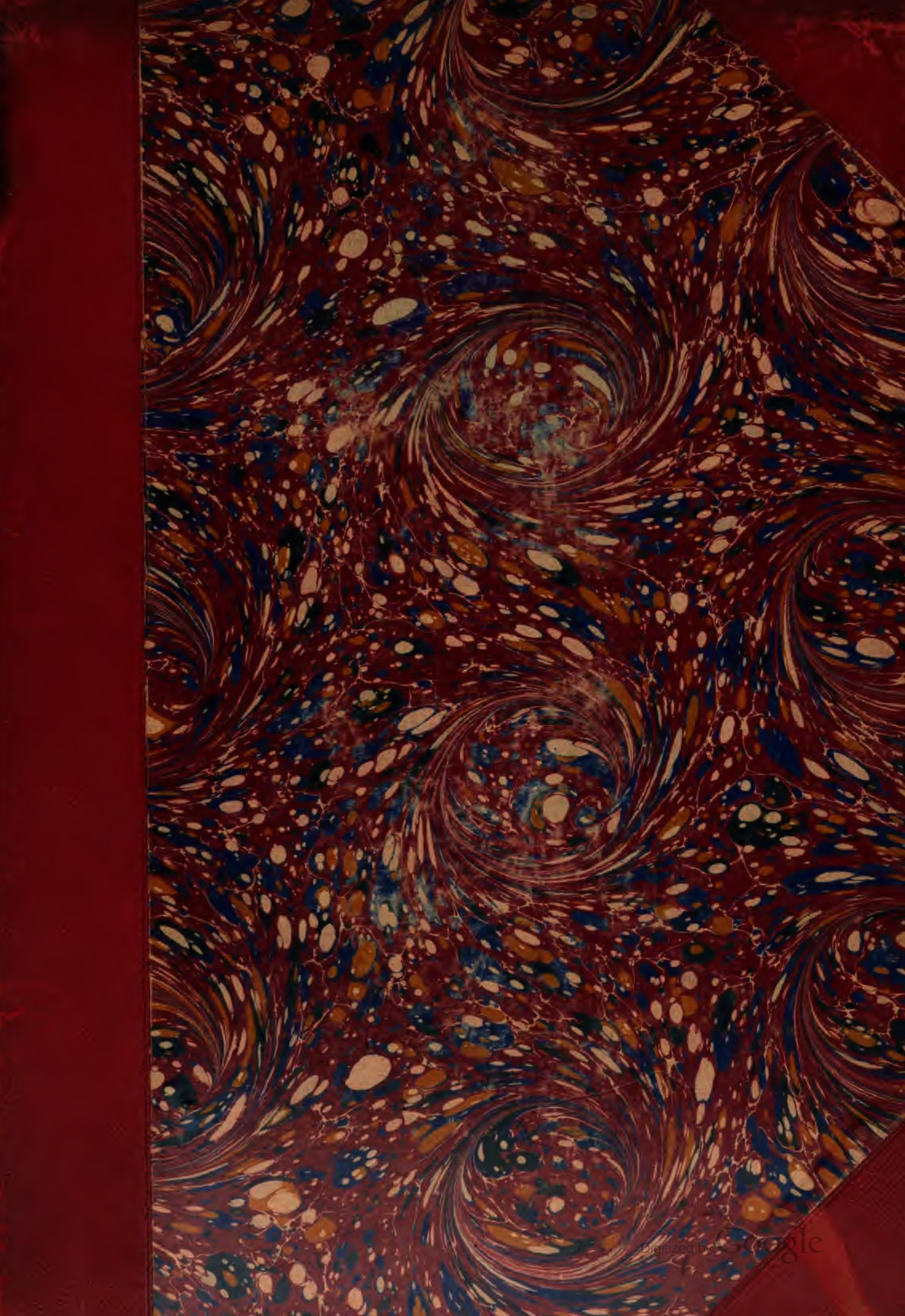

B. PETRÍCEICU-HASDEŬ

ETYMOLOGICUM MAGNUM

ROMANIÆ

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICŢIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE
A
ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINŢA ŞI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEICU-HASDEU

Membru al Academieĭ Române, al Academieĭ Imperiale de Sciinţe şi al Societăţiĭ Imperiale archeologice dela St. Petersburg, al Societăţiĭ de Linguistică din Paris, al Academieĭ Regale din Belgrad, al Societăţiĭ Academice din Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole, al Societăţiĭ Neo-linguistice Americane din Baltimore etc.; Director general al Archivelor Statuluĭ; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Mănţinem dar aceste frumóse expresiunĭ întrebuinţate de străbunĭ, şi nu ne temem de cuvinte carĭ aŭ căpĕtat de vécurĭ înpămîntenirea...

CAROL I.

... marĭ şi nétede socotéle etimologhiceştĭ, adecă tâlcuitóre de cuvinte

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL IV.

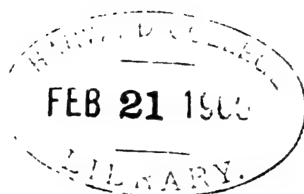
ÎNTRODUCEREA

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

59 — Strada Berzeĭ — 59

1898.

NEGRU-VODĂ

Un secol şi jumătate din începuturile Statuluĭ Ţereĭ-Românescĭ

(1230—1380)

CA ÎNTRODUCERE LA TOMUL IV

DIN

„ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ“

DE

B. P. HASDEU

BUCURESCI

1898.

PRE-CUVÎNTARE

Aveam în cuget de a da în fruntea tomuluĭ IV al Etimologiculuĭ o întroducere de vr'o treĭ-patru cóle de tipar dupĕ mustra tomurilor trecute. O înțelegere luată în sînul Academieĭ Române, în sedințele din 27 și 29 Martie 1897, pune capĕt lucrăriĭ mele, îngăduindu'mĭ urmarea numaĭ pînă la anul 1898. Fața cu acéstă urmare, adecă curmare din partea doctuluĭ corp, de vreme ce nu voĭu maĭ păși înainte, m'am hotărit de a mă executa pe mine însumĭ printr'un *nec-plus-ultra* după mĕsura mijlócelor mele. Iată de ce „Negru-voda“ ese așa cum ese.

Este o datoriă a mea de inimă și de minte de a rosti aci o adâncă, o nemărginită, o adevĕrată recunoscință

Maiestățiĭ Sale

Regeluĭ,

care singur m'a îndemnat la muncă și mĭ-a inlesnit'o, astfel că **Intemeiătoruluĭ Regatuluĭ Românilor** i se închină studiul meŭ despre **Intemeiătoriĭ Statuluĭ Țereĭ-Românescĭ.**

Și isprăvind, mândru de câte am făcut, făcênd ceea ce am voit eŭ a face, las Etimologiculuĭ un măreț veșnic adio, mângăindu-mĕ cu vorba Stăpânuluĭ meŭ: „sînt multe lăcașe“ . . .

Hasdeŭ.

Câmpina, 1 Ianuarie 1898.

NEGRU-VODĂ

UN SECOL ŞI JUMĂTATE DIN INCEPUTURILE STATULUI ŢEREI-ROMÂNESCI

(1230—1380).

Fie-care tom din *Magnum Etymologicum* este preces de câte o întroducere, cuprinḑênd o monografiă istorico-filologică, pré-întinsă saŭ pré-generală pentru a puté figura ca un simplu articol în şirul cel alfabetic al cuvintelor, dar menită a arunca o lumină metodologică asupra opereĭ întregĭ. Tóte aceste întroducerĭ vor formà cu timpul o colonadă de Propylee la Acropolea limbeĭ române.

Ca întroducere la tomul al patrulea, mĭ-am ales anume pe Negru-vodă, cu care m'am ocupat fórte mult sînt acum treĭ-ḑecĭ de anĭ, numaĭ astăḑĭ însă nu mĕ maĭ sfiesc de a crede că am reuşit pe deplin în deslegarea acesteĭ anevoióse probleme. In studiul meŭ despre Basarabĭ am limpeḑit maĭ întâĭu elementul cel legendar; îmĭ maĭ rĕmâne dară momentul cel istoric despre întemeĭarea Ţereĭ-Românescĭ. Maĭ lămurit, din colectivitatea voevoḑilor noştri celor *Negri* din vécul de mijloc, dintre aceĭ Basarabĭ carĭ stăpâniseră numaĭ câte o porţiune din teritoriul muntenesc înainte de unificarea Statuluĭ, trebuĭ să precisàm acum într'un mod definitiv pe cel întâĭu unificator saŭ pe unificatoriĭ ceĭ de'ntâĭu, o representaţiune concretă, personalitatea saŭ maĭ bine epoca luĭ *Negru-vodă* celuĭ în specie.

Atât în privinţa „Basarabilor“, cât şi 'n acea a luĭ „Negru-vodă“, sînt fericit de a constata că din capul loculuĭ nemerisem punctul de plecare cel adevĕrat, astfel că tot ce'mĭ maĭ lipsĭa atuncĭ

eraŭ numaĭ unele fapte documentale, óre-carĭ amărunte necesare pentru o desăvîrşită demonstraţiune. Îmĭ maĭ lipsĭa încă ce-va: temperamentul. Vrîsta cu multă greutate mĭ-a dat sângele rece de a puté judeca fără supĕrare greşelile une-orĭ fórte supĕrăcĭóse ale altora. Greşelile altora, greşelile mele, greşelile tuturor acelora carĭ se silesc a sparge o cale viitóre saŭ a îndrepta calea cea trecută, sînt simptome ale transformaţiunil succesive, sînt crize ale progresuluĭ; neiertate sînt numaĭ greşelile celor îngurḑiţĭ de a sta pe loc saŭ de a se opri în ruptul capuluĭ îndărît. Iată de ce să nu se mire neminea, când voĭu vorbi adesea cu amiciă şi chĭar cu admiraţiune, cel puţin nicĭ o dată cu duşmăniă, despre aceĭ muncitorĭ carĭ nu se împacă saŭ întârḑiă de a se înţelege cu vederile mele. Ḑic „despre muncitorĭ“; cât despre secăturĭ, nu voĭu vorbi nemic: „de minimis non curat praetor“.

Studiul de faţă se împarte în treĭ capitole:

1. Literatura înainte de *Istoria critică a Românilor;*
2. Literatura după *Istoria critică a Românilor;*
3. Întemeĭarea Ţereĭ-Româneseĭ.

Aşeḑând *Istoria critică a Românilor* la mijloc între ceea ce'ĭ precede şi între ceea ce'ĭ urméză, între literatura prealabilă şi între cea ulterióră, îmĭ este dat de a puté studia întréga evoluţiune a proprieĭ mele ideĭ într'un sens hegelian: de'ntâĭu controlaĭ afirmaţiunea veche cea neverificată, controlul meŭ fiind controlat apoĭ de către ceĭ-alţĭ după mine, pe carĭ controlându'ĭ eŭ-însumĭ la rîndul meŭ, controlul cel multiplu ambilateral îmĭ va aduce o nouă afirmaţiune verificată.

Pentru a constitui *intréga evoluţiune*, după cum am numit'o, voĭu notifica în literatura cea prealabilă tóte puncturile carĭ îmĭ serviseră ca jalóne pentru „Istoria critică“, şi voĭu notifica nu maĭ puţin în literatura cea ulterióră tóte câte mĕ ajută maĭ departe la conclusiunea de astăḑĭ, adecă la ideea cea definitivă actuală.

Primele două capitole sînt premerse fie-care de a sa propriă bibliografiă, pentru a nu se repeta mereŭ în cursul textuluĭ nesce citaţiunĭ obositóre pentru atenţiunea lectoruluĭ. În capitolul al treilea însă fie-care paragraf îşĭ are bibliografia sa a-parte, fiind de tot specială.

Cele treĭ capitole se încheiă printr'un duplu *Apendice documental* şi prin câte-va importantisime *Fac-simile*.

I.

LITERATURA ÎNAINTE DE «ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR»

§ 1. Bibliografia.

Cantemir, Hronicul Romano-moldo-vlachilor alcătuit la aniĭ 1710, Iașĭ 1835—6 in-8 t. II p. 359—402, XX. O copiă maĭ corectă, executată de d. Gr. Tocilescu după manuscriptul original, în biblioteca Academieĭ Române. — *Filipescu (Constantin Căpitanul)*, Istoriile Domnilor Țĕriĭ-Românescĭ, la Laurian-Bălcescu, Magazin istoric t. I p. 83—7; cfr. ib. p. 10—12. —*Radu Grecénu*, Fragmente, în Revista Română t. I p. 577, II p. 250 sq. — *Stefan Ieromonahul*, Viéța luĭ Nicodim Sânțitul, Bucurescĭ 1883 in-8 p. 30 sqq.; cfr. Ștefulescu, Mănăstirea Tismana p. 18.—*Samuil Clain (Micul)*, Annales Principum Transalpinorum, ap. Engel I p. 90—4; cfr. N. Densușianu, Monumente pentru istoria țereĭ Făgărașuluĭ p. 104 sq. —*Engel*, Geschichte der Moldau und Walachey, Halle 1804 in-4, t. I p. 57, 59, 63, 91—6, 148—9.—*Idem*, Geschichte der Bulgarey, 1797 p. 436. — *Idem*, Geschichte von Serwien, 1801 p. 235. — *Miron Costin*, Cartea pentru descălecatul dintâiu a țeriĭ Moldoveĭ, la Cogălnicénu, Letopisețele t. I p. 31. — *Idem*, Chronika ziem moldawskich y multańskich, la I. Bogdan, Cronice inedite p. 160, 167.—*Idem*, Opisanie ziemie Mołdawskiej i Multańskiej, la Dunin-Borkowski, Pisma, Lwów 1856, cfr. Hasdeŭ, Archiva istorică t. I p. 159 sqq.—*Luccari*, Copioso ristretto degli Annali di Rausa, Venetia 1605 in-8 p. 43, 96, 104—5. — *Gebhardi*, Geschichte der mit Hungarn verbundenen Staaten: Bulgarien, Walachey, Moldau. Leipzig 1782 in-8 p. 280 sqq.—*Φωτεινός*, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τρανσιλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, Wien 1818 in-8 t. I p. 288—94, t. II p. 2—8, 20—21. — *Filstich*, Schediasma historicum de Valachorum historia annalium Transilvanensium multis in punctis magistra et ministra, Jenae 1743 in-4 p. 18. — *Hurmuzaki*, Fragmente din istoria Românilor, Bucurescĭ 1879 in-8 t. I p. 227—32, 258; cfr. Hunfalvy, Rumänische Geschichtschreibung p. 52.—*I. Eder*, Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae, Cibinii 1803 in-16 p. 53—4. — *Șincaĭ*, Chronica Românilor, Iașĭ 1853—4 in-4 t. I p. 248—9, 288, 290, 298. — *Laurian*, Istoria Românilor, ed. IV Bucurescĭ 1873 in-8 p. 243. — *Φιλιππίδης*, Ἱστορία τῆς Ῥουμουνίας, Leipzig 1816 in-8 t. I p. 437 sq. — *Florian Aaron*, Idee repede de Istoria principatuluĭ Țeriĭ-Românescĭ, Bucurescĭ 1835 in-8 t. I p. XIX, 35 sq. — *Heliade*, Historia Românilor, ed. II Bucurescĭ 1870 in-8 p. 48, 89, 92, 98, 101 sq. — *B(auer)*, Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, Francfort et Leipsic 1778 in-8 p. 32. —*Бессоновъ*, Болгарскія пѣсни, Moscva 1855 in-8 p. 6—9, 18, 42, 43, 69, 70, în Временникъ Общ. Ист. и Древностей t. XX. — *Idem*, Былины Рыбникова, Moscva 1862 in-8 p. CCCXXX sqq. — *Roesler*, Die Anfänge des walachischen Fürstenthums, Wien 1867 in-8 p. 6 sqq. — *Idem*, Romänische Studien, Leipzig 1871 in-8 p. 268 sqq. — *Kogalnitchan*, Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie, Berlin 1837 in-8 t. I p. 47 sq. — *Sulzer*, Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens, Wien 1781—2 in-8 t. II p. 33, t. III p. 631. — *C. Aricescu*, Istoria Câmpulunguluĭ, Bucurescĭ 1855 in 8, I—II. — *Tunusli* frațĭ, Istoria politică și geografică a Țereĭ-Româneseĭ, trad. de G. Sion, Bucurescĭ 1863 in-8 p. II, 8, 12 sq.; originalul: Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφική, Wien 1806 in-8. — *Vaillant*, La Romanie ou histoire, langue etc. des Ardialiens, Vallaques et Moldaves, Paris 1844 in-8 t. I p. 138 sqq. — *Палаузовъ*, Румынскія господарства Валахія и Молдавія, studiul publicat în revista Отечественныя Записки, 1858 p. 254—7. — *Ubicini*, Provinces d'origine roumaine (L'univers, Paris 1856 in-8) p. 29 sqq.

§. 2. Cronicele muntenescĭ.—Miron Costin.

Punctul cel culminant al începuturilor Țereĭ-Romănescĭ este Mircea cel Mare (1387—1418), după cum pentru Moldova punctul cel culminant este Alexandru cel Bun (1399—1432), amîndouĕ puncturile cele culminante încălecând anul 1400 și formând o trăsură de unire între ambiĭ seculĭ al XIV-lea și al XV-lea.

Intr'o epocă anterióră luĭ Mircea cel Mare și luĭ Alexandru cel Bun, ce-va maĭ curând saŭ ce-va maĭ tărḑiŭ, se întâmplase nascerea celor douĕ Staturĭ românescĭ dela Dunăre, așa numita descălecătóre, adecă un Domn în Moldova și un alt Domn în Țéra-Românéscă sosind d'a-călarelea din părțile Ardéluluĭ și oprindu-se pe loc pentru a descălecà și a rĕmâné aci pentru tot-d'a-una într'un chip hotărît și așeḑat.

Inlăturând acum Moldova, mĕ voĭu mărgini de astă dată numaĭ cu Țéra-Romanéscă.

Tóte cronicele muntenescĭ, dintre carĭ cele maĭ vorbărețe sînt a luĭ Radu Grecénu și a luĭ Constantin Căpitanul Filipescu, se unesc asupra următórelor cincĭ particularitățĭ:

1°. Intemeietorul se numĭa Negru-vodă;

2°. Intemeietorul venise din Făgăraș;

3°. Intemeietorul stăpânĭa peste Carpațĭ nu numaĭ Făgărașul, dar și Amlașul;

4°. Intemeietorul a fost primit în Oltenia cu brațele deschise fără luptă;

5°. Intemeietorul a înființat maĭ multe orașe în Muntenia, nu în Oltenia.

Repet încă o dată, aceste cincĭ particularitățĭ sînt comune tuturor cronicelor muntenescĭ, tuturora fără excepțiune; și—notațĭ bine de pe acuma—numaĭ aceste cincĭ particularitățĭ, așa cum sînt ele redactate maĭ sus, se vor constata în fond a fi adevĕrate.

Divergințele se încep printr'o simplă amplificațiune a primeĭ particularitățĭ: unele cronice lasă singuratec numele Negru, pe când cele maĭ multe îĭ acață pe Radu, făcênd astfel pe Radu-Negru.

Apoĭ desbinarea cea mare este acea cronologică: 1080, 1215, 1241, 1280, 1290, 1313...

Intre cronicariĭ muntenescĭ nu trebuĭ să perdem din vedere pe Miron Costin, cronicar moldovenesc, dar care utilisase totuşĭ o veche cronică muntenéscă, necunoscută astăḑĭ. El pune numaĭ pe Negru-vodă, fără amplificativul Radu, vorbind cu treĭ ocasiunĭ despre acest întemeietor al Țereĭ-Românescĭ:

1°. In „Cartea pentru descălecatul dintâĭu“, Miron Costin ḑice: „Iară după ce s'aŭ pustiit de Atila, că uniĭ mutațĭ préste Dunăre „la Dobroge, uniĭ preste munțĭ asupra Oltuluĭ ceĭ din țara Munte„néscă, cestilalțĭ la Maramorăş pină la vremea luĭ Laslăŭ craĭul „creştin unguresc, la a căruĭa vreme s'aŭ descălecat al doele rînd: „de Dragoş Voevod țara nóstră şi de Negru Voevod țara Mun„tenéscă. Care craĭu unguresc aŭ stătut la velétul dela Hristos „*1080*..“

In scurt, Miron Costin aşéḑă în Oltenia pe Negru-vodă la anul 1080, făcêndu'l tot-o-dată contimpurén cu Dragoş-vodă din Moldova.

2°. Intr'o altă lucrare analógă, în limba polónă, Miron Costin urcă la acelaşĭ an 1080 pe ambiĭ întemeietorĭ, pe cel muntenesc numindu'l Negru, de două orĭ aşa, fără nicĭ un Radu. După legendă—maĭ adaogă el—acel intemeietor eră bastard al unuĭ voevod ardelenesc. Apoĭ desvoltă pe larg împregĭurarea că toțĭ Munteniĭ sînt negricĭoşĭ la față, şi că decĭ nu cel de'ntâĭu Domn la dînşiĭ purtase numele de Negru: „zła consequentia że czarnym tego pierwszego ich hospodara zwano“. În fine, Miron Costin pune acéstă împregĭurare în legătură cu epitetul „Kara-iflak“, adecă „Negri-Românĭ“, pe care Turciĭ îl daŭ Muntenilor: „dla czego y Turcy postrzegszy to Karawłachami to iest czarnymi Włochami ich zowią“. Acest întreg epizod e fórte interesant, dar este confus, şi tot-o-dată Miron Costin scapă din vedere că şi pe Moldovenĭ Turciĭ îĭ numĭaŭ de asemenea negri: „Kara-bogdan“.

3°. In poema despre amîndouĕ țerile române, scrisă tot polonesce anume la 1684, Miron Costin ne lămuresce maĭ întâĭu că se raḑimă pe cronice de prin mănăstirĭ moldovenescĭ şi muntenescĭ: „żywoty et annales Hospodarów po monasterach Mołdawskich y „Multańskich“; apoĭ repetă legenda despre Negru-vodă ca bastard al unuĭ voevod ardelenesc, numindu'l de maĭ multe orĭ numaĭ Negru fără nicĭ un Radu; în sfîrşit, preciséză epoca descălecăriĭ cu totul altfel decât în lucrările cele precedințĭ: nu la 1080, ci tocmaĭ între aniĭ 1280—1290, adecă „după socotéla Muntenilor

sînt aprópe patru-sute de anĭ“: „blisko czterech set lat swych od Negruła liczą“, calculându-se ca basă data 1684 când scriea Miron Costin, şi maĭ adaogă că întemeietorul Moldoveĭ este maĭ noŭ numaĭ cu 20 de anĭ, prin urmare între 1300—1310.

In secolul trecut generalul rus Bauer, care petrecuse maĭ multă vreme în Ţéra-Românéscă, a cunoscut, direct saŭ indirect, o cronică munténéscă cu Radu-Negru la anul 1313, dar şi cronica moldovenéscă a luĭ Miron Costin cea cu Negru-vodă la 1080.

Cam tot pe timpul luĭ Bauer, cronica luĭ Miron Costin cea cu anul 1080 a fost consultată de stolnicul Constantin Cantacuzin, a căruĭa lucrare e publicată grecesce la 1806 de fraţiĭ Tunusli.

Vom vedé maĭ jos că acea dată 1080 din Miron Costin a fost cercetată de asemenea de Fotino.

Contimpuranitatea luĭ Negru-vodă cu vodă Dragoş şi coincidinţa luĭ Negru-vodă cu Negriĭ-Românĭ, acestea două ne pregătesc deja la teoria luĭ Cantemir, care însă nu maĭ este cronicar ca Miron Costin, ci istoric în tótă puterea cuvîntuluĭ.

§ 3. Boierul Murgul. — Stefan Ieromonahul.

Cronica munténéscă cea maĭ veche, din cele cunoscute pînă acum, s'a păstrat numaĭ în vr'o câte-va extracte la Ragusanul Luccari, care o utilisă pe la anul 1590. Pentru cea de'ntaĭu dată în tipar ne întimpină acolo, ca întemeietor al Ţereĭ-Românescĭ, un „Negro Voievoda“, fără adaos de „Radu“. Acest Negru-vodă ne este dat la anul 1310 ca tată al luĭ Vladislav-vodă, prin urmare nu alt cine-va decât Alexandru Basarabă. Aci, ca şi în cronicele cele obicĭnuite, întemeĭarea Statuluĭ muntenesc se atribue uneĭ descălecărĭ din Ardél.

La Luccari se vorbesce d'o potrivă despre întemeiarea Moldoveĭ ca şi a Ţereĭ-Românescĭ, înşirându-se primiĭ Domnĭ pînă pe la anul 1450. Luccari ne spune că el avea la mână o relaţiune scrisă de boierul muntenesc „Murgul“, pe care 'l trimisese Dan-vodă ca să se împace cu sultanul Amurat pe la anul 1450. Acelaşĭ

an final 1450 este pentru Moldova şi Ţéra-Românéscă. Acéstă indicaţiune cronologică corespundĕnd pe deplin, este invederat că anume Murgul a fost autorul acelei cronice moldo-muntene, o cronică scrisă numai vr'o trei-ḑecī saŭ patru-ḑecī de anī după mórtea mareluī Mircea.

Boierul Murgul fiind cel maī vechīu, cel maī noŭ cronicar muntenesc în privinţa luī Negru-vodă este un călugăr dela mănăstirea Tisména pe la inceputul secoluluī nostru, „ieromonahul şi duhovnicul Stefan“, care ne spune că: „adunând de prin hri„sóvele cele vechī ale sfinteī mănăstirī şi dela ceī cu sciinţă bă„trânī părinţī monahī aī sfinteī mănăstirī ce aŭ vieţuit maī 'nainte „de noī, precum aŭ avut sciinţă dela alţī bătrânī cu sciinţă maī „din vechime decât eī, aşa o am scris şi o am aşeḑat. . .“

Crisóvele mănăstirii Tisména aflându-se acum depuse în Archiva Statuluī, am putut constata deplina exactitate a tuturor datelor cronologice; nu maī puţin exactă, prin urmare, trebuī să fie la ieromonahul Stefan tradiţiunea cea culésă din gura bătrânilor, carī auḑiseră eī-înşiī „dela alţī bătrânī maī din vechime decât eī“. O tradiţiune monastică, în genere, transmiţĕndu-se din secol în secol într'un cerc fórte restrîns, se conservă fără alăturare maī bine decât o tradiţiune poporană propriŭ ḑisă. Iată de ce quasi-cronica cea dela Tisména are o importanţă a sa incontestabilă, cu atât maī ales că acéstă mănăstire este cea maī veche din tóte cele existente în întréga România.

După ieromonahul Stefan, Radu-Negru este tatăl luī Mircea cel Mare. Acest Radu-Negru a descălecat Ţéra-Românéscă, dar nu singur, ci împreună cu fratele seŭ maī mare Vladislav-vodă, care el anume se pogorise din Ardél. Pînă la amîndoī fraţiī, teritoriul Munteniei era trunchīat: numaī dînşiī aŭ isbutit a uni ambele laturī ale Oltuluī cu părţile de peste Carpaţī. Aşa dară descălecarea s'a îndeplinit treptat între aniī 1365—1385. In trăsurī esenţiale, acéstă este tradiţiunea cea strecurată prin ḑece generaţiunī de călugărī în curs de cincī seсolī, de când fiinţéză mănăstirea Tisména.

La ieromonahul Stefan s'a repercutat tot-o-dată o altă legendă, care nu este o tradiţiune monastică: despre rolul Românilor într'o luptă a regeluī unguresc Vladislav contra Tătarilor. Amestecul acesteī legende constituă în tradiţiunea cea dela Tisména un corp străin, care lesne se extrage şi care n'are a face de loc cu Negru-

vodă. Acea legendă despre regele unguresc Vladislav, altfel Laslăŭ, noĭ o inlăturăm aci cu desăvîrşire, insistând din noŭ exclusivamente asupra fonduluĭ celuĭ documental şi tradiţional din relaţiunea ieromonahuluĭ Stefan: Radu-Negru nu se numĭa alt cine-va decât tatăl mareluĭ Mircea, ĭar unificarea Statuluĭ muntenesc, aşa ḑisa descălecare din Ardél, a fost opera colectivă a amînduror fraţilor Basarabĭ—Vladislav-vodă şi Radu-Negru.

Raḑa de lumină cea maĭ vie asupra întemeiăriĭ Ţeriĭ-Românescĭ plécă astfel din mănăstirea Tisména, care este ea-însăşĭ întemeiată tocmaĭ din acea epocă. Inceputurile cele înainte de 1365 îĭ remân cu totul necunoscute. Ieromonahul Stefan nu scie nemic despre Alexandru Basarabă. Cu atât maĭ virtos el nu se dumeresce a bănui măcar dinastia Negrilor, căcĭ Olteniĭ în genere nu cunosc pe Negri, ci numaĭ pe Basarabĭ.

Vom vedé maĭ jos că d. A. Xenopol este acela care a arătat tótă importanţa cronicaruluĭ Murgul, ĭar d. Oncĭul are meritul de a fi apreţiat pe Stefan Ieromonahul.

§ 4. Cantemir.

Cel întâĭu istoric, care şĭ-a dat ostenéla de a studia personalitatea luĭ Negru-vodă, a fost Cantemir, un cap genial, căruĭa nicĭ o dată nu ĭ-a lipsit puterea de a străbate prin problemele cele întunecóse ale trecutuluĭ, dar maĭ tot-d'a-una s'a isbit de lipsa materialelor. El însuşĭ nĭ-o spune într'o romănéscă admirabilă: „Mărturisim, şi nu fără puţină tânguélă ne cutremurăm de mare şi de „nepurtat greuinţa, care asupră-ne vine, căcĭ marĭ stâncĭ în mijlocul drumuluĭ ca neclătite staŭ, şi multe şi împletecite împedecăturĭ înaintea paşilor ni se aruncă, carile şi paşiĭ înainte a-ĭ muta „ne opresc, şi calea croniculuĭ nostru slobod a alerga tare astupă; „şi ca troĭaniĭ ometţilor de vifor şi vicol, în tóte părţile spulberaţĭ „şi aruncaţĭ, cărările cele maĭ de 'nainte de alţiĭ călcate atâta le „acopĕr şi le ascund, că nu fără mare frică primejdia ne este, ca „nu cum-va pirtea rătăcind şi cărarea, pe care a merge am apucat, „perḑênd, cursul istorieĭ nóstre în adâncĭ vârtopĭ şi neumblaţĭ codri, „de povaţă lipsit, să cadă, şi aşa la doritul popas şi odihnă să „nu putem ajunge..."

În privinţa luĭ Negru-vodă, între alte puncturĭ obscure din istoria română, cele „multe şi împletecite împedecăturĭ" aŭ încurcat şi pe marele nostru Cantemir; l'aŭ încurcat însă fără a puté să'l sperie şi să opréscă o minte atât de ageră şi pĕtrundĕtóre de a'şĭ croi totuşĭ o nouă cale.

Iată elementele, asupra cărora Cantemir îşĭ clădesce edificiul:

1°. Pe la 1274 exista deja o Domniă în Ţéra-Românéscă, de vreme ce tocmaĭ pe atuncĭ regele serbesc Milutin luase în căsătoriă pe o fétă a Domnuluĭ din Ţéra-Românéscă, ceea ce se constată într'un mod positiv la Bizantinul Nicefor Gregoras.

2°. De aci urméză că nu putea să se fi întâmplat maĭ târḑiŭ decât pe la anul 1274 întemeĭarea Ţereĭ-Românescĭ de către „Radul Vodă Negrul dela Ardél", nu pe la 1290 ca în acea cronică a Domnilor Muntenescĭ, despre care Cantemir regretă că o cunósce numaĭ după un singur exemplar fórte noŭ, anume: „dela Radul Vodă începĕnd pînă la Domnia luĭ Constantin Vodă Brâncovénul".

3°. Fundatorul Moldoveĭ, fie Bogdan, fie Dragoş, trebuĭa să fi fost din aceĭaşĭ familiă Negru ca şi fundatorul Ţereĭ-Românescĭ, căcĭ altfel nu s'ar puté înţelege epitetul de Négră al Ţereĭ-Românescĭ şi al Moldoveĭ tot-o-dată: „Acestuĭ Bogdan Vodă să'ĭ fie fost „porecla Negrul se dovedesce că şi Radul Vodă în Ţéra Muntenéscă „s'aŭ chemat Negrul, şi ţerile amîndouĕ una s'aŭ chemat Vlahia „négră, ĭară alta Bogdania négră..."

4°. Nicĭ Bogdan saŭ Dragoş în Moldova, nicĭ Radu-vodă în Ţéra-Românéscă, nu se vĕd de nicăirĭ a fi fost cuceritorĭ saŭ cotropitorĭ din afară, ci ne apar ca nesce moşnenĭ porniţĭ într'o vreme de pe câmpia cea dunăréně, adăpostiţĭ cât-va timp în munţiĭ Ardéluluĭ şi re'ntorşĭ apoĭ ca stăpânĭ netăgăduiţĭ după o lungă înstrăinare; cu alte cuvinte, străiniĭ fuseseră eĭ în Făgăraş şi 'n Maramurăş, ĭar nu eraŭ străinĭ în Moldova şi 'n Ţéra-Românéscă.

In modul acesta Cantemir urcă întemeĭarea Ţereĭ-Românescĭ

la anul 1274 cel maĭ puţin, rectificând cifra pe care o găsesce în cronica muntenéscă, unde „eşirea Raduluĭ Vodă Negrul o pune la „anul dela Adam 6798, carele este dela Cristos 1290, adecă cu „16 anĭ maĭ pre urmă decât Domnul dela Gregoras pomenit". Apoĭ în cronica luĭ Nicolae Costin, „precum în izvodul ce aŭ avut „el însemnéză", Cantemir află că Moldova a fost întemeiată de către un Dragoş-vodă venit din Ardél „la anul dela Adam 6807, „carele este dela Hristos 1299, adecă cu 9 anĭ maĭ pre urmă de „eşirea Raduluĭ Vodă şi cu 25 anĭ maĭ pre urmă de Domnul Ro„mânilor dela Gregoras pomenit". Fiind astfel între ambele întemeierĭ, a Ţereĭ-Românescĭ şi a Moldoveĭ, o deosebire abia de 9 anĭ, Cantemir nu se sfiesce a fixà pentru Moldova aceĭaşĭ cifră ca şi pentru Ţéra-Românéscă, adecă amîndouĕ Domniile se vor fi întemeiat pe la acelaşĭ an 1274. Incă 'un pas maĭ departe. Intru cât Radu Negrul şi Dragoş sînt contimpuranĭ, veniţĭ în acelaşĭ timp de peste Carpaţĭ amîndoĭ din aceĭaşĭ familiă N e g r u l, Cantemir îĭ înrudesce pe întemeietorul Moldoveĭ cu al Ţereĭ-Românescĭ, numindu'ĭ verĭ între dînşiĭ saŭ chiar fraţĭ, fiĭ aĭ unuĭ Domn din Ardél. Şi aşa fiind, de ce óre acel tată „Domn din Ardél" să nu fi fost acelaşĭ „Bogdan Vodă", pe care istoria Moldoveĭ îl menţionéză înainte de Dragoş? În sfîrşit, după Cantemir d e s c ă l e c a r e a spre Dunăre a tatăluĭ fraţilor Dragoş şi Radu Negrul n'a fost în realitate decât o r e ' n t u r n a r e din Ardél „la moşiile lor" cele străbune pe şesul Românieĭ dunărene, unde părinţiĭ lor domniseră din vechime şi de unde fuseseră goniţĭ de năvala Mongolilor pe la anul 1237.

Acéstă este teoria luĭ Cantemir, din care—după cum ne vom încredinţa maĭ jos—vor remâné treĭ fapte autentice:

1⁰. Negru-vodă n'a fost de loc un Ardelén, ci numaĭ s'a întors din Ardél în Ţéra-Românéscă, de unde era din moşĭ-strămoşĭ de baştină;

2⁰. Intórcerea luĭ Negru-vodă din Ardél în Ţéra-Românéscă s'a întâmplat aprópe tot atuncĭ când s'a descălecat Moldova;

3⁰. N e g r u - v o d ă, o personalitate istorică precisă, trebuĭ deosebit de viţa cea domnéscă colectivă a N e g r i l o r, din care eraŭ toţĭ: şi Bogdan şi Dragoş şi Radu.

§ 5. Samuil Micul.

Cantemir, cu tot dreptul, este şi meritǎ de a fi o ilustraţiune europeanǎ. O ilustraţiune curat românéscǎ a fost Transilvǎnénul Samuil Klain, maĭ corect Micul, cǎruĭa îĭ plácuse a'şĭ germaniza porecla. Teolog, filolog şi istoric, maĭ ales ca istoric, el strǎlucĭa între Româniĭ de peste Carpaţĭ pe la sfirşitul secoluluĭ trecut.

Micul a cunoscut Cronicul luĭ Cantemir şi n'a putut sǎ nu observe pe prima liniǎ marea importanţǎ a Bizantinuluĭ Gregoras despre Domnul romànesc cel înainte de anul 1290, adecǎ înainte de data cea atribuitǎ luĭ Negru-vodǎ ca întemeietor al Ţereĭ-Româneseĭ. Pentru a înlǎtura acéstǎ dificultate cronologicǎ, Micul presupune cǎ Gregoras vorbesce nu despre vre-o cǎsǎtoriǎ înainte de 1290, ci dupǎ 1290: „nihil est, quod computum annorum impediat, quin „dictus Radu Negru inchoaverit Valachiae Principatum anno 1290, „et dein non multo post Filiam suam nuptui Regi Serviae dedit".

Micul a uĭtat cǎ pasagĭul din Gregoras se aflǎ anume sub anul 1299, referindu-se atuncĭ la un eveniment întâmplat cu cel puţin două-ḑecĭ de anĭ înainte, adecǎ dupǎ urmǎtórea socotélǎ: la 1299 regele serbesc Milutin se cǎsǎtoresce cu o Grécǎ, înainte de care avusese deja succesiv alte treĭ neveste — o Bulgarǎ şi o cǎlugǎriţǎ, ĭar ca pe cea de 'ntâĭu ţinuse pe o fiĭcǎ a Domnuluĭ celuĭ românesc, prin urmare cronologicesce cea maĭ depǎrtatǎ de anul 1299. Micul nu bǎga în samǎ cǎ cronologia luí Gregoras în acéstǎ privinţǎ fusese fórte bine limpeḑitǎ de cǎtrǎ Cantemir, când el ḑice: „Avem datorie a arǎta, precum acest Milutin Craĭul „Sârbilor sǎ fie luat pe fata Domnuluĭ Românesc pe la anul 1274, „precum noĭ maĭ sus am pomenit. Pachimeres Istoricul scrie, pre- „cum nunta acestuĭ Milutin cu Simonidis fata luĭ Andronic Îm- „pǎrat sǎ sǎ fie fácut la anul 1299, fiind atuncé Milutin la vârstǎ „de 45 anĭ. Acéstǎ vârstǎ a luĭ Milutin o sǎmǎluesce Posonie în „notele luĭ Gregoras la capul VI. De vreme—ḑice—ce singur Gre- „goras scrie cǎ atuncé Milutin era cu 5 anĭ maĭ bǎtrân decât An- „dronic Împǎratul; ĭarǎ Andronic, când ş'aŭ dat fata dupǎ dânsul, „era de 40 de anĭ; ĭatǎ cǎ Milutin când aŭ luat pe fata luĭ Andronic „aŭ fost de 45 anĭ. Acum de aice lesne putem socoti, cǎ Milutin „când s'aŭ insurat întâĭ de va fi fost la vârstǎ de 20 anĭ, ĭatǎ cǎ „cu 25 anĭ de acéstǎ nuntǎ a Simonideĭ maĭ înainte aŭ luat pe „fata Domnuluĭ Muntenesc, care an cade, precum am ḑis, în anul

„1274. Iară de va fi fost şi maĭ tânăr de 20 anĭ (care se şi póte „crede), aşé încă maĭ cu mulţĭ anĭ înainte se dovedesce precum „acel Domn Romănesc să fie fost în ţara sa cu Domnie întemeĭată „şi aşezată...“ Argumentaţiunea luĭ Cantemir e perfectă nu numaĭ prin textul luĭ Gregoras, dar încă prin confruntarea'ĭ cu textul luĭ Pachymeres. Căsătoria fiĭceĭ „Domnuluĭ Românilor“ la *1290* e peste putinţă; şi maĭ peste putinţă maĭ târḑiŭ, după cum o admite Micul. Remâne sigur un minimum de anul *1274* ca la Cantemir.

Publicând pasagĭul din Micul, Engel afirmă că prin Domnul „τῆς Βλαχίας“ la Gregoras se înţelege principele bulgăresc Terteres, — o afirmaţiune cu desăvîrşire nepermisă, căcĭ la Gregoras „Βλάχοι“ nu se confundă cu „Βουλγάροι“. Chĭar acelaşĭ pasagĭu despre „ἄρχων Βλαχίας“ vorbesce alăturea deosebit despre „ἄρχων Βουλγαρίας“. Ce-va maĭ mult, anume tocmaĭ pe Terteres îl menţionéză Gregoras ḑicĕnd că stăpânĭa Bulgaria: „τῶν Βουλγάρων αρχὴν“. Asupra afirmaţiuniĭ luĭ Engel noĭ vom reveni maĭ jos (§ 6). In orĭ-ce cas, ea este maĭ puţin sciinţifică decât ipotesa luĭ Micul, de altmintrelea o simplă ipotesă, la care istoricul ardelén nu ţine pré-mult, ci se grăbesce a recurge la o altă teoriă.

In satul Vineţia-de-jos, în ţéra Făgăraşuluĭ, Micul a găsit zidită în păretele caseĭ protopopuluĭ Ionaş Mone o pétră cu următórea inscripţiune, pe care într'o copiă maĭ exactă decât la Engel a reprodus'o d. N. Densuşianu şi a transcris'o cu completarea abreviaţiunilor: „Vixit Gregorius primus Venetus Anno Domini 1185. „Genealogia authentica Monestica. Gregorius Venetus Thesaurarius „Vaivodae Nigro (sic), a quo donatus quatuor vallibus cum „silvis et campis; genuit Gregorium secundum Anno 1216. Hic „genuit Gregorium ex quo Mailath, 1250 filia Komana et secundus „Gregorius. Hi divisi (1279) Mailath primam vallem Kutsulata, Ko„mana secundam vallem, Gregorius tertiam vallem (1390), hoc est Ve„netia(m) et Rivulum salsum sortiti sunt, et Gregorius genuit tertium „Gregorium, Komanum, Stoicam, Thomam; divisi Gregorius quartam „integram sortitus genuit Stephanum, (et) Gregorium (1449). Hic ge„nuit Salamonem (a matre Mone dictum) et Stephanum Mone. Salamon „genuit Man Mone 1499. Hic genuit Stephanum Mone secundum. „Hic genuit Voik Mone. Hic genuit secundum Man Mone. Hic ge„nuit Ioannem Mone, ex quo Ionas Mone venerabilis Vicarius ge„neralis. 1728“. In traducerea d-luĭ Densuşianu: „A trăit Grigorie

„cel de'ntâiŭ Veneţianul în anul Domnuluĭ 1185. Genealogia au-„tentică a Familieĭ Monea (e următórea). Grigorie Veneţianul, vi-„stierul luĭ Negru-Vodă, din partea căruia a fost dăruit cu patru „văĭ, cu pădurĭ şi câmpurĭ, a născut pe Grigorie al doilea (anul „1216). Iar acesta a născut pe Grigorie, din care s'a născut Mailat „(1250), fiĭca Comana şi Grigorie al doilea. Aceştia împărţindu se „(1279), Mailat a căpĕtat valea de 'ntâiŭ Cuciulata, ĭar Comana „valea a doua, Grigorie valea a treia (1390) adecă Veneţia şi Pă-„rîul sărat. Şi Grigorie a născut pe al treilea Grigorie, pe Coman, „pe Stoica şi pe Toma. Aceştia împărţindu-se, Grigorie a căpĕtat „întrégă valea a patra, şi a născut pe Stefan şi pe Grigorie (1449). „Iar acesta a născut pe Solomon (care după mumă-sa s'a numit „Monea) şi pe Stefan Monea. Şi Solomon a născut pe Man Monea „(1499). Acesta a născut pe al doilea Stefan Monea, ĭar acesta pe „Voicu Monea, acesta pe al doilea Man Monea, şi acesta pe Ion „Monea, din care s'a născut Ionaşcu Monea, venerabilul Vicariŭ „general. 1728".

Tot d. Densuşianu observă cu drept cuvînt că data 1185 din inscripţiunea de maĭ sus cată să fi fost cunoscută Sasuluĭ Filstich, care în disertaţiunea sa din 1743 pune de asemenea pe Negru-vodă în secolul XII, ḑicĕnd că aşa o aflase el dela bătrâniĭ Românĭ după o tradiţiune străbună.

Deşi inscripţiunea datéză abia din începutul secoluluĭ XVIII şi deşi între aniĭ 1279—1390 în genealogia cea lapidară este o lacună, totuşĭ Micul ḑice că protopopul Ionaş Mone nu putea să născocéscă o minciună: „non enim credibile est talem virum mentiri voluisse", şi decĭ admite că acea pétră este o fântână istorică pentru secolul XII şi că un „Negru-vodă" existase în realitate pe la anul 1185, dar nu „Radu Negrul", ci numaĭ un simplu „Negrul", adecă cu numele de familiă „Negrul", vre-un străbun al luĭ „Radu-Negrul". Cu alte cuvinte, Micul îmbrăţişéză în fond explicaţiunea luĭ Cantemir că a fost un ném întreg Negru-vodă tradiţional, din care s'a tras Negru-vodă cel istoric, o personalitate deosebită, descălecător al Ţereĭ-Romănescĭ.

Ideea, o idee fórte luminósă, Micul a împrumutat'o dela Cantemir, dar a modificat'o aşa ḑicĕnd ardelenesce, împăcând amorul propriŭ al Transilvanieĭ: el stăruesce adecă cu orĭ-ce preţ a lăsa intactă în textul cronriceĭ muntenescĭ întemeĭarea Ţereĭ-Romănescĭ de către un Făgărăşén de viţă Radu-Negrul la 1290, pe ḑând la Can-

temir acel întemeietor fusese numaĭ cât-va timp pribég în Făgăraş, re'ntors de acolo în patria sa România dunărénă pe la 1274.

Cum óre ajunge Micul a argumenta acéstă intorsetură? I-a servit ca punct de plecare inscripţiunea cea atât de şubredă a protopopuluĭ Ionaş Mone, susţinută apoĭ de diploma regeluĭ unguresc Bela IV din 1247, unde se menţionéză voevoḑiĭ românescĭ Lynioy şi Seneslav: aceştia — ḑice Micul — eraŭ nesce voevoḑĭ Negri din ţéra Făgăraşuluĭ, pogorîtorĭ din Negru-vodă cel dela 1185 şi din carĭ s'a tras în urmă Negru-vodă cel dela 1290, toţĭ Făgărăşanĭ. Din nenorocire pentru acéstă teoriă, regele Bela IV nu vorbesce nicăirĭ în acea diplomă despre regiunea Făgăraşuluĭ. Textul este aci tot ce póte fi maĭ lămurit: voevodul Lynioy era din Oltenia propriŭ ḑisă, numită „tota terra de Zewrino“, ĭar voevodul Seneslav era în direcţiunea Moldoveĭ, specificată prin „tota Cumania“.

Intre Cantemir şi între Micul este un punct comun în principiŭ:

Un Negru-vodă, personalitatea istorică cea represintată ca întemeiător al Ţereĭ-Românescĭ, maĭ corect ca unificator al Statuluĭ Muntenesc, erà din familia cea princiară a Negrilor, carĭ domniseră cu mult maĭ de 'nainte, dar pe o întindere teritorială maĭ mică saŭ bucăţită.

Cheea problemeĭ, sîmburele soluţiuniĭ, se aflà deja pe de'ntregul la Micul şi maĭ cu samă la Cantemir. După dînşiĭ însă, perḑêndu-se pîrtea începutuluĭ, cestiunea s'a încurcat din noŭ, s'aŭ încâlcit iţele ţesetureĭ, maĭ ales la Engel, a căruĭa operă se bucura de o autoritate precumpĕnitóre.

§ 6. Engel. — Gebhardi. — Eder.

Prin cele douĕ tomurĭ de „Istoria Valachieĭ şi a Moldoveĭ“, publicate la 1804 şi făcênd parte din voluminósa „Istoriă a Statuluĭ Unguresc“, Austriacul Engel aduse pentru timpul seŭ un serviciŭ nepreţuit Românilor. Lesne i se iértă direcţiunea cea retăcită politică de a băga naţiunea română sub coróna Sântuluĭ Ştefan: o simplă etichetă, ca şi când ar lipi cine-va un petec de hârtiă scrisă „vin unguresc“ pe o sticlă de „Bordeaux“, ceea ce n'ar strica întru nemic calitatea Bordouluĭ. Meritul cel netăgăduit al luĭ Engel este de a fi cules cel întâĭu o fórte mare grămadă bibliografică de materialurĭ asupra totalităţiĭ istorieĭ române, uşurând astfel sarcina urmaşilor, pe prima liniă a luĭ Şincaĭ.

Dar a grămădi, numaĭ a grămădi, era singura preocupaţiune a luĭ Engel, zorit de a ticlui în scurt timp pentru România ca şi pentru Bulgaria, pentru Serbia, pentru Galiţia, pentru Căzacĭ etc. El nu avea destul răgaz pentru a poposi asupra analiseĭ critice, măcar că adesea avea multe mijlóce la disposiţiune. Tot aşa de pripit a fost el şi în privinţa luĭ Negru-vodă.

Deşi cunósce pe Cantemir, deşi reproduce din manuscript pe Samuil Micul, deşi cetesce pe Luccari, adecă pe boierul Murgul, şi citéză diferite diplome ungurescĭ fórte importante, totuşĭ Engel, când ajunge la capitolul seŭ pragmatic despre întemeĭarea Ţereĭ-Româneseĭ, uĭtă tóte şi repetă fără nicĭ o controversă afirmaţiunea cronicei muntenescĭ: „Radu Negrul saŭ Negru-vodă, 24 anĭ, între 1290—1314". Nicĭ o scântee de lumină!

Neputênd a mânui cu înlesnire nămolul de materialurĭ pentru o mulţime de ţerĭ tot-o-dată, Engel adesea se contraḑice, scăpând din vedere ceea ce o maĭ spusese deja. Aşa maĭ sus, de exemplu, cu ocasiunea luĭ Samuil Micul despre însurătórea regeluĭ serbesc Milutin în prima căsătoriă cu féta „Domnuluĭ Românilor" din Gregoras, noĭ am vêḑut că Engel pe acel „Domn al Românilor" îl identifică cu Bulgarul Terteres. Eĭ bine, cu treĭ anĭ înainte, în *Istoria Serbieĭ*, el identificase pe acelaşĭ „Domn al Românilor" cu sebastocratorul Ion Angel din Tesalia. Contradicţiunea e şi maĭ mare cu şépte anĭ înainte, în *Istoria Bulgarieĭ*, unde Engel vorbĭa nu despre regele serbesc Milutin, ci despre fiĭul acestuĭa Stefan Uroş, pe care 'l căsătoresce de'ntâĭu cu fata sebastocratoruluĭ Ion Angel, apoĭ cu féta luĭ Terteres, ş'apoĭ, schimbându-se immediat, pe cea de'ntâĭu o numesce „Romancă": „die erste W l a c h i s c h e Frau". Este o confusiune spăimîntătóre. Şi totuşĭ Engel face mereŭ confus pe Luccari, pe care'l despreţuesce fără nicĭ o vină seriósă, cel puţin sub raportul istorieĭ române.

Maĭ vechĭu decât Engel şi maĭ puţin erudit, Gebhardi este maĭ critic şi maĭ metodic. El construesce un edificiŭ armonic, ĭar nu se mulţumesce a stringe material peste material, fără a alege saŭ fără a sci să alégă, elemente bune şi elemente rele, adesea împoncişate, fără a avé în vedere vre-un plan combinat maĭ de 'nainte. Ca şi Engel, Gebhardi intercaléză România în fantasia giganticuluĭ Stat unguresc, o adevĕrată caricatură a Imperiuluĭ Roman

saŭ a Imperiuluĭ luĭ Carol-Magnul, pe când în faptă Maghiariĭ nu reuşiseră de a clădi vre-o dată, nicĭ măcar momentan, un fel de Imperiŭ al luĭ Cinghis-han. Ca şi luĭ Engel, acéstă utopiă, acéstă copilărósă vanitate a Ungurilor, trebuĭ s'o ĭertăm de asemenea luĭ Gebhardi. Despre Negru-vodă în specie, Gebhardi are meritul de a fi înţeles importanţa luĭ Luccari, pe care'l nesocotesce tot d'a-una Engel, prefăcêndu-se obicĭnuit că par'că n'ar cunósce nicĭ pe Gebhardi. El fixéză descălecarea luĭ Negru-vodă între aniĭ 1310—1313, explicând'o prin starea anarchică de atuncĭ in Ungaria după mórtea regeluĭ Ladislaŭ Cumanul. Fiĭul acestuĭ Negru-vodă—ḑice Gebhardi —era Vladislav Basarabă. Deosebind însă pe acel Negru-vodă de către Alexandru Basarabă, adevĕratul tată al luĭ Vladislav Basarabă, Gebhardi e silit a admite un al doilea Vladislav, făcênd astfel două persóne dintr'una singură, ceea ce îl încurcă.

Inainte de Engel, dar după Gebhardi, Sasul Eder, un spirit fórte ager, cunoscea deja cronica muntenéscă a luĭ Radu Grecénu, dar despre întemeiarea Statuluĭ Ţereĭ-Româneseĭ el nu se hotăresce nicĭ pentru anul 1215, nicĭ pentru 1290, nicĭ pentru o descălecare din Făgăraş, ḑicênd că sigur este numaĭ faptul contrariŭ al uneĭ descălecărĭ tocmaĭ din Ţéra-Românéscă în Făgăraş pe la 1372 sub Domnul muntenesc Vladislav Basarabă, a căruĭa diplomă vorbesce limpede despre o „nova plantatio“ românéscă pe acolo. Eder cel întâĭu a atras atenţiunea asupra acestuĭ punct, care constituă un noŭ element de discuţiune.

Despre Sulzer n'am nemic de ḑis. El consideră ca întemeiător al Statuluĭ Ţereĭ-Româneseĭ pe un Radu-Negru pe la 1290 întocmaĭ după cronica muntenéscă cea tipică; dar în amărunte el nu intră, căcĭ acéstă cestiune iĭ era reservată pentru partea a doua a opereĭ sale, pe care n'a publicat'o.

§ 7. Şincaĭ.—Laurian.

Şincaĭ cunoscea pe Cantemir şi pe Micul prin extractele din Engel; totuşĭ pe dinşiĭ ĭ-a trecut cu vederea, fără a menţiona

măcar pluralitatea Negrilor, admiţênd numaĭ pe un singur Negru-vodă. El respinge cu drept cuvînt anul *1290* cel admis de către Engel ca an al întemeieriĭ Ţereĭ-Româneseĭ; dar rătăcesce de a găsi o altă cifră maĭ potrivită.

Pe de o parte, nenorocirile luĭ Şincaĭ de a pribegi mereŭ din loc în loc, fără a puté să lucreze liniştit într'o bibliotecă posedênd maĭ multe mijlóce la îndemână; pe de altă parte, forma cea strict analistică a Cronicei sale, împedecându'l întru cât-va de a concentra într'un singur punct o cestiune cronologică controversată asupra diferitelor date; acestea justifică încurcătura.

Şincaĭ argumentéză sub anul 1215: „Sciŭ că Andreĭu III în „decretul seŭ din anul 1291 apriat ḑice că Făgăraşul este al luĭ „Ugrin şi a fost maĭ 'nainte al maĭ marilor luĭ, de unde încheĭu „şi eŭ că Făgăraşul n'a putut fi al luĭ Negru-vodă în anul 1290 „când ḑice cronica cea veche că a trecut Negru-vodă în Valahia; „drept aceea a trebuit să trécă cu mult maĭ nainte“. Apoĭ sub anul 1258 combinat cu 1247 Şincaĭ ajunge la conclusiunea că Negru-vodă a putut să fi domnit la 1215, dar adaogă că nicĭ acesta, nicĭ urmaşiĭ luĭ pînă la 1300, nemine „n'a domnit peste „tótă Ţéra-Munténéscă, ci numaĭ peste câte o parte a eĭ“. Aşa fiind pînă la anul 1300, nu fusese încă nicĭ un „Negru-vodă“ în sensul de întemeietor al Statuluĭ, de óră-ce, după Şincaĭ, Statul era pe atuncĭ bucăţit în maĭ multe voevodaturĭ şi chinezaturĭ mărunte ca în diploma cea din 1247 a regeluĭ Bela IV. Resultatul e negativ.

Şincaĭ cunósce preţiosul pasagĭu din Nicefor Gregoras cel cu „Domnul Românilor“; nu cutéză totuşĭ sub anul 1299 a se rosti asupra numeluĭ „Vlachia“ din acel text: „eŭ nu pocĭu hotărî prin „Vlachia carea trebue să se înţelégă: cea de acuma care se chĭamă „şi Ţéră-Munténéscă, aŭ Vlachia cea mare ce se ḑice şi Moglena“. Acéstă îndoélă, negreşit, iĭ era fórte permisă; noĭ o vom studià cu d'amăruntul maĭ departe; orĭ-cum însă, e constatat că la Şincaĭ Negru-vodă remâne cu mult maĭ întunecos decum l'am vĕḑut la Cantemir şi la Micul.

Tot aşa de nedecisă stă problema la Laurian, care se ţine într'o reservă absolută, fórte prudentă maĭ cu samă într'o carte didactică. Ajungênd la anul 1290, el întituléză capitolul „Radu-Negru“ şi apoĭ urméză:

„Pe timpurile acestea spun cronicele Ţereĭ-Românescĭ că trecù „Radu-Negru, ducele Făgăraşuluĭ şi al Amnaşuluĭ, peste munţĭ în „Dacia australă, şi aşeḑă scaunul la Câmpulung, de unde apoĭ se „mută la Argeş, edifică o curte domnéscă şi o mănăstire. Sub „dînsul se uniră diversele ducate într'un principat. Radu Negru „domni cu multă gloriă 24 anĭ. — La Făgăraş, pe la anul 1291 „domnĭa magistrul Ugrin, precum se vede dintr'o diplomă fórte „însemnată dela regele Andreĭu III..."

Astfel — ne face a înţelege Laurian — din cronice se spune despre un Radu-Negru, se vede însă dintr'o diplomă fórte însemnată un Ugrin în locul luĭ Radu-Negru; decĭ: Ugrin este un personagĭu istoric, Radu-Negru — o legendă.

§ 8. Fotino. — Cogălnicénu. - Palauzow.

Pe la începutul secoluluĭ nostru, un Grec de ném şi de limbă, dar om de casă al Banuluĭ Dinu Filipescu, Dionisie Fotino simţĭa românesce şi numaĭ din ĭubire pentru ţéră a scris o Istoriă a tuturor Românilor, fórte importantă pentru acea epocă. El nu cunoscea pe Engel, nicĭ pe Gebhardi. Isvórele sale sînt deosebite. Intru cât se atinge de începuturile Ţereĭ-Românescĭ, Fotino ne interesézá prin fântânele sale cele serbescĭ şi românescĭ manuscripte, póte unele dispărute.

Despre timpul luĭ Negru-vodă în specie, pe care'l numesce „Ῥάδουλ Βοέβοδας Νέγρος Βασσαράβας", Fotino a stat multă vreme la nedumerire. In tomul I el a desbătut una după alta diferite date începênd dela Miron Costin cu 1080 pînă la 1215 a mănăstiriĭ Câmpulung şi pînă la 1290 a cronicelor muntenescĭ, dar le-a respins pe tóte, ajungênd la conclusiunea că data cea maĭ conformă cu mersul evenimentelor este anul 1241, când năvala Mongolilor a trebuit să producă o mare mişcare generală în regiunea Carpaţilor. După aceea în tomul II, primind data 1241 ca acea cernută şi recunoscută deja definitiv, Fotino descrie apoĭ domnia luĭ Radu-Negru după cronice, maĭ adăogênd rădicarea episcopuluĭ de Făgăraş la scaunul mitropolitan al Ţereĭ-Românescĭ şi presupunênd că epitetul Negru i se va fi dat descălecătoruluĭ din causa că era negricĭos la faţă: „μελαγχρινός".

Maĭ jos este fórte important capitolul despre Radu-vodă „fra-

tele luĭ Vladislav-vodă şi tatăl luĭ Mircea cel Mare" la anul 1376. Intre altele, Fotino ne spune aci că la mănăstirea Tisména se află un crisov dela Dan-vodă din 1386, fratele luĭ Mircea cel Mare, unde pe tatăl lor îl numesce Radu-vodă Negru. Cu acéstă ocasiune Fotino constată că uniĭ dintre urmaşiĭ descălecătoruluĭ Negru-vodă aŭ purtat de asemenea numele Negru ca titlu saŭ epitet: „τὸ Νέγρος ὡς τίτλον, ἢ ὡς ἐπίθετον".

In acest mod Fotino ghicise cel de'ntâĭu dualitatea saŭ chĭar pluralitatea Negrilor-voevoḑĭ în prima periódă a istorieĭ Ţereĭ-Romănescĭ, aşa că'ĭ lipsĭa numaĭ dóră de a identifica numele Negru cu numele Basarabă.

Un adept direct al luĭ Fotino a fost marele nostru Cogălnicénu, când la vrîsta de 18 anĭ, student atuncĭ la Berlin, el a publicat franţusesce o istoriă a Românilor. Deşi consulta mereŭ pe Engel, el a preferit totuşĭ pe Fotino.

După Fotino, saŭ maĭ adevĕrat după Cogălnicénu, urméză Palauzow, maĭ observând că epoca emancipăriĭ luĭ Radu-Negru de sub dominaţiunea coróneĭ Sântuluĭ Stefan era cea maĭ potrivită anume pe la jumătatea seculuĭ XIII, de óră-ce tocmaĭ atuncĭ Ungaria era încurcată într'un rĕsboĭu contra Veneţieĭ (1244) şi contra Austrieĭ (1248—53), maĭ fiind amenințată de Tătarĭ (1261).

Din cele-lalte douĕ cărţĭ grecescĭ contimpurane luĭ Fotino, nu mĕ opresc de loc asupra luĭ Dimitrie Filippide, ĭar despre fraţiĭ Tunusli mĕ mărginesc a menţiona notiţa mea, intercalată în prefaţa luĭ Sion la traducerea românéscă a publicaţiuniĭ lor. Despre Dimitrie Filippide în parte mĕ tem a mĕ atinge în orĭ-ce mod, în bine saŭ în reŭ, căcĭ nepotul saŭ strănepotul seŭ, d. profesor Alexandru Filippide dela Iaşĭ, se supĕră foc când eŭ vorbesc despre Dimitrie Filippide, se supĕră éraşĭ foc când eŭ nu vorbesc despre Dimitrie Filippide, şi de sigur se va supĕra foc şi acuma când eŭ, fără a vorbi, ḑic numaĭ că nu vorbesc despre Dimitrie Filippide. Ierte-mĕ!

§ 9. Aron Florian. — Heliade.

La Românĭ primul manual didactic de istoriă naţională a fost „Ideea repede“ a luĭ Aron Florian saŭ Florian Aaron, după cum se numĭa el la început. Publicată la 1835, cartea luĭ Florian este fórte remarcabilă pînă astădĭ, nu ca o lucrare critică, ci *ad narrandum*, cu mult bun simţ şi într'o limbă curat românéscă. În prefaţă Florian ne spune: „Intr'acéstă vreme, când Rumânii sînt puşĭ pe „drumul înaintăriĭ, când duhul şi chipul lor de a se gândi le che„zăşuesce tot binele, trebuinţa de istoria ţĕriĭ s'a simţit maĭ mult „şi maĭ adânc decât tot-d'a-una. Dar o ast-fel de istoriă a patrieĭ, „care să corespundă cu trebuinţa şi dorinţa de obşte şi care să „se potrivéscă cu adevĕrul ce se cere într'acest véc şi după cea „d'acum stare a lucrurilor, este un fapt fórte îndrăsneţ, supus la „miĭ de pedice nebiruite şi care aduc la desnădăjduire şi pe cel „maĭ înfocat şi maĭ întreprindĕtor duh de Rumân. Isvórele ce póte „cine-va consulta spre a scóte fapte şi întâmplărĭ spre a le clasi„fica după vreme, loc şi persóne, ca să urdéscă şi să ţésă o istoriă „a Ţereĭ-Rumânescĭ, sint multe; aicĭ însă pentru pildă numesc „numaĭ două: hronografurile ţeriĭ şi istoriile străine, şi din cer„cetarea acestora se va vedé greutatea la care e supusă alcă„tuirea de istoria Ţeriĭ-Rumânescĭ. Dintr'o mulţime de hronografurĭ „ce se află pe la uniĭ-alţiĭ nu se potrivesc două; istoriile străine, „afară că nu conglăsuesc nicĭ de cum cu hronografurile ţeriĭ, apoĭ „şi ele singure îşĭ contradic una alteĭa. . .“

Necunoscĕnd pe Fotino, căcĭ nu sciea grecesce, ĭar pe Samuil Micul şi pe Şincaĭ cunoscĕndu'ĭ numaĭ din audite, căcĭ nu eraŭ publicate, Florian se conducea aprópe exclusiv de cronica muntenéscă cea obicĭnuită şi de Engel. El a lăsat neatins pe Radu-Negru cel dela 1290, apoĭ reŭ a încâlcit pe urmaşiĭ luĭ, pe Mircea cel Mare îl face fiĭu al luĭ Dan-vodă, pe adevĕratul Radu-Negru dela 1373 îl uĭtă cu desăvîrşire etc. Şi totuşĭ o lungă generaţiune de Românĭ învĕţaseră în şcólă istoria română numaĭ după Florian, atât de ademenitor prin frumuseţea limbeĭ de pe atuncĭ. Pentru mine însumĭ, departe în Basarabia, cea de'ntâĭu carte românéscă, pe care o citiĭ încântat şi o scieam pe din afară la vrista de şése anĭ, aŭ fost extractele din Florian, intercalate în Crestomatia cea ruso-moldovenéscă a luĭ Hincu.

Al nostru Heliade nu era poet, nu era filosof, nu era istoric; dar totuşĭ era un om de geniŭ. Geniul nu scie, nu vede, ci brodesce. Dacă geniul a învĕţat multă carte, el póte să controleze, să verifice şi să rectifice ghicitura sa pe o cale metodică. Dacă n'a învĕţat, remâne numaĭ cu ghicitura, o ghicitură necontrolată, neverificată, nerectificată, adesea o singură picătură de adevĕr între o mulţime de greşelĭ. Acea picătură însă merită de a fi semnalată, după cum merită a se scóte dintr'o movilă de năsip o foiţă de aur. Bătrânul Asachi, pe care uniĭ îl compară cu Heliade, era învĕţat, fórte învĕţat, dobă de sciinţă şi de artă tot-o-dată, maĭ vorbind vr'o ḑece limbĭ, — dar Asachi nu avea nicĭ o schînteе de geniŭ: dela dînsul nu va remâné nemic.

In privinţa luĭ *Negru-vodă* Heliade a dibăit, că punctul de plecare cel luminos se află numaĭ la Cantemir. Apucând însa punctul de plecare, Heliade a împins conclusiunile pré departe, lipsit cu desăvîrşire de metoda sciinţifică. El recunósce că tuturor vechilor voevoḑĭ din familia Basarabilor li se putea ḑice *Negri*, începĕnd tocmaĭ din epoca de formaţiune a naţionalităţiĭ române. Dintre aceĭ Negri aprópe în acelaşĭ timp s'a tras de o potrivă câte un deosebit descălecător pentru Ţéra-Romănéscă, pentru Moldova şi pentru Imperiul romăno bulgar. Cât despre Ţéra-Românéscă în specie, Heliade nu primesce anul descălecăriĭ 1215, nicĭ pe 1290, ci preferă dela Fotino pe 1241, fiind maĭ apropiat de Domnul Românilor cel din 1274, menţionat de către Nicefora Gregoras.

Am dat scheletul teorieĭ luĭ Heliade, înlăturând cu totul amăruntele şi nomenclatura.

§ 10. Hurmuzaki. -- Hunfalvy.

Mare, immens este serviciul adus istorieĭ române de Codicele Diplomatic cel în şépte volume al luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki. Aşa este publicaţiunea cea intitulată: „Documente privitóre la istoria Românilor“. Aci mĕ 'nchin. Dar cu totul alt ce-va este propria operă a luĭ Hurmuzaki: „Fragmente“. N'ar fi trebuit ca Ministeriul Instrucţiuniĭ Publice să se grăbéscă a publica acéstă neisprăvită lucrare a reposatuluĭ Benedictin, căcĭ el-însuşĭ, de sigur, n'ar fi dat'o la lumină în starea în care a lăsat'o. Modest şi răbdător, s'ar pute ḑice chĭar sfiicĭos, tot o dată copleşit de nesce

ocupaţiunĭ oficiale, în privinţa cărora era fórte migălos, Hurmuzaki lăsa anĭ întregĭ fără a îndrepta şi fără a maĭ completa prima redacţiune a notiţelor sale. Când l'am cunoscut eŭ personal în Viena la 1868, venerabilul bătrân — eŭ eram tînĕr atuncĭ — îmĭ spunea că maĭ are mult, mult de făcut, dar n'are de o cam dată destulă vreme pentru a se întórce la manuscriptul seŭ. Peste cincĭ saŭ şése anĭ, el a murit. Repet încă o dată, pentru a nu ştirbi nemuritórea memoriă a ilustruluĭ Bucovinén, am fi datorĭ să păstrâm cu sfinţeniă, dar nu să ne pripim a publica nerevĕḑute „Fragmentele din istoria Românilor“ ale luĭ Hurmuzaki, carĭ în orĭ-ce cas ni se înfăţişéză ca ce-va ne-gata.

Despre Negru-vodă Hurmuzaki nu aduce nemic în sprijinul afirmaţiuniĭ sale: absolut nemic. Ḑicend că: „spune tradiţia lesne de împăcat cu fapta istorică“, el ne asigură că Radu-Negru „proclamă Valachia neatărnată ca stat propriŭ“ în 1290, apoĭ domnesce între 1290—1314, la 1304 înfiinţéză episcopia Rîmniculuĭ, lasă doĭ fiĭ Dan şi Radu dintre carĭ cel întâĭu domnesce „immediat“ după tată-seŭ la anul 1333 (la 1333 *immediat* după 1314!), în fine descrie pe larg instituţiunile politice şi juridice la descălecarea Ţereĭ-Românescĭ, şi despre tóte acestea nicĭ o citaţiune, decât numaĭ pe Miklosich despre cuvîntul „boier“.

Repet dară încă o dată, lucrarea luĭ Hurmuzaki este o confusă schiţă preliminară pentru usul intim *ad referendum*, care nu trebuĭa publicată pe cât timp nu era încă de publicat şi pe care noĭ nu avem dreptul de a o imputa autoruluĭ, de vreme ce totul s'a făcut contra voinţeĭ sale. Recunoscinţa Românilor se datoréză luĭ Hurmuzaki pe deplin pentru bogata colecţiune de documente, nu însă pentru aşa numitele „Fragmente“, considerându-le ca nule şi neavenite.

Este instructiv că din totalitatea literatureĭ istorice a Românilor faĭmosul agitator maghiar Hunfalvy îşĭ găsise pe gust numaĭ şi numaĭ „Fragmentele“ luĭ Hurmuzaki, declarând că acesta singur „se mişcă pe un teren cu totul istoric (bewegt sich durchaus auf „historischem Boden)“. O asemenea apreciaţiune ne scutesce de a vorbi despre Hunfalvy în privinţa luĭ Negru-vodă în specie, ĭar cât se atinge de originile cele medievale ale naţionalităţiĭ române în genere, acest polemist nu este decât o fórte palidă repercuţiune a luĭ Rösler.

In adevĕr, Hunfalvy n'ar trebui sá figureze aci în capitolul de faţă, de óră-ce el este posterior *Istorieĭ critice a Românilor.* Dar fie înainte, fie după, o minte de acest calibru fiind subiectivă pînă în măduva creeruluĭ, o asemenea minte în orĭ-ce epocă şi'n orĭ-ce situaţiune scie nu ceea ce este în realitate, ci numaĭ ceea ce vrea să scie. Chĭar peste un secol, Hunfalvy ar persista tot la punctul „Fragmentelor“ luĭ Hurmuzaki.

§. 11. Bezsonov.

Publicând o colecţiune de poesiile poporane bulgare în textul original, eruditul rus Bezsonov îşĭ dă modestul titlu de „editor“ pe când maĭ mult decât jumătatea volumuluĭ întreg este o lucrare propriă fórte interesantă şi importantă, nu numaĭ adnotaţiunĭ, un glosar şi un tractat de gramatică, dar maĭ cu samă un vast studiŭ introductiv despre: „Eposul serb şi bulgar în raportul reciproc istoric şi topografic“, — o lucrare magistrală pentru timpul când s'a scris şi care remâne în picĭóre pînă astădĭ.

Adânc cunoscĕtor al poesieĭ epice serbo-bulgare, Bezsonov a urmărit în ea cu dinadinsul rolul Românilor între eroiĭ Slavilor meridionalĭ şi tot-o-dată antagonismul între ambele némurĭ. Acest antagonism în specie ne preocupă aci. Bezsonov nu scie nemic despre Basarabĭ, nicĭ despre descălecarea Ţereĭ-Româneseĭ; el nu cunósce de loc pe Cantemir şi pe Miron Costin, carĭ ar fi putut să'ĭ deştepte o suggestiune; şi totuşĭ, prin simpla concepţiune internă a texturilor poporane, el a descoperit cel întâĭu că în vécul de mijloc Serbo-bulgariĭ caracterisaŭ adesea pe duşmaniĭ Românĭ ca N e g r i şi tocmaĭ ca A r a b ĭ. Scriind de'ntâĭu la 1855, Bezsonov a revenit apoĭ din noŭ în 1862 la aceiaşĭ cestiune, dar şi de astă dată fără a'şĭ căuta un radem în istoriă.

Aserţiunea luĭ Bezsonov, maĭ mult un fel de vagă divinaţiune, mĭ-a dat o mână de ajutor pentru a cerceta maĭ departe în aceiaşĭ direcţiune, a controla, a completa a r a b i z a r e a Românilor, a o combină cu resultatele altor direcţiunĭ şi a ajunge în sfîrşit a destăinui, din ce în ce maĭ pe deplin, adevĕrata origine a luĭ N e g r u - v o d ă.

§ 12. Rösler.

După cum pentru istoria Romeĭ antice era necesară critica cea negativă a luĭ Niebuhr, tot aşa de necesar e Rösler pentru periódele cele obscure din istoria Românilor. Niebuhr moştenise o idee a luĭ Beaufort; Rösler pe a luĭ Sulzer; totuşĭ Beaufort şi Sulzer, adevĕraţiĭ părinţĭ aĭ ideeĭ, remân departe în umbră, posteritatea lor apărênd pré-luminósă pe primul plan prin pĕtrunderea spirituluĭ şi puterea munceĭ.

Inchipuiţi-vĕ un peĭsagĭu, ale căruĭa elemente constitutive abia se zăresc la o distanţă pré-depărtată. Este o pădure, ḑic uniĭ; este o insulă pe un lac, ḑic alţiĭ; este un oraş pe un munte, ḑic o samă. Niebuhr şi Rösler respund: nu se vede; şi eĭ demonstréză că nu se vede. O asemenea negaţiune este un merit necontestabil de a opri pe ceĭ pripiţĭ şi de a'ĭ ageri să mérgă din ce în ce maĭ aprópe de peĭsagĭu. Acela care demonstréză că nu se vede, nu demonstréză prin acésta că nu este, dar împinge pe ceĭ-lalţĭ de a cerceta cu stăruinţă pentru a se vedé ceea ce e s t e.

Un Niebuhr saŭ un Rösler produc o impresiune profundă atât de durabilă, încât sîntem datorĭ a recunósce mărimea lor chĭar atuncĭ când nu se maĭ mânţine maĭ nemic în picĭóre din negaţiunea lor, căcĭ dînşiĭ ne-aŭ silit a eşi fără voe din lenea nóstră cea rutinară, a sgândări, a munci, a ajunge în sfîrşit la adevĕrul total saŭ parţial, pe care 'l înlocuiam în trecut printr'o mincĭunósă afirmaţiune.

Rösler a murit tînĕr încă. El era pe cale de a se întări tot maĭ mult şi maĭ mult treptat. Dela 1871, când publicase *Studiele Românescĭ*, pînă la 1873, când a scris *Punctul cronologic al aşeḑăriĭ Slavilor la Dunărea de jos*, el cresce prin vigórea analiseĭ. Rösler nu pré sciea de o cam dată românesce şi era fórte slab în metoda linguistică, pe care cu timpul şĭ-ar fi apropriat'o, devenind póte maĭ gróznic prin scepticism, póte însă renunţând măcar la o parte sceptică, dar în orĭ-ce cas şi maĭ util ca îndemn la urmărirea adevĕruluĭ. Vorbind ca în filosofia hegeliană, aş puté ḑice că Rösler represintă negaţiunea afirmaţiuniĭ nu pentru a nimici ideea, ci pentru a servi la dobândirea integraţiuniĭ din ce în ce maĭ perfecte.

Să ne mărginim cu N e g r u - v o d ă. Rösler cunósce aprópe întréga literatură a cestiuniĭ. El respinge cu despreţ aşa ḑisa Cro-

nică a luĭ Huru din 1495 şi Actul Magistratuluĭ Sas-Sebeşuluĭ dela 1396, două învederate falsificaţiunĭ, pe carĭ noĭ n'am credut de cuviinţă nicĭ de a le menţiona măcar, deşi ele n'aŭ uĭtat, între altele, de a atinge descălecarea Ţereĭ-Româneseĭ. Data 1290 din cronicele muntenescĭ, ca şi datele cele admise de Miron Costin, de Cantemir, de Şincaĭ, de Fotino etc., Rösler le respinge de o potrivă pe tóte, maĭ respingênd şi inscripţiunea cea câmpulungénă din quasi-1215. Despre Basarabĭ în secolul XIII Rösler nu scie nemic. Nicĭ o pogorire din Făgăraş nu s'a întâmplat. Pasagĭul din Nicefor Gregoras este citat în trécĕt, dar fără a i se acorda vre-o importanţă. Tot aşa nu se dă nicĭ o importanţă luĭ Ottocar de Horneck, pe care'l citéză. Pe Luccari nu'l cunósce Rösler, nicĭ pe Gebhardi. Resultatul final este ştergerea cu buretele a orĭ-ce întemeiare a Ţereĭ-Româneseĭ. Nicĭ vechimea Basarabilor, nicĭ vre-un Negru-vodă, nemic. După o lungă şi laboriósă cercetare, executată într'un mod magistral, Rösler ne lasă o fóiă albă, remănênd ca alţiĭ s'o umple.

Fără negaţiunea cea fórte seriósă a luĭ Rösler, eŭ n'aş fi simţit imperiósa datoriă, fară a maĭ amânà, de a întreprinde *Istoria critică a Românilor*, urmată apoĭ de lucrările d-luĭ Oncĭul şi de opera d-luĭ Xenopol, eŭ cel de'ntâĭu în acéstă cruciată pentru redobândirea Sântuluĭ Mormint.

II.

LITERATURA DUPĂ «ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR».

§ 13. Bibliografia.

Hasdeŭ, Istoria critică a Românilor, Bucurescĭ 1873 in-4; ed. II 1874. — *Idem*, Histoire critique des Roumains, édition entièrement refondue, trad. p. F. Damé, 1r fascicule, Bucarest 1878 in 8. — *Idem*, Originile Craioveĭ 1230—1400, Bucurescĭ 1878 in-8. — *Idem*, Basarabiĭ: cine? de unde? de când? Bucurescĭ 1894 in-4 (cfr. Etym.-magnum t. III p. 2540—92). — *Idem*, Strat şi substrat: genealogia popórelor Balcanice, Bucurescĭ 1893 in-4 (cfr. Etym. magnum t. III p. V—XXXVII). — *Idem*, Româniĭ Bănăţenĭ, Bucurescĭ 1896 in-4. — *A. Xenopol*, Istoria Românilor dela întemeĭarea ţerilor române pînă la Petru Rareş, Iaşĭ 1890 in-8 p. 13—35, 68—77; cfr. la Tocilescu, Rev. pentru istoriă 1885 p. 13—28. — *Idem*, Istoria Românilor pentru clasele primare, ed. IV Bucurescĭ 1881 in-8 p. 47—8, 116—7; ed. X Iaşĭ 1891 in-8 p. 63 sq. — *Idem*, Histoire des Roumains de la Dacie Trajane, Paris 1896 in-8 t. I p. 194 sqq. — *D. Oncĭul*, Radu Negru şi originile principatuluĭ Ţeriĭ-Româneseĭ, in Conv. lit. t. XXIV p. 817—33, 944—58, 1044—55; t. XXV p. 41—50, 100—10, 520—39; t. XXVI p. 24-68, 257—58, 332—7. — *Gr. Tocilescu*, Manual de Istoria română pentru scólele secundare, Bucurescĭ 1894 in-8 p. 25, 26,

30; cfr. D. Dan, Toponimia. — *Pușcariŭ*, Date istorice privitóre la familiele nobile române, Sibiŭ 1892—5 in-4 t. I p. 154, t. II p. 256, 322, 388. — *S. Krzyżanowski*, Początki Wołoszczyzny, Kraków 1889 in-8. — *N. Șolmescu*, Domnul B. P. Hasdeŭ și Radu-Negru, Bucuresci 1885 in-8. — *Dr. Réthy*, Az Oláh nyelv és nemzet megalakulása, Nagybecskereken, 1890 in-8 p. 164 sqq; cfr. Sercambi, Le croniche lucchese, t. I p. 326—8. — *Idem*, Deslegarea cestiunii originii Românilor, trad. de I. Costa, Budapesta 1896 in-8 p. 24 sq.; cfr. Rakovsky, Българска старина p. 124, 194. — *E. Kałużniacki*, Historische Notizen, in Miklosich, Wanderungen der Rumunen p. 39 sqq. — *T. Tamm*, Ueber den Ursprung der Rumänen, Bonn, 1891 in-8 p. 136. — *Miletič* et *Agura*, Дако-ромънитѣ и тѣхната славянска писменность, Sofia 1893 in-8 p. 17 sq., 36, 48. — *V. A. Urechia*, Comisiunea însărcinată de Ministeriul de Interne cu cercetarea stemelor Regatuluĭ și ale județelor, Bucuresci 1891 in-4 p. 9—10. — *N. Beldicénu*, Elemente de istoria Românilor, Iașĭ 1894 in-16, II p. 25, III p. 19. — *A. Mihaelescu*, Istoria Țeriĭ-Românescĭ, Ploiescĭ 1894 in-8 p. 25. — *Idem*, Legende istorice, Ploiescĭ 1894 in-8 p. 17—20. — *B. Dragoșescu*, Estract din istoria Românilor pentru usul școlelor primare. Ed. IX. Ploescĭ, 1889 in-8, p. 21. — *B. Secărénu*, Prescurtare din Istoria Românilor pentru eleviĭ școlelor primare. Ed. X. Bucurescĭ 1893 in-8 p. 25, 30. — *C. Gallin*, Lecțiunĭ din istoria Românilor pentru școlile primare. Ed. III. Botoșanĭ 1893 in 8 p. 27. — *Preut A. Popescu*, Noua metodă pentru învĕțămîntul istorieĭ Românieĭ. Bucurescĭ 1881 in-8 p. 12—14. — *E. Ropală*, Nοțiunĭ de istoria Românilor pentru școlele primare, ed. III, Iașĭ 1883 in-8 p. 23-5. — *M. Andreĭan*, Mic curs de istoria Românilor, Pitescĭ 1886 in-16, ed. III p. 42—8. — *A. Pulu*, Prescurtare din istoria Românilor, Iașĭ 1887 in-16, ed. IV p. 8 sqq. — *I. Vasiliŭ*, Curs de istoria Românilor, Bêrlad 1883 in-8, ed. I p. 20—1; 1891, ed. V p. 29. — *G. Cristescu*, Manual de istoria Românilor pentru școlele primare, Iașĭ 1877 in-8 p. 39—41, 170—72. — *G. Hrisoscoleŭ*, Elemente de istoria Românilor, Iașĭ 1878 in-32, ed. II p. 21. — *C. Handocă*, Prescurtare din istoria Românilor, Galațĭ 1877 in-8 p. 19 sq. — *M. Florențiŭ*, Noțiunĭ de istoria Românilor, Bucurescĭ 1882 in-8, ed. XIII p. 26—31. — *Serafim Ionescu*, Istoria Română conform nouĕĭ programe, Fălticenĭ, 1893 in-8, I p. 13, II p. 30—32. — *M. Țintă*, Curs elementar din istoria Românilor, Focșanĭ 1881 in-32 p. 22—26. — *C. Moșescu*, Primele cunoscințe după istoria Românilor, Brăila-Constanța 1880 in-8 p. 14 sq. — *G. R. Melidon*, Istoria națională, Bucurescĭ 1876 in-8 p. 6, 36 etc. — *Scraba*, *Negulescu* și *Teodosiŭ*, Carte de citire, Bucurescĭ 1897 in-8 p. 114—15. — *Ghenadie Enăcénu*, Creștinismul în Dacia și creștinarea Românilor, Bucurescĭ 1878 in-8 p. 184, 222; cfr. V. Predénu, Existența și organisațiunea ierarchieĭ bisericescĭ la Românĭ, Bucurescĭ 1896 in-8 p. 76 sq. — *A. Densușianu*, Negriada, epopeia națională, Bucurescĭ 1879—84, in-8.

§ 14. Istoria critică a Românilor și suplementele.

Immediat după publicarea „Studielor romanescĭ" ale luĭ Rösler, sguduit prin acea măéstră lucrare, eŭ m'am apucat a scrie și am publicat la 1873 prima edițiune din *Istoria critică*, după care a urmat apoĭ a doua edițiune „revĕdută și fórte adaósă" la 1874. Titlul special al volumuluĭ era tot-o-dată ca o programă: „Pămîntul „Țereĭ-Românescĭ în secolul XIV: întinderea teritorială — nomencla-„tura — acțiunea natureĭ — reacțiunea omuluĭ — urbile danubiane — „urbile carpatine — urbile câmpene — sintesa. Primul cap din istoria „analitică a formațiuniĭ Staturilor Române". Din acea programă apăruse numaĭ primele treĭ puncturĭ; ĭar primul punct singur, în-

tinderea teritorială, fórte amplificat în maĭ multe privinţe, a fost publicat franţusesce la 1878, fiindu'mĭ cerut atuncĭ de Ion Brătianu pentru Congresul dela Berlin. Este de regretat că ediţiunea francesă a remas aprópe necunoscută specialiştilor şi nu maĭ este de vîndare.

Apariţiunea opereĭ mele produse o impresiune fără exemplu la noĭ. Din prefaţa ediţiuniĭ a doua extrag următorul pasagĭu:

„Publicând prima ediţiune în făsciórе, înainte de a fi început „volumul II, se cerea deja o a doua ediţiune a volumuluĭ I. Par„lamentul, în şedinţa din 16 februariŭ 1873, votă un premiŭ pentru „continuarea Istorieĭ Critice a Românilor. Sîntem datorĭ în acéstă „privinţă a mulţumi maĭ cu samă principeluĭ Demetriŭ Ghica, d. „B. Boerescu, d. C. Grădişténu, d. Gună Vernescu, d. G. Chiţu, „d. T. L. Maiorescu, d. C. Aninoşianu etc. Domnitorul se prenu„méră la maĭ multe exemplare, şi a bine-voit a ne exprime do„rinţa de a vedé o ediţiune francesă sub auspiciele Măriеĭ Sale. „Afară de acésta, printr'un decret din 3 februariŭ 1874, Domni„torul a decernut autoruluĭ marea medalia de aur pentru istoria „naţională. D-niĭ E. Caligari, Dr. Davila, N. Cretzulescu, August „Pişacov din Craiova, N. Mandrea, Dr. V. Vlădescu şi alţiĭ aŭ con„curs mult la respândirea opereĭ, ĭar d. librar Socec s'a grăbit „din propria iniţiativă a ne oferi hărtiă în condiţiunile cele maĭ „înlesnitóre. Sîntem recunoscĕtorĭ d-luĭ Ion Brătianu de a fi con„ceput ideia înfiinţăriĭ uneĭ societăţĭ pentru susţinerea întreprinderiĭ „nóstre, deşi proverbul despre copil cu două móşe ne făcuse, con„servând simţimîntul de gratitudine, a declina propunerea. D. prim„ministru Lascar Catargiŭ a încuviinţat a se tipări a doua ediţiune „la Imprimeria Statuluĭ, ĭar d. General Tell, atuncĭ ministru de Culte, „luă prin prenumeraţiune un numĕr însemnat de exemplare pentru „a fi distribuite la examene scolastice. In fine, ceea-ce ne-a mişcat „nu maĭ puţin, Consiliul Permanent al Instrucţiuniĭ Publice admise „ca obligatóre în învĕţămîntul primar cartea de istoria română a „d-luĭ M. C. Florentiŭ, basată pînă la anul 1400 pe resultatele cer„cetărilor nóstre, pe carĭ le-am vĕdut adoptate de asemenea în „manualul colegial de geografiă a d-luĭ Anghel Demetrescu, în „„L'annuaire général de la Roumanie" a d-luĭ Frederic Damé, etc."

In străinătate, ca prim resunet al acestuĭ succes în România aŭ fost profesoriĭ Hugo Schuchardt şi Gustav Meyer.

Lăsând acum la o parte din *Istoria critică* maĭ multe cestiunĭ fórte importante, desbătute acolo pentru cea de'ntâĭu dată, dar fără o legătură directă cu lucrarea de faţă, mĕ voĭu mărgini a indica după a doua ediţiune în studiul al doilea următoriĭ paragrafĭ, în carĭ se limpeḑesce raportul între Basarabă şi Negru-vodă, precum şi realitatea cea concretă a unuĭ Radu-Negru:

§ 43. Doĭ Negri-voevoḑĭ.
„ 45. Personificarea originilor naţionale la Românĭ.
„ 46. Originea fabuleĭ despre venirea luĭ Negru din Făgăraş.
„ 47. Originea fabuleĭ despre închinarea Basarabilor luĭ Negru-vodă.
§ 49. Resumat despre mitul luĭ Negru-vodă.
„ 50. Cine a fost Negru-vodă cel adevĕrat.
„ 52. Radu-Negru şi Radu Grecénu.
„ 53. Originea mănăstiriĭ Tisména.
„ 54. Originea mănăstiriĭ Cozia.
„ 55. Originea mănăstiriĭ Cotména.
„ 56. Originea mănăstiriĭ Câmpulung.
„ 57. Resumat despre Radu Grecénu.
„ 63. Resumat despre adevĕratul Radu Negru.
„ 64. Ţéra Negrilor în sagele scandinave.
„ 65. Négra-Bulgariă, Négra-Ungariă şi Marea-négră.
„ 66. Charta epică a Arabieĭ dela Dunăre.

Resultatul cercetărilor mele a fost:

In munţiĭ Olteniéĭ, aĭ Haţeguluĭ şi aĭ Temişianeĭ elementul românesc, începĕnd din epoca luĭ Traian, s'a mănţinut nestrămutat în tot cursul véculuĭ de mijloc.

Pe acéstă întindere teritorială, maĭ ales în Oltenia, domnĭa peste Românĭ némul Basarabilor, a cărora marcă nobilitară, adecă emblema pe stég, era capul negru.

Basarabiĭ, respândindu-se treptat afară din Oltenia spre resărit, capul cel negru de pe stég a dat nascere legendeĭ poporane despre Negru-vodă, de unde apoĭ Negri toţĭ Româniĭ din regiunea Dunăriĭ.

Statul Ţereĭ-Românescĭ n'a fost întemeiat vre-o-dată de un singur principe, ci opera succesivă a maĭ multora, dintre carĭ cel maĭ însemnat a fost Alexandru Basarabă între 1310—1360.

Ca personalitate concretă, n'a existat în istoria nóstră nicĭ un

alt Radu-Negru afară numaĭ de fiĭul luĭ Alexandru Basarabă, tatăl luĭ Mircea cel Mare, vestit maĭ ales prin fundarea de mănăstirĭ.

Dintre predecesoriĭ luĭ Alexandru Basarabă, doĭ aŭ fost cu desevărşire necunoscuţĭ înainte de *Istoria critică:* însuşĭ tatăl acestuĭ principe: Tugomir, maĭ corect Tehomir, înainte de 1310, ĭar la 1240 „banul Basarabă“, deja atât de puternic încât cuteḑase a se opune teribileĭ invasiunĭ a Mongolilor luĭ Batu-han.

După apariţiunea *Istorieĭ critice*, n'a încetat de a mĕ preocupa aceĭaşĭ teoriă, căutând a o completà şi a o perfecţionà, anume cele treĭ elemente esenţiale: de'ntâĭu continuitatea naţionalităţiĭ române în Dacia luĭ Traian, apoĭ originea Basarabilor, în fine epoca şi modalitatea formaţiuniĭ Statuluĭ Ţereĭ-Românescĭ. Ca suplemente ulterióre la opera cea fundamentală, am publicat astfel succesiv:

Strat şi substrat şi *Românii Bănăţenĭ*, ca respuns definitiv la prima întrebare;

Basarabiĭ şi *Originile Craioveĭ*, relativ la întrebarea a doua, către care în Marele Etimologic se maĭ póte adăoga articlul *Asén*.

Maĭ rĕmâne acuma pentru a treia:

Negru-vodă.

Maĭ întâĭu de tóte, voĭu resuma întréga literatură a acesteĭ ultime probleme în intervalul de aprópe un pătrar de secol dela 1874 pînă la 1897.

Tată al teorieĭ, am aşteptat destul timp, lăsând'o să se cérnă printr'o îndelungată critică. Ascultaĭ tăcênd doĕ-ḑecĭ şi doĭ de anĭ. Regret a constata că nu tocmaĭ mult m'aŭ folosit observaţiunile altora. Îmĭ reieaŭ dară pe Negru-vodă pentru a mĕ rosti eŭ însumĭ asupră'ĭ într'un mod definitiv, într'un mod definitiv cel puţin pentru mine, căcĭ bătrâneţile îmĭ anunţă óra plecăriĭ, pe jumătate fiind deja plecat.

§ 13. A. Xenopol.

Din cele douĕ redacţiunĭ ale lucrăriĭ speciale a d-luĭ Xenopol despre Negru-vodă, una din 1885 şi cea-laltă din 1890, deosebindu-se una de alta pré-puţin, voiŭ avé aci în vedere numaĭ pe cea de'ntâiŭ, fiind îndreptată şi maĭ completă.

Adversarul cel maĭ fără reservă al teorieĭ mele din *Istoria critică* este d. Xenopol, adversar fórte cuviincios şi maĭ cu samă fórte meşter.

El nu primesce pe nicĭ un Negru-vodă afară de acela din cronica muntenéscă cea din epoca luĭ Mateĭu Basarabă, adecă nu primesce decât pe Radu-Negru cel descălecat din Făgăraş anume la anul 1290. După d. Xenopol acest Negru-vodă era tot din familia Basarabilor, dar nu Severinén, ci Ardelén néoş.

Pe lîngă cronică, d. Xenopol se radimă pe documentele cele dela Câmpulung. Intr'o notă el ḑice: „Este de observat că d. Haş„deŭ, pentru a 'şĭ întemeĭa argumentarea, nu amintesce prin nicĭ „un cuvînt de cele 6 documente, carĭ pomenesc despre hrisovul „luĭ Radu-Negru". In aparenţă, obiecţiunea e sdrobitóre. In realitate însă, cele 6 documente ale oraşuluĭ Câmpulung, chĭar dacă ele ar fi originalurĭ, nu nesce simple copie ca cele existente, sint întocmaĭ omogene cu documentele cele despre Tisména, Cozia, Cotména, ba şi despre mănăstirea tot dela Câmpulung, a cărora absolută falsitate eŭ am demonstrat'o în *Istoria critică*. Prin urmare, faţă cu o asemenea perfectă omogenitate, nu eŭ trebuĭam să mĕ maĭ opresc degĭaba asupra mistificaţiuniĭ celeĭ cronologice ale celor 6 documente relative la oraşul Câmpulung, ci însuşĭ d. Xenopol era dator să se oprescă asupra Tismeneĭ, Cozieĭ, Cotmeneĭ, maĭ în specie asupra mănăstiriĭ dela Câmpulung, pe când pe tóte acestea el „nu le amintesce prin nicĭ un cuvînt". A mĕ 'ntreba d. Xenopol pe mine în loc ca să se 'ntrebe pe sine însuşĭ, ĭată ceea ce este o culme de abilitate.

Incă ce-va ca un apendice la acea abilitate. D. Xenopol se face a nu fi citit în *Istoria critică* la pag. 148 un crisov original din anul 1576, în care se constată limpede că numele *Negru-vodă* îl purtase tatăl luĭ Mircea-cel-Mare, adecă Radu-vodă cel de pe la 1370. Despre acest Radu-Negru — un adevĕrat Radu-Negru — este un crisov original, nu copiă, şi este un crisov cu mult maĭ vechĭu decât tóte cronicele muntenescĭ cele păstrate pînă astăḑĭ. D. Xenopol nu vrea să scie nimic despre acest crisov, ĭar pe tatăl luĭ Mircea cel Mare îl numesce numaĭ *Radu* fără nicĭ un adaos de *Negrul*. O asemenea adâncă tăcere despre un act necontestabil este inexplicabilă altfel decât numaĭ dóră ca un fel de abilitate, un hazliŭ *neznaĭ* al Muscaluluĭ.

O altă abilitate este aserţiunea d-luĭ Xenopol că: „Cronica ano-

„nimă, care *a fost redactată in partea luĭ cea veche cam pe timpul „luĭ Radu cel Mare (1493—1508), aşa dar cu vre-o 200 de anĭ in „urma coborîriĭ luĭ Radu-Negru*, raportéză etc.“. Dar cine óre a dovedit vre-o-dată că acea parte a croniceĭ anonime este de pe la 1493? In acea cronică s'a intercalat viéţa patriarculuĭ Nifon, scrisă în adevĕr în prima jumătate a seculuĭ XVI, atâta tot; restul întreg, fie înainte de Nifon, fie în urmă, este din a doua jumătate a seculuĭ XVII, mult maĭ încóce decât crisovul de maĭ sus din 1576, mult şi maĭ încóce maĭ ales decât relaţiunea luĭ Luccari.

Despre acest Luccari, la care am ajuns, d. Xenopol vorbesce fórte frumos: „Raguzanul *Giacomo di Pietro Lucari* scrie pe la „1590 nisce anale ale patrieĭ sale. Pentru a preţui însemnătatea „arătărilor luĭ Lucari asupra împregĭurărilor istorieĭ române, tre„bue să scim că maĭ mulţĭ membri din familia luĭ aŭ jucat rolurĭ „însemnate în ţĕrile dela Dunăre. Aşa un străbun al seŭ, Marcu „Lucari, fusese ambasador al republiceĭ Raguzeĭ la regele Serbieĭ „Uroş în anul 1323. Un altul, Nicolae Lucari, mijlocise ceva maĭ „târḑiŭ căsătoria ficeĭ luĭ Vladislav Basarab domnul Munteniеĭ, „Slava, cu Uroş al V-lea al Serbieĭ. Mateĭ Lucari deveni ban al „Slavonieĭ în timpul tinereţelor luĭ Ioan Corvin de Huniade şi „ajută mult acestuia a se urca în fruntea statuluĭ unguresc. Se „vede decĭ că antecesoriĭ luĭ Giacomo di Pietro se purtase şi prin „ţĕrile romîne saŭ trăise în vecinătatea lor, încât el putuse culege „informaţiile sale din însemnările lăsate de eĭ. Acésta este cu atâta „maĭ necesar de admis cu cât între izvórele consultate de Giaco„mo di Pietro, pentru alcătuirea croniceĭ sale, se vĕd arătaţĭ numaĭ „Bonfinius, Botero şi Cromer, carĭ tocmaĭ nu conţin nimic asupra „faptuluĭ descălecăriĭ Munteniеĭ, încât se cunósce din acéstă îm„pregĭurare că el a trebuit să'şĭ fi luat sciinţele privitóre la acéstă „parte a relaţiunilor sale din alte isvóre...“

Pină aci fórte frumos. Acum însă se încurcă. Pe la 1450, după bătălia dela Cossovo, Domnul muntenesc Dan-vodă trimise la sultanul Amurat pe boierul Murgul ca să încheie cu Turcia un tractat de pace. Am vĕḑut maĭ sus (§ 2) că acel ambasador românesc scrisese pe la 1460 o preţiosisimă notiţă cronologică moldo-muntenéscă, pe care o posedă în manuscript Luccari. D. Xenopol recunósce epoca şi extrema importanţă a aceleĭ notiţe. Este cea maĭ veche schiţă de cronica românéscă tocmaĭ de pe la jumătatea se-

colului XV, sub generaţiunea immediat următóre după marele Mircea. Incă o dată, d. Xenopol o recunósce. Eĭ bine, acea cronică confirmă ea óre pe un Radu-Negru dela 1290? Nicĭ decum. Luccari ne spune că „Negro-Voievoda“ domnĭa la 1310 şi era tatăl luĭ Vladislav Basarabă, adecă nicĭ un fel de Radu, ci celebrul Alexandru Basarabă, bunicul mareluĭ Mircea.

Isbindu-se de acest text, d. Xenopol ḑice: „Deosebirile în pri-„virea dateĭ, pe care Lucari o pune la 1310 în loc de 1290, şi „numele nedeplin al întemeietoruluĭ Negru-vodă în loc de Radu-„Negru, ne arată tocmaĭ că Lucari nu reproduce tradiţia curată, „astfel cum ea se află în gura poporuluĭ, şi decĭ tocmaĭ acéstă va-„riaţiune, precum şi greşéla învederată care face din descăletor „tatăl luĭ Vladislav Basarab, daŭ o maĭ mare valóre spuselor sale“. O maĭ mare valóre, da; nu însă în favórea teorieĭ d-luĭ Xenopol, pe care o dăramă cu desăvîrşire cronica luĭ Murgul. Când se va apuca cine-va a lăsa numaĭ partea finală din numele d-luĭ Xenopol şi 'ĭ va atribui d-luĭ Xenopol o paternitate mincĭunósă, fi-va acésta „a da o maĭ mare valóre spuselor sale“? Ce fel de pledoariă este una ca asta?

Tot aşa „bonne mine à mauvais jeu“ face d. Xenopol în privinţa căsătorieĭ regeluĭ serbesc Milutin cu fiĭca unuĭ Domn al Românilor, o căsătoriă pe care atât de bine o fixéză Cantemir la anul 1274 prin confruntarea textuluĭ luĭ Gregoras cu textul luĭ Pachymeres. D. Xenopol nu bagă în samă pe Pachymeres şi ḑice: „Nu póte „decĭ să se refere Valachia luĭ Nicefor Gregoras decât la Muntenia, „ĭar principele a căruĭ fiĭcă Milutin o ţinuse în prima luĭ căsătoriă „nu póte fi decât Radu-Negru, întru cât în ceĭ 10 anĭ trecuţi de-„la 1290, data întemeieriĭ statuluĭ muntén, pînă la 1300, epocă „când Milutin voesce să închee a patra luĭ căsătoriă, el avuse timpul „de a ţiné şi a lepĕda pe cele treĭ ale luĭ femeĭ“. A lepĕda 3 neveste în 9 anĭ, fie; dar d. Xenopol uĭtă că la 1299 Milutin era de 45 anĭ, decĭ pentru prima óră se va fi căsătorit în 1290 la virsta de 36 anĭ, flăcăŭ unguresc, întârḑiând peste mĕsură pentru hatîrul teorieĭ, deşí—tot după aceĭaşĭ teoriă a d-luĭ Xenopol—regele sêrbesc era aşa de grabnic de a schimbà 3 neveste în 9 anĭ! Cantemir fixà acea căsătoriă la anul 1274, Engel la 1276, bunul simţ nu permite a pogorî data maĭ jos; dar atuncĭ ce facem cu 1290?

In sfirşit, actul unguresc cel din 1291 despre Ugrin ca stăpân al Făgăraşuluĭ nu se pare d-luĭ Xenopol a fi o incompatibilitate pentru

a așeḑa la 1290 pe un Radu-Negru ca duce al Făgărașuluĭ: unul — argumentéză d. Xenopol — era stăpân peste orașul Făgăraș, celalt era duce al întregeĭ țerĭ a Făgărașuluĭ. Urméză dară că Radu-Negrul era senior direct, ĭar Ugrin vasal. Fie. Cum de se întâmplă însă că vasalul Ugrin se duce a se judeca departe tocmaĭ la Belgrad, fără a se menționà măcar în diplomă seniorul cel direct? S'ar puté întimpina că Radu-Negrul ișĭ va fi perdut ducatul cu un an înainte prin plecarea peste Carpațĭ. Dar perḑênd ducatul, cum de maĭ rĕmânea el duce? Despre Ugrin eŭ unul susțin pur și simplu că el n'a stăpânit nicĭ o dată vre-o moșiă în țéra Făgărașuluĭ, ci numaĭ căpĕtase un drept pe hârtiă. D. Xenopol a scăpat din vedere acest motiv de recurs, singurul serios, dar prin care procesul luĭ Radu-Negru cel dela 1290 totușĭ nu se câștigà.

In sfera luĭ Negru-vodă d. Xenopol profită din *Istoria critică* numaĭ de două puncturĭ, carĭ amîndouĕ ĭ-aŭ fost de reŭ ogur.

Pînă la mine niminea nu sciuse că tatăl luĭ Alexandru Basarabă se numĭa Tugomir. D. Xenopol adoptă acest punct documental și ḑice: „Tatăl luĭ Alexandru Basarab este decĭ după documentul „maghiar Tugomir, după acel muntenesc Negru Basarab, de unde „se vede că ambele aceste numĭ eraŭ purtate de una și aceĭașĭ „persónă și că întemeietorul Munteniеĭ era el-însușĭ un Basarab". D. Xenopol ține fórte mult ca întemeietorul Munteniеĭ să fie tot-o-dată Radu. Acum dară acest întemeietor pórtă nu un dublu, ci un triplu nume: Tugomir-Radu-Negru Basarab, ce-va des la Spaniolĭ, fără exemplu la Românĭ.

D. Xenopol maĭ ține în acelașĭ mod la titulatura luĭ Negru-vodă cel din 1290 ca duce al Amlașuluĭ și Făgărașuluĭ, fiind-că așa este în cronică. Nesocotind acéstă particularitate, când ajunge apoĭ la diploma luĭ Vladislav Basarabă din 1372, unde titulatura se publica tot-d'a-una înainte: „dux novae plantationis *terrae* Fagaras", d. Xenopol observă: „Credem cu D-l Hasdeŭ, Ist. Crit. „p. 19, că trebue citit novae plantationis *et de* Fagaras; căcĭ Fă-„gărașul, ducatul vechĭu de baștină al voevoḑilor muntenĭ, numaĭ „*nova plantatio* nu putea fi". Dar la mine acea „nova plantatio" în diploma din 1372 se explică prin „Amlaș". D. Xenopol va trebui dară să ștérgă Amlașul din titulatura luĭ Negru-vodă cel dela 1290. Ștergênd pe Amlaș, de ce să nu ștérgă și pe Făgăraș?

Să maĭ adaog că tot dela mine, d. Xenopol adoptéză intact pe „Basarabă-ban“ cel dela 1240.

Erudit, muncitor̆ şi fórte abil, dar maĭ pe sus de tóte ultra-conservator în sciinţă, duşman instinctiv al vederilor noue, al radicalismuluĭ sciinţific, d. Xenopol este un factor necesar în literatura nóstră istorică. Amîndoĭ sîntem pré-îndrăsneţĭ, eŭ a sparge căĭ nebătăturite, d. Xenopol a propti cu orĭ-ce preţ drumul cel vechiŭ, eŭ nemulţămit cu ceea-ce este, d. Xenopol îngrijit ca nu cum-va să ésă maĭ reŭ. Este o absolută diferinţă de tendinţe. Ca d. Xenopol, nu scie niminea la noĭ a susţine maĭ cu tăriă şi a argumenta maĭ cu meşteşug datele cele înrădăcinate în istoriă. Este dară bine ca inovaţiunile să trécă maĭ întâiŭ prin antagonismul d-luĭ Xenopol. Dacă acest antagonism nu reuşesce, dacă inovaţiunea resistă pînă la capĕt biruitóre, atuncĭ d. Xenopol ar trebui să se retragă, n'are încotro, dar se va retrage folositor ca mareşalul Massena prin Elveţia. A trecut şi *Negru-vodă* prin d. Xenopol, uf!

Am spus că eminentul istoric se va retrage. Este maĭ bine a dice că el se va întórce la matcă. In adevĕr, d. Xenopol începuse din capul loculuĭ de a împărtăşi aprópe pe deplin teoria mea, anume în manualul seŭ de „Istoria Românilor pentru clasele primare“. In primele ediţiunĭ, dintre carĭ eŭ am de'nainte'mĭ pe a patra „revĕdută şi corectată“, la 1881 d. Xenopol nu ţinea la anul 1290, se pleca maĭ mult către anul 1210, afirma cucerirea Făgăraşuluĭ de către Basarabĭ între aniĭ 1170—1180, recunoscea că Radu-Negrul cel istoric este numaĭ tatăl luĭ Mircea cel Mare etc.; ĭar în „Note pentru profesor“ la finea volumuluĭ d. Xenopol invócă mereŭ autoritatea *Istorieĭ critice*. Acele prime ediţiunĭ nu sémĕnă însă de loc cu cele ulterióre, dintre carĭ am la îndemână pe a decea „revĕdută, corectată şi adaosă“, la 1891, publicată peste un an după apariţiunea opereĭ celeĭ vaste a d-luĭ Xenopol, unde tatăl luĭ Mircea cel Mare este numaĭ „Radu“ fără „Negru“, ĭar Radu-Negru se aşédă ţépĕn la 1290, întocmaĭ în conformitate cu cronica cea tipică. In primele ediţiunĭ d. Xenopol îmĭ stringe mâna, în cele următóre îmĭ întórce spatele. Eŭ eram cam supĕrat pentru acésta, dar nu mĕ maĭ supĕr...

§ 16. I. Puşcariu.

Cele două volume: „Date istorice“ ale d-luĭ I. Puşcarĭu, sînt de o mare importanţă pentru istoria Românilor peste tot, nu numaĭ ca o fórte bogată adunare de materialurĭ, ci maĭ ales ca un colosal îndreptător pentru a întreprinde şi a utilisa cercetărĭ şi descoperirĭ ulterióre. Ni se maĭ promite un al treilea volum, pe care 'l aşteptăm cu o legitimă nerăbdare. Să observăm că d. Puşcarĭu ne dă material şi éră̆şĭ material, dar nu pretinde a descóse el-însuşĭ acele „Date istorice“, a le armonisà, a trage din ele conclusiunĭ definitive totale, şi nicĭ măcar pe cele parţiale.

Cunoscênd bine literatura istorieĭ române, d. Puşcarĭu o întrebuinţéză din când în când pentru a adnotà unele puncturĭ documentale din colecţiunea sa, se feresce însă cu stăruinţă de a se rosti într'un mod decisiv asupra cestiunilor celor controversate.

Tot aşa în privinţa luĭ Negru-vodă.

Reproducem in-extenso un lung pasagĭu:

„Negru-vodă, numit şi Radu-Negru-vodă, Domnul Ţĕreĭ Ro„mânescĭ, duce al Făgăraşuluĭ şi Amlaşuluĭ. Despre existenţa is„torică saŭ mitică a luĭ Radu Negru-vodă aŭ scris maĭ mulţĭ sa„vanţĭ maĭ vechĭ şi modernĭ fără d'a fi putut veni la un resultat „positiv. Sint uniĭ carĭ indigitéză că trecerea Românilor din păr„ţile Făgăraşuluĭ şi Amlaşuluĭ peste munţĭ în Valachia s'a întâm„plat în urma strîmtorirïĭ lor prin colonisarea Saşilor în Ardél cu „ocasiunea expediţiunilor cruciate pe la mijlocul secoluluĭ XII. Alţiĭ „aduc ocuparea Valachieĭ prin Negru-vodă în legătură cu fundarea „Imperiuluĭ Blacho-bulgar sub Asaniḑĭ (1186—1205). Inscripţiunea „dela Câmpulung arată că mănăstirea de acolo e zidită de Negru„vodă la 1215, prin urmare descălecarea luĭ a trebuit să se în„tâmple maĭ 'nainte de aceea. Hasdeŭ admite că Româniĭ din ţéra „Făgăraşuluĭ între 1200 — 1210 aŭ ocupat regiunile dela Câmpu„lung şi Argeş, şi de aci încolo pe la 1270—1280 pînă în direc„ţiunea Kilieĭ; dar ţine pe Negru-vodă numaĭ de o firmă ce o aŭ „purtat Basarabiĭ şi maĭ nainte şi după aceea, ĭar o persónă po„sitivă istorică numită Radu-Negru-Basarab aflà el numaĭ în Radu „tatăl luĭ Mircea I. Fotino pune descălecarea luĭ Radu-Negru dela „Făgăraş în Valachia la 1241 ca urmare a invasiuniĭ Mongolilor. „Istoriciĭ ungurĭ, începênd dela Engel, Sulzer etc., ca să lase loc „liber celor cuprinse în diploma luĭ Bela IV dată Ioaniţilor în 1247

„şi să pótă urma immediat şi diploma luĭ Andreĭu III din 1291, „dată luĭ Ugrin ca stăpânitor al Făgăraşuluĭ şi Sâmbeteĭ, strîm-„toresc descălecarea luĭ Negru-vodă între marginile anuluĭ 1290. „Din tóte acestea, precum şi din tradiţiunile poporuluĭ, care şi as-„tăḑĭ maĭ numesce ruinele din Colţiĭ Brezeĭ lingă Făgăraş Cetatea „luĭ Negru-vodă, — din inscripţiunea mănăstiriĭ Câmpulung din 1215, „şi din nenumĕrate texte istorico-cronice, se póte deduce fără „îndoélă că un Negru-vodă, care, descălecând dela Făgăraş şi tre-„cĕnd peste munţĭ cu o mulţime de locuitorĭ, a fundat statul Va-„lachieĭ, a existat negreşit; timpul însă când a trăit şi când „a urmat descălecarea luĭ, pînă acum n'o a putut fixa „nimenea, şi cred că n'o va puté determina nicĭ când...“

In pasagĭul de maĭ sus, resumând părerea mea din *Istoria critică*, d. Puşcarĭu a scăpat din vedere afirmaţiunea mea că mişcarea cea medievală din Făgăraş spre Câmpulung, spre Argeş, spre Kilia, nu se datorĭa Făgăraşenilor de baştină, ci Severinenilor celor cuceritorĭ maĭ de'nainte aĭ Făgăraşuluĭ.

Cu tótă reserva sa, într'un alt pasagĭu d. Puşcarĭu se arată dispus, fórte dispus a atribui luĭ Negru-vodă, ca întemeietor al Ţereĭ-Românescĭ, anul ce-va înainte de 1215, ĭar unuĭ alt Negru din aceĭaşĭ familiă anul 1290, recunoscĕnd tot-o-dată că aceĭ Negri nu eraŭ Făgărăşenĭ, ci Severinenĭ. Acest pasagiŭ sună: „Radu Negru-vodă, Domnul Ţereĭ-Românescĭ, duce al Făgăraşuluĭ „şi Omlaşuluĭ, a trecut cu o mulţime mare de Românĭ peste Car-„paţĭ încă înainte de 1215, pentru că inscripţiunea ce se vede la „mănăstirea luĭ Radu Negru-vodă din Câmpulung spune că el o a „zidit la 1215. Se vede că el a reîntemeĭat statul Valachieĭ îndată „după înfiinţarea Imperiuluĭ Bulgaro-valah sub Asaniḑĭ, întrând cu „aceştiĭa în óre-care confederaţiune, din care apoĭ aŭ urmat multe „controverse cu statul Ungarieĭ, carele aspira nu numaĭ la Valachia, „dar exercita óre-care jurisdicţiune suzerană şi peste ducatul Fă-„garaşuluĭ, unde Domniĭ Valachieĭ conferĭaŭ donaţiunĭ etc. La 1291 „în adunarea regnicolă a Nobililor: Secuilor, Saşilor şi Olahilor, „óre-care Ugrin reclamă şi căştigă dominiul Făgăraşuluĭ ca eredi-„tate dela protopărinţĭ. Eŭ sînt de părere că şi Ugrin acesta a fost „un următor din dinastia luĭ Negru-vodă, transformându-se *Negru* „în *Ugrin*“.

Uitând o distanţă aprópe seculară între 1215—1291, un interval de 86 anĭ, d. Puşcariu ne spune în sfirşit într'un alt loc: „După ce Radu Negru-vodă, Domnul Făgăraşuluĭ, curând înainte „de actul luĭ Ugrin maĭ sus amintit (1291), a fost trecut peste Car„paţĭ, venim la presumţiune că el a trebuit să fie unul dintre pro„topărinţiĭ luĭ Ugrin, şi că deosebirea între numirea de *Negru* şi „*Ugrin* nu provine de aiurea decât numaĭ dela diferinţa dialectică „dintre limba română şi cea maghiară. De altcum numele Ugrinus „ocure şi între voevodiĭ Ardéluluĭ la 1274 şi între baniĭ Severi„nuluĭ la 1268—75". Intr'un alt pasagiu, ce-va maĭ reservat, d. Puşcariu pune un nota-bene: „După ce Radu Negru-vodă, Domnul „Făgăraşuluĭ, curând înainte de actul luĭ Ugrin maĭ sus amintit „a fost trecut peste Carpaţĭ, óre n'a fost şi el unul dintre proto„părinţiĭ luĭ Ugrin? şi óre deosebirea numiriĭ de *Ugrin* şi *Negru* „nu e numaĭ o schimonositură stilistică?", unde descălecarea luĭ Negru-vodă o pune puţin înainte de anul 1291, nicĭ decum înainte de 1215.

Contradicţiunea între diferitele pasage se explică prin nesiguranţa d-luĭ Puşcariu faţă cu diverginţa părerilor şi a indicaţiunilor. Pe de o parte, impresionat fórte mult de inscripţiunea cea din 1215 a mănăstiriĭ dela Câmpulung, o inscripţiune pe care o adoptase şi Şincaĭ, dar care este învederat apocrifă, de vreme ce nicĭ o mănăstire n'a existat în Téra-Românéscă înainte de anul 1366, cea maĭ veche fiind aceea dela Vodiţa sub Vladislav Basarabă; pe de altă parte, vĕdĕnd în *Istoria critică* demonstraţiunea că aŭ fost maĭ mulţĭ *Negri-voevodĭ*, carĭ eraŭ toţĭ din ţéra Severinuluĭ, iar nu din Făgăraş; în sfirşit, neputĕnd a nu recunósce importanţa faptuluĭ documental al luĭ Ugrin din 1291, asupra căruia insistase maĭ ales Laurian; d. Puşcariu a căutat să'şĭ formeze un al seŭ *modus vivendi*, care să'l mulţuméscă într'un chip provisor, deşi nu este de loc mulţumitor nicĭ chiar pentru dînsul. Orĭ-şi-cum, prin pluralitatea *Negrilor* veniţĭ dela Severin şi trecuţĭ prin Făgăraş d. Puşcariu se apropiă în principiŭ de *Istoria critică*, maĭ mult în orĭ-ce cas decât de orĭ-care altă teoriă.

§ 17. Gr. Tocilescu.

In privinţa luĭ Negru-vodă, d. Tocilescu se ţine aprópe de *Istoria critică*, dorind totuşĭ a nu se pré-depărta de cronica cea muntenéscă, adecă tot-o-dată de d. Xenopol. Din cronică el ĭea anul descălecăriĭ la 1290, dar din *Istoria critică*, ca şi d. Xenopol de astă dată, adaptéză la acea epocă pe Tugomir, punĕnd: „Tugomir „Basarab numit în Domniă Radu-Negru-vodă (1290—1320)", către care aplică éră̆şĭ amăruntele cronicei, încheiând că: „Tugomir „putu să unéscă pe toţĭ Românii şi să'şĭ statornicéscă stăpânirea „asupra întreg Principatuluĭ", lăsând însă la o parte Făgăraşul, contra d-luĭ Xenopol, pentru a nu se cĭocni cu Ugrin. După aceea, tot din *Istoria critică* d. Tocilescu admite pe un al doilea „Radu-Negru", anume pe tatăl luĭ Mircea cel Mare: „Radu-vodă Basarab numit şi Negru-vodă (1372)".

Acestea le daŭ după ediţiunea din 1894 a *Manualuluĭ* d-luĭ Tocilescu. Maĭ tarḑiŭ, în anul trecut, el a revenit asupra cestiuniĭ într'o conferinţă, pe care însă, nefiind publicată, eŭ regret de a o cunósce numaĭ după o notiţă anonimă fórte confusă în ḑiarul *Epoca* (3 Decembre 1896). Acéstă notiţă conchide: „D. Tocilescu e dispus „—după tóte aparenţele—să identifice pe Radu-Negru cu Barbat, „fratele luĭ Lythuon, pomeniţĭ în documentul luĭ Ladislaŭ Cumanul „din 1355". Este o învederată greşélă de tipar „1355" în loc de 1280. Noua teoriă a d-luĭ Gr. Tocilescu aprópe coincidă cu anul 1274 la Cantemir după Nicefor Gregoras.

Acésta frămîntare critică e bucurătóre.

In *Manualul* d-luĭ Tocilescu s'a strecurat o indiscreţiune fórte scusabilă, pe care tocmaĭ de aceea eŭ mĕ cred dator a o înregistra în trécĕt. Vorbind despre Litén-vodă, d. Tocilescu ḑice: „Cel de „'ntâĭu care a încercat să unéscă pe toţĭ Românii din Ţéra-Românéscă fu Litén-vodă. El vĕḑĕnd (în 1272) pe tronul Ungarieĭ un „copil numaĭ de 10 anĭ, Ladislaŭ IV saŭ Cumanul, cuprinse în „unire cu fraţiĭ seĭ banatul Severinuluĭ, se declară neatîrnat de „orĭ-ce legătură de supunere către Ungurĭ şi nu maĭ voi să le plătéscă nicĭ o dare. Pînă ce aceştiĭa să vină cu armele, *se sculară „Serbiĭ. Litén ĭĭ bătu în nenumĕrate rîndurĭ, şi aşa de tare, încât „pînă astăḑĭ eĭ îl pomenesc în cântecele lor ca pe un vodă viteź şi*

„resboïnic...“ Despre resboïul între Serbï şi Litén-vodă istoria nu ne spune nemic. Cântecele serbescï nu vorbesc de loc despre acest Domn românesc. De unde dară? Faptul este că într'o comunicaţiune amicală orală eŭ împărtăşiï d-luï Tocilescu că am descoperit pe al nostru Litén-vodă într'o baladă poporană serbéscă, care povestesce o luptă pentru căsătoriă, nemic însă despre amestecul cu Unguriï, nemic despre „nenumĕrate rîndurï“, nemic despre maï multe „cântece“. Comunicaţiunea mea, póte nu destul de clară, fiind orală, a încurcat pe d. Tocilescu, şi nu mĕ sfiesc a mărturisi vina mea. Cât despre acea baladă poporană serbéscă despre Litén-vodă, o baladă fórte preţiósă, eŭ voïu vorbi pe larg maï jos.

Incă ce-va. In *Manualul* d-luï Tocilescu ni se spune că pe la anul 1240: „Tot pe atuncï în Ţéra-Românéscă la resărit de Olt „se afla un principat român cu capitala în Tîrgovişte. Peste el „domnïa voevodul Seneslaŭ; din oraşe existaŭ: T.-Severin, Craïova, „R.-Vâlciï, Brăila, Gïurgïu, Câmpu-Lung, Argeş, Pitescï, Slatina, Ce„tatea-de-Flocï, Buzeŭ şi Bucurescï; ïar din mănăstirï: Govora, „Glavacïoc şi Snagov. Ţéra era împărţită în judeţe, avea o admi„nistraţiune regulată, o armată bine întocmită...“ Tóte acestea pe la 1240! Acest pasagïu întreg, o adevĕrată Fata-Morgana, se va fi furişat în *Manual* fără scirea eruditului meŭ amic, atât de cumpĕtat, atât de păzit, atât de neîncredĕtor chiar în privinţa *Istorieï critice*. Fiind pré grăbit une orï, pe semne, ï-a fi scăpat de asemenea, maï ḑilele trecute, de a pune un elogios *imprimatur* pe o altă Fata-Morgana, o tesă de licenţă curat alandala, pe care eŭ o respinseï, dar pe care d. Tocilescu o recomandă ca „metodică“, metodică numaï dóră în felul paratoponimieï de maï sus.

§ 18. V. A. Urechia.

Intr'o lucrare oficială, d. Urechia studiază între altele „stema Ţereï-Romănescï“. Din câte aprofundéză acolo, mĕ voïu mărgini asupra pasagelor celor relative la *Istoria critică*. Pentru a nu mĕ pré-intinde, voïu numerotà:

1°. Convins că blasonul cel cu „capete negre“ al Ţereï-Româ-

nescĭ nu se află decât numaĭ la Levinus Hulsius, d. Urechia declară că „diferă de părere cu d. B. P. Hasdeŭ“ şi urméză: „N'aŭ „avut Basarabiĭ saŭ Muşătesciĭ, dacă aceştiĭa sînt rude cu Basarabiĭ, „n'aŭ avut eĭ nicĭ treĭ, nicĭ două capete de Arapĭ orĭ de negri în „stemele lor, şi nicĭ aŭ fost aceste capete în herbul Munteniei şi „al Moldoveĭ, ci aŭ existat numaĭ sub penelul orĭ condeĭul ignorantuluĭ desemnator, orĭ şi maĭ ignorantuluĭ scriitor străin“. Maĭ jos d. Urechia adaogă că: „D. D. Sturdza se unesce cu opiniunea „mea (a d-luĭ Urechia) cât privesce teoria d-luĭ B. P. Hasdeŭ despre ceĭ treĭ negri aĭ luĭ Hulsius“.

Pentru a nu mĕ opri asupra „condeĭuluĭ ignorantuluĭ desemnator orĭ şi maĭ ignorantuluĭ scriitor“, căcĭ ignoranţa în genere mĕ desgustă, trimit fără discuţiune pe d. Urechia la studiul meŭ *Basarabiĭ*, unde va vedé capetele negre pe stéma cea oficială a dinastieĭ muntenescĭ cu maĭ bine de un secol şi jumătate înainte de Hulsius, sub Mircea cel Mare şi sub Vlad Dracul, pe timpul Conciliuluĭ dela Constanţa la 1417, da: *1417;* şi tot-o dată va citi acolo propria definitiva opiniune a d-luĭ D. Sturdza, care în orĭ-ce cas este un bărbat serios.

D. Urechia a reuşit de o cam dată a desfiinţa numele de botez al luĭ Miron Costin, făcĕnd din Miron un nume de familiă, astfel că bietul cronicar a remas nebotezat; Miron fie, Costin fie, dar capetele cele negre ale dinastieĭ Basarabilor d. Urechia n'a putut a le desfiinţa.

O nostimadă extremă este că d. Urechia cunósce „un vechĭu „portulan italian *din secolul V*, care represintă litoralul Măriĭ-negre, „şi asupra localităţilor dela Dunărea de jos este desemnat un scut „cu treĭ capete“. D. Urechia a vĕḑut acel portulan *din secolul V* în „biblioteca regală din Madrid, secţiunea manuscriptelor LXII B“. Incă odată: „din secolul V“, tocmaĭ din epoca luĭ Ammian Marcellin. Să'mĭ permită d. Urechia a'l trage de mânecă. Un portulan italian din secolul V, chĭar „din timpul Hunilor“—maĭ adaogă însuşĭ d. Urechia pentru ca să se scie că nu este o eróre de tipar. O mare minune se află la Madrid. Tot în Madrid se vor fi păstrând ochilariĭ luĭ Attila.

2⁰. In diploma luĭ Vladislav Basarabă din 1372 eŭ îndreptaĭ titulatura princiară altfel de cum fusese ea publicată pînă acuma,

adecă în loc de: „Dux novae plantationis *terrae* Fogaras“ eŭ preferiĭ lectura: „Dux Novae plantationis *et de* Fogaras“. Corecţiunea mea a fost admisă şi de d. Xenopol. D. Urechia mĕ acusă pe mine de a nu scie latinesce. Chĭar dacă ar fi „et de“ în originalul diplomeĭ, d. Urechia tot încă s'ar îndoi. Vladislav Basarabă nu trebuĭa să facă o greşélă de gramatica latină. „Ş'atuncĭ—observă d. „Urechia—m'aş fi întrebat: óre putea un latinist ḑice: *Dux de* „*Fogaras?* Genitivul acesta nelatin era, de sigur, cel puţin înlo„cuit cu adjectivul în *ensis*“. Cu alte cuvinte, după d. Urechia, s'ar puté „Dux Fogarasensis“, nicĭ o dată „Dux de Fogaras“. Fără a controversà despre gramatica latină, pe care eŭ nu contest că o sciŭ altmintrelea decât d. Urechia, constat numaĭ că în diplomele cele latine ale Domnilor Ţereĭ-Românescĭ, multe-puţine câte se conservă din secolul XIV, figuréză anume: „Dux *de* Fogaras“. Aşa:

pe sigilul diplomeĭ luĭ Vladislav Basarabă din 1368: „Dux *de* Fugras“ la Marienburg;

în textul diplomeĭ dela acelaşĭ din 1369: „Dux *de* Fogaras“ la Battyanyi;

în diploma luĭ Mircea cel Mare din 1395: „Dux *de* Fogaras“ la Pray, etc.

Părdalnica de gramatica latină!

Cu acéstă ocasiune voĭu atrage atenţiunea asupra unuĭ altfel de specimen latinesc al luĭ însuşĭ d. Urechia, care a reprodus din sarcina Academieĭ Române şi a resumat pe *Codex Bandinus*. Acolo la pag. CLX, 156, textul latin sună: „Csöbörcsök. Est oppidum in „ripa fluvij Nester situm, unde tribus Ungaricis milliaribus Album „Castrum seu Nester Alba distat“, adecă ni se spune că pe malul Nistruluĭ se afla oraşul *Cĭubărciŭ treĭ milurĭ ungurescĭ departe de Cetatea-albă*, ĭar d. Urechia resumă: „oraşul *Cetatea-albă saŭ pe unguresce Csöbörcsök*“. Cu felul acesta s'ar puté ḑice: „Bucurescĭ, pe turcesce Gĭurgĭu“.

D. Urechia e nu numaĭ „latinist“, dar este tot-o-dată nu maĭ puţin geograf. El publicase óre-când o „Cartografiă română“. Cunoscênd pînă şi portulanul cel „din timpul Hunilor“, e de mirare că pe vechea cartă a Moldoveĭ de Reichersdorf d. Urechia n'a vĕḑut pe acel *Csöbörcsök*, anume *Tuborcza:* pe malul Nistruluĭ între Bender şi Akkerman.

D. Urechia e nu numaĭ latinist şi geograf, dar maĭ este încă tot-o-dată nu maĭ puţin slavist, de óră-ce óre-când îmĭ în-

drepta traducerea mea din polonesce cu ocasiunea poemeĭ luĭ Miron Costin saŭ Costin Miron. Mĕ mir dară că în *Zapiski* a Societăţiĭ Istorice din Odesa, t. 2 p. 563, d. Urechia n'a vĕḑut pe acelaşĭ *Csöbörcsök* sub vodă Petru Rareş, anume pe „Tomşa părcălabul de *Cĭobărciŭ*", adecă—iertare—nu „de Cĭobărciŭ", ci „Ciobărcensis" după gramatica latină.

3°. D. Urechia a citit *Istoria critică,* cel puţin o citéza luănd'o peste picĭor: prăpădesce pe ignorantisimul Hulsius şi scapă din ignoranţă pe genitivul latin, dar pe Radu-Negru cel dela 1290 il primesce cu braţele deschise ca ce-va sfint fără discuţiune, şi 'l aşéḑă chĭar pe marca Ţereĭ-Românescĭ. „Voevoḑiĭ Transalpinĭ—ḑice „d. Urechia—aŭ întrodus în sigilul lor icóna nouluĭ recent eveni-„ment: pogorîrea luĭ Radu-Negru". Peceţile cele domnescĭ cu un om de o parte şi o femeiă de alta, stând amîndoĭ lîngă un arbore, nu represintă pentru d. Urechia alt ce-va decât pe acel Radu-Negru, negreşit cu cucóna d-sale, despre care se ḑice că era catolică, dar tocmaĭ acésta ar caracterisà un duios simbol de toleranţă religiósă.

In scurt, studiul d-luĭ Urechia avea tótă buna voinţă de a dărîma *Istoria critică* pe de'ntregul; se acăţa însă de mine pré de departe şi fără nicĭ o armă, fără nicĭ o custură măcar, cât dela Cĭubărciŭ pînă la Cetatea-albă, „tribus Ungaricis milliaribus distans", remănĕnd astfel la o mare distanţă cu o simplă gesticulaţiune organică, o gesticulaţiune gratuită şi obositóre pentru el-însuşĭ, ceea ce'mĭ pare fórte reŭ.

Din respect pentru d. Urechĭa, eŭ eram dator a'ĭ rĕspunde; din respect pentru mine însumĭ, eram dator a-ĭ spune adevĕrul.

§ 19. Cărţile didactice.

Laurian, Heliade, Aron Florian, d. Xenopol şi d. Tocilescu fiind fruntaşĭ, manualurile lor de istoria română aŭ fost menţionate fiecare deosebit la locurĭ de onóre. Aci voĭu înşira la olaltă restul literatureĭ nóstre didactice, în care — cu pré-puţine excepţiunĭ — *Istoria critică* a produs o mişcare generală, fie d'a-dreptul, fie prin compromisul d-luĭ Tocilescu.

Voĭu preveni totuşĭ că manualurile de acest fel nu'mĭ sint tóte cunoscute. De o bucată de timp, fie-care institutor la noĭ, fie-care invĕţător, pină şi dascălii de prin sate, doresc de a fi autorĭ cu orĭ-ce preţ, contribuind cu mult zel la o colectivă galimatiă pedagogică. A vinde o carte de şcólă, este privit de către dinşiĭ ca un legitim suplement la léfă. Resultatul este un talmeş-balmeş în creeriĭ şcolarilor.

D. Dragoşescu se ţine întocmaĭ de cronică. Nicĭ măcar despre Tugomir el nu scie nemic. Are însă pretenţiunea de a judeca printr'o notă: „Trecerea luĭ Radu-Negru se arată de istoricĭ în deosebite „timpurĭ. Din aceste arătărĭ, cea maĭ credută este cea dela 1290".

D. G. Hrisoscoleŭ nu cunósce *Istoria critică*, dar nicĭ de altă autoritate habar n'are. El audise despre un Radu-Negru „pe la „anul 1215, alţiĭ pe la 1245 şi alţiĭ pe la 1290", dar nu'şĭ bate capul cu asemenea mărunţişurĭ şi conchide că: „tot ce se scie cu „siguranţă este că Radu-Negru, domnul Almaşuluĭ şi al Făgă„raşuluĭ din Transilvania, a venit la Câmpulung..." Halal de fericitul de Câmpulung, care n'are nevoe de cronologiă!

Cam tot aşa este manualul d-luĭ C. Handocă. El se rostesce însă hotărit în favórea anuluĭ 1290, punênd pe descălecătorul Ţereĭ-Romănescĭ sub protecţiunea d-luĭ doctor Rimnicénu, căruĭa 'ĭ dedică opera chĭar pe titlu.

De Heliade se ţine preutul C. Moşescu.

D. A. Puĭu urméză după *Istoria critică*, înlăturând orĭ-ce altă teoriă.

Preutul A. Popescu a utilisat *Istoria critică* cum a putut: „Statul Român s'a întemeĭat sub Alexandru Basarab. Alexandru „Basarab a fost fiĭul luĭ Tugomir. El ocupă tronul Ţereĭ-Românescĭ „la anul 1310. Alexandru Basarab domni 50 de anĭ..." Apoĭ pe tatăl luĭ Mircea cel Mare îl pune ca „Radu-Negru Basarab".

D. I. Vasiliŭ în primele ediţiunĭ se ţine de *Istoria critică*, în cele din urmă se conforméză cu variaţiunea d-luĭ Tocilescu.

Tot de d. Tocilescu se ţine, cu Litén-vodă cu tot, d. Serafim Ionescu, care maĭ ticluesce în versurĭ o „legendă naţională" despre Radu-Negru":

Dela Făgăraş
Trece la Almaş,
Pe Românĭ unesce
Şi cu eĭ pornesce...

drepta traducerea mea din polonesce cu ocasiunea poemeĭ luĭ Miron Costin saŭ Costin Miron. Mĕ mir dară că în *Zapiski* a Societa Istorice din Odesa, t. 2 p. 563, d. Urechia n'a vĕḑut pe ac *Csöbörcsök* sub vodă Petru Rareş, anume pe „Tomşa părcălab *Cĭobărciŭ*“, adecă—iertare—nu „de Cĭobărciŭ“, ci „Ciobar după gramatica latină.

3⁰. D. Urechia a citit *Istoria critică,* cel puţin o peste picĭor: prăpădesce pe ignorantisimul Hulsiu ignoranţă pe genitivul latin, dar pe Radu-Negru primesce cu braţele deschise ca ce-va sfînt fa aşéḑă chĭar pe marca Ţereĭ-Romănescĭ. „Voevo „d. Urechia—aŭ întrodus în sigilul lor icóna „ment: pogorirea luĭ Radu-Negru“. Peceţi om de o parte şi o femeiă de alta, stând nu represintă pentru d. Urechia alt ce-va negreşit cu cucóna d-sale, despre care tocmaĭ acésta ar caracterisà un duios

In scurt, studiul d-luĭ Urechia rîma *Istoria critică* pe de'ntregul; departe şi fără nicĭ o armă, făr Cĭubărciŭ pînă la Cetatea-albă, „ remănĕnd astfel la o mare dist ganică, o gesticulaţiune gratu ce'mĭ pare fórte reŭ.

Din respect pentru d. U din respect pentru mine îns

§ 1

Laurian, Heliade, fruntaşĭ, manualurile l care deosebit la locur literatureĭ nóstre di *Istoria critică* a pro compromisul d-luĭ

...tutorii asociaţi dd. Scrabă,
...tact, deosebind legenda de
...tóte acestea fórte metodic pe

...pomposul titlu: „Istoria naţio-
...a, arma, casa şi mintea Româ-
...ilor". Ca devisă: „Virtus Romana
... încăpênd alte cuvinte, nu se spune
... prefaţă însă autorul o spune, maĭ
... pretenţiunea de a fi un descoperitor
... arisesc chĭar că tóte datele istorice din
... maĭ din acea scrisă de D. Laurian. Dar
... atâtea lacune şi o aşa confusiune, cât
...iţĭ, ca D. Hasdeŭ spre exemplu, sînt si-
... armăririle lor maĭ mult prin inducţiune. In
...du-mĕ cu studiul istorieĭ naţionale ca pro-
... mulţĭ anĭ, am avut şi eŭ ocasiune a mĕ
... din evenimentele, carĭ se presintă une-orĭ în
...reat saŭ contradicĕtor, ar fi putut a se urma în
... ast-fel a nemeri póte mersul cel maĭ adevĕrat al
... Pentru mine sper şi sînt convins că viitorul va
...operirĭ carĭ să justifice maĭ tóte induc-
...ele..."
...area unuĭ „viitor" fórte problematic, despre manualul
... eŭ nu maĭ pot vorbi.

§ 20. D. Onciul.

D. Onciul mĕ pune din capul loculuĭ în antitesă cu Rösler: ... maĭ mult succes decât Rösler a mânuit stilul criticeĭ d. Hasdeŭ ... Istoria critică a Românilor. In cestiunea nóstră, atinsă numaĭ „în lineamente generale cu ocasia cercetărilor făcute asupra altor „întrebărĭ, critica constructivă a d-luĭ Hasdeŭ ajunge la resultate „maĭ îndestulătóre decât cele ale criticeĭ maĭ mult destructive a „luĭ Rösler. Ea privesce cu deosebire analisa tradiţiuniĭ indigene „despre originile Principatuluĭ, înlăturată de Rösler fără a fi înlo-„cuită prin o teoriă întemeĭată, care să explice ceea ce tradiţiunea

D. Gallin se ţine de d. Tocilescu pînă şi cu „Litén-vodă bătu „în maĭ multe rîndurĭ pe Serbĭ“, mulţumindu-se a perifrasà pînă şi greşelele.

D. Secărénu urméză şi el după eclectismul d-luĭ Tocilescu.

D. E. Ropală s'a încercat a împăca *Istoria critică* cu teoria luĭ Şincaĭ, dar într'un mod ciudat. El scie pe Tugomir Basarab înainte de 1310 şi recunósce că Radu-Negru este numaĭ tatăl luĭ Mircea cel Mare între 1372—82; totuşĭ pune pe un descălecător al Ţereĭ-Româneseĭ la 1215, pe care 'l numesce Radu Basarab fără „Negru“.

Maĭ priceput într'o încercare analógă, d. M. Andreĭan începe cu Şincaĭ, fixând pe întemeĭetorul Ţereĭ-Românescĭ după 1210, dar nu pe un Radu, ci pe simplul „Negru vodă, ducele Făgăraşuluĭ“, ĭar pe Radu-Negru îl aşédă la 1372. Despre lungul interval de un secol întreg dela 1210 pînă la Alexandru Basarabă în 1310, d. Andreĭan se strecóră din încurcătură prin: „urmaşiĭ acestuĭ Domn nu se cunosc“.

Tocmaĭ acel lung interval sperià cu drept cuvînt pe d. G. Cristescu. El dice: „A spune copiilor din şcólele primare că în „curs de un véc aŭ urmat la tronul ţereĭ maĭ mulţĭ Domnĭ fără „a se sci numele lor, este pentru mintea copiilor un lucru greŭ „de înţeles“. De aceea d. Cristescu urméză după *Istoria critică* despre cucerirea Făgăraşuluĭ de către Basarabĭ înainte de 1210, apoĭ după Şincaĭ despre Radu-Negru şi ceĭ-lalţĭ Domnĭ pînă la Alexandru Basarabă, şi 'n fine dela 1310 ĭarăşĭ după *Istoria critică*.

Din aceĭaşĭ direcţiune, fórte pe scurt, este d. M. Ţintă.

D. N. Beldicénu nu se desparte de d. Xenopol. Statul muntenesc a fost fundat la 1290: „Tugomir Basarab, numit maĭ apoĭ Radu „Negru, trecu munţiĭ Carpaţĭ în fruntea unuĭ mare numĕr de Ro-„mânĭ din ducatul Făgăraşuluĭ în Muntenia“. După aceea d. Beldicénu desfiinţéză pe Vladislav Basarabă, unul din ceĭ maĭ iluştri Domnĭ aĭ Romanilor, şi chiar pe Radu-Negru cel adevĕrat, tatăl luĭ Mircea cel Mare, dicĕnd: „După Alexandru Basarab, maĭ mulţĭ „Domnĭ slabĭ ocupară pe rînd tronul Ţereĭ-Românescĭ pînă la „anul 1386“.

D. A. Michaelescu urméză de asemenea d-luĭ Xenopol, maĭ reproducĕnd legenda luĭ Bolintinénu despre Radu-Negru:

Radu-Negru 'ntinde braţul spre hotare,
Şi sub el Româniĭ fac o ţéră mare. . .

În cartea didactică cea maĭ nouă, institutoriĭ asociaţĭ dd. Scrabă, Negulescu şi Teodosiŭ, proced cu mult tact, deosebind legenda de cronică, ĭar cronica de *Istoria critică*, tóte acestea fórte metodic pe înţelesul copiilor.

Maĭ încă una.

Cartea d-luĭ G. Melidon pórtă pomposul titlu: „Istoria naţio-„nală pentru popor saŭ némul, sapa, arma, casa şi mintea Româ-„nilor prin tóte timpurile şi locurile". Ca devisă: „Virtus Romana rediviva". Pe frontispiciŭ ne maĭ încăpênd alte cuvinte, nu se spune că este o carte didactică; în prefaţă însă autorul o spune, maĭ adăogênd: „Nu am nicĭ cum pretenţiunea de a fi un descoperitor „în domenul istorieĭ şi mărturisesc chĭar că tóte datele istorice din „acéstă carte le-am luat numaĭ din acea scrisă de D. Laurian. Dar „istoria nóstră presintă încă atâtea lacune şi o aşa confusiune, cât „istoricĭ din ceĭ maĭ erudiţĭ, ca D. Hasdeŭ spre exemplu, sînt si-„liţĭ încă a procede în urmăririle lor maĭ mult prin inducţiune. In „aşa situaţiune, ocupându-mĕ cu studiul istorieĭ naţionale ca pro-„fesor în curs de maĭ mulţĭ anĭ, am avut şi eŭ ocasiune a mĕ „gândi, cum fie-care din evenimentele, carĭ se presintă une-orĭ în „mod atât de încurcat saŭ contradicĕtor, ar fi putut a se urma în „mod natural, şi ast-fel a nemeri póte mersul cel maĭ adevĕrat al „istorieĭ nóstre. Pentru mine sper şi sînt convins că viitorul va „aduce descoperirĭ carĭ să justifice maĭ tóte induc-„tiunile mele..."

In aşteptarea unuĭ „viitor" fórte problematic, despre manualul d-luĭ Melidon eŭ nu maĭ pot vorbi.

§ 20. D. Onciul.

D. Oncĭul mĕ pune din capul loculuĭ în antitesă cu Rösler: „Cu maĭ mult succes decât Rösler a mânuit stilul criticeĭ d. Hasdeŭ „în Istoria critică a Românilor. In cestiunea nóstră, atinsă numaĭ „în lineamente generale cu ocasia cercetărilor făcute asupra altor „întrebărĭ, critica constructivă a d-luĭ Hasdeŭ ajunge la resultate „maĭ îndestulătóre decât cele ale criticeĭ maĭ mult destructive a „luĭ Rösler. Ea privesce cu deosebire analisa tradiţiuniĭ indigene „despre originile Principatuluĭ, înlăturată de Rösler fără a fi înlo-„cuită prin o teoriă întemeĭată, care să explice ceea ce tradiţiunea

„tinde a explica“. Si apoĭ urméză: „Dacă şi ingeniósa teoriă a „d-luĭ Hasdeŭ, desvoltată cu cunoscuta'ĭ măiestriă, nu va puté fi „susţinută în întregimea eĭ, de bună samă însă direcţiunea dată „de d-sa e singura dela care în mare parte putem aştepta resol-„virea cestiuniĭ“.

D. Oncĭul combate pe d. Xenopol, pe care'l numesce „cel maĭ hotărit apologist al şcóleĭ vechĭ“ în privinţa luĭ Negru-vodă dela 1290; spulberă cele şése pretinse crisóve ale Câmpulunguluĭ, carĭ tóte la un loc formézá o colecţiune de copie după un singur crisov dela Mateĭu Basarabă; şi constată că Radu-Negru cel descălecător al Ţereĭ-Românescĭ din cronicele munteneseĭ este Radu-vodă tatăl luĭ Mircea cel Mare, un Domn fórte bisericos, pe care călugăriĭ l'aŭ rădicat în slavă.

Desfiinţându-se astfel mistificaţiunea cea scrisă, maĭ remâne totuşĭ în picĭóre legenda cea poporană. Un *Negru-vodă* maĭ trăesce pînă astădĭ pe icĭ pe colo în gura Muntenilor şi a Ardelenilor. O asemenea legendă nu póte să fie ştérsă cu buretele. Criticul este dator s'o limpeḑescă, cel puţin s'o scotocéscă.

D. Oncĭul resumă următorul mod al meŭ de a vedé acéstă problemă: „Negru vodă al tradiţiuniĭ poporale nu e decât o perso-„nificaţiune a dinastieĭ Basarabilor pentru timpul maĭ vechĭu, nume „poetic format de fantasia poporuluĭ din numele Basarab prin pre-„schimbarea părţiĭ *arab* cu *negru* (= *arap*). Din argumentele aduse „în sprijinul acesteĭ ipotese, numim maĭ ales epitetul de *negru* dat „Munteniei de către vecinĭ, la carĭ se găsesce chĭar şi forma *arap* „pe lingă *negru*, şi capetele de *arap* în stema Munteniei după Levin „Hulsius (1597)“. Apoĭ în notă, despre epitetul „Arapĭ“ şi „Negri“ aplicat Românilor în eposul Slavilor meridionalĭ, d. Oncĭul adaogă: „Arabisarea Românilor în poesia poporană sud-slavică, asupra acestuĭ „punct pré-puţin lămurit nu mĕ pot pronunţa hotărit, neavênd „la mână colecţiunile cântecelor respective. Sub *Arabia* din Nibelun-„genlied şi din cronicele unguresci cred însă că trebue să se în-„ţelégă numaĭ imperiul Arabilor din timpul Cruciatelor“.

D. Oncĭul are o deplină dreptate că eŭ am greşit despre „Arabia“ din Nibelungenlied şi din cronicele ungurescĭ. Aşa este. Acéstă greşélă e un epizod care se va suprime în noua ediţiune a *Istoriei critice*, fără a fi câtuşĭ de puţin solidară cu restul textuluĭ. Regret că am greşit, dar regret şi maĭ mult că însuşĭ d. Oncĭul n'a putut să controleze pe Româniĭ ceĭ Arapĭ în baladele poporane bulgare

şi serbe; regret şi maĭ mult că stema cea cu Negriĭ a Basarabilor d. Oncĭul a cunoscut'o—ca şi maĭ sus d. Urechia—numaĭ din Levin Hulsius dela 1597; ba încă aş puté să maĭ ḑic că regret şi maĭ mult că un bărbat ca d. Oncĭul, un istoric fruntaş necontestabil, nu o reputaţiune usurpată, nu un savant de reclamă, s'a grăbit a afirma că Basarabă n'are a face cu Negrul, s'a grăbit a afirma înainte de a'şĭ fi procurat întâĭu „colecţiunile cântecelor respective“ şi înainte de a se fi încredinţat tot-o-dată că deja în seculiĭ XIV şi XV scutul cu Negriĭ era stema dinastică cea oficială a Basarabilor, după cum eŭ am demonstrat'o. Orĭ-unde în afară din Oltenia se arătaŭ cetele unuĭ Basarabă, tocmaĭ în afară din Oltenia era lucrul cel maĭ firesc ca stégul atât de caracteristic cu stema Negrilor să inspire altora pentru acele cete epitetul de Negri-Românĭ avênd în frunte pe un Negru-vodă. Nesocotind acest „punct pré-puţin lămurit“, pe cel maĭ lămurit după convicţiunea mea, pe cel maĭ plastic şi maĭ simplu, d. Oncĭul a fost silit a presupune că dela Tătarĭ căpĕtaseră Româniĭ ceĭ din Muntenia epitetul de Negri, ĭar după aceştĭ Muntenĭ s'a ḑis apoĭ unuĭ Domn al lor Negru-vodă, tóte acestea anume în afară din Oltenia Basarabilor.

D. Oncĭul ḑice: „D. Hasdeŭ a caracterisat mitul luĭ *Negru-vodă* „ca personificare a originilor Statuluĭ la Româniĭ numiţĭ cu epitetul „de *Negri*. Acest punct de plecare trebue recunoscut ca cel maĭ „nimerit şi maĭ sigur. In istoriă întâlnim, maĭ la tóte popórele, „nenumĕrate casurĭ de analogiă pentru asemenea personificărĭ, încât ne putem crede dispensaţĭ de a ne maĭ opri la acest punct. „Intrebarea ce are să ne preocupe este: cine sînt *Negriĭ-Românĭ?*“ La acéstă întrebare, pe care şĭ-o pune d. Oncĭul, eŭ respunseĭ: Basarabiĭ avênd pe stindarde imaginea unuĭ cap negru, de aci pentru Domn epitetul de Negru-vodă, ĭar pentru ceĭ supuşĭ Negri-Românĭ, ambele epitete înrădăcinându-se nu în Oltenia, de óră-ce acolo nu era ce-va noŭ care să impresioneze imaginaţiunea poporană, ci înrădăcinându-se anume afară din Oltenia. La aceĭaşĭ întrebare d. Oncĭul respunde: „Avem a face cu o particularitate a popórelor „turanice, care distingea posiţiunea dominantă saŭ centrul cu epitetul *alb*. Centrul fiind *alb*, o parte a perifericĭ devine prin contrast *négră*. Ḑicem numaĭ o parte, căcĭ nu tóta periferia e négră, „ci numaĭ partea din afară de teritoriul principal. Cu alte cuvinte: „ţéra impropriă saŭ supusă se numesce *négră*, spre deosebire de

„ţéra propriă saŭ dominantă numită *albă*“. Prin urmare, Turaniĭ aŭ calificat Negri pe Româniĭ ceĭ supuşĭ, de unde Domnul acestora Negru-vodă. De aci conclusiunea: „Decĭ şi mitul luĭ Negru-vodă „póte fi primit numaĭ ca personificare a originilor Statuluĭ la Ne-„griĭ-Românĭ, nu însă şi ca personificare a dinastieĭ Basarabilor“. Mărturisesc eŭ-unul că nu înţeleg, dar nu înţeleg de loc, întréga doctrină a d-luĭ Onciul: cu centrul, cu periferia, cu nu tótă periferia, cu numaĭ partea din afară etc.

A fost o poticnélă nenorocită, care nu s'a oprit cel puţin la timp, ci din pas în pas l'a împins pe d. Onciul la o teoriă excentrică, o teoriă nouă, pe care am puté-o numi bulgăréscă. Din dată ce Negru-vodă nu este un Basarabă, trebuĭ să căutâm pe alt cine-va ca să nu fie din dinastia cea oltenéscă, astfel ca să se potrivéscă neapĕrat cu „tradiţiunea despre închinarea Basarabilor, „care va fi avênd óre-care temeĭu istoric“, căcĭ singurul punct la care d. Onciul mânţine cu stăruinţă in totalitatea relaţiuniĭ din cronice muntenescĭ, este închinarea Basarabilor la Negru-vodă, deşi —fie ḑis în parentesĭ—aceleaşĭ cronice muntenescĭ afirmă că Negru-vodă era şi el unul din Basarabĭ, ceea ce este mult maĭ important decât particularitatea cea cu „închinarea“. Urmărind dară pe atare Negru-vodă, căruĭa să i se închine Basarabiĭ, d. Onciul îl află din Bulgaria.

S'ar puté argumenta că primiĭ Asanĭ, adecă ceĭ treĭ fraţĭ, eraŭ originarĭ din România carpatină, ĭar nu din cea balcanică. S'ar maĭ puté argumenta că prin acéstă origine se explică ajutórele ce le veniaŭ lor dela Cumanĭ şi dela Româniĭ cis-danubianĭ în lupta contra Bizanţiuluĭ. Acestea s'ar puté argumenta, dar d. Onciul nu le utiliséză, nu le atinge măcar, ci privesce pe primiĭ Asanĭ ca Românĭ de peste Dunăre, şi totuşĭ susţine că eĭ stăpâniaŭ peste Bulgaria şi peste Ţéra-Românéscă tot-o-dată: „Mitul luĭ Negru-vodă, „căruĭa se închină şi Basarabiĭ din Oltenia, cată decĭ să represinte, „în forma sa originală (fără adaosul posterior despre pretinsul descă-„lecat din Amlaş şi Făgăraş) domnia Asenescilor în Ţéra-Românéscă“; şi d. Onciul maĭ întăresce: „Trebue să ţinem la Asenescĭ. Eĭ aŭ „pus temelia Statuluĭ român în stânga Oltuluĭ, şi lor s'aŭ închinat „Baniĭ din Oltenia“.

Acéstă teoriă nu se dovedesce absolut prin nemic, de vreme-ce ea se întemeĭază pe următórele imaginare temeĭurĭ:

1°. Despre diploma luĭ Ioan Caliman Asén din 1250, în care împěratul se întituléză „Domn al Bulgarilor şi Grecilor şi peste *Moldovlachia*“, d. Onciul mărturisesce că este un „document falsificat“, dar observă: „Părerea falsificatoruluĭ că Moldovlachia făcea „parte din imperiul romăno-bulgar trebue să aĭbă de basă „tradiţiunea“.

2°. D. Onciul dă o mare importanţă aşa numituluĭ *Tzarstvennikŭ*, o istoriă bulgăréscă scrisă la 1762 de cătră stareţul Paisie din Sântagora, o lucrare modernă fără nicĭ o valóre seriósă, care ne spune că: „Asén a luat în stăpânirea sa şi *amîndoue Vlachiile*“, ceea ce constituă o gólă afirmaţiune, o afirmaţiune cu atât maĭ gólă cu cât ea este în concordanţă cu *Moldo-vlachia* din diploma cea falsă de maĭ sus, aflătóre tocmaĭ la Sântagora, unde scriea autorul.

3°. In diplomele cele slavice ale Asanilor: „împěrat al Bulgarilor şi Grecilor şi *al celor-lalte părţĭ*“, d. Onciul ne asigură că prin „cele-lalte părţĭ“ se înţelege Ţéra-Românéscă, adecă Ţéra-Românéscă este un „et-caetera“, „καὶ τὰ λοιπά“, un argument ca „lucus a non lucendo“.

4°. În diploma regeluĭ maghiar Bela IV din 1239, pasagiul: „circa partes Bulgariae in terra quae Zeuren nominatur“, adecă: în vecinătatea Bulgarieĭ ţéra numită Severin, d. Onciul explică: „ceea ce va să ḑică cam atâta cât şi în părţile Bulgarieĭ“, ce-va ca proverbul: „baculus in angulo, ergo pluit“.

Atâta tot.

Unde este dară acea stăpânire a Asanilor asupra Ţereĭ-Românescĭ? Un vechĭu document fals, de care se folosesce un noŭ călugăr agramat, apoĭ un *et-caetera*, şi'n sfîrşit un „înlăuntru“ în loc de un „aprópe“.

Chĭar dacă Asaniĭ şi Basarabiĭ n'aŭ fost din aceiaşĭ castă oltenéscă a Sarabilor, totuşĭ legătura de amiciă saŭ de alianţă între dînşiĭ este sigură. Există despre acésta un preţios document din 1235, pe care eŭ îl voĭu reproduce maĭ jos,—un document nu ca cele patru argumente de maĭ sus. Un fiĭu al bătrânuluĭ Asan s'a

luptat în Oltenia pentru Românĭ contra Ungurilor. Iată un fapt istoric. Dar o stăpânire bulgăréscă în regiunea Carpaţilor, nicĭ după Asan, nicĭ înainte de Asan, nu înfăţişéză nicĭ o umbră de probă. Tocmaĭ documentul cel din 1235 învederéză că întemeietorul Statuluĭ muntenesc n'a fost şi nu putea să fi fost din Bulgaria.

Avênd o consideraţiune cu totul excepţională pentru fórte remarcabila activitate sciinţifică a d-luĭ Oncĭul, maĭ sciind că este încă tinĕr şi are de'nainte'ĭ un lung strălucit viitor pentru a se perfecţionà din ce în ce maĭ mult, de aceea voĭu maĭ atrage atenţiunea'ĭ asupra uneĭa din nesce greşelĭ destul de grave.

Pentru a explica anexarea Făgăraşuluĭ către Ţéra-Românéscă, d. Oncĭul ḑice: „se află în posesiunea Domnilor românĭ *prima dată* „în timpul luĭ Vladislav I ţinutul numit maĭ tărḑiŭ Amlaş la 1366, „şi *ţéra Făgăraşuluĭ la 1369*“. De ce dară Făgăraşul nu înainte de 1369? Fiind-că d. Oncĭul cunósce din colecţiunea Hurmuzachi diploma luĭ Vladislav-vodă din 20 Ianuarie 1368, unde Domnul îşĭ dă titlul: „Woyevoda Transalpinus et Banus de Zeurino“ fără Făgăraş. Eĭ bine, în colecţiunea Hurmuzachi diploma în cestiune nu este reprodusă întrégă, anume fără pecete. Documentul original se păstréză în archivul municipal al Braşovuluĭ. Acest original a fost pentru întâia óră reprodus la 1806 de către Marienburg cu amărunta descriere a peceţiĭ. Pe pecete titlul luĭ Vladislav-vodă sună: „Weyvoda Transalpinus Ban de Zeurinio et Dux de Fugrus“. Diploma fiind din Ianuariŭ 1368, este învederat că pecetea fusese deja în fiinţă cel putin din 1367, adecă: titlul cu „Făgăraş“ este cu mult anterior anuluĭ 1369. Necunoscênd pecetea, d. Oncĭul trage conclusiunea greşită că Basarabiĭ stăpâniseră Amlaşul înainte de Făgăraş, şi prin acésta motivéză în titulatura diplomelor ulterióre *Amlaşul* înainte de *Făgăraş*. Motivarea este tot aşa de neintemeiată ca şi conclusiunea. Nu urméză de loc că Amlaşul va fi aparţinut luĭ Vladislav-vodă înainte de Făgăraş, ci este probabil tocmaĭ contrariul de a se da în titulatură prioritatea uneĭ acuisiţiunĭ próspete, întru cât ea era maĭ importantă pentru Basarabĭ prin posiţiunea maĭ în inima Transilvanieĭ. Iată de ce Amlaşul, ca o acuisiţiune maĭ próspetă, se numĭa o „ţéră nouă“ in alăturare cu Făgăraşul cel stăpânit maĭ de 'nainte. In diploma luĭ Vladislav-vodă din 1372 titlul este: „Dux Novae Plantationis et de

Fugaras“, insemnând: „ducele Amlaşuluĭ şi al Făgăraşuluĭ“, după cum l'am stabilit eŭ în *Istoria critică* şi după cum a admis'o şi d. Xenopol, ĭar nicĭ decum „Novae Plantationis terrae Fugaras“, după cum o afirmă dd. Urechia şi Oncĭul, uĭtând amîndoĭ că în diplomele latine ale luĭ Vladislav-vodă ne întimpină numaĭ „de Fugaras“, fără „terra“.

§ 21. Dr. L. Réthy.

In privinţa istorieĭ şi a filologieĭ specifice române, d. Réthy este considerat între Ungurĭ şi se consideră el-însuşĭ ca cel maĭ competinte; ba încă printre Româniĭ de peste Carpaţĭ el şĭ-a găsit un disciplu admirator pe d. Ioan Costa, care susţine că d. Réthy ne-a pus în cófă pe noĭ toţĭ ceĭ-lalţĭ: „Numele luĭ Clain, Şincaĭ, Maior, „Ciparĭu şi Hasdeŭ vor stîrni în noĭ tot-d'a-una simţul devotamen- „tuluĭ şi reverenţeĭ adevĕrate, pe carĭ, convinşĭ noĭ de greşelile „lor, nu'ĭ vom batjocori, ci închinându-ne naintea genialităţiĭ lor, „le vom arăta smeriţĭ calea cea veche greşită — a lor — şi acea nouă „a adevĕruluĭ“, adecă a d-luĭ Réthy. Mersi personal că cel puţin „nu mĕ va batjocori“ d. Costa, şi mersi tot-o-dată din partea Românilor cis-carpatinĭ că a acordat măcar unuĭa din eĭ un locuşor lîngă ceĭ patru trans-carpatinĭ.

Nu voĭu desbate aci teoria fórte nostimă a d-luĭ Réthy despre venirea Românilor de peste Dunăre în vécul de mijloc nu din vre-o altă causă, ci numaĭ şi numaĭ fiind-că — argument serios — fonetica românéscă se asémĕnă aşa de mult cu fonetica italiană, ceea ce înainte de d. Réthy neminea n'a observat'o. O las la o parte. Sînt silit a mĕ mărgini cu problema luĭ Negru-vodă.

Nesciind că slavonesce *-in* este un sufix adjectival şi genitival, d. Réthy citesce într'un document serbesc: „басарабину землю“, casul acusativ dela „басарабина земля“, adecă „ţéra *basarabéscă*“, „terra Basarabica“, şi apoĭ conchide că numele cel organic nu e „Basarabă“, ci este „Basarab*in*“. Acăţându-se de flexionarul slavic *n*, care de loc n'are a face cu tulpina numeluĭ celuĭ românesc, d. Réthy găsesce pe *n* în „*busurman* saŭ *musulman*, precum numĭaŭ po- „pórele tătare şi slave ale Rusieĭ sudice pe mohamedanĭ“, ungu-

resce „böszörmény“, şi etă'l că exclamă: „*Basarabin* este *busurman!*“, ïar prin urmare Basarabiï nu eraŭ Românï, ci Cumanï de ceï mahometanï. Pentru a face pe Basarabï să'şï pérḑă naţionalitatea şi religiunea dintr'o dată, era de ajuns d-luï Réthy sufixul slavic genitivo-adjectival *-in*, care n'are absolut nicï un fel de legătură cu numele Basarabă. Reposatul Bulgar Rakovski, om fórte cum se cade, dar care nu sciea latinesce, zăresce la Amédée Thierry o citaţiune latină din Cicerone: „Belgarum“, adecă genitivul plural din „Belga“ despre poporul celtic Belgï, şi declară cu o profundă convicţiune că Cicerone vorbïa despre „Bulgarï“. Pe Rakovski l'a bucurat casualul latin *-r*, pe d. Réthy casualul slavic *-n*.

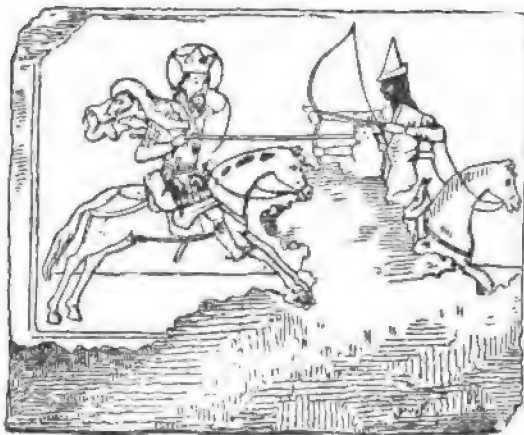
Dar măcar lătinesce scie óre d. Réthy cel apoteosat de d. Ioan Costa? Pentru a identifică pe „Basarabă“ cu „Busurman“, d. Réthy citéză doue diplome fórte interesante despre un Român din Transilvania de pe la jumătatea seculuiluï XIV. In diploma din 1350 este: „Egidius filius Johannis de Bezermen-Zanchal“; în diploma din 1361: „Egidius filius Bazarab de Zanchal“. D. Réthy argumentéză: „Prin aceste doue documente se elucidéză că numile Bezermen şi Bazarab în vécul XIV aŭ aceïaşï valóre, cea de'ntâïu „formă a numeluï fiind maghïară, cea din urmă slavo-română“. O curiósă equivalenţă. Ambele documente se completéză la o-laltă aşa: „Egidius filius Iohannis Bazarab de Bezermen-Zanchal“. Este vorba despre fiïul unuï Ion Basarabă: „filius Iohannis“ la 1350, „filius Bazarab“ la 1361, avênd satul Beszermény-Szancsal: la 1350 „de Bezermen-Zanchal“, la 1361 „de Zanchal“, adecă: „Bazarab“ despre om, „Bezermen“ despre pămînt, ïar d. Réthy ḑice: „Bazarab“ este „Bezermen“. Ce-va maï minunat. Insuşï d. Réthy ne spune că numaï la 1350 regele Ludovic a dăruit aceluï Egidiŭ moşia Bezermen-Zanchal, pe care o stăpâniseră înainte „filii Pauli dicti Pyrus de eadem“. Decï pînă la 1350 Egidiŭ nu avea pe „Bezermen“. Totuşï tatăl seŭ se numïa „Bazarab“. Dacă dară „Bezermen“ însemnéză „Bazarab“, în casul de faţă „Bazarab“ nu putea să fi existat înainte de 1350. Consequenţa firéscă este că pînă la 1350 Egidiŭ trăïa deja, dar nu avea încă pe tată. Resultă clar că Bazarab, tatăl luï Egidiŭ, nu se născuse încă el-însuşï pînă ce fiïul seŭ n'a reuşit a căpĕta maï întâïu satul Bezermen, de vreme ce Bazarab şi Bezermen sînt tot una. Iată de ce eŭ maï întreb încă o dată: măcar lătinesce scie óre d. Réthy? Cât despre d. Ioan Costa, îl las să admire „calea cea nouă a adevĕruluï“.

Sufixul slavic *-in* şi teoria „filius ante patrem", atâta a putut s'o scóţă la lumină d. Réthy pentru a dovedi mahometismul Basarabilor. El singur mărturisesce că n'are alte probe documentale, ci numaĭ combinaţiunĭ etnografice, dintre carĭ cea maĭ originală este o domnia a Ungurilor Iazigĭ pe la 1330 în Ţéra-Românéscă. Şi cum aşa?

Sub regele maghiar Carol-Robert, Saşiĭ din Ardél ajunseseră la o însemnătate politică atât de mare, încât pe la 1320 eĭ nu s'aŭ temut chĭar de a se rescula contra Ungarieĭ cu arma în mână, conduşĭ de contele lor Henning: „comes Henningus de Villa Petri erecto vexillo, aggregata multitudine Saxonum". Saşiĭ dară aveaŭ pe atuncĭ o armată propria a lor, de care îşĭ permiteaŭ a dispune într'un mod independinte de Ungaria. La 1330 Bulgariĭ şi Româniĭ purtând un resboĭu contra regeluĭ serbesc Stefan Milutin, cu dînşiĭ eraŭ aliaţĭ şi Saşiĭ, o cétă trimisă în ajutorul luĭ Alexandru Basarabă, de sigur fără autorisaţiunea Ungarieĭ. Vorbind despre acel resboĭu, un act serbesc menţionéză pe Saşĭ: „господство сашко", adecă „dominium Saxonum", după cum obicĭnuĭaŭ a se întitula cele şépte cetăţĭ ale Ardéluluĭ. Printr'o eróre de lectură, editorul actuluĭ a publicat: „господство ıашко", ca şi când ar fi „dominium Iasonum", ceea ce n'are nicĭ un sens istoric. Profitând de confusiunea grafică cirilică între „са" şi „ıа", d. Réthy ne asigură că aliaţiĭ Românilor eraŭ Ungurĭ Iazigĭ, aşeḑaţĭ în Ţéra-Românéscă, ba încă maĭ adaogă o ipotesă topografică: „Principatul Iazigilor din Muntenia „nu putem să'l circumscriem d'o cam dată, dar bănuim că putea „fi între Olt şi între Ialomiţa", afirmând că aceĭ Iazigĭ eraŭ anume mahometanĭ, căcĭ mahometanĭ îĭ trebuĭ pretutindenĭ cu orĭ-ce preţ d-luĭ Réthy. De astă dată el mahometiséză pe Saşĭ: Saşĭ mahometanĭ—nu glumă.

Astfel la sufixul slavic *-in* şi la „pater post filium", se maĭ acaţă acum un puternic principat unguresc mahometan între Olt şi între Ialomiţa, înfiinţat prin dreptul de cucerire al unuĭ *i* în loc de *s*. Dacă ar citi cine-va greşit *Béthy* pentru *Réthy*, d. Réthy s'ar metamorfosa într'o femee *Elisabetha*, ceea ce n'ar fi maĭ de mirare decât mahometisarea Saşilor. Iar d. Ioan Costa se resgâĭă de mândriă, maĭ-maĭ gata de a batjocori pe „Clain, Şincaĭ, Maĭor, Ciparĭu şi Hasdeŭ".

Incă un argument de aceiaşĭ natură din arsenalul d-luĭ Réthy, nu documental, nicĭ etnografic, ci óre-cum din sfera belelor-arte. Ca probă că stema cu capetele cele negre a Basarabilor caracterisézà pe mahometanĭ, d. Réthy ne spune că într'o biserică unguréscă din Ardél se află următórea veche icónă:

unde este represintată lupta între regele maghiar sântul Ladislaŭ şi între un Tătar saŭ un Peceneg saŭ un Cuman, un mahometan în orĭ-ce cas. Pentru a face d-luĭ Réthy o deosebită plăcere estetică, iĭ atrag atenţiunea asupra miniaturelor din secolul XIV, reproduse în cronica italiană lucchesă a luĭ Sercambi, unde, în bătălia dela Nicopole din 1396, pe stégul turcesc figurézà un cap negru, maĭ negru decât chĭar în biserica cea secuéscă din Ardél. Arabiĭ fiind poporul ales al luĭ Mahomet, ĭar Arabiĭ ceĭ maĭ cuceritorĭ în Europa fiind Mauriĭ, adecă „Negriĭ", de aci creştiniĭ se apucaseră a figurà pe musulmanĭ în genere prin Negri. Acésta o scie şi d. Réthy. Nicĭ Arabiĭ însă, nicĭ Turciĭ, nicĭ ceĭ-alţĭ mahometanĭ, ceea ce d. Réthy nu vrea s'o scie, nu'şĭ atribuiaŭ vre-o-dată eĭ-înşiĭ blazonul cel cu capetele negre. După creştinĭ este negru şi dracul, dar nicĭ dînsul nu se zugrăvesce aşa, nicĭ nu jócă vre-un rol în eraldică. Ceea ce érăşĭ n'o scie d. Réthy, este că, înainte de nascerea creştinismuluĭ şi cu maĭ mulţĭ secolĭ înainte de Mahomet, deja sub Cesar (Strab. XVI, 4, 27) Greciĭ numĭaŭ une-orĭ pe Arabĭ negri, „ἐρεμνούς", confundându'ĭ cu Etiopiĭ. D. Réthy dară să lase în pace mahometismul cu musulmaniĭ saŭ busurmaniĭ luĭ. Un Engles numit Muryson pórtă în stema nobilitară un „cap negru", fiind-că „Mury" séměnă cu

„Maurus“ însemnând pe Arab. Intocmaĭ aşa Românul Basarabă pórtă în stema nobilitară de asemenea un „cap negru“, fiind-că numele se termină prin -arab. Nicĭ Muryson, nicĭ Basarabă nu eraŭ mahometanĭ. N'aŭ fost mahometanĭ nicĭ Italianiĭ Saraceni, nicĭ Româniĭ Sărăcinĭ—dintre carĭ este în ḑilele nóstre generalul austriac Sărăcin din Banat. Eĭ aŭ dreptul de a purta în stema lor nobilitară un cap negru, întru cât numile lor se asémĕnă cu „Saracenus=Arabs=Maurus“. Să se observe însă că la Românĭ—de carĭ se interesézǎ d. Réthy—numele de familiă Sărăcin, de unde numele cel topic Sărăcinescĭ, nu se trage de loc din Arabiĭ „Saracenĭ“, ci este o simplă formaţiune din adjectivul sărac „pauvre“, întocmaĭ după cum Muşatin din cronica moldovenéscă este aceĭaşĭ sufixaţiune din adjectivul muşat=frumos. Aşa numitul rebus în eraldică nu cere o equivalenţă etimologică, cu atât şi maĭ puţin o proveninţă etnică, mulţumindu-se cu o simplă asemĕnare fonetică.

A afirma dară, după cum o face d. Réthy, cumcă orĭ-ce stemă nobilitară cu un cap negru indică prin acésta o origine mahometană, este un curat „non-rebus“. Cu o ast-fel de interpretare naturalistă a blazonuluĭ ar fi permis d-luĭ Réthy să susţină într'o ḑi că Moldoveniĭ aŭ purtat óre-când córne pe frunte, de vreme ce aŭ un zîmbru în stema lor. Nemic, absolut nemic nu póte fi de mirare la d. Réthy, care exceléză tot-d'a-una prin extrema naivitate a expuneriĭ. Incă un exemplu. Pentru a apropia pe *Basarabă* de *musulman*, d. Réthy are aerul de fineţă de a ne da a înţelege într'un loc că forma cea corectă este *Masarabă*, fiind-că într'un text unguresc reŭ descifrat el a găsit: „Mazarath wayuoda“. Maĭ încolo, vorbind despre chineziĭ românĭ din diploma dela 1247, acolo unde regele maghiar Bela IV ne spune el-însuşĭ că dînşiĭ eraŭ Românĭ, „Olachi“, anume Ioan, Farkas şi Seneslav, d. Réthy ne spune că Farkas era Ungur, ĭar Seneslav era Bulgar. De ce óre nu maĭ adaugă că acel al treilea chinez Ioan era Evreŭ, de vreme ce numele este de originea ebraică? O asemenea copilăriă compromite sciinţa maghiară.

D. Réthy a citit *Istoria critică*. O citéză nu o dată. Recunósce chĭar că s'a folosit de cartea mea: „Hasdeu meg éppen nagy „apparatussal bizonyitja (adataink jó részét neki köszönhetjük)“.

Eĭ bine, ar fi trebuit să se încredinţeze de acolo cel puţin atâta că provincia cea românéscă dintre Prut şi Nistru se chiamă întrégă Basarabia abia dela anul 1812 încóce, ĭar în trecut se numĭa aşa numaĭ acea porţiune dunăréñă care aparţinuse într'o vreme Domnilor muntenescĭ Basarabĭ, maĭ ales sub Mircea cel Mare. Inainte de acea epocă nu existà vre-o Basarabiă peste Prut. Şi totuşĭ d. Réthy crede cu tăriă că teritoriul dintre Prut şi Nistru era o ţéră mahometană numită Basarabiă înainte de a fi fost Basarabĭ în Oltenia, înainte de Mircea, Radu-Negru, Vladislav şi Alexandru. Aşa trebuĭ să fie, ḑice d. Réthy; documente nu sînt, dar nu póte sa fie altmintrelea, adaugă d. Réthy; „desfăşurarea istorică este acum evidentă“, conchide triumfal d. Réthy: „e történetek folytatása már világos“. Ce să'ĭ facĭ d-luĭ Réthy? D. Réthy a convins pe d. Ioan Costa. Mĕ maĭ aştept de acum înainte pe d. Réthy descoperind „calea cea nouă a adevĕruluĭ“ că eŭ-însumĭ sînt un mahometan renegat.

§ 22. Dr. Krzyzanowski.

Pe cele 28 pagine ale broşureĭ sale, d. Krzyżanowski ne iea la respĕr pe câte-treĭ: şi pe mine, şi pe d. Xenopol, ba şi pe Rösler; ĭar pe d. Onciul nu'l cunósce, căcĭ altmintrelea nicĭ pe dînsul, de sigur, nu l'ar fi iertat.

Chiar pe titlul lucrăriĭ sale d. Krzyżanowski manifestă un fel de superb despreţ pentru Românĭ în genere. Acésta ar fi instructiv, dacă n'ar fi comic. Acel titlu: „Początki Wołoszczyzny“ însemnéză: „Inceputurile *Valahimiĭ*“. După cum în trecut Româniĭ numĭaŭ pe Polonĭ Leşĭ saŭ Polonia Lehiă, tot aşa Poloniĭ numĭaŭ altă dată pe Românĭ Wołochy, ĭar Ţéra-Românéscă Wołoszczyzna. Dar un Român bine crescut nu maĭ ḑice astăḑĭ Polonilor „Leşĭ“, decât numaĭ dóră în semn de supĕrare. Un Polon bine-crescut, dacă nu e supĕrat, ḑice astăḑĭ Românilor „Rumuny“, despre România—„Rumunija“, despre Ţéra-Românéscă—„Ziemia Rumuńska“. De ce óre pe noĭ se va fi supĕrând d. Krzyżanowski? Inainte de a intra în materiă, începênd deja dela frontispiciŭ, „le ton fait la musique“.

Constatând tonul, mĕ intereséză acum numaĭ câte mĕ privesc pe mine.

D. Krzyżanowski citéză nu numaĭ textul românesc al *Istorieĭ critice*, dar şi traducerea franceză. El ḑice: „Istoria critică a luĭ Hasdeŭ nu pré corespunde titluluĭ seŭ“. O condamnaţiune prealabilă, scurtă şi cuprinḑĕtóre. Să vedem.

Observ din capul loculuĭ că d. Krzyżanowski, deşi Polon, totuşĭ scrie fórte încurcat polonesce. Stilul e greoĭu şi expunerea confusă. Cu anevoe il poţĭ traduce cu destulă claritate. Aşa d. Krzyżanowski analiséză *Istoria critică* în următorul chip, aşa că nicĭ eŭ-însumĭ n'o maĭ înţeleg bine: „Hasdeŭ nu numaĭ crede în „continuitatea elementuluĭ românesc în Dacia, dar încă îĭ permite „a persista pe şesurile Românieĭ, unde apoĭ, împreună cu parti-„zaniĭ immigraţiuniĭ, vede renăscêndu-se maĭ tărḑiŭ Statul, şi po-„runcesce voevoḑilor românescĭ să plece de acolo pentru a cuceri „în Ungaria în secolul XIII banatul Severinuluĭ, Amlaşul şi Făgă-„raşul, silindu-se a lega într'un mod óre-care istoria cu tradiţiunea“. D. Krzyżanowski habar n'are de argumentaţiunea mea. Intre altele, e caracteristic că pentru d. Krzyżanowski banatul Severinuluĭ se află în Ungaria. De ce óre tot în Ungaria nu se află Lembergul, de óră ce regiĭ Ungarieĭ îşĭ ḑiceaŭ: „reges Galitiae“? Apoĭ după d. Krzyżanowski Româniĭ n'ar fi putut fundà un Stat în Dacia, dacă ar fi locuit maĭ de 'nainte tot în Dacia, ci trebuiaŭ neapĕrat veniţĭ de peste Dunăre *ad-hoc*. O curiósă logică. Presupun că am priceput pasagĭul de maĭ sus.

D. Krzyżanowski mĕ mustră fórte aspru, pe mine ca şi pe d. Xenopol şi pe Rösler, că noĭ toţĭ am atribuit luĭ Alexandru Basarabă victoria asupra Ungurilor la 1330. După d. Krzyżanowski, Alexandru nu era de loc Basarabă, ci fusese Basarabă numaĭ tatăl luĭ Alexandru, şi nicĭ tatăl acestuĭ tată nu era Basarabă, ci fusese numaĭ Tugomir, căcĭ—érăşĭ după d. Krzyżanowski—Basarabă era numele personal al unuĭa singur, nicĭ de cum un nume de familiă saŭ de dinastiă, acăţându-se acel nume personal maĭ în urmă pe nedrept de către urmaşĭ ca un epitet onorific: „potomkowie przybierali pózniej „chętnie czcią powszechną otoczone imie“. Pentru a completà acéstă suméţă galimatiă, d. Krzyżanowski ne maĭ mustră cu aceiaşĭ asprime pe noĭ toţĭ, într'o lungă notiţă, că am cutezat noĭ toţĭ a confundà în documentele unguresci numele *Bazarad* cu numele *Bazarab*, căcĭ *Bazarab* nu este *Bazarad*: „o nazwę się nie troszczą, „czy brzmi Bazarad czy Bazaradi, bo przemieniają ją zawsze na „Bassarab lub Bazarab“. Aci d. Krzyżanowski întrece prin non-

sens chïar... chïar pe d. Réthy, ceea ce mi s'ar fi părut a fi peste putinţă.

D. Krzyżanowski ţine morţiş că înainte de anul 1330 nu existase în istoria română numele Basarabă. Ce face dară cu Fazel-ullah-Raşid cel din *Istoria critică*, utilisat apoï de d. Xenopol? Acel text sună sub anul 1240: „după ce a trecut *ţéra Aluta*, „ïï ese înainte *Bazaran-bam* cu o armată" etc., apoï maï jos: „trecu peste munţï, intrând la *Kara-ulaghï*, şi a bătut popórele „*ulaghice*..." Despre *Ulaghï* şi *Kara-ulaghï*, adecă Românï şi Negri-Românï, d. Krzyżanowski nu vorbesce nemic, întocmaï ca o mâţă care, când işï închide ochiï, crede că neminea n'o vede; ïar despre *Bazaran-bam* cel de lîngă Olt d. Krzyżanowski ḑice că nu póte să fi fost un ban Basarabă. Este o născocire a luï Hasdeŭ. „Cât de meşteşugită este o asemenea combinaţiune—mï-o taïă scurt „d. Krzyżanowski—acésta nicï n'are trebuinţă de a fi dovedit (Jak „sztuczną jest cała kombinacyja, nie potrzeba dowodzić)". Adevĕrul cel adevĕrat este că pe cele 28 pagine, nu numaï de astă dată, ci la fie-care pas, nu se găsesce nicăirï vre-o umbră de dovadă. Pretutindenï d. Krzyżanowski ḑice că „n'are trebuinţă de a dovedi". Cine óre să fi fost *Bazaran-bam* cel dela 1240? Cine?—pentru d. Krzyżanowski lucrul e fórte simplu: erà un „general unguresc (wodz węgierski)". Apoï de! Cu acelaşï temeïu d. Krzyżanowski ar puté să pretinḑă că regele polon Ion Sobieski era un general rusesc.

Intr'o singură cestiune nicï chïar d. Krzyżanowski nu mĕ contraḑice. El recunósce că Radu-Negrul n'a fost alt cine-va decât numaï tatăl luï Mircea cel Mare. Aprobarea d-luï Krzyżanowski nu mĕ bucură.

§ 23. Kałuzniacki.—Tamm.

D. Kałużniacki nu s'a ocupat în specie cu originile Ţereï-Românescï. In principiŭ însă el nu numaï se unesce cu *Istoria critică* contra luï Rösler, dar încă maï adaogă unele noue consideraţiunï importante, maï cu samă faptul că deja înainte de anul 1230 o poporaţiune curat românéscă reuşise a se aşeḑa departe peste Nistru în regiunea Volinieï, fundând acolo câte va micï principate confe-

derate, cunoscute în cronica ruséscă sub numele de „Principi Bolohovescĭ“.

Sînt acum treĭ ḑecĭ de anĭ, într'un modest „Calendar pentru toţĭ pe 1867“, editat de librarul bucurescén Wartha, eŭ publicaĭ un articol întitulat: „Pe unde sînt şi pe unde aŭ fost Românii“, în care la pag. 4 este următorul pasagĭu: „In provincia numită Po„dolia, la hotarele Basarabieĭ, pe la anii 1230—40 cronicele locale „menţionéză „Bolohovskaïa zemlïa“, adecă *Ţéra-Românéscă*, care „se întindea pe un spaţiŭ destul de vast, dela malurile Nistruluĭ „pînă la fluviul Buh. Românii posedaŭ în acéstă regiune o mulţime „de oraşe saŭ tîrguşóre, precum Bakota, Kudin, Kornetin şi altele, „ĭar fie-care din acele republice era administrată de câte un prin„ţuşor, toţĭ uniţĭ prin cea maĭ strînsă alianţă defensivă şi ofensivă, „luptând cu forţele comune contra învecinateĭ Polonie, dela care „eĭ aŭ reuşit a cuceri o parte a Volinieĭ. După un moment de „existinţă politică destul de sgomotósă, numele acelor Românĭ „despare pentru tot-d'a-una din istorià. Puşĭ la mijloc între Polonii „din Mazovia şi Rutenii din Galiţia, nu e îndoélă că timpul ĭ-a „desnaţionalizat şi pe eĭ, precum desnaţionalizase pe Românii din „Moravia“.

Acestea le spuneam eŭ la 1867. După ḑece anĭ, canonicul Petruszewicz dela Lemberg emise întocmaĭ aceiaşĭ părere într'un articol publicat rusesce la 1877, fără a mĕ menţiona, ca şi când ar fi conceput'o el cel întâĭu. D. Kałužniacki dară, necunoscênd notiţa mea, a atribuit canoniculuĭ Petruszewicz paternitatea ideeĭ: „Diese „Ansicht wurde zum ersten Male von Petruszewicz geäussert“, —ceea ce e greşit. Vina este a mea, în adevĕr, că în *Istoria critică* la 1873 eŭ n'am maĭ revenit asupra „Principilor Bolohovescĭ“, aşteptând atuncĭ a maĭ strînge elemente de argumentaţiune, a le maĭ cóce pînă la o altă ocasiune.

Unele asemenĭ elemente de argumentaţiune corroboréză tocmaĭ în lucrarea d-luĭ Kałužniacki.

Sub anul 1164 Bizantinul Niceta Choniates ne arată că cete de Românĭ locuiaŭ în vecinătate cu Galiţia; un preţios pasagĭu, care îmĭ scăpase cu totul din vedere în *Istoria critică* şi pe care contra luĭ Rösler îl aduce d. Kałužniacki în legătură cu istoria Principilor Bolohovescĭ.

Pe de o parte, o împregĭurare, observată maĭ întâĭu de mine în *Istoria critică* şi reprodusă apoĭ de d. Kałužniacki, cumcă o lo-

calitate în Volinia, cu mult înainte de secolul XVI, era cunoscută sub numele „Vadul luĭ *Basarabă*“; pe de altă parte, tot din *Istoria critică*, textul dintr'o veche cronică polonă sub anul 1259: „Thartari, subiugatis *Bessarebenis*, Lithvanis, Ruthenis“, unde indicaţiunea topică se potrivesce pe deplin cu regiunea Volinieĭ; aceste doue fapte concórdă cu ipotesa că aceĭ „Principĭ Bolohovescĭ“ eraŭ anume dintre Basarabĭ.

Asupra acestuĭ punct eŭ voĭu insista pe larg în studiul meŭ despre Bĕrlad.

Astădĭ mĕ mărginesc numaĭ de a nu uĭta pe d. Kałužnĭacki.

Tot aci voĭu înregistra pe d. Tamm, un alt adversar al luĭ Rösler, dar care atinge *Istoria critică* abia în trécĕt şi mi se pare că a cunoscut'o numaĭ pe la capĕtul lucrăriĭ sale, ceea ce eŭ regret mult, căcĭ mĭ-ar fi limpeḑit, póte, unele puncturĭ controversate.

D. Tamm, ca şi 'n *Istoria critică*, nu recunósce pe nicĭ un Radu-Negrul dela 1290 în sensul cronicei munteneseĭ. „Tóte câte „i se atribue — ḑice el — nu aparţin unuĭ singur principe, ci unuĭ „întreg şir de principĭ“.

D. Tamm respinge însă cu desăvîrşire itinerarul cuceririlor succesive ale Basarabilor din Severin în sus la Făgăraş şi apoĭ de acolo în jos la Câmpulung şi spre Marea-négră, după cum încercaĭ a o stabili eŭ în *Istoria critică*. D. Tamm are deplină dreptate. Acel itinerar nu'l maĭ primesc nicĭ eŭ. Îĭ mulţumesc dară eŭ-însumĭ pentru îndreptarea uneĭ greşelĭ.

§ 24. Dr. Miletici şi Agura.

In importanta publicaţiune bulgară oficială *Sbornik*, dd. Mileticĭ şi Agura, profesorĭ la Universitatea din Sofia, aŭ întercalat doue studie, reproduse apoĭ deosebit: 1, *Notiţe despre o călătoriă sciinţifică în România;* 2, *Daco-Româniĭ şi literatura lor cea slavică.*

O colaboraţiune în genere a doĭ saŭ maĭ mulţĭ la o singură monografiă, fie literară, fie sciinţifică, are tocmaĭ marele pĕcat de a fi o poligrafiă: unitatea de concepţiune şi de execuţiune lipsesce, înlocuindu-se printr'un fel de contract synallagmatic. Prin concesiunĭ dintr'o parte şi din cea-laltă, armonia aparentă maschéză o

contradicţiune reală, ĭar în casul cel maĭ bun lasă golurĭ asupra puncturilor celor ne'mpăcate.

Aşa aŭ păţit'o dd. Agura şi Mileticĭ: fie-care din eĭ, luat în parte, ar fi fost în stare de a produce o lucrare maĭ solidă.

Autoriĭ cunosc *Istoria critică*, opera d-luĭ Xenopol şi studiele d-luĭ Oncĭul. Despre mine eĭ se pronunţă: „ilustrul profesor şi cel „maĭ vechĭu slavist în Romănia (знаменитиятъ професоръ и най-стариятъ приятель на славистиката въ Ромъния г. Б. П. Хъждеу)". Apoĭ comparănd pe d. Xenopol cu d. Oncĭul, eĭ se rostesc în favórea d-luĭ Oncĭul: „orĭ-cum ar fi, Oncĭul e mult maĭ aprópe de adevĕr (всѣкакъ, Oncĭul е много по-близу до истината)". Eĭ bine, acolo unde eĭ se opresc pe larg asupra luĭ Negru-vodă, dd. Mileticĭ şi Agura mĕ uĭtă pe mine cu desăvîrşire, pe d. Oncĭul îl trec cu vederea, şi se asociază pe de'ntregul cu d. Xenopol, adecă cu Radu-Negru dela 1290 cel cu faĭmósele crisóve ale Cămpulunguluĭ.

Dd. Agura şi Mileticĭ căştigă un *plus* prin ambilaterala erudiţiune a amîndurora, dar obţin un *minus* sub raportul consequenţeĭ celeĭ dualistice, eşind drept resultat un *plus-minus*.

Reŭ calculănd matematicesce că doĭ lucréză neapĕrat de doue orĭ maĭ spornic decăt unul singur, ambiĭ autorĭ nu numaĭ şĭ-aŭ făcut unul altuĭa nesce conciliaţiunĭ reciproce în dauna sinteseĭ, dar încă aŭ zorit a isprăvi lucrarea cu orĭ-ce preţ pré ĭute, s'aŭ precipitat fără cale, căpĕtănd astfel o valóre efemeră.

Un exemplu.

Dd. Agura şi Mileticĭ sciŭ bine că Rösler dete o lovitură de mórte aşa ḑisuluĭ Notar anonim al regeluĭ Bela. Orĭ-ce punct dintr'un asemenea isvor suspect trebuĭ respins fără cruţare, întru căt acel punct nu se póte întemeiă pe vre-o altă făntănă sigură saŭ pe maĭ multe făntăne convergințĭ. Intre altele, contra unor autoritățĭ atăt de respectabile ca Dümmler şi Büdinger, Rösler a resturnat cu toptanul din sfera Notaruluĭ anonim teoria anterióră despre existenţa medievală la nord de Dunăre a vre-unuĭ Stat bulgăresc. Bulgariĭ stăpănind unde-va în Dacia cea medievală, este o curată fantasiă, ḑice Rösler. De aceea Jireček, istoricul cel maĭ recent şi maĭ critic al Bulgarilor, se feresce cu stăruinţă de a vorbi despre

Salanus, despre Kean, despre cel-lalţĭ „duces Bulgarorum“ din regiunea Carpaţilor înainte de Asanĭ. Dd. Xenopol şi Onciul s'aŭ alunecat pe acest pripor; dar nicĭ într'un cas nu trebuiaŭ s'o facă dd. Miletici şi Agura, de vreme ce eĭ sînt specialiştĭ pe terenul istorieĭ bulgare; iar de pretind că bine aŭ făcut'o, atuncĭ eraŭ datorĭ a demonstra erórea luĭ Rösler. Neavênd destul timp şi socotind de prisos a lucra încetişor pentru a aprofunda cestiunea, dd. Miletici şi Agura nu se sfiesc a vorbi cu siguranţă despre stăpânirea cea veche a Bulgarilor pe malul nordic al Dunăriĭ: principele bulgar Kean, principele bulgar Salanus, principele bulgar Achtum, principele bulgar Glad, principele bulgar Menumorut, Bulgarĭ peste Bulgarĭ. Nicĭ după Asanĭ, nicĭ înainte, nicĭ în Temişiana, nicĭ în Ardél, nicĭ în Ţéra-Românéscă, nicĭ în Moldova, o dominaţiune bulgăréscă istoricesce dovedită n'a fiinţat. Bulgarĭ bejenarĭ în diferite timpurĭ şi locurĭ aŭ fost, fără îndoélă, ca bună-óră Bolgar-Cserged în Transilvania saŭ maĭ multe sate numite Şcheĭ pe aiurea; dar nicăirĭ Bulgariĭ la nord de Dunăre n'aŭ fost nicĭ-odată stăpânĭ saŭ cuceritorĭ, afară numaĭ de prima epocă a treceriĭ Bulgarilor, adecă a Slovenilor, în seculiĭ VI—VII la Iornande şi la Procopiŭ. Am vĕdut maĭ sus, cât de şubredă a fost documentarea d-luĭ Onciul despre un Stat bulgăresc cis-danubian post-asanic; tot aşa de şubredă este contra luĭ Rösler orĭ-ce documentare pentru periódele cis-danubiane cele ante-asanice. Ş'apoĭ dd. Agura şi Miletici nicĭ nu se încércă măcar de a documenta bine-reŭ.

Insistând asupra uneĭ fictive perióde bulgărescĭ în România, dd. Xenopol, Onciul, Miletici şi Agura, negreşit şi d. Krzyžanowski, toţĭ la olaltă combat în *Istoria critică* o interpretare a mea în legătură cu cea maĭ veche aşedare a Românilor Dunărenĭ în Făgăraş, adică a Negrilor-Românĭ.

O voiu reproduce aci in-extenso:

„Cea maĭ veche menţiune despre Făgăraş ne întimpină într'o „diplomă din 1231. Primul punct, care ne isbesce într'însa, este „că laturea Făgărăşénă se numia tot-d'a-una, chiar cu mult înainte „de secolul XIII, „ţéra Românilor“: *terra Blacorum*. Acest dat, „expres în modul cel maĭ clar, se ciocnesce cu o altă indicaţiune „de tot obscură, care nu póte fi descurcată fără ajutorul uneĭ la„borióse critice. Actul povestesce, în ce chip satul Boia, deşi pri„mitivamente nu făcea parte din jurisdicţiunea Făgăraşuluĭ, totuşĭ „maĭ la urmă i s'a supus prin forţă: „a temporibus jam, quibus

„ipsa terra Blacorum *terra Bulgarorum* extitisse fertur“. Adecă: „*Numaĭ de când se ḑice c'aŭ venit Bulgariĭ în acéstă ţéră a Româ-* „*nilor*. Bulgariĭ năvăliţĭ în Făgăraş şi anexând către el un sătuleţ „dela margine, carele ţinuse maĭ 'nainte de un alt scaun, écă o „adevĕrată cimilitură. Ş'apoĭ să se bage de samă o împregĭurare. „Între anul diplomeĭ şi între anul aceleĭ cuceririĭ bulgare cată să „fi trecut cel puţin vr'o cincĭ-ḑecĭ de anĭ, de óră-ce naratorul pre- „ciséză timpul evenimentuluĭ numaĭ printr'un *se ḑice*, ca nesce lu- „crurĭ depărtate, aflate dela bătrânĭ, nu vĕḑute şi auḑite. Ar urma „dară că Bulgariĭ vor fi cuprins Făgăraşul pe la 1160—1180. Însă „tocmaĭ atuncĭ eĭ zăceaŭ în sclavia Grecilor, de unde s'aŭ smuls „abia între 1190—1200. Este învederat că *Bulgari* din diplomă „insemnéză alt ce-va. Să aruncăm o căutătură asupra geografieĭ „din evul-mediŭ, şi totul se va împăca. Bizantinul Leone Gramatic „din secolul XI, vorbind despre transportarea unor compatrioţĭ aĭ „seĭ pe malul nordic al Dunăriĭ în Ţéra-Românéscă, ḑice: în *Bul-* „*garia* de peste Istru. Carta catalană din 1375 dă Românieĭ danu- „biane numele corupt de *Burgaria*, pe când Bulgarieĭ propriŭ ḑise „iĭ reservă forma cea corectă: *Bulgaria*. Cronicarul oriental Raşid, „carele trăia în Persia între 1250—1300 şi lucra după fântâne ofi- „ciale, când descrie o invasiune mongolă din 1240, numesce *Bul-* „*gariă* acea regiune unde se afla „ţéra *Karavlachilor* şi a luĭ *Ba-* „*sarab-ban*“, şi să se observe că în acea expediţiune Tatariĭ nu „trecuseră de loc peste Dunăre. Acéstă confusiune nominală avea „in vedere maĭ ales banatul Severinuluĭ, despre care la 1237, nu- „maĭ şése anĭ după datul documentuluĭ de maĭ sus, regele maghiar „Bela IV scriea către papa Gregoriŭ IX: „terram Zemram *circa* „*partes Bulgariae*“, ĭar într'o diplomă din 1239: „*Circa partes Bul-* „*gariae* in terra quae Zeuren nominatur“. Cu alte cuvinte, Olteniĭ „pentru Transilvanĭ eraŭ „Bulgarĭ“ *prin vecinătate cu Bulgaria*, în- „tocmaĭ precum pentru Româniĭ cis-carpatinĭ sînt pînă astă-ḑĭ „„Ungurenĭ“ fraţiĭ noştri din Transilvania *prin vecinătate cu Un-* „*garia:* „circa partes Hungariae“. Pînă în timpiĭ maĭ nouĭ, Arde- „leniĭ ne botezaŭ pe noĭ câte o dată cu epitetul de Bulgarĭ, încât „suburbiul muntenesc dela Braşov, remarcabil prin biserica luĭ Né- „goe Basarabă şi unde nu veţĭ auḑi o singură vorbă bulgărescă, se „poroclesce în limba maghiară „Bolgárszék“ saŭ *scaunul Bulgarilor*, „ĭar romanesce se ḑice „Şcheĭ“, precum cronicele nóstre cele vechĭ „numiaŭ pe *Bulgarĭ*. Sasul Reichersdorfer, scriênd în prima jumă-

„tate a secoluluĭ XVI, se rostesce despre suburbiele Braşovuluĭ: „*„unum incolunt Bulgari*, alterum Hungari, Saxones agricolae ter-„tium“. Cine óre nu recunósce aci sintesa celor treĭ naţionalităţĭ ale „Ardéluluĭ? Cu câte-va rîndurĭ maĭ jos, însuşĭ Reichersdorfer pune „în loc de *Bulgari* pe „Valachi“. Dar de ce să maĭ vorbim despre „Braşov, când avem o mărturiă tot atât de positivă chĭar în pri-„vinţa Făgăraşuluĭ? Un poet săsesc de pe la 1550 îl descrie în „următorul mod:

„Arx iacet ad ripas piscosae dives Alutae
„Cui Fogaras prisci nomen tribuere coloni,
„Undique cum fossis valido circumdata muro...
„Hanc habitant *circum fodientes rura Traballi*
„*Innumeri*, quibus arx leges et iura ministrat“.

„Adecă: „Pe malurile pescosuluĭ Olt stă vestita cetate, căriĭa ve-„chiĭ locuitorĭ îĭ impuseră numele de Făgăraş, încungĭurată de „pretutindenĭ cu şanţurĭ şi cu puternicul zid, unde *locuesc împregĭur*, „*dedaţĭ plugărieĭ, nenumĕraţiĭ Tribalĭ*, supuşĭ legilor şi dreptuluĭ „dictate din acel castel“. Celebrul Sas Eder, editând poema luĭ Sche-„saeus, observă: „*Sub epitetul de Tribalĭ, sinonim cu Bulgariĭ, sînt* „*înţeleşĭ Româniĭ de lîngă Făgăraş, precum tot Bulgarĭ se numesc* „*Româniĭ dela Braşov*“. Aşa dară asupra numeluĭ *Bulgarĭ* în înţeles „de Românĭ danubianĭ noĭ avem marturĭ: 1. Leone, scriitor grec „de pe la anul 1010; 2. Raşid, analist oriental din secolul XIII; „3. Mappa catalană din secolul XIV; 4. Reichersdorfer, autor tran-„silvan din secolul XVI; 5. Schesaeus, compatriot şi contimpurén „al acestuia din urmă; 6. Accepţiunea actuală a vorbeĭ „Bolgárszék“ „la Braşov. Primele treĭ mărturie sînt preţióse prin epoca lor dintre „secoliĭ XI—XIV; ultimele treĭ sînt nu maĭ puţin importante prin „aceea că emană tocmaĭ din nesce sorginţĭ transilvane, ĭar Schesaeus „maĭ cu samă se referă anume la Făgăraş. Ne resumăm: Braşovul „ca şi Făgăraşul, d'o potrivă aşeḑate la marginea Munténieĭ, pri-„miseră în cursul evuluĭ mediŭ din porţiunea danubiană a Dacieĭ „un noŭ contingent de element romănesc, pe care Saşiĭ, Unguriĭ „şi chiar fraţiĭ noştri de peste Carpaţĭ nu scieaŭ cum să-l distingă „decât numaĭ atribuindu-ĭ porecla de *Bulgarĭ*, fiind-că venĭaŭ din „regiunea „circa partes Bulgariae“, pe când Românilor transcarpa-„tinĭ li se reserva maĭ cu preferinţă, precum vedem în documentul „din 1231, epitetul de *Blachĭ*. Şi totuşĭ în puţine regiunĭ ale Pro-

„vinciei Traiane viţa română e maĭ neamestecată cu elemente „străine, maĭ pură ca în ţéra Făgăraşuluĭ. Făgărăşeniĭ—ḑice d. Bariţ „—nu se încuscresc nicĭ o dată cu ne-Romanĭ. Exegesa unuĭ singur „cuvînt, asupra căruĭa noĭ nĭ-am dat ostenéla de a grămădi probe „peste probe, împrăştiă tótă negura. Termenul „Bulgari“ din actul „dela 1231 capĕtă o deplină claritate: eraŭ Românĭ dela Dunăre...“

Argumentaţiunea mea din *Istoria critică*, orĭ-cine s'o fi desaprobat, eŭ o mânţin şi astăḑĭ în fond.

Pasagĭul din diploma dela 1231: „terra Bulgarorum extitisse fertur“ póte să nu fie tradus: „se ḑice că s'aŭ aşeḑat Bulgariĭ“, căcĭ latinul *exto* însemnéză: a resări, a se arăta, a fi de faţă. Schimbându se expresiunea orĭ-şi-cum, sensul remâne acelaşĭ.

Argumentaţiuniĭ mele neminea încă n'a opus o contra-argumentaţiune. Dd. Agura şi Mileticĭ în specie, cu obicĭnuita lor pripă colectivă, înlătură orĭ-ce discuţiune: „Provincia Făgăraşuluĭ aparţi„nuse în vechime Bulgarilor (областьта Фогарашъ е принадлежала въ прѣдишни врѣмена на Българитѣ)“. Pentru eĭ remâne necontestabil, „несъмненно“, o nediscutabilă axiomă că: „la Făgăraş în anul 1231 se „maĭ aducea încă a-minte primul imperiŭ bulgăresc, care stăpânise şi „peste Transilvania (първото българско царство, което е имало власть и въ „Трансилвания)“. Atâta, şi tot. Acésta se chiamă a face istoriă *à vol d'oiseau.*

O singură contra-argumentaţiune s'ar puté opune argumentaţiuniĭ mele, şi tocmaĭ eŭ-însumĭ o voĭu face. In actul dela 1231 între termeniĭ „Bulgari“ şi „Blachi“ nu se manifestă un antagonism etnic, nu se vede nicĭ decum o vrăjmăşiă internaţională, ci numaĭ se menţionéză o schimbare de situaţiune juridică: de când s'aŭ introdus o nouă stare de lucrurĭ. In acest act nu se ḑice că „Bulgari“ nu maĭ sînt în ţéra Făgăraşuluĭ la 1231; din contra, eĭ persistă, de vreme ce menţiunea lor este o necesitate practică; dar se constată că nu existaseră acolo óre-când în „terra Blacorum“, fiind atuncĭ fórte de de-mult o altă situaţiune juridică. De când Făgărăşeniĭ figuréză în istoria Transilvanieĭ, trăsura lor juridică cea maĭ caracteristică este instituţiunea boierilor, carĭ nu ne apar nicăirĭ la ceĭ-lalţĭ Ardelenĭ, afară de Făgăraş şi de Haţeg, cele doue regiunĭ strins legate cu casta nobilitară cea oltenéscă a Basarabilor. *Boĭar*, în paleo-slavica *bolĭar*, „болꙗрє“, este la Românĭ un bulgarism, negreşit, însă nu însemnéză de loc că boieriĭ românĭ eraŭ saŭ trebuiaŭ să fie Bulgarĭ, după cum tot slavic

este la noĭ *kinez*, paleo-slavicul *knianzĭ*, „кнѧзь“, pe care Slaviĭ îl împrumutaseră din germanul *kuning*, măcar-că nobilimea lor nu eraŭ Nemţĭ. Aşa dară, cu mult înainte de anul 1231 Basarabiĭ introduseseră la Ardeleniĭ din Făgăraş, în „terra Blacorum“, o schimbare de situaţiune juridică, un noŭ raport de proprietate teritorială, anume „ţéră boieréscă“. După vechea fonetică românéscă se ḑicea *boĭarĭ*. In paleografia latină este anevoiă a deosebi pe *g* de *y*. In actul din 1231 e dară permis de a ceti textul: „a temporibus jam quibus ipsa terra Blacorum terra bulyarorum extitisse fertur“. Deci ajungem tot la Basarabĭ, nicĭ decum la Bulgarĭ.

Dd. Mileticĭ şi Agura, în conformitate chĭar cu titlul celor două lucrărĭ ale lor, ar fi adus un mare serviciŭ Românilor şi Slavilor tot-o-dată, dacă s'ar fi apucat a grupà elementele românescĭ istorice cele împrăştiate cu prisos în poesia poporană a Bulgarilor, maĭ ales în acea epică. Intre altele, bună-óră, cu câţĭ-va anĭ înainte de dd. Agura şi Mileticĭ, d. Draganov a descoperit tocmaĭ la Bulgariĭ din Macedonia un cântec despre ceĭ doĭ voevoḑĭ românescĭ: Iancul-vodă şi Negriţă-vodă (Янкул войвода и Мигрица войвода), poetisând cunoscuta duşmăniă a luĭ Ioan Huniade contra luĭ Vlad Dracul, pe care'l omóră la 1446. Prin acest cântec, unde Vlad Dracul pórtă numele de Negru-vodă, dd. Agura şi Mileticĭ ar fi priceput că epitetul de Negru se aplică de o potrivă bine la orĭ-care Basarabă, toţĭ Basarabiĭ avênd pe stégul lor capete negre. Incepênd din vremile cele maĭ vechĭ ale relaţiunilor internaţionale, Româniĭ n'aŭ încetat nicĭ o dată de a ajuta pe Bulgarĭ; ĭar Bulgariĭ, drept o recunoscinţă inconscientă, în baladele lor aŭ cântat mereŭ bogata memoriă a Basarabilor: pe Radu, pe Mircea, pe Dan şi alţiĭ. Despre acestea, dd. Agura şi Mileticĭ tac mutesce. De sigur, nu printr'o nerecunoscinţă conscientă.

Cele cântărite în capitolul de faţă, începênd dela d. Xenopol şi pînă la dd. Mileticĭ şi Agura, mĭ-aŭ adus o viuă lumină.

Ele m'aŭ luminat a mê convinge prin contra-probă că *Istoria critică* în privinţa luĭ Negru-vodă a avut o desăvîrşită dreptate.

Verificarea făcută, planul aprobat, temelia fiind tare şi încercată, pot merge maĭ departe cu cugetul împăcat, clădind acum un

edificiŭ definitiv, pentru care—după ce nu voiu mai fi pe pămînt —reparaţiunile ulteriόre, necesare din timp în timp la orĭ-ce clădire, nu vor compromite opera architectuluĭ. Pentru asemenea reparaţiunĭ vor fi suficienţĭ nesce simpli calfe de architectură.

În capitolul următor, prin care se încheiă munca mea, unele pasage din *Istoria critică* vor fi intercalate întregĭ, servind ca un fel de soclu architectonic la completarea şi terminarea opereĭ, de όră ce'l aveam gata maĭ de'nainte, nesguduit printr'o durată de treĭ-ḑecĭ de anĭ.

III.

INTEMEIAREA ŢEREĬ-ROMÂNESCĬ.

Boierul Murgul, cel maĭ vechĭu analist al Moldoveĭ şi al Munteniei tot-o-dată, scriind pe la 1460, ne spune că Statul Ţereĭ-Romănescĭ fusese întemeiat la anul 1310 de către tatăl luĭ Vladislav, adecă de către Alexandru Basarabă, pe care 'l numesce Negru-vodă.

Abia peste un secol după boierul Murgul, doue crisόve muntenescĭ de cea maĭ perfectă autenticitate, păstrate în Archiva Statuluĭ printre ale mănăstiriĭ Tisména şi reproduse aci în fac-simile, unul din 1569, cela-lalt din 1576, ambele numesc Negru-vodă de o potrivă pe Vladislav şi pe Radu, ceĭ doĭ fiĭ aĭ luĭ Alexandru Basarabă, anume crisovul din 1569 pe Vladislav îl califică „Negru-„vodă cel întâĭu întemeiător al Ţĕreĭ-Romănescĭ“ (еще ж ѡт създанїе влашкое землє пръво ѡт Негрѹл воевода), ĭar crisovul din 1576 luĭ Radu îĭ ḑice simplu: „Negrul-voevoda“.

Mărturia celor douĕ crisόve din 1569 şi 1576 este pe deplin conformă cu biografia sfîntuluĭ Nicodem, pe care, după tradiţiunea bătrânilor călugărĭ dela Tisména, a scris'o ieromonahul Stefan, spunĕndu-ne că Statul Ţereĭ-Romănescĭ fusese întemeiat de 'ntâiŭ de către Vladislav Basarabă, pe a doua liniă de către fratele maĭ mic Radu.

Despre boierul Murgul şi despre ieromonahul Stefan eŭ am vorbit deja pe larg maĭ sus în §§-fiĭ 3 şi 13.

Aşa dară, după cele maĭ vechĭ şi cele maĭ necontestabile date cronistice, întemeiarea Ţereĭ-Romănescĭ, treptata unificare a teri-

toriuluĭ pe ambele laturĭ ale Oltuluĭ de 'npreună cu o parte din Ardél, se întâmplase nu de o dată şi nu sub un singur principe, ci în interval de treĭ pătrare de secol, între aniĭ 1310—1385, de către Alexandru şi apoĭ succesiv de către fiiĭ seĭ Vladislav şi Radu, câte-treĭ apărêndu-ne sub acelaşĭ epitet de Negru-vodă.

Luând ca punct de plecare pe boierul Murgul din 1460 şi cele două crisóve din 1569 şi 1576, eŭ voĭu începe prin a desbate maĭ întâĭu întrégă epoca cea preliminară dela 1230 pînă la 1310, ş'atuncĭ voĭu ajunge cu deslegarea definitivă, ca punct de sosire, la aceiaşĭ măréţă triadă: Alexandru-Vladislav-Radu, tatăl cu fiiĭ seĭ, ceĭ treĭ Negri în quintescenţă, flórea Basarabilor, dintre carĭ Radu forméză apogeul, expresiunea cea maĭ completă a trinităţiĭ, intemeiătorul cel final al Statuluĭ Ţereĭ-Românescĭ, dînsul care—într'un crisov din 1379, reprodus în fac-simile, se intituléză înainte de fiul seŭ Mircea: „marele voevod şi Domn, oblăduind şi stăpânind tótă ţéra Ungro-vlahieĭ şi laturile de peste munţĭ „şi încă ţerile cele tătărescĭ şi ducele Amlaşuluĭ şi al Făgăraşuluĭ şi „ban al Severinuluĭ şi pe ambele malurĭ ale Dunăriĭ întregĭ chiar „pînă la Marea cea mare şi al oraşuluĭ Silistria stăpân".

§. 25. Mehedinţul în stăpânirea Ungurilor.

Bibliografia: *Istoria critică* t. I, p. 26—8. — *Archiva istorică* t. III p. 191—93. — Kemény, Ueber die Knesen, in Kurz's Magazin t. II p. 304—5. — *Olahus*, Hungaria et Atila, Vindobonae 1763 in—8 p. 76. — *Pesty*, A Szörenyi bánság, Pest 1878 in—8 t. I p. 248 sq. — *Idem*, A Temesi bánság, Pest 1868 in-8 p. 10. — *Fejér*, Codex diplom. Hungariae, t. III vol. 2 p. 348, t. IV, vol. I p. 22, vol. 3 p. 552. — *Marienburg*, Kleine siebenbürgische Geschichte, Pest 1806 in—16 p. 224.— *Moldovan-Bariţ*, Diplomatariul în Transilvania 1871 p. 55. — *Szabó*, Székely Oklevéltár, Kolozsvártt 1872 in-8 t. I p. 7.— Синодикъ царя Бориса, în Раковски, Нѣколко рѣчи о Асѣню, Bielgrad 1860 in-4 p. 51.—*Stritter*, Memoriae etc., t. II p. 459.—*Ph. de Mouskes* în Du Cange, Histoire de l'empire de Constantinople, Paris 1657 in-f. t. 1 p. 229.—*Katona*, Historia critica etc., t. V p. 653, 688, 714.

Cel de 'ntâĭu Ban unguresc al Severinuluĭ a fost Luca: „Lucas Banus de Scevrin" într'o diplomă din 1233. Prin urmare, ce-va înainte de acel an Unguriĭ cuceriseră pentru prima óră Severinul.

Prin „banat de Severin", din punctul de vedere al Ungurilor nu se înţelegea Oltenia întrégă, ci numaĭ o parte a districtuluĭ Mehedinţ, anexată către o parte orientală a Temeşianeĭ.

Acest punct de vedere trebue bine lămurit.

Despre secoliĭ XIV şi XV întinderea teritorială a banatuluĭ celuĭ unguresc al Severinuluĭ este necontestabilă.

Pentru secolul XV, Nicolae Oláh, trăind în prima jumătate a secoluluĭ următor, ne spune fórte limpede că la Ungurĭ Banul Severinuluĭ stăpânia cetatea Severin, căruia iĭ eraŭ supuse Orşova, Mehadia şi Peth, nu maĭ mult decât atâta: „Severinum arx, infra Trajani pontem, cum tribus aliis, Orsova, Peth, Mihald, illi subditis, harum praefectus Banus...“

Cam tot atâta, plus valea Almaşuluĭ în Temeşiana, era în secolul XIV, după cum resultă din alăturarea a treĭ acte autentice: unul unguresc şi două românescĭ, tóte din acelaşĭ an 1387.

Cel unguresc sună: „Noĭ Stefan Losonczy, Ban de Severin şi „pintre cele-lalte demnităţĭ comitele Temeşianeĭ, facem cunoscut „pe viitor prin actul de faţă, cum că avênd în vedere demnele de „laudă merite ale credincióselor servicie, pe carĭ Petru fiĭul luĭ „Deş, kinez din districtul numit Almaş al castelulul regesc Me„hadia, precum şi fraţiĭ seĭ uterinĭ Cristea şi Mihaiŭ, expunêndu'şĭ „averea şi viéţa în maĭ multe pericole şi de maĭ mult timp, „le-aŭ adus maiestăţiĭ regescĭ sub predecesoriĭ noştri Banĭ aĭ ḑi„sululĭ nostru banat, şi chiar noue pe când lucram pentru liberarea „dómneĭ regine Maria, decĭ în resplata acelor servicie, precum şi „pentru a-ĭ maĭ îndemna la altele şi de acum înainte, lĭ-am con„ferit în virtutea oficiuluĭ nostru un sat regesc numit Patak în „districtul supra-scrisuluĭ castel Mehadia, cu tóte folósele şi depen„dinţele de orĭ-ce natură, lor şi moştenitorilor lor, ca să'l aĭbe şi „să'l ţină sub condiţiunile şi dările de maĭ jos, adecă etc. Dat în „Ineŭ, a doua ḑi după serbătórea sântuluĭ confesor Alexiŭ (18 „Iuliŭ), anul Domnuluĭ 1387“. Să se observe că Losonczy, deşi nu numaĭ Ban de Severin, dar şi comite al Temeşianeĭ în acelaşĭ timp, totuşĭ dăruiesce fraţilor Deşenĭ satul din regiunea Almaşuluĭ anume în calitate de Ban de Severin şi pentru nesce servicie făcute anume pe teritoriul banatuluĭ de Severin: „videlicet Banis dicti nostri Banatus“. Almaşul, „districtus vocatus Halmagy“, împreună cu castelul Mehadia, „castrum Mihald“, făcea dar o parte integrantă nu din comitatul Temeşian, „comitatus Themesiensis“, ci din banatul de Severin, „banatus Sewrinensis“. Pe când Losonczy, dându-şĭ titlul de *Banus Sewrinensis*, dăruia la 1387 unor Românĭ din Almaş un sat din acea lature, în acelaşĭ an noĭ ve-

dem pe Mircea cel Mare întitulându-se de asemenea *Ban de Severin*. Cum óre „banatus Sewrinensis" putea să li aparţină amîndurora în acelaşi moment? Nu cum-va titulatura mareluĭ Mircea va fi fost numaĭ de paradă? Prin un azard fericit, tocmaĭ din acel an 1387 nĭ-aŭ remas doue crisóve mirciane relative la Oltenia, din carĭ una pórtă datul de 21 Iuniŭ, adecă este posterióră abia cu o lună donaţiuniĭ luĭ Losonczy. Acest crisov arată limpede, printr'un şir de localitățĭ: Tisména, Vodiţa etc., cum-că Unguriĭ puteaŭ stăpâni atuncĭ ţermul danubian cel mult pînă la Orşova, ĭar teritoriul spre resărit de riuleţul Cerna era întreg al Muntenilor. Maĭ pe scurt, Losonczy se întitula *Banus Sewrinensis*, însă poseda numaĭ Mehadia şi Almaşul. Chiar actul seŭ e scris nu în Oltenia, şi nicĭ în apropiare, ci la Ineŭ, actualmente Boroş-ineŭ, o localitate în părţile Araduluĭ.

Pentru Ungurĭ dară, din totalitatea Olteniei numaĭ Mehedinţul făcea parte din „banatul de Severin". Chĭar la Românĭ banatul de Severin, luat din punctul de vedere cel unguresc, se numĭa une-orĭ „banat de Mehedinţ", bună óră în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: „Radulo Bano de Mehedince". Legătura între Mehadia, maĭ românesce „Mehedia", şi între banatul de Severin a fost atât de intimă şi îndelungată, încât nu numaĭ porţiunea vest-sudică a Olteniei conservă pînă astă-ḑĭ numele de *Mehedinţ*, dar usul poporan întinde câte o dată acéstă denominaţiune chiar asupra Olteniei întregĭ, bună-óră în doĭna la Alexandri:

Frunḑă verde maghiran,
Voĭnicel *Mehedinţén*,
Sînt născut pe frunḑi de fag
Ca să fiŭ la lume drag,
Şi's scăldat de mic în Olt
Să mĕ fac vitéz de tot . . .

Urcându-ne maĭ sus în secolul XIII, nu resultă de nicăirĭ ca banatul de Severin să fi fost pe atuncĭ pentru Ungurĭ maĭ mult decât Mehedinţul, total saŭ chiar numaĭ în parte. În diploma regeluĭ Bela IV din 1247, Oltenia peste tot se numesce „tota terra de Zewrino", dar tocmaĭ caracteristicul „tota" arată că din totalitate numaĭ o parte constituiă „banatus de Zewrino"; ş'apoĭ însăşĭ Ungaria nu pretindea acolo asupra aceste totalităţĭ alt ce-va decât o simplă suzeranitate. Invĕţatul Ungur Pesty a publicat o vastă lucrare în treĭ tomurĭ despre banatul Severinuluĭ, începênd

din secolul XIII. El reproduce o grămadă de documente. Eĭ bine, nu se află la dînsul absolut nicĭ o indicaţiune de stăpânirea Ungurilor în Oltenia afară din regiunea Severinuluĭ.

Aşa dară, ce-va înainte de anul 1233, Ungaria apucase dela Oltenĭ regiunea Mehedinţuluĭ, numind acolo pe Luca şi dându'ĭ titlul de „Banus de Scevrin". Maĭ în urmă acest titlu a putut deveni în ierarchia 'Curţiĭ dela Buda un ce de tot fictiv, dându-se tradiţionalmente câte unuĭ favorit regesc chiar când Unguriĭ nu stăpânîaŭ în fapt nicĭ un petec în Oltenia; dar pentru prima óră, ca temeiŭ al deprinderiĭ curat nominale ulterióre, trebuîa să fi fost la anul 1233 o raţiune seriósă, o posesiune óre-care reală asupra uneĭ părţĭ din teritoriul oltén.

Peste şépte anĭ, la 1240, vedem pe un al doilea Ban unguresc de Severin, numit Oslu: „Oslu Bano de Zevreno". Dela acesta ne-a remas nu numaĭ o menţiune în diplome maghiare, dar încă —lucru maĭ semnificativ—suvenirĭ topografice în regiunea occidentală a Olteniеĭ: în districtul Gorj valea *Oslea* şi muntele *Oslea*, ambele la hotar, ĭar în Mehedinţ doĭ munţĭ *Oslea*, de asemenea lă hotar, pe când nicĭ un nume local analog nu ne întimpină nicăirĭ în interiorul ţereĭ şi pe aĭurĭ în restul Românieĭ. Ar fi important de a cerceta, dacă nu cum-va Mehedinţeniĭ şi Gorjeniĭ vor fi păstrând vre-o legendă despre acel Ban Oslu.

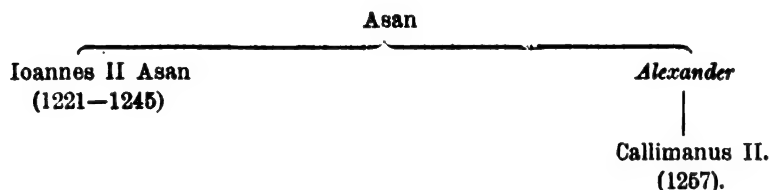
Este sigur dară, maĭ repetâm încă o dată, între aniĭ 1230—1240 Unguriĭ cuceriseră dela Românĭ Mehedinţul, cel mult cu o făşiă mărginaşă a Gorjuluĭ şi a Doljuluĭ, înfiinţând un banat al Severinuluĭ.

Cucerind Mehedinţul, în capul căruĭa puseră pe Luca pe la 1233 ca Ban al Severinuluĭ, Ungurіĭ pe de o parte aŭ respins de acolo pe Românĭ, ĭar pe de alta s'aŭ vĕḑut în vecinătate cu Bulgaria, cu care pînă atuncĭ eĭ nu se învecinaŭ nicăirĭ la Dunărea de jos. Trebuiră dară să continue o luptă, în care pe Românĭ nu puteaŭ săĭ ajute maĭ bine decât Bulgariĭ, maĭ corect dinastia cea românéscă a Asanilor. Domnîă atuncĭ impĕratul Ioan Asan, fiĭul primuluĭ Asan, al fundatoruluĭ imperiuluĭ romano-bulgar. Eră unul din ceĭ maĭ marĭ principĭ aĭ epoceĭ, acela despre care episcopul frances contimporan Filip de Mouskes ḑicea că era fórte vitéz şi fórte în-

ţelept: „Ki mult ot valor et haut sens“. În adevĕr, Bulgariĭ n'aŭ zăbovit contra Ungurilor în ajutorul Oltenilor.

In archivul Szecsénian dela Pesta se păstréză în original o diplomă cu data 1235, pe care şĭ-a copiat'o contele Kemény, de unde fragmentată de canonicul Stefan Moldovan în Fóia Asociaţiunii Transilvane pentru literatura română, însoţită de sumarul adnotat de reposatul Bariţ. Prin acea diplomă regele Bela IV dăruesce magistruluĭ Dionisiŭ treĭ sate în Ungaria, drept resplată pentru serviciele aduse într'un crâncen rĕsboiŭ contra luĭ Alexandru, frateluĭ împĕratuluĭ bulgăresc: „contra exercitum Alexandri fratris ipsius Imperatoris Bulgarorum“.

Ca frate al luĭ Ioan Asan, Alexandru este cunoscut de demult. In aşa numitul Sinodik din secolul XIV, între membriĭ familieĭ Asanilor el este numit după Ioan Asan: „Sebastocratorul Alexandru, fratele mareluĭ împĕrat Asan“. Bizantinul contimporan Akropolita ḑice: „Primul rege bulgăresc Asan avusese doĭ fiĭ pe Ioan şi pe Alexandru“. De aci genealogia la Stritter:

Reproducĕnd fragmentul după canonicul Moldovan, Bariţ observă: „Vede orĭ-cine că aceste bătăĭ eraŭ între Ungurĭ-Secuĭ şi „între veciniĭ Românĭ confederaţĭ pe atuncĭ cu Bulgariĭ“. Canonicul Moldovan scurtase peste mĕsură diploma cea din 1235, făcĕnd astfel pe Bariţ să créḑă, ba chiar să fie convins că Bulgariĭ se băteaŭ cu Secuimea în Ardél, fiind aliaţĭ cu Româniĭ de acolo. A ascunde dintr'un text o porţiune esenţială, nu e cinstit. Canonicul Moldovan indusese într'o gravă eróre pe venerabilul Bariţ. Maĭ corect a fost profesorul Szabó dela Cluj în diplomatariul secuesc, unde publică de asemenea un fragment, dar maĭ complet, anume următorul pasagiu, care lipsesce la Bariţ: „Dum in obsi„dione Castri Budung essemus constituti, egredientibus e Ca„stro militibus ex adverso, iam dictus Dionysius primus inter alios „conflictum iniens cum eisdem, ipsos in Castrum redire compulit,

„absque ulla nostrorum lesione“; adică: acel Dionisiŭ se luptase contra Bulgarilor și l-a respins atuncĭ când regele Bela IV asedià cetatea Vidinul. Nicĭ o alusiune la Ardél. Tocmaĭ Vidinul, „castrum Budung“, este acela care ne lumineză. Diploma ne spune că în aceiașĭ expedițiune contra Vidinuluĭ sebastocratorul bulgar Alexandru surprindea mereŭ pe Ungurĭ, împrăștiațĭ pentru a despuia și a pustii téra cea de lingă Vidin, lovindu'ĭ pe dinșiĭ fățiș saŭ prin stratageme, ba și robise chiar pe comitele Bogomir fiĭul luĭ Zuboslaŭ, capul Secuilor: „qui (Alexander) per multas „acies et latentes insidias, nostros homines ad depopulandam et „spoliandam terram dispersos frequenter invadere consveverat, „qui etiam Bogomerum filium Zubuslay comitem et Ductorem Si-„culorum captiverat“. Din causa canoniculuĭ Moldovan, Barit înțelegea că Bulgariĭ „despuĭaŭ și pustiĭaŭ“ Transilvania, pe când textul este fórte lămurit: Unguriĭ despuĭaŭ și pustiĭaŭ regiunea Vidinuluĭ.

Nicĭ profesorul Szabó n'a făcut bine de a se mărgini cu un fragment. Numaĭ diploma întrégă limpedesce pe deplin situațiunea cea istorică. Acea diplomă figureză întrégă în colecțiunea luĭ Fejér, unde ni se arată — pe prima linià — că data 1235 e greșită, ci data cea autentică este 1236, de vreme ce dateză din anul al doilea al regeluĭ Bela IV. Apoĭ — pe a doua linià — din textul diplomeĭ întregĭ resultă că resboĭul cel dela Vidin fusese înainte de alte doue evenimente, carĭ amîndoue se întâmplaseră în anul 1233: un resboĭu în Galiția și un resboĭu cu Austria, ambele înregistrate la Katona. Resboĭul în Galiția este maĭ cu samă precis, fiind-că între aniĭ 1233—1236 n'a maĭ fost altul, pe când cu Austria regele Bela a maĭ avut o luptă cu Austria la 1235, în ambele însoțind pe tatăl seŭ regele Andreĭu. Decĭ resboĭul sebastocratoruluĭ Alexandru contra Ungurilor avusese loc ce-va înainte de 1233. Am constatat că tot ce-va înainte de 1233 avusese loc victoria Maghiarilor asupra Românilor din Mehedinț, când s'a și înființat pentru prima óră banatul cel unguresc al Severinuluĭ. Mehedințul este față 'n față cu regiunea Vidinuluĭ de peste Dunăre. E peste putință de a nu recunósce strînsa legătură între ambele resbóie. Olteniĭ și Bulgariĭ ne apar aci ca aliațĭ contra Ungurilor. Mehedințul fiind cucerit, Unguriĭ aŭ trecut immediat în Bulgaria pentru a pedepsi pe aliațiĭ Oltenilor. După ce Unguriĭ numiseră pe „Lucas Banus de Scevrin“, tot atuncĭ la 1235, érășĭ pentru

prima óră, coróna Sântuluĭ Stefan îşĭ bagă Bulgaria în titulatura cea regéscă: „rex Bulgariae“.

Alianţa Bulgarilor cu Oltenii, maĭ în specie alianţa cu dinastia cea românéscă a Asanilor, este fórte semnificativă. Intre altele, diploma din 1235, adecă acea din 1236, dăramă cu desăvîrşire teoria d-luĭ Onciul — maĭ sus §-ful 20 — despre întemeiarea Statuluĭ Tereĭ-Românescĭ de către acea dinastiă. Dacă o asemenea întemeiare nu s'a îndeplinit sub împĕratul Ioan Asan, apoĭ maĭ târḑiŭ ea era cu totul peste putinţă din partea Bulgarilor, căcĭ după mórtea acestuĭ mare principe, adecă dela 1245 în jos, puterea imperiuluĭ trans-danubian începe a scădé repede, stingêndu-se tot-o-dată posteritatea cea românéscă a primilor Asanĭ.

§. 26. Doljul şi Romanaţul sub stăpânirea Cumanilor.

Bibliografia: Originile Craiovel, Bucurescĭ 1878 in—8.— Archiva istorică t. III p. 192 etc.—*Albericus Trium fontium*, Chronicon ed. Leibnitz Lipsiae 1698-700 in-4 part. II p. 578, 578-9.—*Du Cange*, Hist. de Constantinople, t. II p. 121.—*Joinville*, Mémoires de Saint Louis, Paris 1859 in-16 p. 150-2. — *Kuun*, Codex Cumanicus, Budapestini 1880 in-8.—*Rabbi Petakhia* ap. Lelewel, Géographie du moyen-âge, Bruxelles 1852 in—8 t. III p. 201. — Венелинъ, Влахо-болгарскія грамaты, Petersb. 1840 in-8 p. 10, 56 etc. — *Fotino*, Ιστορία t. I p. 282—8.— *Tunuslii*, trad. Sion p. 10—11.— *Bolliac*, Topographie de la Roumanie, Paris 1856 in-8 p. 23.— *Pappasoglu*, Guide du voyageur de Séverin à la Mer noire, Bucurescĭ 1863 in-16 p. 29.— *Margot*, O viatoriă în cele 17 districte ale Românieĭ, Bucurescĭ 1859 in-8 p. 51.—*Ubicini*, Provinces roumaines p. 29.— Раковски, Нѣколко рѣчи p. 64.— *Tincu-Velea*, Istorióra bisericéscă, Sibiŭ 1865 in-8 p. 245—6.—*Laurian-Bălcescu*, Magazin istoric t. I. p. 10.—*A. Xenopol*, Istoria Românilor t. I, p. 525—6.

Puţin după cucerirea Mehedinţuluĭ de către Ungurĭ, cam pe la 1235 plus-minus, Cumaniĭ cuprinseră restul cel dunărén al Olteniei: Romanaţul şi Doljul.

Maĭ întâiu, cine óre să fi fost Cumaniĭ?

S'a găsit de de-mult în Veneţia şi s'a dat la lumină un manual intreg de limba cumană, scris în anul 1303, când Cumaniĭ ocupaŭ încă maĭ tótă partea orientală a Românieĭ. Ca model, étă cuvintele de sub rubrica intitulată „calităţile timpilor“, în care alăturĭ cu formele cumane noĭ punem pe cele turce, aşa după cum se pronunţă în Constantinopole:

resărit, cumanesce	*cun tousin,*	turcesce	*ghĭun dogusu;*
apus —	*cun batisi*	—	*ghĭun batĭsi;*

timp	—	*ouad*	—	*'aht;*
noros	—	*bulud*	—	*buluth;*
timp ploios	—	*ĭamgurlu haua*	—	*ĭagmurlu hava;*
obscur	—	*carangu*	—	*qaranli;*
norĭ	—	*bulutlar*	—	*buluth-lar;*
zăpadă	—	*char*	—	*qar;*
negură	—	*touman*	—	*duman;*
brumă, rouă	—	*çig*	—	*çih;*
vînt	—	*yel*	—	*ĭel* etc.

In curs de vr'o treĭ secolĭ, acéstă odraslă turcă s'a aflat într'un contact de tóte ḑilele cu străbuniĭ noştri, ş'apoĭ nu numaĭ în Moldova, dar şi în Muntenia pînă la Olt. Districtul Teleorman conservă pînă astă-ḑĭ un nume curat cumanic. După fonetica turcă ar fi *Deli-orman*, adecă „pădure désă", literalmente „pădure nebună". Aşa se chiamă, între altele, o pădure din Dobrogia. După fonetica cumană, turculuĭ iniţial *d* îĭ corespunde tot-d'a-una *t*, în cât *Deli-orman* trebuĭ să ne apară aci sub forma de *Teli-orman*. In vocabularul cuman din 1303 noĭ găsim în fapt ambele elemente constitutive ale acestuĭ nume: „*teli*—stultus" şi „*orman*—boscus". Cumanismul „Teleormanuluĭ" este dară matematicesce sigur. Rîul căpetase acest nume după vre-o pădure de pe mal, ĭar după rîŭ s'a numit apoĭ districtul.

In dialectul peceneg, înainte de dominaţiunea Cumanilor în România, se chiăma tot aşa un munte de prin Buzăŭ saŭ Rîmnic-sărat, pe care Bizantinul Cinnam, vorbind sub anul 1152 despre un resboĭu între Grecĭ şi Pecenegĭ, îl numesce ὄρος Τένουορμον. Acéstă formă „Tenuormon" presintă acea particularitate dialectală, că pecenegul *tenu-* corespunde cumanuluĭ *teli-*, adecă *n* între vocale alternéză cu *l*. Din puţinele graĭurĭ turanice, ale căror dicţionare îmĭ sînt la disposiţiune, în limba tungusă nebunul se ḑice *tenäk*, în limba buriată *tenek* şi'n dialectul tatar karagassic *tenäk*, ceea-ce abia diferă de pecenegul *tenu*, póte maĭ corect *teneh*, căcĭ Cinnam şi Bizantiniĭ în genere nu exceléză printr'o transcripţiune perfect exactă a numirilor barbare. Pecenegiĭ şi Cumaniĭ vorbĭaŭ aceeaşĭ limbă; variantele *Teli-orman* ne arată totuşĭ între ambele popóre nisce diverginţe dialectale destul de pronunţate, cel puţin sub raportul fonetic.

In orĭ-ce cas, Cumaniĭ aŭ ocupat Teleormanul, şi l'aŭ ocupat un timp atât de indelungat saŭ într'un mod atât de durabil, în-cât memoria lor se maĭ păstrézâ în numele districtuluĭ.

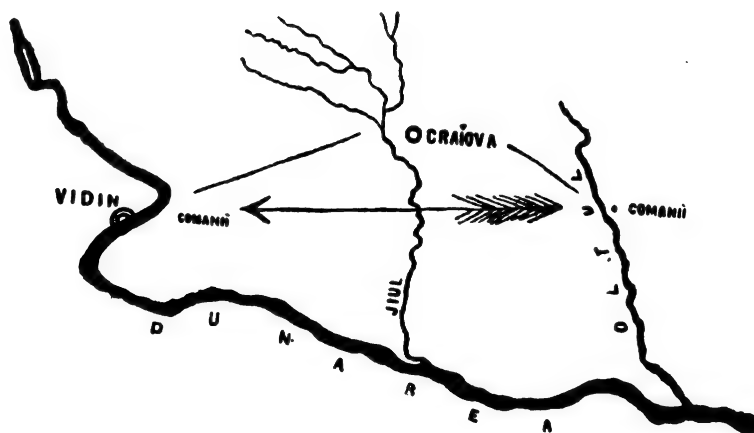
Judecând după posiţiunea relativă a localităţilor, tocmaĭ de pe aci trebuĭ să fi eşit pe la 1235 cete de Cumanĭ, păşind prin „Vadul Cumanilor" dela Olt în direcţiunea Craĭoveĭ, de unde maĭ în urmă, prin „Vadul Cumanilor" dela Dunăre, dînşiĭ aŭ trecut în Bulgaria şi s'aŭ dus la Constantinopole.

In districtul Olt, lingă măreţul rîŭ dela care şĭ-a împrumutat numele, se află în plasa Şerbănesciĭ un sat numit *Comaniĭ*, despre care Frunḑescu ne spune că are 1600 locuitorĭ şi este reşedinţa sub-prefectureĭ.

In districtul Dolj, lingă Dunăre, în plasa Câmpuluĭ, se află un alt sat numit *Comaniĭ*, despre care érăşĭ Frunḑescu ne spune că face o singură comună cu învecinatele sate Maglavit şi Golenţ, avênd peste tot 2590 locuitorĭ.

In dicţionarul luĭ Frunḑescu se găsesc o mulţime de localităţĭ numite *Comana* (Vlaşca), *Comanca* (Romanaţĭ, Vâlcea, Argeş), *Comănescĭ* (Bacăŭ, Mehedinţ, Covurluĭu, Gorj, Dorohoĭu), *Comaniţa* (Olt) şi *Coman* (Némţ, Bacăŭ); dar numaĭ cele doué de maĭ sus se chĭamă *Comaniĭ*.

Aruncând o căutătură asupra mapeĭ, étă posiţiunea relativă a ambelor sate:

In acest mod, dacă vom trage un segment dela Comaniĭ-pe-Olt pînă la Comaniĭ-pe-Dunăre, spaţiul intermediar va cuprinde partea sudică a districtelor Romanaţĭ şi Dolj, avênd Craiova în vîrf.

Omonimitatea celor doĕ sate şi posiţiunea lor perfect analogă la puncturile de trecere peste cele doĕ fluvie, să fie óre un simplu efect al azardului?

Cată, maĭ întâĭu de tóte, să restabilim forma cea corectă a numeluĭ.

Satul „Comaniĭ“ din Dolj este o proprietate a Tismeneĭ.

Graţiă avutuluĭ archiv al acesteĭ vechĭ mănăstirĭ, depus în Archivele Statuluĭ şi care consistă din doĕ marĭ condice vechĭ, treĭ condice noue şi sute de documente originale, istoria satuluĭ Comaniĭ s'ar puté urmări în sus pînă pe la jumătatea seculuĭ XIV.

Cea maĭ veche diplomă existinte este din 1385, dela vodă Dan, fratele şi predecesorul luĭ Mircea cel Mare, ambiĭ fiĭ aĭ luĭ Radu-Negrul, nepoţĭ aĭ luĭ Alexandru Basarabă. Acest crisov sună literal:

„... maĭ confirmă domnia „mea *tóte câte dedese sânt-repo-* „*satul parinte al domnieĭ mele* „*Radu voevod: satul Vadul Cu-* „*manilor* cu Toporna, şi balta „Bistreţ dela Topliţa pînă la „gârla cea repede maĭ sus de „Covaciţa cu satul Hrisomuinţiĭ, „şi Tisména pe ambele părţĭ „câtă a fost Ligăcéscă şi Ru- „şéscă; apoĭ maĭ confirm şi tóte „câte dedese în scris mănăstiriĭ „sântuluĭ Antoniŭ unchĭul dom- „nieĭ mele sânt-reposatul Vla- „dislav voevod: satul Jidoştiţa „cu părĭul, şi tótă pescăria du- „năréna cea din mijloc...“

...кꙑ сем потврꙑжда г҃вомни и е- лика с҃топочивши рωдїтел г҃вами радоуль воевода приложи. село коу- мангкы брод с топорна. и блато бистрец. ωт топлꙑца до брꙑзого грꙑла выше ковачица. сꙑ селωм хрьсомоуинци. и тисменж по ωбою странꙋ елико бѣ лигачешско и роу- шешско кꙑ сим потврꙑждам. и е- лика мωнастирю с҃тго антонїа при- ложи и подписа стриц г҃вами с҃то- почивши бладислав воевода. село жидовщица с потоком. и на доу- навѣ срѣдныи вир вес...“

şi la sfîrşit:

„Tóte acestea s'aŭ scris în „Argeş din porunca domnuluĭ „voevod Dan, în anul 6894, in- „dictionul 9, a luneĭ octobre „ḑiua 3.

сїа всѣ записашж оу аргиши повелѣнїем г҃на воеводж дана. влѣт ҂ѕ҃ω, ч҃д. индиктїωн, ѳ. м҃ца ωк- товрїа д҃нь, г҃.

De aci resultă că satul Cumanii, cu mult înainte de anul 1385, a existat deja sub caracteristicul nume de **Коуманскыи бродъ**, adecă „Vadul Cumanilor“. Cu acelaşĭ nume îl găsim în tóte documentele Tismeneĭ din secoliĭ XIV şi XV. Abia în secolul XVI numele *Vadul Cumanilor* se înlocuesce printr'o formă maĭ scurtă: *Cumaniĭ* saŭ *Comaniĭ*, bună óră în crisovul dela Alexandru-vodă din 28 aprile 1576: **„село еж се зовет команїи еж сѫт близ код ідін** (satul ce se chĭamă Comaniĭ, care se află aprópe de Vidin)“.

Eĭ bine, ce fel de înţeles putea să fi avut numele cel vechĭu: „Vadul Cumanilor“? Sub anul 1475, vorbind despre înfrângerea Turcilor de către Stefan cel Mare, cronicarul Urechea ḑice: „Iar „Ştefan-vodă pornitu-s'a după dînşiĭ cu Moldoveniĭ seĭ şi aceĭ 2000 „de Leşĭ, şi aŭ gonit pe Turcĭ pînă *ĭ-a trecut Siretul la Iondăşescĭ*, „*unde se chĭamă Vadul Turcilor şi pînă astăḑĭ*...“ Pe mapa luĭ Reichersdorffer de pe la 1550 acéstă localitate se pune slavonesce: *Tureczky broth*, maĭ corect: **Тоурецкыи бродъ**. „Vadul Cumanilor“ saŭ **Коуманскыи бродъ** şi „Vadul Turcilor“ saŭ **Тоурецкыи бродъ** exprimă două fapte analóge: pe de o parte retragerea Turcilor din Moldova peste Siret, pe de alta—retragerea Cumanilor din Oltenia peste Dunăre.

Dacă însă Cumaniĭ aŭ eşit din Oltenia prin „vadul“ dunărén de lingă Vidin, se nasce întrebarea: pe unde óre să fi intrat eĭ în acéstă ţéră? Negreşit printr'un óre-care „vad“ al Oltuluĭ. Iată-ne aduşĭ vrênd nevrênd la satul Cumaniĭ-pe-Olt, unde trecerea riuluĭ, în adevĕr, este înlesnită—după mijlócele de transport pe apă din acea epocă—prin existenţa câtor-va insule, întocmaĭ ca şi 'n Dunăre de'naintea Vidinuluĭ. Ḑic „după mijlócele de transport pe apă din acea epocă“, căcĭ un martur ocular, călĕtorul evreesc Rabbi Petakhia, ne spune că Cumaniĭ nu aveaŭ corăbiĭ saŭ luntri, ci treceaŭ riurile pe peĭ de cal cusute, ceea-ce—firesce—îĭ silĭa a căuta o plutire pe cât se putea maĭ scurtă: dela o insulă la alta.

Cumaniĭ-pe-Olt este „Vadul Cumanilor“ cu acelaşĭ drept ca şi Cumaniĭ-pe-Dunăre, cu singura deosebire că cel întâĭu a servit Cumanilor la intrare, ĭar cel-lalt la eşire. Dar între momentul intrăriĭ şi între momentul eşiriĭ cată să fi fost un interval de timp, în cursul căruĭa cel puţin o parte din districtele Romanaţ şi Dolj s'a aflat sub dominaţiunea Cumanilor.

Fiind-că din secolul XIV nu avem nicĭ o urmă de o asemenea dominaţiune, ba nicĭ măcar o probabilitate, de vreme ce Cumaniĭ

aŭ despărut atuncĭ aprópe cu desăvîrşire de pe scena istorieĭ, faptul trebuĭa să se fi întâmplat în secolul XIII.

Acuma, răzĕmându-ne pe desvoltările de maĭ sus, unde nomenclatura topografică ne-a procurat cea maĭ neaşteptată lumină, nu ne va fi greŭ de a înţelege naraţiunea călugăruluĭ Alberic despre un *Rex Jonas*, „craĭu Ion“ de pe la 1235, pe care acest cronicar contimpuran îl numesce: „major in Regibus Comanorum“ (cel maĭ mare dintre regiĭ Cumanilor), ĭar un alt scriitor de asemenea contimpuran, celebrul Joinville, îĭ dă epitetul de: „le grant roy des Commains“ (marele rege al Cumanilor).

Scriitorul bizantin Georgiŭ Acropolita, carele descrisese cele petrecute în timpul seŭ între aniĭ 1204—1261, ne spune sub 1239 că o armată cruciată de 60,000 Francĭ, venită prin Ungaria contra Grecilor în ajutorul Latinilor din Constantinopole, unde abia se urcase atuncĭ pe tron junele Baldovin de Courtenay, a fost bine primită în cale de către Bulgarĭ şi avusese ajutóre dela „Sciţĭ“. Sub epitetul de „Sciţĭ“, se scie că Acropolita înţelege pe Cumanĭ.

Acea expediţiune a Francilor, cronicarul Alberic nĭ-o povestesce cu nesce amărunte, pe carĭ nu le găsim aĭurĭ.

El ne spune că în armata cruciată, deşi eraŭ 700 cavalerĭ şi 30,000 de călăreţĭ, afară de pedestrime, totuşĭ ea cu anevoiă ar fi putut străbate prin Bulgaria, dacă n'ar fi fost ajutată de Cumanĭ, cu carĭ—ḑice Alberic—s'aŭ încuscrit doĭ din capiĭ cavalerilor: „vir nobilis Nargoldus de Toceia (Corceio) duplex fecerat matrimonium, ipse scilicet et Conestabulus“.

Acest pasagiŭ, cronica luĭ Alberic îl explică şi'l completéză sub anul 1241 în următorul mod:

„Soronius insuper Traditor quidam duas habuit filias baptizatas „in Constantinopoli, quarum unam duxit Guillelmus Conestabuli „filius, alteram Balduinus de Hainaco; filiam vero regis Jonae, qui „videbatur esse major in Regibus Comanorum, duxerat Nargeldus „(Nargoldus) Balivus, qui Nargeldus hoc anno decessit et praedicta „uxor ejus facta est monialis“.

De aci resultă că Cumaniĭ, cu carĭ armata francă s'a întâlnit în Bulgaria şi de către carĭ a fost susţinută într'un mod atât de eficace, aveaŭ în fruntea lor doĭ principĭ maĭ însemnaţĭ: pe *craĭul Ion*, „considerat ca cel maĭ mare dintre regiĭ Cumanilor“, şi pe

un altul numit, saŭ maĭ bine latinisat sub numele de „Soronius“; din aceştiĭa, pe fiĭca craĭuluĭ Ion a luat'o de soţiă ilustrul cavaler Nariot de Toucy, regentul imperiuluĭ latin de Constantinopole după mórtea împĕratuluĭ Robert de Courtenay, ĭar cele două fiĭce ale luĭ Soronius s'aŭ căsătorit cu senioriĭ Baldovin de Hainaut şi Guilelm fiĭul Conetabiluluĭ; peste puţin însă murind Nariot de Toucy, fiĭca craĭuluĭ Ion, remasă vĕduvă, s'a făcut călugăriţă.

Tot aşa interpretéză pasagiul Du Cange, care scriea pe la jumătatea seculuĭ XVII, astfel că cronica luĭ Alberic ĭ-a fost cunoscută încă numaĭ în manuscris; cu singura deosebire — puţin esenţială — că el pune cele treĭ căsătoriĭ deja după întrarea armateĭ france în Constantinopole, ceea-ce este maĭ probabil, deşi nu se cuprinde în text.

Iată comentarul seŭ:

„Au printemps ensuivant il (Baudouin) mit son armée en cam„pagne, qui fut fortifiée d'un grand nombre de Comains, qui lui „arrivèrent sous la conduite de Ionas et de Soronius leurs rois ou „princes... Ces deux princes vinrent à Constantinople avec leurs „familles et y furent très bien accueillis par les barons français: „lesquels afin de les intéresser et de les engager fortement dans „leur parti, firent épouser à Guillaume fils de Geoffroy de Méry „connétable de Romanie l'une des filles de Soronius et une autre „à Baudouin qu'Alberic surnomme de Haynaut, par ce que peut„être il était originaire de ce comté, l'une et l'autre ayant reçu le „baptême. Nariot de Toucy, seigneur puissant, qui avait été Bail „de l'Empire probablement après le décès de Robert, étant lors „veuf de la fille de Branas, épousa la fille de Ionas, qui était le „plus grand d'entre les princes des Comains“.

Epitetul de „trădător“, pe care Alberic îl dă luĭ Soronius, Du Cange îl comentéză într'un alt loc prin trecerea ulterióră a acestuĭ principe cuman în partea Grecilor contra Francilor; înainte însă de a adopta o asemenea interpretaţiune, care nu se justifică prin fapte, ar trebui consultate tóte manuscrisele existinţĭ ale croniceĭ, pentru a vedé dacă nu cum-va „traditor“ ar fi o lecţiune greşită. In loc de: „Soronius insuper *Traditor quidam* duas *habuit* filias...“ s'ar puté citi: „Soronius insuper *traditur quidem* duas *habuisse* filias...“, şi atuncĭ sensul ar fi pur şi simplu: „cât despre Soronius, se dice că el a avut două fiĭce etc.“ Acest „traditur quidem“ (se dice), care indică o îndoélă din partea luĭ Alberic asupra nu-

mĕruluĭ fetelor celor căsătorite ale luĭ Soronius, se potrivesce cu pasagiul de sub anul 1239, unde cronicarul, vorbind despre ambiĭ principĭ cumanĭ, craĭul Iona şi Soronius, ḑice: „duplex matrimonium" (îndoită căsătoriă), acordând prin urmare fie-căruĭa din eĭ câte o singură fiĭcă.

Orĭ-cum să fie, nu Soronius, fie el trădător saŭ ba, ne preocupă în casul de faţă, ci numaĭ craĭul Iona, în privinţa căruĭa textul luĭ Alberic este de o perfectă claritate, şi maĭ adaogă apoĭ: „Mortuus est hoc anno (1241) Rex Jonas praedictus nondum baptizatus, „et idcirco sepultus est extra muros civitatis (Constantinopolis) in „altissimo tumulo et octo armigeri suspensi sunt vivi à dextris et „sinistris, et ita voluntarie mortui, et viginti sex equi vivi similiter „sunt ibi appensi". Adecă: „In acelaşĭ an 1241 a murit menţio„natul rege Iona, şi fiind-că nu se botezase încă, de aceea a fost „îngropat afară din muriĭ Constantinopoliĭ sub o măgură fórte „înaltă, ĭar d'asupra'ĭ, la drépta şi la stânga, aŭ fost spînḑuraţĭ opt „ostaşĭ, carĭ s'aŭ sacrificat de bună voe, şi douĕ-ḑecĭ şi şése caĭ viĭ".

In acest mod, eşit din Cumania propriŭ ḑisă, adecă Moldova şi porţiunea orientală a Munteniei, maĭ în specie prin Teleorman, de unde aŭ trecut apoĭ în Oltenia, lăsând aci urmele sale în cele douĕ vadurĭ ale Cumanilor, „marele Craĭu Iona" s'a aliat în Bulgaria la 1239 cu o cétă de cruciaţĭ Francesĭ, s'a încuscrit acolo cu unul din capiĭ lor şi a venit împreună cu ginerele seŭ la Constantinopole, unde murind nebotezat la 1241, a fost îngropat păgânesce sub o măgură, cu ómenĭ şi caĭ omorîţĭ pe mormîntul seŭ.

Trecerea regeluĭ Iona din Oltenia peste Dunăre în Bulgaria se întâmplase ce-va înainte de 1239, anul alianţeĭ luĭ cu Franciĭ cea descrisă de călugărul Alberic. Trebuĭ să admitem dară că şederea Cumanilor în Romanaţ şi în Dolj durase un interval órecare între 1235—1238, adecă tocmaĭ după stabilirea administraţiuniĭ unguresci în Mehedinţ şi după resboĭul regeluĭ Bela contra sebastocratoruluĭ Alexandru. Sub primiĭ Asanĭ, Cumaniĭ din Romània dunărénă, uniţĭ cu Româniĭ dela noĭ, eraŭ necontenit în raporturĭ amicale cu Bulgariĭ, cărora le trimiteaŭ mereŭ ajutóre. Este maĭ mult decât probabil că aşeḑarea regeluĭ Iona în partea Olteniei cea învecinată cu Vidinul fusese provocată anume contra Ungurilor în împregĭurările fundăriĭ Banatuluĭ de Severin. Cu alte cuvinte, Cumaniĭ nu veniaŭ ca duşmanĭ împrotiva Oltenilor şi aĭ Asanilor, ci ca prietenĭ, împrietenind apoĭ cu Bulgariĭ pe Francĭ,

cu carĭ aŭ păşit eĭ-înşiĭ maĭ departe spre Constantinopole. Plecând craĭul Iona, Româniĭ aŭ remas singurĭ în Romanaţ şi în Dolj, conservând suvenirea celor doue Vadurĭ ale Cumanilor şi tradiţiunea despre un „craĭu Ion" „marele rege" după cum îl numĭaŭ contimporaniĭ, „major in Regibus Comanorum" la Alberic, „le grand roy des Commains" la Joinville.

Fotino şi anonimul publicat de fraţiĭ Tunusli, ambiĭ de pe la începutul secoluluĭ nostru, aŭ combinat ceĭ de'ntâĭu, dacă nu mĕ înşélă memoria, o teoriă despre originile actualeĭ capitale a Olteniei.

Fotino ḑice: „Pe timpul acela craĭul Ión al Bulgaro-românilor stăpânind şi peste cele cincĭ districte de peste Olt ale Dacieĭ, „sub el s'a fundat Craĭova, numită ast-fel după numele luĭ, fiind-că „românesce şi bulgăresce Ión se chiamă *Iova* saŭ *Ivan*, ĭar regele „*kral*, de unde *Craliova:* domnia luĭ Ión. Acest craĭu Ión, la 1205, „a clădit în Craĭova şi vechĭa biserică numită Bănésca cu hramul „mareluĭ martir Dimitrie." De unde va fi luat Fotino, că împĕratul Ioniţiŭ din dinastia Asanilor „stăpânĭa şi peste cele cincĭ districte ale Olteniei" şi că luĭ i se datoresce biserica „bănéscă" a sântuluĭ Dumitru din Craĭova, pe care o va fi clădit anume la anul 1205, nicĭ maĭ curând, nicĭ maĭ târḑiŭ? acésta nu se scie.

Anonimul Tunusliilor, rostind o părere analogă, are aerul de a o sprijini pe o fântână istorică; în realitate însă, când îl cumpănescĭ maĭ de aprópe, este şi el tot atât de obscur ca şi Fotino. Iată cuvintele sale: „Petru şi Asan, doĭ fraţĭ Românĭ, carĭ făcu-„seră în ţéra lor o biserică în numele mareluĭ martir Dimitrie..." Apoĭ maĭ departe: „Aice cată să spunem, că aceştĭ doĭ fraţĭ eraŭ „din domnitoriĭ celor cincĭ districte ale Craĭoveĭ, căcĭ acolo este şi „biserica cu serbarea mareluĭ martir Dimitrie, numită Bănéscă, *pre-„cum din hrisovul fundatoruluĭ eĭ se vede.*" Ce fel de „hrisov al *fundatoruluĭ*", de vreme ce se pretinde a fi fost doĭ fundatorĭ, ĭar nu unul? Orĭ-câţĭ fundatorĭ să fi fost, unde óre şi în ce condiţiunĭ se va fi aflând acel problematic „hrisov"?...

O dată asvârlindu-se în circulaţiune de către Fotino şi fraţiĭ Tunusli, acéstă genealogiă a Craĭoveĭ alţiĭ s'aŭ grăbit a o reproduce fără control, une-orĭ maĭ împodobită cu ipotese secundare tot atât de nedovedite.

„Craĭova — ḑice Cesar Boliac — doit son nom et sa fon„dation à un empereur roumain, nommé Ionitza-Atsan, qui régnait „au commencement du treizième siècle.“ Aci lucrul se afirmă deja pur şi simplu, ca şi când ar fi o axiomă asupra căriĭa nu se discută.

„Craĭova — ḑice Pappazoglu — ville bâtie au 10-me siècle „par le roi Iovan qui lui donna son nom.“ Iată împĕratul Ioniţiŭ strămutat pe negândite în secolul X, sărind în sus peste douĕ sute de anĭ!

„Craĭova — ḑice T. Margot — este un oraş fórte antic; se „pretinde că maĭ întâĭu fu o cetate dacică ce se dărîmă de către „Romanĭ, carĭ apoĭ înălţară pe locul acela un oraş noŭ cu numele „de *Castra-nova* (tabără nouă); în urmă *Craĭul Ĭovan* (Ioaniţă), re„gele Bulgarilor şi al Românilor, îl maĭ mări, îl înfrumuseţă şi îĭ „ocoli cu fortificaţiunĭ noue şi maĭ întinse pe la anul 1180, şi îĭ „dede numele seŭ şi d'atuncĭ se numi Craĭova.“ Ce de maĭ floricele, începĕnd dela *Castra-nova* pînă la „ocolire cu fortificaţiunĭ noue şi maĭ întinse“ de către împĕratul Ioniţiŭ „pe la anul 1180“, adecă cu vr'o doue-ḑecĭ de anĭ înainte de urcarea sa pe tron!

„Jean, roi des Valaques et des Bulgares — ne spune Ubi„cini — possédait aussi le banat de Craïova. Il passe pour le fon„dateur de la ville qui porte ce nom, formé du sien *(Cral* ou *Craï*, „*Iov* ou *Ivan*, Jean). Il y fit, dit on, construire l'église Banesa, qui „existe encore aujourd'hui“... Şi ḑicĕnd acestea, Ubicini citéză pe Fotino.

Fotino şi anonimul Tunusliilor, susţinĕnd originea asanică a luĭ St. Dumitru din Craĭova, se pare a fi avut în vedere un text din Bizantinul Niceta Choniat, scriitor pe la finea secoluluĭ XII, care ne spune, ca fântână contimpurană, cum-că fraţiĭ Petru şi Asan ar fi zidit o biserică în onórea luĭ St. Dumitru. Acea biserică însă a fraţilor Petru şi Asan va fi fost ea clădită în România? Nu. Biserica în cestiune se aflà anume în acea parte superióră a Balcanilor care se chiamă „Munţiĭ dela Sliven“, unde primul Asan, după fântânele istorice bulgare, înfiinţase vr'o doue-ḑecĭ şi patru de mănăstirĭ, formând ca o republică călugăréscă în felul aceleĭa dela Sântul-munte. Tóte acestea n'aŭ a face cu capitala Olteniеĭ. Fotino şi anonimul Tunusliilor nu înţelesese textul luĭ Choniat.

Dînşiĭ nu sînt maĭ fericiţĭ în privinţa etimologieĭ Craĭoveĭ din *Craĭu-Ĭova*.

Forma cea obicînuită în vechile nóstre crisóve este *Oralïeva.* Forma modernă *Craïova* este o simplă muïare din slavicul *Kra-lïeva*, saŭ maï bine dintr'un tip vulgar *Kralïova. Kralïeva* saŭ *Kralïova*, la rîndul seŭ, nu e decât un adjectiv posesiv femeesc din краль „rege“, întocmaï ca *Bucova* din *bukŭ* „fag“, *Sadova* din *sadŭ* „plantă“, *Rogova* din *rogŭ* „corn“, şi atâtea alte localităţï din România, unele chïar în vecinătatea Craïoveï. Deci, în composiţi-unea cuvîntuluï *Craïova* nu intră nicï decum numele personal *Ïova.* Oraşul unuï rege Andreïu, Petru, Mihaïu, Constantin etc. se póte numi *Kralïeva* saŭ *Kralïova* cu acelaşï drept ca şi oraşul unuï rege Ion; şi nu numaï un oraş, ci orï-ce fel de localitate, fie riŭ, fie baltă, fie măgură, căcï semnificaţiunea vorbeï este aci de tot generală: „lucru regesc“.

In acest mod, singura conclusiune legitimă, pe care trebuï s'o tragem din cuvîntul „Craïova“, este că va fi avut óre-când, direct saŭ indirect, a face cu vre-un „craïu“. Acel „craïu“ putea să fi fost Ion, precum s'a şi întâmplat a fi; dar acésta nu resultă cătuşï de puţin din istoria bisericeï sântuluï Dumitru, unde nu este nemic anterior anuluï 1500 saŭ chïar 1652, şi nu resultă cătuşï de puţin din numele Craïoveï, în care nu figuréză nicï un element personal.

Fotino şi anonimul Tunusliilor cată să fi auḑit peste Olt o tradiţiune despre un „craïu Ion“, o personalitate legendară pe care, nesciind cum să şi-o explice, eï aŭ legat-o cu pasagïul din Niceta Choniat şi cu numele Craïoveï, identificând-o într'un mod destul de ingenios cu celebrul împĕrat Ioniţiŭ.

Ceea-ce însă Fotino şi anonimul Tunusliilor n'aŭ sciut, este că o legendă analogă s'a conservat la Româniï din Temeşiana. Un preut de acolo, Nicolae Tincu-Velea, ḑice: „Poporul român în Almaş „păstréză din vécurï o tradiţiune curiósă, ale căriï urme cel puţin „autorul nu le află în istoria Banatuluï. Iacă tradiţiunea: cumcă „pre ripa de lîngă satul Lăpoşnicel, unde se vĕd şi astă-ḑï ruine „de zidire, să fi fost un castel, unde să fi reşeḑut regentul Alma-„şuluï, numit de popor „Craïu-Ïova“ (Ïovan-Ïovian-Ioan); cumca „acesta, după un timp óre-care, cu fórte multe familie s'a dus în „România şi acolo a intemeïat oraşul de astăḑï Craïova, numit aşa „după numele seŭ; cumcă şi rîul ce cură pre sub ripa unde a „stat acel castel, apoï şi întreg ţinutul acela se chïamă şi pînă

„astăḑĭ „Craĭova“, dar şi „Crăină“ saŭ „Craină“. Tot acolo, ce-va „maĭ departe către resărit, în lunca Iablaniţeĭ sub délul Străgiţa, „ĭarăşĭ se află remăşiţe de un castel mare şi larg, unde tot tradi- „ţiunea ḑice că ar fi locuit un domn mare. Aci săpând ómeniĭ aŭ „scos maĭ multe monete antice romane, dintre carĭ una de aur cu „inscripţiunea: „Traianus Hadrianus an. 60“ (?) se află astăḑĭ — „am vĕḑut-o însumĭ — în posesiunea paroculuĭ Iablaniţeĭ Nicolae „Tatuc. . .“

Acéstă tradiţiune, aşa cum o avem aci, ne presintă o imposibilitate logică.

Memoria unuĭ popor reţine câte-o-dată în curs de secolĭ suvenirea uneĭ localităţĭ vĕḑute, dar nu a uneĭ regiunĭ pe care n'o cunoscuse. Dacă o parte óre-care din locuitoriĭ Temeşianeĭ de pe malurile Caraşuluĭ ar fi emigrat în Oltenia d'a-stânga Jiuluĭ, fie cu un „craĭu-Iova“ saŭ cu orĭ-cine altul, atuncĭ în Almaş ar fi putut să remână o vagă aducere aminte despre plecarea pribegilor, nu însă amăruntul că: „s'aŭ dus la Dolj şi aŭ intemeĭat acolo Craĭova“. In Dolj—da—ar fi fost logică tradiţiunea că străbuniĭ Craĭovenilor vor fi venit în vechime din Almaş; ar fi fost logică, fiind-că pentru aceĭ străbunĭ Almaşul fusese ce-va cunoscut, a căruĭa noţiune, prin urmare, eĭ a putut'o transmite posterităţiĭ; în Almaş, din contra, o asemenea legendă nu este logică, de óră-ce Bănăţeniĭ ceĭ remaşĭ nu avuseseră nicĭ o dată a face cu Doljul, ba nicĭ chĭar ceĭ plecaţĭ dintre dînşiĭ nu eraŭ în stare de a lăsa vorba a-casă că se duc la Craĭova, căcĭ Craĭova nu era încă în fiinţă. Coloniştiĭ englesĭ din Boston saŭ din Washington sciŭ prin comunicaţiune orală dela părinţĭ şi moşĭ, cum-că moşiĭ saŭ părinţiĭ lor aŭ trecut din Anglia în America; nu există însă nicĭ o localitate în Anglia, unde să ni se spună din gura poporuluĭ, fără ajutorul cărţilor, că o cétă de acolo se va fi dus într'un timp pentru a fundi în America Bostonul saŭ Washingtonul.

Singura cale posibilă de a scăpa pe „craĭul Iova“ al Bănăţenilor din acest impas, este de a interverti itinerariul seŭ: el n'a venit din Almaş la Craĭova, ci din Craĭova la Almaş. Cu alte cuvinte, o emigraţiune olténă din Dolj a dus cu sine în Temeşiana legenda despre fundaţiunea Craĭoveĭ şi, găsind acolo la îndemână nesce ruine din epoca romană, ruine unde se descoper pînă astăḑĭ monete de ale luĭ Adrian, aŭ aplicat către aceste vechiturĭ din noua patriă, după obiceĭul tuturor pribegilor, numirile şi remini-

scinţele patrieĭ celeĭ vechĭ. Tincu-Velea ne spune că localitatea cea din Almaş se chĭamă nu numaĭ „Craĭova“, dar şi „Craĭna“. *Craĭna* însemnéză slavonesce „loc mărginaş“ şi nu are radicalmente nicĭ o legătură cât de depărtată cu *Craĭeva* „loc regesc“. Există însă, negreşit, o mare asemĕnare curat fonetică între *Craĭna* şi *Craĭova*. Acéstă asemĕnare a fost de ajuns pentru ca coloniştiĭ din Dolj să prefacă cu atât maĭ lesne „locul mărginaş“, unde aŭ venit să se aşeḑe, „loc regesc“, de unde plecaseră şi pe care—légăn al lor—cu greŭ puteaŭ să'l uĭte.

Numaĭ astfel se explică cunoscinţa Almăşenilor din Banat cu Craĭova cea din Oltenia.

O dată acest punct stabilit, tradiţiunea se limpeḑesce în tóte amăruntele sale.

Modul nostru de a interpreta preţiósa legendă, pe care nĭ-o comunică Tincu-Velea, decurge nu numaĭ din bunul simţ, dar se confirmă şi prin istoria cea positivă a Banatuluĭ, a căruĭa poporaţiune a fost adesea re'noită prin stolurĭ de ţeranĭ fugiţĭ din Oltenia, pe când fenomenul contrar al emigraţiunilor din Temeşiana către Olt nu ne întimpină nicăirĭ. Ne ajunge a spune, că între aniĭ 1641—1646, peste 10,000 de familiĭ oltene s'aŭ aşeḑat în Banat, colonisând acolo districtul Vărşeţuluĭ şi al Timişóreĭ. Asemenĭ migraţiunĭ s'aŭ întâmplat nu o dată. O bună parte din împoporarea actuală a Temeşianeĭ, maĭ ales toţĭ aşa numiţiĭ „Ţeranĭ“ de acolo, sînt veniţĭ din Oltenia.

Unele din aceste colonisărĭ succesive cată să fi fost fórte vechĭ, astfel că cele maĭ antice două cronice ale Ţereĭ-Românescĭ, în carĭ — observaţĭ bine — se vorbĭa fórte mult anume despre „originile banatuluĭ Craĭoveĭ“, probabil şi despre „craĭul Iova“, aŭ fost scrise tocmaĭ în Banat. Iată ce ḑice despre ele neuĭtatul Bălcescu: „Cele maĭ vechĭ cronice ale Ţereĭ-Românescĭ ce am găsit sînt din „vécul XVII. Două cronice, *carĭ le credem mult maĭ vechĭ,* nu le-am „putut încă găsi. Acestea sînt: *Cronologia dela Vărşeţ* (oraş în Te„meşiana) şi *Cronologia Iancului-vodă* (Huniade). După mărturia iero„diaconuluĭ Naum Clococénu, care le citéză într'o precuvîntare a „sa asupra cronologieĭ Domnilor Ţereĭ-Românescĭ, ele sînt fórte „interesante şi *vorbesc cu d'amăruntul despre întemeĭarea banatuluĭ „Craĭoveĭ*“.

În orĭ-ce cas, tradiţiunea despre „craĭul Iova“, legendarul fun-

dator al Craĭoveĭ, a colindat într'o epocă óre-care din Oltenia în Temeşiana.

Copia cea próspetă din Almaş întăresce originalul cel învechit din Dolj.

Lăsând la o parte biserica sântuluĭ Dumitru şi numele Craĭoveĭ, carĭ ambele aŭ încurcat pe Fotino şi pe anonimul Tunusliilor, să ne mărginim dară a lua drept punct de plecare acéstă tradiţiune, al căriĭa caracter poporan se probéză prin variantul seŭ din Banat. Dic „caracter poporan", căcĭ istoricul cată să se ferésca cu spaĭmă de acele pretinse legende, pe carĭ le inventéză din când în când semi-sciinţa, ba câte o dată reuşesce chĭar a le altoi prin propagandă în unele localităţĭ.

Ceea-ce distingea pe craĭuĭ Iona al Cumanilor, cată să fi fost acea înfăţişare plină de demnitate, acel aer de impunere, acel prestigiŭ exterior à-la Agamemnon saŭ à-la Frederic Barbarossa, care deosebesce câte o dată chĭar pe capiĭ selbatecilor şi impresionéză adânc pe toţĭ aceĭ ce se apropiă de un asemenea favorit al natureĭ, deşi în realitate el póte fi de o capacitate fórte mediocră: numaĭ astfel despre acest craĭu Iona se explică epitetul de „mare rege" la Alberic şi la Joinville, consideraţiunea ce-ĭ arătaŭ superbiĭ baronĭ feudalĭ, conservarea memorieĭ sale peste Olt...

Sînt acum două-decĭ de anĭ, la 1876, eŭ publicaĭ pentru prima óră cercetarea mea despre trecerea Cumanilor prin Oltenia. Asupra aceluĭ studiŭ, d. Xenopol a făcut următórea observaţiune: „Tóte „cele spuse de d. Hasdeŭ despre Craĭul Ionas sînt adevĕrate; dar „în ce legătură stă acest mare rege al Cumanilor cu oraşul Craĭova, „étă ceea ce nu reiese din scrierea d-luĭ Hasdeŭ, şi de sigur că „acesta era punctul interesant în originile Craĭoveĭ. D-sa singur „combate pe Fotino şi Tunusli, carĭ deduc acest cuvînt dela *Craĭul* „*Ioan*, arătând că *Craĭova* conţine în sine cuvîntul *Craĭul*, nicĭ când „însă cuvîntul *Ioan*. D. Hasdeŭ, care respinge pe *Ioniţă* al luĭ Fo„tino ca întemeietor al Craĭoveĭ, îĭ substitue pe *Ionas* al Cumanilor. „Pe ce temeĭu óre?"

D. Xenopol a scăpat cu totul din vedere vechea legendă poporană cea fórte preţiósă despre un *Craĭu Ion* saŭ *Craĭu Iova* ca fundator al *Craĭoveĭ*. Intru cât nu póte fi vorbă despre împĕratul româno-bulgar Ioniţă, care nu stăpânise nicĭ o dată în Oltenia,

ş'apoĭ Asaniĭ în genere pentru Românĭ eraŭ tot-d'a-una împĕraţĭ, ĭar nu craĭ; întru cât însuşĭ d. Xenopol admite şi reproduce întocmaĭ după mine că marele rege Iona al Cumanilor stăpânise Romanaţul şi Doljul, fie un timp orĭ-cât de scurt; întru cât cuvîntul *Craĭova* însemnéză „al craĭuluĭ", fără a se puté constata în regiunea Doljuluĭ în secolul XIII şi chĭar în secolul XIV vre-un alt craĭu afară de „major rex Ionas"; întru cât Craĭova se află singurul punct strategic în calea regeluĭ Iona dela Olt spre Dunăre între cele două „Vadurĭ ale Cumanilor"; tóte acestea constituă un suficient „temeĭu", respunḑênd pe deplin la întrebarea d-luĭ Xenopol. Negreşit, *Craĭova* nu însemnéză că craĭul a fundat'o aşa după cum Petersburgul aparţine luĭ Petru cel Mare, adecă n'a fost o nouă creaţiune edilică, ci numaĭ s'a pus un nume noŭ, dându-se uneĭ vechĭ localităţĭ o aducere a minte a evenimentuluĭ că pe aci locuise craĭul. In scurt, Craĭova pe la 1235 fusese conacul regeluĭ Iona, un conac—nemic maĭ mult decât atâta. Cred că ne-am înţeles.

§ 27. Saşiĭ în Vâlcea.

Bibliografia: *Istoria critică* p. 22.—*Teutsch-Firnhaber*, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, Wien 1857 in 8 p. 56, 83.—*Fejér*, Cod. diplom. t. VI vol. I p. 350; t. VII vol. 4 p. 81, 129; t. VIII vol. 5 p. 276; t. X vol. 2 p. 332; t. XI p, 467--87, 502. —*Trausch*, Diplomatarium Transilvano-Saxonicum, in-4 t. 1 ad ann. 1322—36, Mss. in Bibl. Evangelică din Braşov. — *Eder*, Exercitationes diplomaticae, 1802 in-4, Mss. ibidem. — *Kölcseri*. Auraria Romano-dacica, Posonii 1780 in-8, mapa. — *Del Chiaro*, Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, Venezia 1718 in-4, mapa. — *Sulzer*, Gesch. d. transalp. Daciens t. I p. 178.—*Tunuslii*, trad. Sion p. 185.— *Schuler*, Umrisse und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen, Hermannstadt 1872 in-16 part. II p. 144, III p. 37—8. —*Springfels*, Beschreibung der österreichischen Walachey, în Ungrisches Magazin t. III (1738) p. 183.—*Ç. Iannescu*, Studiĭ de geografiă militară, Bucurescĭ 1894 in-8 t. I p. 174. —*A. Napoleon*, Curs de geografiă militară, Bucurescĭ 1897 in-8 p. 29, 33, 37.

Pe la aniĭ 1230—32, atuncĭ când Unguriĭ cuprinseră Mehedinţul, ce-va înainte de a se pripăşi Cumaniĭ în Romanaţ şi în Dolj, tocmaĭ în acelaşĭ timp Saşiĭ aŭ străbătut în Vâlcea, reuşind a pune mâna pe o făşiă fórte importantă.

Intr'o diplomă din 1233, regele Bela IV vorbesce pe larg despre marile merite ale conteluĭ Corlard fiĭul luĭ Cryspann: „comitis Corlardi filii Cryspanni", care servise cu rîvnă, obosind şi cheltuind de maĭ mulţĭ anĭ în tóte chipurile, fie în Ungaria, fie în străinătate: „sumptibus suis multiplicibus non pepercit, et labores cor-

„porales in regno et extra regnum alacriter tolleravit“, ba încă se aflase pe lîngă însăşĭ persóna regală din copilăriă: „a primevis „pueritie nostre temporibus“. Drept tóte acestea, diploma dăruesce conteluĭ Corlard pămîntul numit Lovişte dela rîul Lotru pînă unde se vérsă în Olt: „terram convenientem Loystha vocatam, ab aqua „Lothur vocata, que fluit ad aquam Olth“. Dar acel conte Corlard era óre Sas? Să observăm că în documente numele variază: Corlard, Corland, Corrard, reducêndu-se la forma cea corectă Conrad. Aşa dară, maĭ întreb încă o dată: acel conte Conrad era óre Sas de ném?

Schuller a atras deja de de-mult atenţiunea, măcar că numaĭ în trécĕt, asupra unuĭ alt conte săsesc, anume stăpânul Cisnădieĭ „Petrus dictus Cseh de Disznajou“, care figuréză în istoria Transilvanieĭ maĭ târḑiŭ, cu vr'un secol în urmă, dar în legătură de înrudire cu contele Conrad. Eĭ bine, numele de familiă *Cseh*, adecă „Ceh“, însemnéză Bohem, indicând astfel o origine cu totul nesăséscă şi chiar negermană. Tot atât de negerman este numele tatăluĭ conteluĭ Conrad „filii Cryspanni“. *Cryspann* este curat bohem: Kryspan, contras din Kryst-pan, corespunḑênd pe deplin în onomastică luĭ „Crăcĭun“, născut cine-va în ḑiua nasceriĭ Mântuitoruluĭ saŭ botezat după acea ḑi, bohemesce „Narozenj Krysta Pana“. Kryspan dară nu póte să fie german, şi nicĭ alt ce-va decât numaĭ bohem. Căpĕtând dela coróna Sântuluĭ Stefan un întins teritoriŭ în părţile Ardéluluĭ, cavalerul bohem Conrad, venit de departe, om de casă al părinţilor regeluĭ Bela: „patri nostro et matri nostre reverendus“, nu era Sas, ci numaĭ peste Saşĭ.

Némul contal Ceh şi némul contal Kryspanovič eraŭ de o potrivă boheme, şi tot-o-dată strîns legate unul cu altul prin posiţiunea teritorială. Ambele familie se înrudĭaŭ prin alianţă. Graţiă numeróselor documente, maĭ cu deosebire acelora din colecţiunea luĭ Fejér, genealogia se stabilesce în următorul mod:

contele Conrad, din doue căsătorie, avusese doĭ fiĭ: Nicolae şi Ioan, şi treĭ fiĭce: Elisabeta, Caterina şi una anonimă;

din ceĭ doĭ fiĭ, Nicolae nu avuse nicĭ un băiat, ci numaĭ o fiică, măritată cu contele Hezo de Insula Christiani, adecă senior de Grossaue de lîngă Sibiĭu;

fiĭul cel-alt, Ioan, avuse un băiat Mihaĭu;

din cele treĭ fiĭce, Elisabeta a fost măritată cu nobilul Nicolae de Spindorf, din care doĭ băieţĭ Mihaĭu şi Paul;

anonima a fost măritată cu nobilul Hennyngh de Fenyőfalwa de lîngă Sibiĭu, din care fiĭul Cristian;

Caterina a fost măritată cu contele Petru Ceh de Cisnadia, nemţesce Heltau, din care doĭ fiĭ Nicolae şi Ioan.

Astfel contele Petru Ceh de Cisnădia era ginere al conteluĭ Conrad „filii Cryspanni". Amîndoĭ Bohemĭ, eĭ se născuseră afară din cele şépte scaune ale Saşilor, unde s'aŭ germanisat apoĭ prin proprietăţĭ şi prin încuscrirĭ. Paternitatea conteluĭ Petru Ceh este cunoscută prin documente. Tatăl seŭ era „Michaël Castellanus de Solmus", adecă avusese maĭ întâĭu în Temeşiana un sat românesc numit unguresce Solymos în regiunea Araduluĭ, unde se află pînă astăḑĭ ruinele vechĭuluĭ castel. Un alt sat cu numele Solymos se află şi în Transilvania, însă în regiunea Turdeĭ, afară din teritoriul Saşilor. In orĭ-ce cas dară „Michaël Castellanus de Solmus" nu era din ţéra săséscă. E fórte remarcabil în genere de a indica şi de a urmări între Saşiĭ din Ardél elemente aristocratice ne-germane, pe carĭ istoriciĭ indigenĭ, uniĭ de prima ordine ca Schuller, Eder, Marienburg, Teutsch şi alţiĭ, le scapă din vedere saŭ le înlătură. Asemenĭ elemente se învederéză aci tocmaĭ în părţile Sibiĭuluĭ în contact direct cu Oltenia şi cu ţéra Făgăraşuluĭ.

Să fac în parentesĭ o apropiare linguistică. In actul de donaţiune din 1233 ambiĭ termenĭ topicĭ *Lotru* „aqua Lothur" şi *Loviştea* „terra Loystha" sînt de o potrivă bohemĭ. Din tóte dialectele slavice, *lotr* cu sensul „hoţ", nemţesce *Lotterbube* din latinul *latro*, italienesce *ladrone*, se află exclusiv la Bohemĭ şi la Polonĭ, unguresce *lator* cu o diferinţă fonetică, ca şi la Croaţĭ *lotar* cu o altă nuanţă logică; ĭar *loviště* cu sensul „loc de vînătóre", deşi se trage dintr'o rădĕcină pan-slavică лов-, totuşĭ nu ne întimpină ca o formaţiune lexică decât la Serbĭ şi la Bohemĭ, căcĭ sinonimul polon *łowisko* are un alt sufix. *Lotr* şi *lowiště* nu se găsesc la Bulgarĭ şi la Ruşĭ. Decĭ în toponimia oltenéscă numaĭ Bohemilor sînt propriĭ ambiĭ termenĭ. La Moldovenĭ cuvîntul comun *lotru* se datoréză vecinătăţiĭ Polonilor; ca termen însă topic oltenesc, *Lotrul* e bohem, aplicându-se fórte nimerit ca „hoţ" unuĭ rîŭ de munte ĭute şi violent, „die Lotoira ein schnelles und reissendes Wasser" după expresiunea maioruluĭ austriac Springfels. Nu maĭ puţin de bine s'a dat

bohemesce numele *Lovişte* unuĭ teritoriŭ vestit prin vînătoriă, fie de animale selbatece, fie de pescĭ.

Aci e necesară o lămurire.

Astăḑĭ „Lovişte" se chiamă o plasă saŭ un plaĭu, adecă un arondisment, la nordul districtuluĭ Argeş; în secolul trecut însă, acest nume se aplică tot-o-dată şi către partea nordică învecinată a Vâlciĭ, la Sulzer şi la Tunusliĭ cuprinḑênd ambele laturĭ sub-carpatine ale Oltuluĭ, acea din Vilcea şi acea din Argeş, laturĭ unite deja în epoca Romanilor printr'o trecĕtóre: „Pons Aluti".

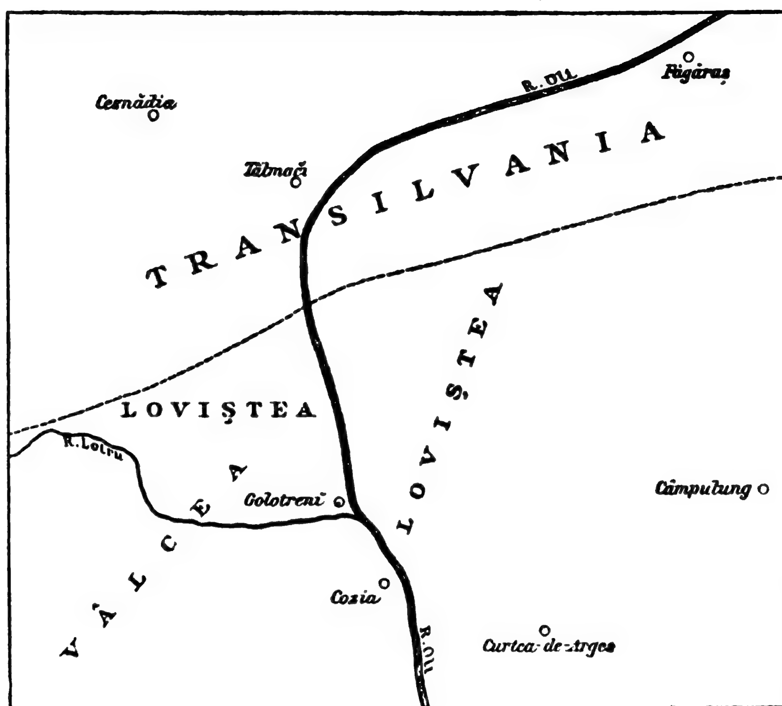
Pe la 1720, când Oltenia se afla sub dominaţiunea austriacă, un inginer german a schiţat o mapă a celor cincĭ districte: „Valachia cis-alutana in suos quinque districtus divisa", în care numele de „Lovista" se dă actualuluĭ arondisment de Cozia al Vâlciĭ, în aşa fel că cuprinde în sine tot cursul rîuluĭ Lotru pe amîndouĕ malurile, dar trece în acelaşĭ timp şi 'n districtul Argeş, acolo unde la Del Chiaro o altă mapă din aceiaşĭ epocă, scrisă italianesce, pune „Monte di Lobisto".

Cu cincĭ sute de anĭ înainte, pe la 1233, aceĭaşĭ porţiune a Vâlciĭ purta acelaşĭ nume de „Lovişte", precum şi rîul ce o străbate se chiăma tot „Lotru" ca şi astăḑĭ: „terra *Loystha* vocata, „ab aqua *Lothur* vocata, fluit ad aquam Olth..."

Acuma, pentru a ne da bine sama despre rolul conteluĭ Conrad în Oltenia faţă cu Basarabiĭ, la carĭ vom ajunge în paragraful următor, cată maĭ întâĭu de tóte să aruncâm o privire asupra schiţeĭ de maĭ jos.

Contele Conrad apucă Loviştea cea de lîngă Lotru tocmaĭ atuncĭ când Unguriĭ, la capĕtul cel-alalt al Olteniеĭ, apucaseră Mehedinţul. Regele Bela pe de o parte numesce la sud un Ban al Severinuluĭ, ĭar pe de alta la nord dăruesce o plasă întrégă din Vâlcea unuĭ senior fórte devotat tronuluĭ unguresc. De aci doue împregĭurărĭ resultă din capul loculuĭ: 1°. Contele Conrad trebuĭa să fi cuprins dela Românĭ Loviştea înainte de 1233 printr'o posesiune de fapt anterióră, situată într'o regiune cu totul ne-transilvană şi ne-ungurésca, ş'apoĭ maĭ de'nainte deja dînsul botezase bohemesce *Lotrul* şi *Loviştea.* 2°. Acéstă cucerire trebuia să fi fost prevĕḑută în planul Ungurilor contra Olteniеĭ, adecă contra Basarabilor, de óră-ce ar fi anevoiă de a privi ca un simplu azard coincidenţa cea semnificativă între mişcarea la sud şi între mişcarea la nord, o

mişcare în Mehedinţ şi cea-laltă în Vâlcea, ambele pornind de o potrivă în interesul regeluĭ Bela.

Importanţa strategică a Lovişteĭ a fost studiată de curând de către doĭ eminenţĭ militarĭ Românĭ. Colonelul Iannescu ḑice: „Munţiĭ „Lotruluĭ forméză un tot care înglobéză întregul basin al Lotruluĭ. „Eĭ apar la sudul Lotruluĭ într'o puternică créstă, care, cu munţiĭ „Părânguluĭ, forméză ca un adevĕrat zid ne'ntrerupt din Jiĭu pînă „în Olt; pe când în stânga Lotruluĭ ridică eĭ o créstă şi „maĭ imposantă...", şi maĭ adaogă că „ţéra Lotruluĭ" servĭa în secolul XIII ca „o redută în care se încuĭbă viéţa de stat a „Românilor ce'şĭ găsesc aci scăpare la adăpostul munţilor pe timpul „invasiunilor". Locotenentul Napoleon observă de asemenea: „Ca „valóre defensivă, valea Lotruluĭ posedă bune posiţiunĭ de oprire, „carĭ pot intercepta mersul orĭ-căruĭ detaşament care ar scoborî „valea acestuĭ rîŭ, în scop de a amenința saŭ întórce linia Oltuluĭ „dela frontieră pînă la gura luĭ"; şi maĭ jos ḑice că din totalitatea aşa numituluĭ defileŭ al Oltuluĭ, „secţiunea cuprinsă între gura Ol- „tuluĭ şi Călimănescĭ e cea maĭ importantă". Ambiĭ autorĭ, atât de competinţĭ, ne explică astfel marele interes, pe care 'l

avea regele Bela de a pune mâna pe malul Lotrulul, în specie pe cel stâng, de unde i se deschidea o mare uşă de intrare în Oltenia din partea Transilvaniel, mal cu samă în concordanţă atuncl cu cucerirea Mehedinţulul.

Basarabil se aflaŭ într'o posiţiune cu atât mal periculósă, cu cât contele Conrad n'a întârḑiat de a se fortifica prin artă în excelentul seŭ retranşament natural, înălţând la gura Lotrulul o cetate cunoscută după aceea sub numele de *Lothorvár*, „cetatea de lîngă Lotru", asupra căriĭa Saşil nu încetaŭ de a rădica pretenţiunl contra Românilor chiar în secolul XV. La 1453, regele maghiar Vladislaŭ autorisà pe cel dela Sibiĭu de a o restaurà contra Turcilor: „prout melius poterunt fortificare, et praefatam viam muris „et aliis fortalitiis ita praecludere debeant, ut hostium insultus „etc." Nu e de mirare că Saşil, cu tótă autorisaţiunea cea regală, n'aŭ putut restaurà acel „castrum Lothorwar", de vreme ce dînşil nu'l stăpâniaŭ; dar rĕmâne totuşl constatat că pe la 1453 acea cetate era deja de de-mult dărămată, firesce de către Românl.

Ruinele mal existaŭ încă pe la 1720, când le-a vĕḑut Springfels, care ne spune următórele: „Lotrul este o apă ĭute. La revĕr„sarea sa în Olt, se vĕd pitulate d'a-stânga, pe vîrful munteluĭ, „remăşiţele unuĭ vechĭu castel, numit *Domnişor*. După spusa locui„torilor, a fost un castel de hoţĭ". Cu acéstă ocasiune editorul Seyvert bănuesce cu drept cuvînt că acolo trebuĭa să fi fost vechĭul Lothorvar: „Sollte ich wohl irren, wann ich dieses geadchte, „verfallene Bergschloss darunter die Lotoira fliesset, für das alte Lo„thorwár halte?" In adevĕr, Lotrul fiind mic şi aparţinĕnd întreg Olteniel, dela isvor pînă la gură, castelul contelul Conrad nu putea să fie aĭurea.

De aci treĭ conclusiunĭ:

1°. Castelul conteluĭ Conrad se afla în apropiare de actualul sat Golotrenĭ, al căruĭa însuşĭ numele, atât de bine romănisat, dar necunoscut nicăirĭ în nomenclatura topografică a Românieĭ, nu este alt ce-va decât *Gŏu-Lothor* (sat de lîngă Lotru), traducerea medio-germană a maghiaruluĭ *Lothor-vár;*

2°. Ţeraniĭ Vălcenĭ ḑiceaŭ luĭ Springfels că locul era *Cetatea Lotrului*. Printr'un qui-pro-quo fórte scusabil, Némţul a înţeles „cetatea lotrilor" traducĕnd'o prin „ist es ein Raubschloss gewesen", „un castel de hoţĭ", ce-va ca în Europa cea feodală, maĭ ales pe Rin. Nicĭ o dată în România hoţiĭ nu năvălĭaŭ din ziduri, ci nu-

maĭ din pădurĭ la aer slobod. După tradiţiunea nóstră poporana cea povestită luĭ Springfels, stăpânul *Cetăţiĭ Lotruluĭ,* din contra, nu era un hoţ, ci tocmaĭ un boĭer: *Domnişorul.*

3°. După cum memoria invasiuniĭ cumane în Dolj a străbătut vécurĭ în persóna „craĭuluĭ Ion", tradiţionalul fundator al Craioveĭ, aşa în Vâlcea poporul român n'a uĭtat pe contele Conrad din aceĭaşĭ epocă, fundatorul castelului celuĭ dela gura Lotruluĭ, numindu-l *Domnişorul,* cuvînt întrebuinţat în cronicele nóstre tot-d'a-una în sensul „usurpator" saŭ „pretendent la Domniă", bună-óră la cronicarul Urechea sub Petru Şchĭopul: „în anul 1578 Iulie 26 nişte „Căzacĭ cu un *Domnişor* aŭ venit la Nistru, şi aceĭa toţĭ şĭ-aŭ pus „capetele...", ĭar la 1592 sub Aron-vodă: „s'aŭ rădicat Orheieniĭ „şi Soroceniĭ cu un *Domnişor* ce'ĭ zicea Ionaşco, pre carele l'aŭ fost „ales dintre eĭ cap şi'ĭ pusără nume Bogdan-vodă..."

In scurt, profitând de o epocă fórte grea pentru Oltenia, contele Conrad isbutise a'şĭ întemeià un mic principat în Vâlcea, de unde acest *Domnişor* se pregătĭa să usurpeze apoĭ maĭ departe posesiunile Basarabilor. Pe la 1235, din întréga Olteniă Basarabiĭ maĭ aveaŭ abia Gorjul cu o parte maĭ puţin însemnată din Vâlcea, restul aparţinênd Ungurilor, Cumanilor şi conteluĭ Conrad. Instrăinarea Loviştei în specie era nu numaĭ o perdere directă, dar încă o durerósă lovire piezişă. Pus la mijloc, contele Conrad împedecà orĭ-ce legătură a Basarabilor cu ţéra Făgăraşuluĭ, căcĭ contactul nu era cu putinţă decât prin regiunea Lotruluĭ. Din tóte puncturile de vedere, Saşiĭ trebuĭaŭ goniţĭ din Loviştea. Peripeţiile lupteĭ ne sînt necunoscute, dar este sigur că înainte de 1241, fie surprindere, fie trântă pe faţă, contele Conrad a fost silit a părăsi pentru tot-d'a-una superbul seŭ domen din Vâlcea, conservându'şĭ drept mângăĭare diploma cea din 1233 şi retrăgêndu-se peste Carpaţĭ în direcţiunea Sibiĭuluĭ, unde şĭ-a înjghebat maĭ tărḑiŭ, mult maĭ tărḑiŭ, un alt noŭ domen: oră̆şelul Tălmacĭu cu o mulţime de sate.

La 1233 contele Conrad nu stăpânĭa încă Tălmacĭul. Nicĭ dînsul atuncĭ, nicĭ tatăl seŭ Kryspan înainte, nu eraŭ „de Tolmach". Numaĭ la 1265 contele Conrad ne apare pentru prima óră „comes Corlardus de Tolmach", când rógă pe regele Stefan de a întări diploma cea din 1233: „super concessione et donatione „terre Loysta vocate confectum, petens a nobis humiliter, et de„vote, ut ipsum privilegium ratificare et nostro dignaremur privi-

„legio confirmare“. Fiĭul seŭ „comes Nicolaus de Tolmach“ obţine o nouă confirmaţiune la 1311 dela regele Carol-Robert. De aci într'un lung şir de acte figurézâ Tălmaciul cu alte proprietăţĭ numĕróse, atât ale conteluĭ Nicolae precum şi ale frateluĭ seŭ Ioan, tóte stăpânite de fapt saŭ trecênd prin transacţiunĭ din mână în mână; dar cât despre *Lovişteа* cea de pe *Lotru*, contele Conrad la 1265 şi posteritatea'ĭ în urmă, de când eĭ deveniseră „de Tolmach“, păstraŭ numaĭ dóră repetata confirmaţiune a diplomeĭ din 1233, însă vre-un petec de pămînt în Oltenia—nu. Prin atarĭ confirmaţiunĭ succesive le remânea, negreşit, un drept pe hărtiă care se putea realisă la cas de cucerirea Olteniеĭ de către Ungurĭ, ceea ce totuşĭ nu s'a maĭ întâmplat. La 1241, năvălind Mongoliĭ în ţéra Făgăraşuluĭ, la trecerea Oltuluĭ eĭ nu se întâlnesc de loc cu contele Conrad, care atuncĭ nu se vede încă nicĭ vre-unde-va pe la Tălmaciu, ci hanul Orda, fratele luĭ Batŭ, dă d'a-dreptul faţă 'n faţă cu un Basarabă.

§ 28. Invasiunea Mongolilor şi un Radu-Negrul.

Bibliografia: *Istoria critică* p. 68. — *Fotino*, Ἱστορία t. I p. 291.— *Ulianitzkiĭ*, Матеріалы для исторіи въ XIV—XVI вѣкахъ, Moscva 1887 in-8 pag. 44. — *D'Ohsson*, Histoire des Mongols, La Haye 1834 in-8 t. II pag. 627—8, cfr. ib. t. I p. XXXV. — *Klaproth*, Asia polyglotta, Paris 1831 in-4 p. 4.— *Pertz*, Monumenta Germaniae historica, Scriptores t. XXIV p. 65; cfr. *N. Densuşianu*, Documente, Bucurescĭ 1887 in-4 p. 188, 190.—*S. Moldovan*, Ţéra nóstră, Sibiiu 1894 in-16 p. 147 sq.— *Rogerius* în Endlicher, Monumenta Arpadiana, Sangalli 1819 in-8 p. 267.—*Kemény*, Diplomatariul în fóia „Transilvania“ 1871 p, 55, cfr. 1874 p. 18. — *Karamzin*, Исторія государства россійскаго ed. Einerling, Petersburg 1842 in-8 t. IV nota 8.—*Brătescu*, *Moruzi* şi *Alessandrescu*, Dicţionar geografic al judeţuluĭ Prahova, Tirgovişte 1897 in-8 p. 77; cfr. Inventarul Cotrocenilor p. 14 Mss. în Archiva Statuluĭ; de asemenea ibidem Condica Mss. a Nucetuluĭ p. 14 Letopisiţile, ed. I t. I p. 140, t. II p. 231, 236; I. Văcărescu, Poesiĭ p. 352 etc. — *Marienburg*, Karte der beiden Decanate, în Archiv d. Vereines f. siebenbürg. Landeskunde, 1871, t. IX.

Faptul cel maĭ preţios şi cel maĭ autentic asupra originilor Statuluĭ muntenesc din secolul XIII, adecă cel întâiu Domn oltén numit în istoriă *Basarabă* arătându-se deja ca un principe puternic şi fórte îndrăsneţ, a fost descoperit de către tatăl meŭ, căruia i se datorézâ de asemenea singurul document explicit asupra originilor Statuluĭ moldovenesc al Bĕrladuluĭ în secolul XII.

Despre Bĕrlad nu e aci locul. Sciŭ că d. I. Bogdan a con-

testat autenticitatea documentuluĭ celuĭ bĕrlădén din 1134, fiind-că nu se potrivesce cu paleografia paleo-ruséscă, măcar că nu este în desacord cu paleografia cea paleo-serbéscă. Contestabilă în acéstă privinţă este numaĭ dóră argumentaţiunea d-luĭ Bogdan. Un ne-rusism saŭ chĭar un anti-rusism, înlocuit printr'un serbism într'un act scris rusesce în România, unde se cĭocnĭaŭ diferite curenturĭ slavice, cele orientale ca şi cele occidentale, este departe de a fi o probă de falsitate, întru cât nicĭ o altă probă de neautenticitate nu există. Tot ce ar fi fost permis d-luĭ Bogdan, era de a conchide: aşa numita diplomă bĕrlădénă nu e pe deplin ruséscă. Iată tot. Aşa cred şi eŭ că trebuĭa să fie, de vreme ce Bĕrladul nu era rusesc decât într'o mică parte: se aflaŭ pe acolo Rutenĭ, Cumanĭ, Bulgarĭ, maĭ ales Românĭ. Dar las în lăturĭ de o cam dată Bĕrladul şi mĕ 'n-torc la Oltenĭ, dic la Olteniĭ ceĭ dela Jiĭu, căcĭ de altmintrelea pînă în secolul XV în crisóvele moldovenescĭ o parte din regiunea Bĕr-laduluĭ purtà tocmaĭ numele Olteniĭ, nume nu próspĕt pe atuncĭ. Ar fi de dorit ca d. Bogdan să explice actul din 1435, publicat de Ulĭanitzkiĭ la 1887, unde „ţinutul Tutoveĭ“ cuprinde în sine „Olteniĭ“ la un loc cu Bĕrladul, Covurluĭul şi Tecucĭul: „державу „от Тутову и тръгъ Брѫладскыи съ усею волостию и млины Ковор-„луйскыи и мисто Текучъ съ усею волостию и Олтѣны“, adecă în-tréga topografiă a diplomeĭ bĕrladene din 1134, deşi actul din 1435 a fost de tot necunoscut pînă la 1887. Scurt, rĕmâne nesguduită în picĭóre autenticitátea aceleĭ diplome; şi trec la cea-laltă desco-perire a tatăluĭ meŭ, pe a căriĭa mare importanţă nicĭ însuşĭ d. Bogdan n'a contestat'o.

Aşa dară tatăl meŭ observase înainte de toţĭ extrema însem-nătate a următoruluĭ pasagĭu din cronica persiană a luĭ Fazel ullah-Raşid, care scriea pe la anul 1300 după raporturile oficiale ale au-torităţilor mongole, astfel că naraţiunea 'ĭ oferă tótă ponderositatea uneĭ mărturiĭ oculare:

„In primă-véra anuluĭ 1240 principiĭ mongolĭ trecură munţiĭ „Galiţieĭ (قراوه نان)pentru a intra în ţéra Bulgarilor (بلار) şi Ungurilor. „Ordà, carele mergea spre drépta, după ce a trecut *ţéra Aluta* „(الاوت)ĭĭ ese înainte *Bazaran-bam* (بزرنبام) cu o armată, dar e bă-„tut. Cadan şi Buri aŭ mers asupra Saşilor şi ĭ-aŭ învins în treĭ „bătăliĭ. Bugek din ţéra Saşilor trecu peste munţĭ, intrând la *Ka-„ra-ulaghĭ*, şi a bătut popórele *ulaghice*...“

Din capul loculuĭ o lămurire cronologică. Pasagĭul de maĭ sus

este dat aci după D'Ohsson, care transformézá prin anul creştin 1240 pe cel mahometan 638. In principiŭ, transformaţiunea e corectă, cu singura însă deosebire că anul Hegireĭ 638 se începea în luna luĭ Iuliŭ, după primăvéra anuluĭ nostru 1240, iar prin urmare invasiunea Mongolilor în Transilvania avusese loc în primăvéra nu din 1240, ci în 1241. În adevĕr, tóte fântânele contimpurane sînt unanime în acéstă privinţă. E maĭ cu samă precisă notiţa din jumătatea secoluluĭ XIII cea reprodusă de Pertz, unde vorbesce tocmaĭ despre Transilvania şi în specie despre ţéra Bârseĭ: „Anno „incarnationis domini *1241.* Ipsa *die resurrectionis dominice* Tartari „per alpes et silvas irrunpentes Rodanam quoddam opidum Ungarie intraverunt et IIII. mil. hominum vel amplius ibidem interemerunt. *Eodem die* alter exhercitus eorundem tartarorum *ingrediens provinciam que Burza dicitur ducem exhercitus transilvane terre* „cum omnibus suis interfecit...“ După calendarul medieval, „Resurrectio Domini“ este 26 Marte. Aceiaşĭ dată o fixéză regele Bela IV în scrisórea către papa Gregoriŭ IX: „circa festum dominice resurrectionis“. Deci pe la sfîrşitul luĭ Marte din 1241 şi pe la începutul luĭ Aprile s'aŭ întâmplat cele povestite de Fazel-ullah-Raşid.

In acea expediţiune capul suprem era vestitul Batù, cel maĭ în vîrstă şi cel maĭ cu védă dintre toţĭ nepoţiĭ luĭ Cinghis-han; dînsul însă, grăbit a păşi d'a-dreptul asupra centruluĭ Ungarieĭ, încredinţase cucerirea Transilvanieĭ la patru fraţĭ saŭ verĭ aĭ seĭ: Cadan fiĭul luĭ Ogotaĭ, Buri fiĭul luĭ Ciagataĭ, Bugek fiĭul luĭ Tuluĭu, şi Ordà fiĭul luĭ Djuci. Primiĭ treĭ năvăliseră asupra Saşilor în ţéra Bârseĭ, unde ĭ-aŭ şi sdrobit. Doĭ dintre aceştiĭa, Cadan şi Buri, se opresc aci; dar al treilea, Bugek, şi maĭ cu deosebire al patrulea, Ordà, carĭ s'aŭ îndrumat maĭ departe în doue direcţiunĭ contra Românilor, ne preocupă în specie.

Despre Bugek cronica persiană ne spune că „din ţéra Saşilor el trecù peste munţĭ, intrând la Kara-ulaghĭ“; iar Ordà, „mergênd spre drépta“, se înţelege la apus de Braşov, n'a trecut munţiĭ, ceea ce arată limpede că „ţéra Aluta“, pe unde el ţinea calea, însemnéză la Fazel-ullah-Raşid nu Oltenia cis-carpatină, ci anume „ţéra Oltuluĭ“ cea făgărăşénă, la marginea căriĭa, unde-va nu departe de Tălmaciu, Mongoliĭ aŭ fost întimpinaţĭ de „Bazaranbam cu armată“.

Nomenclatura din pasagiul de maĭ sus nu cere aprópe niciĭ o explicaţiune, fiind fórte lămurită. Aşa:

1°. Regiunea Făgăraşuluĭ se chiamă pînă astădĭ „Ţéra Oltuluĭ", şi nicĭ nu pórtă ea la Românĭ vre-un alt nume. D. Silvestru Moldovan ne spune că Făgărăşeniĭ nu se consideră ca „Ardelenĭ", ci ca „Oltenĭ", ĭar ţinutul lor nu este pentru dînşiĭ „Ardél", ci numaĭ „Ţéra Oltuluĭ".

2°. Numele „Bazaranbam" la Fazel-ullah-Raşid póte să fie o composiţiune contrasă din Basarabă-ban, dar şi maĭ bine s'ar puté lua fără titlul ban ca simplul Basarabă sub o formă nasalisată. In orĭ-ce cas, fie într'un chip saŭ în altul, este tot una în fond.

3°. Ulaghiĭ, „popórele ulaghice", pe carĭ la Fazel-ullah-Raşid munţiĭ iĭ despărţĭaŭ de Saşiĭ din Ardél, sînt învederat Româniĭ ceĭ sub forma unguréscă „Oláh"; ĭar prin „Kara-ulagh", literalmente „Negriĭ-Românĭ", cu „*kara*=negru" în tóte limbile tătărescĭ, cronica persiană califică Munteniĭ ceĭ isbiţĭ de Bugek immediat după trecerea Carpaţilor, adecă pe ceĭ din Prahova.

Dintre ceĭ patru nepoţĭ de aĭ luĭ Cinghis-han, năvăliţĭ în Ardél după relaţiunea luĭ Fazel-ullah-Raşid, dela Cadan există într'o latinitate ultra-barbară un act din 1242, unde se intituléză „Kalkazultan seu supremus Dux", poruncind Saşilor, Secuilor şi Românilor: „Flandry, Zycly et Blachy", ca moneta mongolică: „nummos nostros wulgo Keser chunich Tatar Pensa", s'o priméscă eĭ în circulaţiune întocmaĭ ca şi moneta bizantină: „tanquam nummos Byzantinos". Acel Cadan îşĭ organizase în grabă o administraţiune proprià: „committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani Comites". Ungurul contimpuran canonicul Rogerius în „Miserabile Carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta", ne spune el-însuşĭ că dintre toţĭ regiĭ Mongolilor de atuncĭ Cadan se bucurà de reputaţiunea de a fi cel maĭ drept: „Cadan in probitate melior dicebatur". După actul din 1242, care nu se pare a fi fals, Cadan se adreséză numaĭ către autorităţile din regiunea Clujuluĭ şi a Turdeĭ, póte şi a Belgraduluĭ, nicĭ decum către Braşov şi Sibiĭu.

Strîns la un loc cu Cadan, cronica persiană pune pe a doua linià pe Buri, despre care eŭ nu maĭ sciŭ nemic remarcabil. La Karamzin cronica rusécă cea numită a luĭ Nikon numesce de asemenea strîns la un loc pe amîndoĭ „voevodiĭ", dar în ordinea inversă, punênd pe Buri maĭ sus de Cadan: „Бирю и Кадань". Maĭ jucat'a óre Buri vre-un rol în Transilvania? Orĭ-cum, pe Românĭ,

şi amî în specie pe Basarabî, aceştî doî principî mongolî nu'î pré-interesézâ.

Deosebit de Cadan şi de Buri este menţionat la Fazel-ullah-Raşid principele Bugek—în cronica ruséscă Bucek—care „din ţéra „Saşilor trecu peste munţî, întrând la Kara-ulaghî şi a bătut po-„pórele ulaghice“. Memoria acestuî năvălitor s'a eternisat în toponimia română, după cum vĕḑuserăm deja că s'aŭ păstrat în acelaşî mod Ungurul Oslu-ban în numele de munte, Cumanul Iona Craîul în al unuî oraş, şi săsescul conte Conrad „Domnişorul“ în nesce ruine. Intrând la noî din părţile Braşovuluî, Mongoliî trebuiaŭ să lovéscă maî întâîu în Prahova, unde tocmaî în drumul lor se aflaŭ munţiî numiţî în urmă Bugecîu saŭ Bucegîu din Buceg saŭ Bugek, numele teribiluluî năvălitor. Intru cât este istoricesce sciut că la 1241 acel Bugek îngrozise pe Prahovenî; întru cât e nu maî puţin sigur că gróza se năpustise atuncî asupra Prahoveî pornind din direcţiunea acelor munţî; întru cât alte localităţî aŭ fost botezate de către Românî într'un mod analog în aceiaşî epocă dintre aniî 1230—1250; întru cât, în fine, nicî o origine lexică obicînuită pentru „Bucegîu“ saŭ „Bugecîu“ nu ni se înfăţişézâ, etimologia cea propusă e aprópe ne 'ndoiósă. Să maî adaog că unul din munţiî aceluîaşî grup pórtă un nume de asemenea mongolic: Caraîman, adecă Caraman, probabil din aceleaşî vremurî turanice medievale, întemeiându-se şi el pe vre-o legendă uitată saŭ necunoscută încă, totuşî perpetuându-se în onomastică. Ce e dreptul, autoriî Dicţionaruluî geografic al judeţuluî Prahova ne spun următórele: „Priviţî din valea Ialomiţeî, Bucegiî se vĕd pĕtaţî pe „lingă cóstele de lingă muchie de o mulţime de tufişe de jnepî. Po-„porul numesce *hucîu*, *hucég* şi *bucég* un păduriş des şi jos, prin care „nu poţî străbate decât cu greŭ. Cu putinţă e ca, cuvîntul de *bugég* „luat de plural, să fi dat nascere vorbeî ce servesce să denuméscă „tóta seria de înălţimî ce se înfăţişézâ priviriî acoperită cu jnepî. „Din toţî munţiî Carpaţilor Bucegiî sînt ceî maî înalţî etc.“ Vorba *hucég* există; vorba *bucég* însă ar trebui maî întâîu dovedită: eŭ n'am auḑit'o şi n'am cetit'o nicăirea. Să presupunem că acéstă vorbă există, şi tot încă sensul de „păduriş des şi jos“ nu se potrivesce de loc cu ideia de „din toţî munţiî Carpaţilor ceî maî înalţî“, chiar dacă ar fi la plural, măcar că în faptă acest plural nu e organic, ci

modern. In limba veche figurézǎ tot-d'a-una singularul *Bucegĭul* saŭ *Bucecĭul*. La Enachi Văcărescu:

Bucegĭul l'aŭ de Elicon...

In Inventarul mănăstiriĭ Cotroceni din 1681: „şi ĭară să hie svintii mănăstiri o moşie în muntele *Bucécĭuluĭ*..." In crisovul luĭ Négoe Basarabă din 1516, dat mănăstiriĭ Nucetul, de asemenea: *Bucécĭu*. Eŭ mânţin dară etimologia dela mongolul *Bugek* = *Bucek*, cu finalul *k* trecut la popor în č întocmaĭ ca în „copacĭu=copac", „melcĭu=melc" etc. Acéstă transiţiune fonetică e şi maĭ justificată în *Bugecĭu*=*Bucecĭu*, de vreme ce finalul č saŭ ğ resultă prin asimilaţiune cu medialul č saŭ ğ, pe când în „copacĭu" saŭ „melcĭu" asimilaţiune nu este. Voĭu maĭ adăoga la finea finilor că după acelaşĭ nume mongolic Bugek saŭ Bucek din aceiaşĭ epocă a remas în Podolia în vecinătatea Basarabieĭ orăşelul polones Buczacz, pe care cronicele moldovene îl transformézǎ în Bucecĭu, de exemplu la Urechia sub anul 1498: „cetatea „*Bucecĭul* multă nevoe aŭ avut", ĭar la Neculcea sub Dimitraşco-vodă Cantacuzin: „din Nistru dela *Bucecĭ* pe la Satanova şi până la „Nejiboje şi pe la Leticĭova cât cuprinde Podolia toată..." Las pe alţiĭ să cerceteze originea tîrguşoruluĭ *Bucece* în districtul Botoşanĭ, a căruĭa vechime nu'mĭ e cunoscută.

Primul loc în pasagĭul din Fazel-ullah-Raşid aparţine principeluĭ Ordà. El era frate bun al luĭ Batù. Contimpuranul Plano Carpini ne spune că Ordà avea o prioritate între toţĭ generaliĭ mongolĭ. Dînsul năvălise în Transilvania anume asupra ţereĭ Făgăraşuluĭ, pe care a ocupat'o întrégă fără resistenţă pînă la margine; dar acolo, lîngă Olt, unde-va nu în depărtare de actualul Turnu-Roş, ĭ-a eşit înainte Basarabă în fruntea uneĭ oştirĭ. Eraŭ Romaniĭ din Oltenia. Eĭ aŭ fost bătuţĭ. Cronica persiană nu ne arată consecinţele lupteĭ, lăsându-ne totuşĭ a vedé că Mongoliĭ n'aŭ înaintat maĭ încolo, de vreme ce eĭ n'aŭ trecut Carpaţiĭ în acea direcţiune, şi decĭ bătălia fusese fórte cruntă, astfel că Ordà, maĭ isbindu-se în acelaşĭ timp de dificultăţĭ strategice ale terenuluĭ, a lăsat pe Basarabă fără a'l maĭ urmări. Bătălia, maĭ repet încă o dată, trebuĭa să fi fost fórte cruntă, maĭ cruntă decât cele treĭ cĭocnirĭ în ţéra Bârseĭ şi cele-lalte în Prahova, de óră-ce acelea tóte sînt anonime, pe când despre lupta de lîngă Olt se menţionézǎ cu precisiune adversarul Mongolilor: Basarabă.

Dacă Basarabă n'ar fi stăpânit maĭ de'nainte Vâlcea, dacă n'ar fi gonit din Lovişte pe contele Conrad şi n'ar fi apucat dela Saşĭ o făşiă de pămînt maĭ jos de Sibiĭu la hotarul Făgăraşuluĭ înainte de anul 1241, întâlnirea cu Ordà ar fi imposibilă. Acest resultat istoric devine dară absolut sigur. Nu sigură d'o-cam-dată, ci numaĭ probabilă, dar fórte probabilă, este posesiunea luĭ Basarabă în ţéra Făgăraşuluĭ, maĭ mult saŭ maĭ puţin, în momentul invasiuniĭ Mongolilor. Faţă cu textul luĭ Fazel-ullah Raşid, este milităresce legitim următorul comentar: din dată ce ajunge vestea despre năvală, Basarabă se precipitéză din ţéra Făgăraşuluĭ la graniţa cea opusă întrăriĭ Mongolilor, concentrând lîngă Olt tóte forţele sale de ambele laturĭ ale Carpaţilor şi aşteptând acolo pe Ordà. In acelaşĭ mod ar fi procedat orĭ-care bun general, căutând a oferi lupta în punctul cel maĭ resistinte prin puterea numerică a armateĭ şi prin condiţiunile topice tot-o-dată.

Pentru Ordà era nu numaĭ anevoios de a pĕtrunde în Oltenia prin munţiĭ Lotruluĭ, dar nu era tocmaĭ uşor de a înainta măcar pînă acolo, căcĭ spaţiul intermediar dintre Făgăraş şi Haţeg, maĭ jos de Sibiĭu şi maĭ sus de Carpaţĭ, era pe atuncĭ un immens codru, numit în diploma regeluĭ unguresc Andreĭu II din 1224: „Sylva Blacorum“, „Pădurea Românilor“, după cum a demonstrat'o Marienburg,—un codru pe care nu'l stăpânĭaŭ şi nicĭ nu pretindeaŭ a'l stăpâni Saşiĭ, ci se mulţumĭaŭ a'l utilisa împreună cu Româniĭ şi cu resturile Pecenegilor: „silvam Blacorum et Bissenorum cum „aquis usus communes exercendo cum predictis scilicet Blacis et „Bissenis eisdem contulimus“. Intr'o asemenea regiune Basarabă a fost bătut de către Mongoliĭ, dar nu putea să fie fugărit, ci numaĭ s'a înfundat într'un codru necunoscut duşmanilor şi greŭ de străbătut, de unde Românilor le da mâna de a negoţià cu Ordà. In orĭ-ce cas, Mongoliĭ aŭ apucat pe o altă cale, ĭar Basarabă remase stăpân nu numaĭ în Oltenia pe admirabilul bulevard al Lotruluĭ, dar încă şi la nord peste acea „Sylva Blacorum“, unde maĭ tărdiŭ s'a format aşa numitul „ducat al Amlaşuluĭ“.

Pasagĭul din Fazel-ullah-Raşid scapĕră multă lumină. Intre altele, el confirmă vechea confusă credinţă oltenéscă despre o luptă a Basarabilor contra luĭ Batù în legenda sântuluĭ Nicodim cea scrisă de Stefan Ieromonahul după tradiţiunile mănăstiriĭ Tisména. In adevĕr, în capul Mongolilor din Făgăraş nu era însuşĭ Batù, dar totuşĭ era tocmaĭ fratele acestuĭa: Ordà. Maĭ cu deosebire intere-

santă e divinaţiunea luĭ Fotino despre un Negru-vodă pogorîndu-se din Transilvania în Oltenia la 1241 din causa invasiuniĭ Mongolilor: „Δῆλον οὖν ἐκ ταύτης τῆς ἀψευδοῦς ἱστορίας, ὅτι ὁ Νεγροβόδ ἐν τούτῳ τῷ 1241 „ἔτει μετέθεσε τὸν θρόνον του ἐκ Τρανσιλβανίας εἰς τὴν Βλαχίαν, καὶ οὐχὶ πρότερον „ἢ μετέπειτα...“

Cronica persiană conservă numaĭ numele de familiă saŭ de castă: *Basarabă*, fără nicĭ un nume personal. Intru cât lipsesce vre-o altă lămurire, acel Basarabă din Fazel-ullah-Raşid putea să fi fost un Mircea, un Vlad, un Dan, un Radu saŭ orĭ-şi cum altfel. Să presupunem că era *Radu; Negru-vodă* era de sigur; cu *Făgăraşul* şi cu *Amlaşul* avusese a face.

Ajunge a constata că:

1°. Intre 1230—1235 Basarabiĭ perduseră din totalitatea Olteniei Mehedinţul, pe care l'aŭ cucerit Unguriĭ, maĭ perḑênd tot-odată nordul Vâlciĭ, cuprins de Saşĭ;

2°. Intre 1235—1240 Basarabiĭ aŭ reuşit a goni pe Saşĭ din Vâlcea şi aŭ apucat peste Carpaţĭ hotarele Amlaşuluĭ şi ale Făgăraşuluĭ, fără totuşĭ a redobândi Mehedinţul;

3°. La 1241 Basarabiĭ aŭ resistat cu vigóre invasiuniĭ Mongolilor.

Representantul Basarabilor la 1241 nu se vede a fi fost altul decât acelaşĭ care se luptase la 1235 şi la 1230: un principe călit prin resbóie şi puternic printr'un îndelungat prestigiŭ, voevodul adecă peste toţĭ kineziĭ oltenescĭ de atuncĭ, căcĭ vom vedé îndată că dintre maĭ mulţĭ kinezĭ se alegea la Oltenĭ un singur voevod.

Este un fapt positiv că Româniĭ din Reşinar, un vechĭu mare sat din regiunea Sibiĭuluĭ, maĭ corect din sfera fostuluĭ „ducat al Amlaşuluĭ“ după cum o voĭu dovedi maĭ la vale, asiguraŭ într'un proces la 1833 că peste părţile lor şi ale Cisnădieĭ un „Radu-vodă Negrul domnise la anul 6740“: „Principis Radul voda Negru anno 6740 regnantis“, ĭar anul dela zidirea lumiĭ 6740 corespunde anuluĭ creştin **1232**,—tocmaĭ Radul tocmaĭ atuncĭ şi tocmaĭ pe acolo unde trăĭa Basaraba cel din cronica luĭ Fazel-ullah-Raşid.

Este o adevĕrată problemă.

Reşinăreniĭ susţineaŭ în aceiaşĭ ocasiune că acéstă cronologiă a luĭ Radu-Negru o sciuseră deja strămoşiĭ lor în timpul regeluĭ Mateĭu Corvin la 1488.

Neapĕrat, o asemenea aserţiune nu póte fi considerată ca o fântână istorică propriŭ ḑisă. Ea se potrivesce însă de minune cu

fântânele istorice cele maĭ necontestabile dintre aniĭ 1230—1241, pe carĭ Reşinăreniĭ la 1833 nu le puteaŭ bănui de nicăirĭa, ĭar textul luĭ Fazel-ullah-Raşid abia la 1834 s'a publicat şi s'a făcut cunoscut în Europa. Ş'apoĭ anul precis 1232 are o învederată originalitate, care se deosebesce de tóte datele cronologice anterióre, fie din cronicele românescĭ, fie cele străine de pe aĭurea despre Radu-Negru. Maĭ amintesc că Reşinăreniĭ n'aŭ în vedere o întemeiare a Statuluĭ muntenesc, nu o „descălecare“, ci simplu un memorandum biografic relativ la „Sylva Blacorum“.

Repet încă o dată: este o adevĕrată problemă.

A afirma, nu cuteḑ; a aşeḑa însă o ipotesă fórte ponderósă, o socotesc chĭar ca o datorĭă. Faţă cu împregĭurările de maĭ sus şi faţă cu anonimitatea luĭ Basarabă în cronica luĭ Fazel-ullah-Raşid, eŭ sciinţificesce îmĭ permit a admite provisoriŭ numele personal Radu, pînă la o probă contrară. Acel prim Radu-Negru, pogorîndu-se din Făgăraş şi din Amlaş pe la 1232 din causa conteluĭ Conrad şi 'n urmă a doua óră la 1241 din causa Mongolilor, va fi remas în tradiţiunea poporană un fond durabil, cu care peste o sută cincĭ-ḑecĭ de anĭ s'a fusionat un alt Radu-Negru, de astă dată autenticul întemeiător al Statuluĭ muntenesc.

§ 29. Mihaiŭ-vodă Liténul.

Bibliografia: *Fessler*, Geschichte von Ungarn, ed. Klein, Leipzig 1867 in-8 t. I p. 386, 394. — *Katona*, Historia critica t. VI p. 911—16, 959, cfr. p. 748. — *A. Xenopol*, Istoria t. I p. 547 sqq. — *Şincaĭ* t. I p. 267, 270. — *Onciul* în Conv. lit. 1891 p. 944 sqq. — *N. Densuşianu*, Documente p. 240, 249 sq.; cfr. Theiner, Monumenta Hungariae t. I p. 208 sq.; Fejér, Cod. dipl. t. IV vol. I p. 447 sq.; Pesty, A. Szörényi Bánság t. I p. 332, etc. — *Endlicher*, Monumenta Arpadiana p. 245. — *Hanka*, Zbjrka neydáwnégšjch slownjkuo, Praha 1833 in-16 p. 76; cfr. Jungmann, Slownjk česko-némecky t. II p. 341. — *Pachymeres*, De Palaeologis, ed. Bekker, Bonnae 1835 in-8 t. II p. 271 sq. — *Gregoras*, Byzantina historia, ed. Schopen, Bonnae 1829 in-8 t. I p. 203. — *St. Novaković*, Ueber Legjan-grad, în Archiv f. slav. Philol. III p. 124 sqq.; cfr. ibid, p. 641. — Караџич, Српске народне пјесме, Wien 1845 in-8 t. II p. 132 sqq. — *Pavlinović*, Narodna pjesmarica, Zadar 1879 in-8 p. 41 sqq. — *Daničić*, Рјечник из књижевних старина, 1864 in-8 t. III p. 169 sq. — *Pejacsevich*, Historia Serviae, Colocae 1799 in-f p. 219.; cfr. Schafarik, Gesch. d. südslawischen Liter., Prag 1865 in-8 t. III p. 241—2. — *Şăinénu*, Semasiologia limbeĭ române, Bucurescĭ 1887 in-8 p. 235-7; cfr. Cihac, Dict. II p. 173. — *Alecsandri*, Poesiĭ poporale, Iaşĭ 1852-3 in-16 t. II p. 30—34; ed. II Bucurescĭ 1866 in-8 p. 175—78. — *Cantemir*, Descriptio Moldaviae, Buc. 1872 in-8 p. 132; cfr. Marian, Nunta la Românĭ, Buc. 1890 in 8 p. 610 sq. — *Bezsonow*, Болгарскія пѣсни p. 39. — *Miladinovtzi*, Бѫл-

гарски пѣсни, Agram 1861 in-8 p. 26—7, 117—23, 395.—*Cojković*, Пѣванія церногорска, Leigzig 1837 in-8 p. 122, 283 sq. — Сборник, Sofia 1896 in-8 t. XIII p. 104 sq.; cfr. *Duvernois*, Словарь болгарскаго языка, Moscova 1888 in-8 t. V p. 1106. — *Folino*, Ἱστορία t. II. p. 8. — *Constantin Capitanul*, în Magaz. ist. t. I p. 87 sq. — etc.

Deja înainte de invasiunea luĭ Batù la 1241 autoritatea Ungurilor asupra Olteniei era aprópe nulă, de vreme ce nu numaĭ contele Conrad fusese gonit din Vâlcea, dar încă, fugărindu'l spre Sibiĭu, Basarabă isbutise a apuca la nord de Carpaţĭ marginile Făgăraşuluĭ, unde s'a şi luptat atuncĭ cu Mongoliĭ şi pe unde Româniĭ îl numĭaŭ pe dînsul Radu-vodă Negrul. După retragerea cea definitivă din hotarele Ungarieĭ a pâlcurilor luĭ Batù la 1243, lucrul firesc este că nu aşa de o dată Maghiariĭ aŭ putut să se gândéscă la subjugarea Basarabilor. La 1246 regele Bela IV abia-abia fost'a în stare de a se bălăbâni cu ducele Frederic al Austrieĭ, carele cuprinsese dela Ungurĭ un teritoriŭ necontestabil al coróneĭ sântuluĭ Stefan; cu atât maĭ puţin în acelaşĭ an 1246 ar fi putut Ungaria, fără nicĭ o bătaiă de cap, să cucerescă pe nesimţite ambele malurĭ ale Oltuluĭ pînă la Dunăre, pe când pe la 1240, în preḑiua năvaleĭ Mongolilor, regele Bela nicĭ măcar din singura Olteniă nu stăpânise decât numaĭ Mehedinţul. E fictivă dară, cu desăvîrşire fictivă, faĭmósa donaţiune din 1247, prin care Ungaria cedéză Cavalerilor Ioaniţĭ dela Rodos întrégă România cu toptanul, „tota terra de Zeurino" şi „tota Cumania"; o donaţiune fórte pompósă, dar remasă pe hârtiă. Orĭ-cât de fictivă însă, orĭ-cât de platonică, acea donaţiune totuşĭ este de o mare însemnătate din punctul de vedere al unor amărunte istorice contimpurane, pe carĭ nu le cunóscem d'o cam dată din alte fântâne.

Actul de donaţiune, neapĕrat, trebuĭă să fi avut o raţiune óre-care teoretică. Pe de o parte, tronul unguresc datorĭă multă recunoscinţă Cavalerilor Ioaniţĭ, căcĭ — după cum observă Şincaĭ sub anul 1244: „plinind Tătariĭ treĭ anĭ în Ungaria, în anul de acum o aŭ lă-„sat deşértă şi năcăjită, ĭară Bela IV Craĭul Ungarieĭ prin ajutorul „Ospitalilor din Rod saŭ al Ioaniţilor s'a înturnat a-casă şi a început „a lecui cele stricate". Pe de altă parte, avênd aerul de a resplăti pe Ioaniţĭ, Ungaria nu le dăruĭă în fapt alt ce-va decât dreptul de a luà eĭ-înşiĭ România dacă o vor puté, un „jus occupandi" care la cas de isbândă ar fi adus fără îndoélă nesce marĭ folóse Ungarieĭ şi Cavalerilor tot-o-dată, Ungarieĭ maĭ cu samă. Cu alte cuvinte, unul acordà altuĭa autorisaţiunea formală de a prinde pe ursul în pă-

dure, indicând cu precisiune bărlogul unde se află şi cum anume este, cu condiţiunea de a fi împărţită apoi préda în doue. Dar ursul fost'a el prins? Ba. „Tractatul — ḑice Fessler — n'a ajuns de loc la îndeplinire"; şi mai adaogă cu naivitate că bine că nu s'a îndeplinit una ca acésta, fiind-că mai târḑiŭ ar fi fost fórte periculósă introducerea unui puternic Stat străin preoţesc in sinul Statului mirén celui unguresc: „Dieser Vertrag, der in der Folge für „Ungarn sehr gefährlich hätte werden können, indem er einen „ausgedehnten Priesterstaat im Schose des Reichs schuf, kam „nicht zur Ausführung". Ungaria dară după Fessler a scăpat de un mare pericol. A scăpat însă cum? Prin aceea că Ioaniţii n'aŭ putut să capete dela regele Bela un ce-va pe care însuşi regele Bela nu'l avea la disposiţiune. Este de regretat că d. Xenopol consideră actul din 1247 ca o probă de domnirea Ungariei peste Oltenia, ca un fel de punere în posesiune a Cavalerilor, pe când i se póte da cel mult valórea de o informaţiune prealabilă, o însemnătate óre-care descriptivă.

La 1247 nu resultă de nicăiri că Ungaria va fi stăpânit în cuprinsul Olteniei nici măcar Mehedinţul, căci un „Banus de Zeurino" dispare din diplomele unguresci la 1243 în persóna unui „Stephanus filius Chak" şi nu mai reapare tocmai pînă la 1249, ceea ce arată că pe la finea dominaţiunii mongolice Basarabii apucaseră Mehedinţul, profitând de extrema slăbiciune de atunci a Ungariei: „das furchtbare Elend welches nach dem Abzuge der „Mongolen in Ungarn herrschte", după expresiunea lui Fessler. Un episcop unguresc de Severin la 1246, „Episcopus Zeuriniensis", pe care 'l menţionéză Pesty şi pe care 'l admite d. N. Densuşianu, este o învederată greşélă de lectură în loc de „Episcopus Geurinensis", după cum fórte bine o citise Fejér, — un vechiŭ episcopat curat unguresc făcênd parte din archiepiscopatul de Strigonia saŭ Gran şi intercalat deja în Statutele regelui Bela III, tocmai în aceiaşi posiţiune ierarchică iată cum la Bela IV: „Bartholomaeo Quinque-Ecclesiensi, Gregorio *Geurinensi*", iar la Bela III: „Episcopus Quinqueecclesiensis habens mille et quingentas „marcas, episcopus *Geuriensis* habens mille..." N'are a face cu Severinul, ci cu oraşul Raab, în latinitatea medievală Geurinum şi Jaurinum, civitas Geuriensis saŭ Geurinensis, ungouresce Györ. Înfiinţarea unui episcopat unguresc la Severin în 1246, este un nonsens istoric. Vom vedé la locul seŭ că un episcopat catolic, ca şi

un episcopat ortodox, n'a existat în Oltenia pînă la Alexandru Basarabă după anul 1350. Unde dară să fie vre-o umbră de autoritate maghiară la Severin, fie civilă, fie ecclesiastică, în momentul actuluĭ din 1247? Chïar în acest act termenul cel concret „Banatus de Zeurino" nu se află, ca şi când n'ar fi fost nicĭ o dată, ci se întrebuinţéză numaĭ într'un mod vag despre Oltenia întrégă „tota terra de Zeurino" pe acelaşĭ linia cu „tota Cumania" despre restul Românieĭ, unde nedefinitul „tota" e caracteristic.

Este fórte interesant că în actul din 1247 regele Bela uïtă fără nicĭ o urmă pe celebrul conte Conrad, căruïa acelaşĭ rege Bela îĭ dăruise la 1233 ţéra Lotruluĭ şi care trăïà încă mult maĭ târḑiŭ la 1265, când cerea o confirmaţiune regală asupra aceluïaşĭ teritoriŭ. Despre ţéra Lotruluĭ acest act vorbesce lămurit: „terra Lytira"; ne spune însă, mărturisind'o tot aşa de lămurit, că ea aparţine Românilor, fără nicĭ o virgulă despre Saşĭ. Năvala luĭ Batù desfiinţase pe contele Conrad ca şi „Banatus de Zeurino", măturând din Oltenia orĭ-ce element unguresc, nu d'a-dreptul în interesul Mongolilor, ci indirect în folosul Basarabilor.

In sfîrşit, singurul bun simţ ar fi de ajuns pentru a ne încredinţa că la 1247, maĭ mult decât orĭ-când, Ungaria nu avea de unde să dea la mână Ioaniţilor Oltenia, pe care regele Bela n'o avea el-însuşĭ în mână şi nicĭ o avusese vre-o dată întrégă. Păcăliţĭ printr'o dărnicià închipuită, Cavaleriĭ n'aŭ zăbăvit de a se plânge luĭ Innocenţiŭ IV peste patru anĭ la 1251. Papa s'a grăbit a confirma donaţiunea, ceea ce nu'l costà nemica. Unica consequenţă practică a confirmaţiuniĭ a fost că textul actuluĭ s'a conservat la Vatican în Regestele Pontificatuluĭ, de unde d. N. Densuşianu ne procură importantele fac-simile ale unor pasage pînă acum controversate saŭ reŭ descifrate. Maĭ jos, cu ocasiunea diplomeĭ regeluĭ Ladislaŭ Cumanul din 1285, noĭ vom vedé pretenţiunea *maxima* a Ungarieĭ asupra Românilor din Oltenia; prin acel *maximum* vom puté judeca acolo şi maĭ în cunoscinţă de causă, cât de fantastică erà suveranitatea corónei săntuluĭ Stefan asupra Basarabilor în actul din 1247.

Graţiă acestuĭ act, noĭ scim că la 1247 în Ţéra-Românéscă domnïaŭ doĭ voevoḑĭ românĭ deosebiţĭ: unul în Muntenia „Szeneslaus", maĭ corect Semeslav, căcĭ în onomastica slavică acest nume

figuréză tot-d'a-una cu *m;* ïar în Oltenia un alt voevod românesc „Olacorum“, al căruïa nume a fost în trecut fórte problematic: la Fejér *Lirtioy*, la Pray şi la Theiner *Lynioy*, d. Oncïul însă a demonstrat prin analisa paleografică a fac-similuluï că trebuï citit *Lytuon*. Afară de acest Lituon, maï eraŭ încă alţï doï principï Românï, carï totuşï nu purtaŭ titlul de voevodï: Ion şi Fărcaş. Istoriciï noştri, între carï şi d. Oncïul, aŭ scăpat din vedere că tustreï, adecă Ion şi Fărcaş ca şi Lituon, eraŭ de o potrivă kinezï: „cum Kenazatibus Ioannis et Farcasii usque ad fluvium Olth, „excepta terra Kenazatus Lytuon Woiavode.“ Numaï unul din ceï treï kinezï era voevod în Oltenia, după cum şi 'n Muntenia Semeslav era un singur voevod. In actul din 1247 kineziï ceï voevodï ne apar fórte superiorï celor simpli kinezï, pe carï regele Bela în planul seŭ îï tractéză fără reservă, dăruindu'ï óre-cum pe deplin Cavalerilor, pe când kinezilor voevodï în acelaşï plan li se acórdă o neatărnare excepţională: „excepta terra Kenazatus Lytuon Woiavode“ şi „excepta terra Szeneslai Woiavode“. Acéstă mare superioritate din punctul de vedere al regeluï Bela concordéză tot-o-dată şi cu înalta posiţiune, pe care în titulatura unguréscă o avea pe atuncï voevodul, în specie acela din Transilvania, unde de asemenea erà unul singur peste ţéra întrégă. Unguriï, ca şi Româniï, căpĕtaseră prin împrumut dela Slavï aceïaşï nomenclatură oficială: voevod, kinez, jupân saŭ işpan etc., aplicând'o însă într'un mod original, diferit întru cât-va de sorgintea cea slavică. Este de observat în privinţa *voevoduluï* pînă şi contracţiunea cea analógă: *vodă* la Românï şi *vajda* la Ungurï. Sensul dară al cuvîntuluï „woiavoda“ în actul din 1247 nu este supus la nicï un fel de îndoiélă saŭ nedumerire; şi tocmaï de aceea acest text aruncă o viuă lumină asupra celor doue voevodaturï înainte de unificarea Statuluï Ţereï-Românescï.

Mĕ mărginesc acuma numaï cu voevodatul cel din Oltenia, deşi voevodul Semeslav din Muntenia erà şi el din casta Basarabilor, căcï purtà şi el capete negre pe stég, de óră ce domnïà peste aceï „Negri-Românï“ despre carï, abia cu cincï anï înainte, vorbesce Fazel-ullah-Raşid. In Oltenia dară eraŭ maï mulţï kinezï, nu cu înţelesul cel redus saŭ scădut pe care 'l aveaŭ kineziï românï pe aïurï saŭ maï în urmă ca primarï aï satelor şi chiar ca ţeranï liberï, ci cu înţelesul feodal de principï, sensul fundamental în paleoslavica: „кнѧзь, кънѧзь = ἄρχων, princeps; ἡγεμών = dux; μεγιστάνων

εἷς = magnatum unus"; ĭar ca verb: кнѧжити = regnare. Aceştĭ kinezĭ se asémĕnă fórte mult cu kineziĭ românĭ ceĭ din Podolia, aşa numiţiĭ „principĭ Bolohovescĭ" din aceiaşĭ epocă, carĭ se distingeaŭ prin strînsa lor solidaritate şi despre carĭ eŭ am vorbit maĭ sus (§ 23). In Oltenia dintre toţĭ kineziĭ unul singur era voevod, cap recunoscut peste ceĭ-lalţĭ, representant al tuturor Basarabilor de acolo, un Basarabă prin excelinţă, ca Radu Negrul cel din lupta cu Mongoliĭ. Orĭ-care kinez, orĭ-care Basarabă, putea deveni voevod după mórtea saŭ încetarea voevoduluĭ precedinte. Acéstă fundamentală instituţiune oltenéscă, de fapt saŭ cel puţin în principiŭ, după întemeĭarea cea definitivă a Statuluĭ se maĭ păstră încă în Ţéra-Românéscă, apoĭ în Moldova după urmaşiĭ luĭ Petru Muşat, remânênd în crisóve ca o formulă tradiţională sacramentală pînă şi sub Domniĭ ceĭ maĭ autoritarĭ. Ca specimen, ĭată acea formulă dintr'un crisov al teribiluluĭ Ţepeş: „după mórtea dom„nieĭ mele, orĭ pe cine va bine-voi a'l alege Dumneḑeŭ de a fi „Domn Ţereĭ-Românescĭ, *fie din rodul de inimă al domnieĭ mele,* „*fie din rudele domnieĭ mele, fie chiar din pĕcatele nóstre un alt* „*ném* (по смерти господствами кого произволит господъ Богъ бити „господинъ Влашкои земли, или ѡт сердечнаго плода господствами, „или ѡт съродник господствами, или по грѣхом нашим ѡт иноплє„меник)". Un alt specimen, dela Alexandru cel Bun din colecţiunea luĭ Venelin: „ĭar după viéţa mea, pe cine îl va alege „Dumneḑeŭ a fi Domn al ţereĭ nóstre moldovenescĭ, *fie din copiiĭ* „*noştri, fie din némul nostru, ba fie şi alt cine-va* (или оть нашихъ „дѣтеи, или отъ нашего племени, нли бо дрꙋгъ кто)". Dela Mircea cel Mare, dela marele Ştefan, dela alţĭ Domnĭ pînă la 1500, acéstă formulă ne întimpină adesea. O găsim deja în crisovul românesc cel maĭ preţios, anume dela Vladislav Basarabă din 1372, posterior numaĭ cu un secol actuluĭ din 1247, unde acest principe, atât de puternic, nu ḑice de loc că pe tron vor urmà din fiiĭ seĭ saŭ din familia sa, ci se exprimă despre urmaşiĭ seĭ într'un mod dubitativ: „nostris Successoribus, qui in nostro Vajvodatus Dominio erunt Successores", şi pe aceĭ urmaşĭ îĭ pune într'o intimă legătură cu kineziĭ, calificaţĭ lătinesce ca baronĭ: „ac Baronibus supplicamus". O formulă de felul acesta e fără exemplu la Ungurĭ, la Polonĭ, la ceĭ-lalţĭ vecinĭ aĭ Românilor.

La Oltenĭ dară voevodatul era eligibil dintre şi de către kineziĭ din casta Basarabilor. Putea să fie ales d'a-dreptul fiĭul fostuluĭ

voevod; dar acésta trebuïa să se întample rar, şi raritatea casuluï lesne se explică. Un voevod pré tînĕr nu avea destul prestigiŭ şi se presupunea a nu fi în stare de a apĕra intréga ţéră în impregĭurările cele grele. Tocmaï din causa vristeï se alegea immediat maï de preferinţă fratele maï mic, ïar fiĭul reposatuluï remânea să maï crescă şi număĭ une-orï reuşïa în urmă a se alege după mórtea unchĭuluï. La prima vedere, o asemenea sistemă prejudecă în familia voevoḑilor o necontenită vrajbă între fraţï pe de o parte, între unchï şi nepoţï pe de alta; ceea ce astîmpĕra însă acest motiv de duşmăniă erà mulţimea kinezilor, avênd fie-care acelaşï drept de a deveni voevod; ïar prin urmare fraţiĭ, unchiĭ şi nepoţiĭ din acelaşï familiă, ajunsă o-dată la voevodat, aveaŭ interesul comun de a trăi în armoniă uniĭ cu alţiĭ pentru a nu fi înlocuiţï printr'o altă familiă din casta Basarabilor, adecă, după expresiunea formuleï celeï tradiţionale, de a nu „fi ales la Domniă din pĕcatele nóstre un alt ném“. Sistema dară se întemeià pe o raţiune de Stat, bine cumpĕnită din tóte puncturile de vedere.

Putem acuma să ne oprim de aprópe asupra voevoduluï oltenesc celuï din actul dela 1247. Era el óre acelaşï „Basarabă“ dela 1241? acelaşï „Radu Negrul“ dela 1232 din memoria Reşinărenilor? vechĭul luptător contra conteluï Conrad şi contra Mongolilor? Nu e de creḑut. El trebuïà atuncï să fi fost un bărbat de de-mult vestit printre kineziĭ oltenescï, cel puţin de vr'o treïḑecï de anï pe la 1230, născut cam pe la 1200. Póte să se fi născut chïar înainte între aniĭ 1180—1200, astfel că la 1241 va fi fost de vr'o şése-ḑecï de anï. Voevodul însă cel numit „Lytuon“ în diploma din 1247 a regeluï Bela a maï trăit în puterea vristeï pînă pe la 1278, purtând acelaşï nume de Litén (Lytuon, Lythen, Litua), când a murit cu sabia în mână într'o crâncenă bătăliă contra Ungurilor, ceea ce nu se pré potrivesce pentru un octogenar.

Litén-vodă dela 1247 n'a fost dară acelaşï cu voevodul dela 1241, ci numaï urmaş pe tron. Nu era nicï un frate al aceluïa, căcï Litén-vodă avea el-însuşï maï mulţï fraţï maï micï pe la 1278, încât érăşï s'ar încurca cronologia. Decï putea să fi fost un fiĭu saŭ nepot de frate al luï Basarabă dela 1241, póte chiar un Basarabă dintr'o altă familiă „din pĕcatele nóstre un alt ném“. Nu risc d'o cam dată nicï o ipotesă.

Un punct fórte important în actul din 1247 este menţiunea Haţegului, al căruia nume ne întimpină aci pentru prima óră în istoriă, desfigurat în „Harszoc“, dar topograficesce definit într'un mod ne 'ndoios prin vecinătatea sa cu ţéra Lotrului: „ab Olacis „terram Lytira habitantibus, excepta terra Harszoc“. Litén-vodă stăpânia dară pe ambele laturi ale Jiiului dela isvorul seŭ în regiunea Haţegului prin Gorjiŭ (= Jiiul-de-sus) pină la revĕrsarea în Dunăre prin Doljiŭ (=Jiiul-de-jos), întregul curs al acestui fluviŭ, fluviŭ caracterisând în adevĕr pînă mult mai târḑiŭ cuibul Basarabilor, carĭ păstraŭ acolo în specie titlul de kinezĭ. Vom vedé îndată că tocmai Haţegul pare a fi fost causa resboiului, în care a perit la 1278 Litén-vodă, combătênd pretenţiunea Ungurilor de a numi dînşiĭ pe un „comes de Hatzek“ alăturea cu „Banus de Zeurino“. Inainte de 1247 Radu Negrul cel dela 1241 cată să fi stăpânit deja Haţegul, de vreme ce'l lăsă el d'a-dreptul urmaşului seŭ Litén-vodă, căcĭ în scurtul interval dintre 1241—1247 n'a fost nicĭ o cucerire. Este de credut că tot dela Radu Negrul va fi conservat Litén-vodă teritoriul cel trans-carpatin la resărit de Haţeg, adecă acea „Sylva Blacorum“ unde la marginea Făgăraşuluĭ avusese loc la 1241 lupta cu Mongoliĭ. Intr'un cuvînt, Litén-vodă ne apare ca un principe fórte puternic, „princeps potentissimus“ după cum peste un secol numiaŭ Unguriĭ pe Alexandru Basarabă. Prin acésta se explică încuscrirea voevoduluĭ oltenesc cu regele serbesc Stefan Milutin pe la 1274. Să sărim însă peste epizodul încuscririĭ, limpeḑind maĭ întâiu documentele cele ungurescĭ relative la mórtea luĭ Litén-vodă.

În diploma regeluĭ Ladislaŭ Cumanul din 1285, păstrată în original la familia nobilă maghiară Soos din Soovár, ni se spune următórele: „cum nos in etate puerili post obitum karissimi patris „nostri regnare cepissemus, Lython (al. Lythen) Woyuoda una cum „fratribus suis per suam infidelitatem aliquam partem de Regno „nostro ultra alpes existentem pro se occuparat, et prouentus illius „partis nobis pertinentes nullis admonicionibus reddere curabat, se„pedictum Magistrum Georgium contra ipsum misimus, qui cum „summo fidelitatis opere pugnando cum eodem ipsum interfecit, et „fratrem suum nomine Barbath captiuauit et nobis adduxit, super „quo nos non modicam quantitatem pecunie fecimus extorquere, et

„sic per eiusdem Magistri Georgij seruicium tributum nostrum in „eisdem partibus nobis fuit restauratum"; adecă: „pe când apuca-„răm noĭ coróna regală, fiind în vrîsta copilăréscă încă după mórtea „pré-ĭubituluĭ tatăluĭ nostru, atuncĭ Litén-vodă de 'npreună cu frațiĭ „seĭ, călcând credința, cuprinse pe sama sa o porțiune a Regatuluĭ „nostru cea aflătóre peste munțĭ, şi nicĭ într'un chip nu se lăsa a ne „restitui veniturile ce ni se cuveniaŭ de acolo; decĭ asupra luĭ tri-„miserăm pe des-citatul magistru Georgiŭ, care cu o extremă cre-„dință s'a luptat contra aceluĭa şi l'a şi ucis, ĭar pe fratele aceluĭa, „numit Bărbat, l'a robit şi ni l'a adus nouĕ, ceea ce ne-a făcut să „stórcem dela dînsul mulțĭ banĭ, şi astfel, prin serviciul acestuĭ „magistru Georgiŭ, s'a restabilit tributul cel datorit nouĕ în acea „țéră". Insuşĭ magistrul Georgiŭ, într'un act particular din 1288, menționéză acelaşĭ resboiŭ cu Litén-vodă şi captivarea luĭ Bărbat. In ce an însă petrecutu-s'a acel eveniment, atât de însemnat pentru Oltenĭ? Contextul diplomeĭ din 1285 preciséză data în cestiune, arătându-ne că mórtea luĭ Litén-vodă şi robirea frateluĭ seŭ Bărbat s'aŭ întâmplat anume după înfrângerea Bohemilor de către Ungurĭ aliațĭ cu împĕratul Rudolf, prin urmare nu înainte de anul 1278. Acéstă dată o maĭ confirmă Katona printr'o altă diplomă din 1288, relativă cu maĭ multă claritate la acelaşĭ rol al magistruluĭ Georgiŭ în victoria asupra Bohemilor. Incă o dată, catastrofa luĭ Litén-vodă cade pe la finea anuluĭ 1278 saŭ în cursul anuluĭ 1279, maĭ târḑiŭ póte, cu siguranță însă în orĭ-ce cas nu înainte de 1278. Istoriciĭ noştri, dd. Xenopol, Tocilescu, Densuşianu şi alțiĭ, aŭ comis o gravă eróre de a pune mórtea luĭ Litén-vodă îndată după 1272, ceea ce s'a petrecut cu şése anĭ maĭ târḑiŭ. Numaĭ anul 1278 corespunde textuluĭ documental şi se potrivesce atât cu încuscrirea luĭ Liten-vodă cu Stefan Milutin pe la 1274, precum şi cu părăsirea de către acest rege serbesc a fiĭceĭ voevoduluĭ oltenesc după 1278, când dînsa remâne orfană. Litén-vodă móre dară pe la 1278. Regele Ladislaŭ maĭ învederéză în diploma sa că revolta luĭ Litén-vodă isbucnise deja maĭ de de-mult înainte de resboĭu, de vreme ce lupta cea definitivă fusese precedată de refusurĭ repetate din partea voevoduluĭ oltenesc de a satisface pe Ungurĭ: „nullis admonicionibus reddere curabat". Nu voĭu fi departe de adevĕr, dacă voĭu căuta începutul duşmănieĭ pe la aniĭ 1275—1276; şi ĭată cum.

La 1247 Litén-vodă stăpânĭa asupra Olteniеĭ întregĭ, cu Mehe-

dinţul şi cu Haţegul. Nu mult după aceea Ungurii aŭ reuşit din noŭ a pune mâna pe Mehedinţ, re'nfiinţând banatul de Severin, maĭ cu dinadinsul dela 1263 încóce, când aprópe în fie-care an ne întimpină în diplomele regale un „Banus de Zevrino", maĭ adesea un Laurenţiŭ, un Ugrin, un Paul şi un Micud, acesta din urmă străbun al familieĭ Văcărescilor, după cum vom vedé la locul seŭ. Aliaţiĭ obicĭnuiţiĭ aĭ Românilor, Bulgariĭ nu încetaŭ în acest interval de timp de a turbura administraţiunea cea unguréscă din banatul de Severin, ĭar într'un rînd însuşĭ împĕratul Svetislav „terram nostram de Zeurino miserabiliter devastasset", după expresiunea regeluĭ Stefan V, astfel că Maghiariĭ fuseseră atuncĭ siliţĭ de a întreprinde peste Dunăre cincĭ resbóie, „quinque vicibus", după o altă diplomă dela acelaşĭ rege. Se pare însă că Litén-vodă nu se amesteca făţiş în acea luptă, mulţumindu-se cu restul Olteniеĭ. Este probabil că pentru prima óră sub regele Stefan V, un principe fórte neastîmpĕrat şi resboinĭc, voevodul oltenesc începuse a recunósce suzeranitatea cea factică a Ungarieĭ, nu imaginară ca la 1247, plătind corónеĭ sântuluĭ Stefan un tribut óre-care pentru posesiunea cea transilvană, „aliqua pars de Regno nostro" şi „proventus illius partis nobis pertinentes", în specie pentru Haţeg. După mórtea luĭ Stefan V, adecă după anul 1272, urcându-se pe tronul unguresc un copil de ḑece anĭ, Litén-vodă creḑu sosit timpul cel maĭ oportun pentru a se emancipa, cu atât maĭ vîrtos când însuşĭ s'a simţit şi maĭ tare prin alianţa cu Serbia pe la 1274. Olteniĭ ne maĭ plătind tribut pentru Haţeg, pe de o parte Litén-vodă respingea pretenţiunile Ungurilor „nullis admonicionibus", pe de altă parte Ungurii s'aŭ hotărit a pedepsi pe nesupusul vasal, „suam infidelitatem". La 1276, când regele Ladislaŭ era abia de cincĭ-spre-ḑece anĭ, într'o diplomă ne apar între marturĭ: „Ugrino Woievoda Transilvano Comite de Zonuk, „Stephano magistro Dapiferorum Comite de Bors, Micud Bano „de Zeverino, *Petro Magistro agasonum Comite de Hatzek*..."
Intru cât titularul Petru ocupa o funcţiune efectivă la curtea regală: „magister agasonum", comis saŭ cap al grajdurilor, e cu putinţă că demnitatea de comite al Haţeguluĭ eră d'o cam dată numaĭ un „honor"; acest titlu însă în orĭ-ce cas însemnă o ostilitate, o rumpere de legăturĭ cu Litén-vodă. Resboĭul cel fórte îndârjit şi îndelungat contra mareluĭ rege bohem Ottocar nevoise pe Ungurĭ a maĭ amîna vr'o doĭ anĭ lovitura contra Basarabilor. La 1278 Ottocar perind pe câmpul de bătăliă, unul din eroiĭ aceleĭ victorie unguresci, magistrul Georgiŭ, a

fost trimis contra luĭ Litén-vodă. Vitézul voevod oltenesc a murit cu sabia în mână întocmaĭ ca şi vitézul rege bohem. Kinezul Bărbat, unul din fraţiĭ luĭ Litén vodă, a fost prins şi dus rob de'naintea curţiĭ maghiare. Conclusiunea e descrisă într'un mod fórte mercantil în diploma din 1285: Bărbat s'a rescumpĕrat din robiă prin mult bănet: „non modicam quantitatem pecunie fecimus extorquere“, şi Olteniĭ sub noul voevod aŭ fost constrînşĭ a plăti din noŭ Ungurilor tributul cel cuvenit suzeranuluĭ pentru porţiunea cea vasală a teritoriuluĭ: „aliquam partem ultra alpes“, adecă pămîntul cel nu de aĭurĭa decât din Transilvania, anume Haţegul cu certitudine, póte şi „Sylva Blacorum“ cea spre resărit dela Haţeg pînă la Olt, viitorul ducat al Amlaşuluĭ.

Domnia luĭ Litén-vodă se începuse cel puţin de pe la 1246, cel mult de pe la 1242, şi a durat apoĭ maximum pînă pe la 1279, ce-va ca douĕ-ḑecĭ şi patru de anĭ, — intervalul pe care cronicele munteneseĭ îl atribue întemeietoruluĭ Statuluĭ Ţereĭ-Româneseĭ. Intemeetor al acestuĭ Stat el n'a fost; necontestabil însă era un principe fórte remarcabil. Din viéţa luĭ un eveniment important a fost încuscrirea cu regele serbesc Stefan Milutin. Dar înainte de tóte să mĕ opresc o clipă asupra onomasticeĭ.

Litén nu este un nume de botez, nicĭ un nume românesc poporan. Intru cât *Litén* nu figuréză într'o propriă subscriere personală, ci numaĭ din partea altora, este maĭ curând o poreclă, după cum poreclă era Cuman la regele unguresc contimpuran: „Ladislaus Cumanus“. Luĭ Ladislaŭ Unguriĭ îĭ ḑiceaŭ „Cumanul“ din causa legăturilor celor intime ale acestuĭ rege cu Cumaniĭ. Românesce Litĕnul are o accepţiune fórte apropiată, însemnând „păgân“. Etimologia cuvîntuluĭ e interesantă. Din tóte popórele indoeuropee ale Europeĭ, acela care a îmbrăţişat creştinismul maĭ tărḑiŭ şi maĭ cu anevoe decât cele-lalte, aŭ fost Litvaniĭ. În secoliĭ XIII şi XIV eĭ toţĭ eraŭ idolatri. De aci la Românĭ „Liftă spurcată“, „Liftă rea“, „Litén“, aŭ remas ca sinonimĭ cu „păgân“. Tot aşa în limba bohemă medievală, anume în Vocabularius luĭ Rozkochany:

„Barbarus=Lytwenyn;
„Saraceni=Lytwyene“;

ĭar într'un text din 1556 litwa se întrebuinţéză la Bohemĭ cu

sensul de „păgânătate“. Nu urméză că Litén-vodă va fi fost necreştin, dar se vede orĭ şi-cum că erà reŭ creştin, nu era un creştin ortodox, erà aplecat cătră ritul grecesc maĭ puţin decât cătră cel latin, acéstă din urmă explicaţiune confirmându-se maĭ la vale. Alexandri ḑice: „Litfă e sinonim de ném reŭ şi fără credinţă“. Cihac traduce tot aşa Litfa prin: „homme sans foi et honneur“. Pe larg şi fórte bine ne dă d. Şaĭnénu urmatórea exemplificaţiune, pe care mĕ cred dator a o reproduce întrégă:

C. Negruzzi în Sobieski şi Românii (Opere I, 170): „...Craĭul a trimis „rĕspuns călugăruluĭ, care şedea în clopotniţă, să deschidă, orĭ face mănă-„stirea praf şi pulbere.

„— Auḑit'aţĭ acolo *litfa* cea păgână!...“

Litfă însemnéză înainte de tóte nepravoslavnic şi, ca atare, înzestrat cu tóte însuşirile ce caracterisă pe ereticĭ.

In balada Grue Grozovanu (Alexandri, p. 80):

Negrul meŭ să nu mi'l vinḑĭ:
Să nu'l vinḑĭ la Ungurén,
Nicĭ la Turc ţarigrădén;
Să nu'l vinḑĭ nicĭ la *Litén*,
Că *Liténu'*ĭ om viclén!

Generalisându-se cuvîntul *litfă* în sens de om saŭ popor necredincĭos, el fu aplicat, sub formele *litfă* saŭ *liftă*, tuturor celor străinĭ de credinţa pravoslavnică.

In balada Vulcan (Ibid. 138):

Aleĭ! féră veninósă!
Litfă rea, necredincĭósă!
Ce reŭ, spune, ţi-am făcut,
Turcilor de m'aĭ vîndut?

In balada Constantin Brâncovan (Ibid. 212):

Cânĭ turbaţĭ! Turcĭ, *liftă* rea!
De'ţĭ mânca şi carnea mea,
Să sciţĭ c'a murit creştin
Brâncovanul Constantin.

Intr'o doĭnă bucovinénă (Marian II, 164):

Un panţir, *liftă* spurcată,
Ḑi şi nópte mĕ tot cată...

Jipescu, Opincar, p. 25: „Liniştea ne-o tulbură vrăjmaşu dă Ungur, „dă Tătar, dă Poleac, dă Némţ, dă Turc, dĭ Muscal şi câte alte *litfe*, li„ghioĭ spurcate...“

In povestirea Moş Nichifor Coţcarĭul de Créngă (Conv. lit. X, 378): „De aş avé eŭ atâţĭa gonitorĭ în ocol şi d-ta băĭeţĭ, câţĭ cazacĭ, căpcânĭ „şi alte *litfe* spurcate aŭ căḑut moţĭ la Grumăzescĭ din vreme în vreme“.

Alexandri, în pĭesa Creditoriĭ (Teatru, p. 1062): „*Litfa* de zaraf s'aŭ „spăriat de mine ş'aŭ fugit, parcă l'aŭ umflat năbădaĭca...

„— Auḑĭ Iuda? póte că venĭa să'ţĭ céră parale?“

Acelaşĭ, în Cetatea Némţuluĭ, unde e vorbă de Leşĭ (Ibid. 1483): „Şi voĭ cu toţiĭ, bărbaţĭ, femeĭ, copiĭ, pe apĕrare!... Inarmaţi-vĕ cu ce'ţĭ „găsi şi daţĭ de mórte, ca să nu ḑică *litfa*, c'o intrat în ţara nóstră ca în„tr'un sat fără cânĭ“.

Acelaşĭ în poema Dumbrava-Roşiă (Poesiĭ III, 2, 8):

Şi călăraşĭ din fugă prin sate, prin oraşe
Craĭnesc: Sărițĭ cu toţiĭ pe *litfele* trufaşe!
Vitézul Ştefan-vodă vĕ chémă 'n vitejie;
Cine'ĭ mişel să fugă, cine'ĭ Român să vie!

In Dan, căpitan de plaiŭ (Ibidem, p. 97):

Tătariĭ ca zăvoḑiĭ pe dînsul daŭ năvală!
„In lăturĭ, *litfe!*“ strigă la eĭ vitézul Dan,
Punĕndu-se de pază la capul luĭ Ursan.

Aceĭaşĭ consideraţiune religiósă a făcut ca vorba *letin* (=*latinus*) să capete în limba română accepţiunea pejorativă de eretic...

Pentru vitézul voevod oltenesc dintre aniĭ 1246—1279 numele Litén, „Lythen Wayuoda“, ĭar într'un document chĭar Litfa, „Lytua Wayuoda“, nu era alt-ceva decât o poreclă cu sensul de „păgân“, şi maĭ în specie cu acela de „eretic“ saŭ „papistaş“. I se ḑicea „Litén-vodă“, întocmaĭ după cum maĭ târḑiŭ fiĭul şi nepotul luĭ Mircea cel Mare, ambiĭ Vladislavĭ, eraŭ porocliţĭ de cătră alţiĭ ca „Dracu-vodă“ şi „Ţepeş-vodă“. Neortodoxia, maĭ propriŭ catolicismul luĭ Litén-vodă este în legătură cu energica propagandă papală în Oltenia tocmaĭ din acea epocă. Într'o bulă din 1238, înainte de urcarea pe tron a luĭ Litén-vodă, pe când el erà încă un simplu kinez, papa Gregoriŭ IX ne spune că în ţéra Severinuluĭ s'a îmmulţit atât de tare numĕrul catolicilor, încât erà lipsă de un Episcop deosebit. Episcop nu s'a înfiinţat, dar misionarĭ trebuĭa să fi fost destuĭ. Pentru Litén-vodă papismul póte să nu fi fost decât o dibăciă politică; orĭ-cum însă, acéstă şovăire reli-

giósă, acéstă „lepĕdare de lege", se vede a'ĭ fi atras porecla de Litén. Se nasce dară întrebarea: care să'ĭ fi fost luĭ Litén-vodă numele de botez? Sper că o voĭu nemeri maĭ jos.

Cantemir descoperise cel întâĭu că pe la 1274 regele serbesc Stefan Milutin ţinea în căsătoriă pe fiĭca unuĭ Domn din Ţéra-Românéscă; o descoperise, întemeiându'şĭ acéstă aserţiune pe texturile combinate din ceĭ doĭ Bizantinĭ: Nicefor Gregoras, născut pe la finea secoluluĭ XIII, şi George Pachymeres, născut în prima jumătate a aceluĭaşĭ secol, amîndoĭ contimpuranĭ cu evenimentele. Cestiunea despre acel „ἄρχων τῆς Βλαχίας" eŭ am discutat'o deja maĭ sus în §§-iĭ 4—7 şi 13. Aci voĭu începe prin a confruntà cele douĕ pasage, cel din Gregoras şi cel din Pachymeres, relative la fiĭca aceluĭ Domn, carĭ concordéză perfect:

ea fusese prima din cele treĭ neveste ale regeluĭ serbesc şi singura legitimă, de care fără divorţ s'a despărţit după câţĭ-va anĭ, trimiţĕnd'o înapoĭ în Romània, ĭar cu cele-lalte douĕ succesive a fost necununat şi s'a putut cununà apoĭ numaĭ cu o a patra la 1299, când el-însuşĭ ajunse la vrîsta de 45 anĭ şi când s'a întâmplat a muri nevésta sa cea de'ntâĭu, adecă Romànca, desfăcĕndu-se astfel de prima însoţire bisericéscă;

când se căsătorise cu fiĭca Domnuluĭ Romànesc, fiind cea de 'ntâĭu căsătoriă din cele treĭ legate şi deslegate pînă la 1299, Milutin trebuĭa să fi fost atuncĭ plus-minus de 20 de anĭ, ĭar prin urmare, de vreme ce la 1299 el era de 45 de anĭ, scoţĕndu-se 25, prima căsătoriă avusese loc pe la 1274;

căsnicia cu fiĭca Domnuluĭ Romànesc durând treĭ-patru anĭ, „χρόνους τινὰς συνοικήσας", maĭ mult de doĭ şi maĭ puţin de cincĭ, despărţirea cată să fi avut loc pe la 1277—1278, în timpul resboĭuluĭ luĭ Litén-vodă cu Unguriĭ, saŭ — maĭ bine — după mórtea acestuĭ principe;

fiĭca Domnuluĭ Romànesc căsătorindu-se pe la 1274, ea trebuĭà să fi fost atuncĭ de vr'o 16 anĭ, bărbatul fiind de vr'o 20, şi decĭ murind ea în 1299 la vrista de peste patru-ḑecĭ anĭ, s'a fost născut pe la 1258;

în fine, domnind Litén-vodă în Oltenia dela 1246 minimum pînă la 1279 maximum, prima nevéstă a luĭ Stefan Milutin erà şi nu putea să fie alt cine-va decât fiĭca luĭ Litén-vodă.

Căpĕtând acéstă traînică temeliă istorică, să trecem acum la poesia epică a Serbilor, pînă la un punct şi a Bulgarilor tot-o-dată, de unde vom ajunge apoî la Litén-vodă într'o baladă poporană românéscă.

După mórtea regeluî serbesc Stefan Uroş la 1272 urmă fiîul seŭ Stefan Dragutin, certându-se apoî mereŭ cu fratele seŭ maî mic Stefan Milutin, căruîa peste puţin la 1275 a fost adus a'î lăsa tronul. La aniî intermediarî 1273—1274 se rapórtă o baladă poporană despre ambiî fraţî Dragutin şi Milutin, îar prin urmare tocmaî la epoca însoţiriî luî Milutin cu fiîca luî Litén-vodă. Acéstă baladă, care ne întimpină în colecţiunea luî Karadžić sub titlul: „Milan-beîu şi Dragutin-beîu", se începe prin:

Два се брата врло миловала...
(Ceî doî fraţî mult se îubîaŭ unul pe altul).

Milutin vrea să se 'nsóre. Dragutin îl sfătuesce de a nu'şî lua nevéstă, căcî prevede prin acésta o desbinare între fraţî. Milutin însă nu ascultă şi se 'nsóră, îar prima faptă a neveste este că'l îndémnă să omóre pe Dragutin. Aşa se face; dar Milutin nu zăbăvesce de a se căi, şi atuncî îşî omóră şi pe nevésta. După istoriă nu s'aŭ întâmplat cele douĕ omorurî, ci numaî o duplă separaţiune: Milutin a gonit pe nevésta şi a resturnat pe Dragutin. Fondul istoric este necontestabil. E totuşî maî preţiósă o altă baladă din aceiaşî colecţiune a luî Karadžić sub titlul: „Insurătórea luî Duşan", — un titlu necorect, în locul căruîa ar fi trebuit să fie: „Insurătórea luî Stefan".

Toţî primiî regî aî Serbieî din dinastia luî Nemanîa purtaseră uniî după alţiî acelaşî nume de Stefan aprópe in curs de doî secolî: Stefan Nemanîa, Stefan Intâîu-încununatul, Stefan-Radoslav, Stefan-Vladislav, Stefan Uroş, Stefan Dragutin, Stefan Milutin, Stefan dela Decîan, Stefan Duşan. Daničić ne arată că Stefan devenise atuncî la Serbî un adevĕrat nume dinastic, astfel că regiî la încoronare şi'l adăugaŭ la cel de botez, saŭ chîar îl purtaŭ singur părăsind pe cel de maî 'nainte. Toţî se făceaŭ Stefanî. Din causa acesteî omonimităţî nu e de mirare, dacă tradiţiunea serbă confundă pe ceî mulţî „Stefanî" şi dacă, maî cu samă, memoria poporană atribue faptele anterióre

celuĭ maĭ noŭ şi maĭ celebru dintre dînşiĭ, anume luĭ Stefan Duşan, supranumit „cel tare“. Confusiunea, repet încă o dată, n'ar fi de mirare; adevĕrul însă este că balada cea publicată de Karadžić nu pré-confundă, căcĭ nu menţionéză de loc pe Duşan, ci pe împĕratul Stefan, „цар Стјепане“, ceea ce se aplică de o potrivă bine la Stefan Milutin, deşi el însuşĭ nu'şĭ dedea titlul de împĕrat, ci numaĭ de rege: краль. In poesia epică serbă titlul „împĕrat“ se dă şi tatăluĭ luĭ Duşan, ĭarăşĭ numaĭ rege; ba chĭar însuşĭ Duşan fusese numaĭ rege în prima parte a domnieĭ sale. In orĭ-ce cas, balada în cestiune nu întrebuinţéză nicĭ numele „Duşan“, nicĭ supranumele de „cel tare“. Incă o dată, aci este în joc însurătórea luĭ Milutin cu fiĭca luĭ Litén-vodă. Impĕratul Stefan — ḑice balada — a trimis pe peţitorĭ să'ĭ aducă mirésa de departe din oraşul păpistăşesc cel numit Ledĭan:

„У Ледјану граду Латинскоме...“

Las maĭ întâĭu la o parte tóte cele-lalte particularităţĭ, mărginindu-mĕ d'o cam dată cu termenul Ledĭan în acea baladă. Îmĭ înlesnesce acéstă sarcină eminentul filolog serbesc Stoian Novaković, desbătênd pe larg opiniunile emise în trecut şi ajungênd el-însuşĭ la conclusiunea că — după el — deslegarea enigmeĭ trebuĭ căutată: „din popórele cele locuind la nord de Serbia numaĭ dóră la „Ungurĭ şi la Polonĭ (bleiben unter den nördlich von Serbien gelege„nen Völkerschaften nur noch die Magyaren und Polen übrig)“; şi anume ungouresce lengyel însemnéză Polon, şi aşa dară balada ne spune că împĕratul Stefan va fi trimis peţitorĭ în Polonia. Fiind însă că nicĭ unul din regiĭ Serbieĭ nu avusese o nevéstă din Polonia, d. Novaković crede că acea baladă cuprinde în sine o interpolaţiune de pe la începutul seculuĭ XVII, când poetul dalmat Gundulić deşteptase la Slaviĭ meridionalĭ o mare simpatiă pentru Polonĭ: „kein Zeitpunkt geeigneter war als der Anfang des XVII. „Jahrh., in welchen die Sympathien der Südslaven für die Polen der „Muse Gundulić's so herrliche Töne entlocken“. Să observâm că, aprópe immediat după publicarea monografieĭ sale, d. Novaković a dat peste o variantă a aceleĭaşĭ balade, scrisă tocmaĭ în secolul XVII intr'o colecţiune manuscriptă de vechĭ cântece serbe poporane, unde se începe:

Kad se Ženi car srbski Stiepan
Iz Legjena od kralja djevojka...,

şi decĭ o baladă *vechc* în secolul XVII nu putea să fie *nouă* în acelaşĭ secol, de unde resultă că Ledĭan este un termen mult maĭ de maĭ 'nainte. Sciind că Româniĭ, afară de Ungurĭ şi de Polonĭ, figuréză şi eĭ „din popórele cele locuind la nord de Serbia“, fără comparaţiune maĭ aprópe decât Poloniĭ, d. Novaković, de sigur, ar fi descoperit cel întâĭu adevĕrata genesă a baladeĭ celeĭ serbe, dacă ar fi aflat cuvîntul românesc Litén, şi maĭ cu deosebire dacă ar fi cunoscut o baladă românéscă identică cu acelaşĭ Litén.

Iată acuma subiectul după redacţiunea cea serbă. Impĕratul Stefan vrea să'şĭ ĭea de nevĕstă din străinatate pe fiĭca regeluĭ celuĭ catolic din Ledĭan. Regele din Ledĭan primesce încuscrirea, dar impune nesce marĭ dificultăţĭ pe carĭ împĕratul Stefan el-însuşĭ saŭ trimisul seŭ să le pótă birui, cea de'ntâĭu condiţiune fiind de a sări peste treĭ caĭ saŭ de a sări călare peste porţĭ, ĭar cea din urmă de a recunósce pe Domniţa dintre maĭ multe fete de o potrivă tóte la chip şi la vrîstă. Acesta este fondul, care întocmaĭ aşa ne întimpină în balada românéscă intitulată „Bogdan“, publicată de Alexandri în douĕ variante. După una mirele este fiĭul luĭ

Ştefan-vodă cel vestit
Domnul cel nebiruit...;

după cea-laltă este fiĭul luĭ

Lăpuşnénul cel cumplit,
Stă pe scaun poleit...;

dar în ambele variante tatăl feteĭ este acelaşĭ

...Litén bogat
Şi de lege lepĕdat...

Urméză textual:

Nuntaşiĭ încăleca,
Cu Bogdan vesel pleca;
Eĭ pleca pe la Sân-Petru
Ş'ajungea pe la Sân-Metru
La Liténul cel bogat
Şi de lege lepĕdat.
Ĭar Liténul de'ĭ vedea,
Pórta curţiĭ închidea,
Cu lanţugurĭ o lega
Şi din gură aşa striga:
„Care este mirele,
Mirele, ginerele,

Sară el zidurile
Să deschidă porţile!"
Cât Bogdan îl audia,
Desîrg mi se răpedia,
Calul îşi înfierbînta
Ş'un răped voinic îi da:
Calul rîndunel sbura
Şi in curte că era!
Iar în curte cum săria,
Bogdan timpul nu perdea,
Pórta curţii deschidea,
Şi nuntaşii toţi întra.
Liténul că se mira
Şi mustéţa 'şi resucia
Şi din gură iar dicea:
„Care este mirele,
Mirele, ginerele,
Sară el téncurile
Să-şi iea postavurile".
Cât Bogdan îl audia,
Calul iar îşi răpedia,
Peste téncuri el sbura,
Apoi le desfăşura,
Şi le da pe la nuntaşi
Cari în lupte sînt fruntaşi.
Cum era şi nuntaşul
Aşa-i da şi postavul:
De era el năltişor,
Ii da postav roşior
Să fie strălucitor;
De era el medior,
Ii da postav gălbior
Ca să-l prindă binişor;
De era el mititel,
Ii da postav albăstrel,
Ca să se mândréscă 'n el!
Liténul se bucura,
El în casă că intra,
Lui Bogdan că'i arăta
Trei copile tot de-un stat,
Tot de-un chip asemĕnat,
Albe gingaşe tustrele
Ca trei flori de viorele.
Domnul tinĕr le privia
Cu ochi dulci care steclia,
Iar Liténul mi-i dicea:
„Care este mirele,
Mirele, ginerele,
Cunóscă'şi el mirésa,
Cunună-se cu dînsa!"
Bogdan mintea nu-şi perdea,
Inel din deget scotea,
Pe covor il arunca
Şi din gură cuvînta:

„Care 'mĭ este mirésa
Să mĕ iubesc cu dînsa,
Culégă-mĭ ea inelul,
Inelul cu degetul,
Căcĭ am sabiă 'nsetată
Ce doresce cap de fată".
Din treĭ douĕ nicĭ mişca
Ĭar mirésă se pleca,
Pe covor îngenuchĭa,
Ca o flóre se 'ndoĭa,
Şi inelul culegea
Şi'n degeţel şi'l punea.
Ochiĭ mireluĭ steclĭa,
Inima-ĭ se 'nveselĭa,
El mirésa 'şĭ ridica,
Pe ochĭ dulce-o săruta
Şi pe braţe mi-o purta
Şi 'n rădvan că o punea,
Şi spre ţéră purcedea.
După el încă venĭa
Car mare cu druscele
Grădina cu florile,
Şi o sută de nuntaşĭ
Toţĭ aleşĭ din tăbăraşĭ.
Eĭ pleca pe la Sân-Metru
Ş'ajungea pe la Sân-Petru,
Şi pe loc cât ajungea
Mândră nuntă că făcea,
Vestile că se ducea
La veciniĭ şi'n depărtărĭ
Peste nouĕ ţĕrĭ şi mărĭ!

E fórte surprinḑĕtor că neminea dintre filologiĭ slavĭ n'a vĕḑut încă absoluta identitate de fond între redacţiunea serbă şi cea românéscă. Acelaşĭ fond a fost însă urmărit deja în nesce variante ale redacţiuniĭ bulgare. Maĭ întâĭu, balada bulgară poporană cea intitulată „Vâlko" în colecţiunea luĭ Bezsonow, unde eroul peţesce pe o fată de împĕrat de o altă religiune, adecă „de lege lepĕdat", şi se supune la condiţiunile cele finale, dar despre Ledĭan nu se vorbesce acolo. Acest oraş ne reapare într'o altă baladă bulgară, de asemenea necunoscută d-luĭ Novaković, anume intitulată: „Regele Smeletin şi împĕratul Constantin", unde ni se spune că împĕratul Constantin işĭ caută pentru fiĭul seŭ „Zmeul" (Огнениn) o mirésă fiĭcă a regeluĭ Smeletin din oraşul Ledĭan.

Dintre Românĭ, este nu maĭ puţin fórte surprinḑĕtor că acea absolută identitate de fond a scăpat din vederea d-luĭ G. Dem. Teodorescu în excelenta sa ediţiune a poesiilor nóstre poporane,

unde în genere îĭ place a cita paralelurile serbe şi unde a grupat maĭ multe variante românescĭ afară de cele două din Alexandri, şi anume:

1⁰. Varianta bănăţenéscă „Coconul Răducan şi Iancu Sibinénul“ în colecţiunea d-luĭ Marienescu, cea maĭ slabă din tóte;

2⁰. Varianta dobrogénă „Sava Letinul“, reprodusă în călĕtoria d-luĭ Teodor Burada;

3⁰—4⁰. Două variante muntenescĭ, culese de însuşĭ d. Teodorescu: „Nunul mare“ şi „Nunta luĭ Iancu-vodă“.

In variantele NN. 2—4 Lit é n u l se preface în sinonimul L e t i n:

Pe féta L e t i n u l u ĭ
Pe féta hainuluĭ,
Săvaĭ L e t i n u l bogat
Şi de lege lepĕdat...

saŭ:

Săvaĭ L e t i n u l bogat,
Săvaĭ cânele spurcat
Şi de lege lepĕdat
Şi'n cruce nebotezat...

In varianta bănăţenéscă: „colo 'n ţéra l i t ă n é s c ă“.

Pe poporanul L e t i n d. Teodorescu îl explică fórte corect prin „un unit, un ortodox trecut la catolicism“, ceea ce însemnéză şi L i t é n. Acelaşĭ sens şi tot-o-dată o mare asemĕnare fonetică între L e t i n şi L i t é n aŭ făcut că în variantele românescĭ aceste cuvinte, deşi etimologicesce diferite, totuşĭ figuréză într'un mod indiferent, când unul, când cela-lalt, nicăirĭ amîndouĕ la un loc. In redacţiunea sud-slavică e alt ce-va. Neexistând serbesce şi bulgăresce o sinonimitate între L i t é n şi L e t i n, ambiĭ termenĭ acolo nu se identifică, dar se amplifică unul prin altul: „Ledĭan-grad Latinski“, literalmente: „oraşul lătinesc al luĭ Litén“. Este resultatul contactuluĭ viŭ între nuntaşiĭ Românĭ şi între nuntaşiĭ Slavĭ la 1274 faţă cu persóna luĭ L i t é n - v o d ă, despre care Româniĭ aŭ lămurit Serbilor catolicismul voevoduluĭ oltenesc, şi atuncĭ Serbiĭ aŭ căpĕtat două noţiunĭ: L i t é n şi L e t i n, pe când la Românĭ sinonimiĭ L i t é n şi L e t i n formaŭ o singură noţiune. Nicĭ Româniĭ n'aŭ imitat o baladă serbă gata, nicĭ Serbiĭ n'aŭ imitat pe cea gata românéscă, ci unul şi acelaşĭ eveniment a fost vĕḑut şi apoĭ cântat de Românĭ şi de Serbĭ în deosebĭ, represintând unul şi acelaşĭ

fond pe două căi neatîrnate, de'ntâiu chiar în secolul XIII, în urmă cu modificări ulteriore.

Varianturile cele grupate de d. Teodorescu ne permit a clasifica, sub raportul fondului celui primitiv, pe de o parte puncturile cele esenţiale, iar pe de alta pe cele înlăturabile.

Puncturi esenţiale din secolul XIII:

a) După tóte variantele mirele nu traesce în acelaşi ţéră cu socrul, ducênd pe mirésa într'o regiune depărtată:

'Eĭ pleca pe la Sân-Metru
Ş'ajungea pe la Sân-Petru,

adecă o distanţă dela Iuniŭ pină la Octobre.

b) După tóte variantele socrul este un papistaş, Litén saŭ Letin, şi tot-o-dată fórte avut.

c) După tóte variantele mirele saŭ nuntaşul cel de căpetenia este un mare călăreţ, isbutind a învinge orĭ-ce greutate:

Bine vorba nu sfîrşia,
Bidiviu 'şĭ repeḑia...

d) In fine, după tóte variantele mirele saŭ nuntaşul cel de căpetenia recunósce pe mirésa dintre maĭ multe fete.

Puncturĭ înlăturabile posteriore secoluluĭ XIII:

a) Numele gineruluĭ: Bogdan, cuconul Răducan, Bădislav...

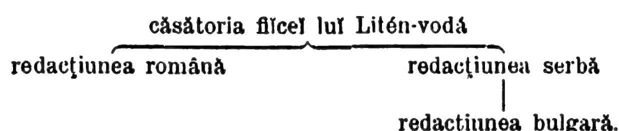
b) Numele nunuluĭ: Mihnea-vodă la uniĭ, Iancu-vodă la alţiĭ, pe aiuria Iancu-vodă e mirele, în unele variante mirele luptându-se el-însuşĭ, în altele luptându-se numaĭ nunul, pe când mirele

. . . . amuţia
Şi din umerĭ că'nălţa,
Inălţa umerele
Ca şoĭmul aripele
Când îl bat paserile
Tóte 'n tóte părţile;
Iar naşu-seu de'l vedea,
El din gură ce'ĭ ḑicea...

c) In unele variante se menţionéză tatăl saŭ muma gineruluĭ: Ştefan-vodă, Lăpuşnénul, cocóna Zinca...

Numaĭ cele patru puncturĭ esenţiale se găsesc de asemenea în redacţiunea serbă; aprópe tot aşa şi la Bulgarĭ.

Printr'o comparaţiune fundamentală nu e greŭ de a constata două prototipurĭ, independente unul de altul, dar întemeiate ambele de o potrivă pe aceĭaşĭ întâmplare epică saŭ poetisată: un prototip românesc cu tatăl feteĭ catolic numit Litén, şi un prototip serbo-bulgar cu tatăl feteĭ de rege din oraşul catolic numit Litén; ĭar maĭ departe în prototipul serbo-bulgar se maĭ póte deosebi originalul serbesc cel cu numele „Stefan" şi imitaţiunea bulgară cea cu introducerea altor personage. În scurt:

Să maĭ adaog că în redacţiunea română subiectul e fórte simplu, lipsind cu desăvîrşire menţiunea diferiţilor peţitorĭ, carĭ figuréză la Serbĭ şi la Bulgarĭ, complicând peripeţiile acţiuniĭ. Inlăturându-se redacţiunea cea bulgăréscă, de vreme ce ea este învederat secundară, să alăturăm acuma numaĭ cele-lalte două redacţiunĭ, cea românéscă şi cea serbéscă.

Fiind în joc încuscrirea unuĭ principe serbesc cu un principe românesc pe pămîntul românesc, nu pe cel serbesc, urméză dela sine că elementul românesc din causa localităţiĭ trebuĭ să cântăréscă mult chĭar în redacţiunea cea serbéscă, pe când érăşĭ din causa localităţiĭ elementul străin în redacţiunea românéscă póte să se întunece. In adevĕr, în balada românéscă nu se zăresce nemica special serbesc. In balada cea serbéscă, din contra, ne isbesc din capul loculuĭ patru saŭ cincĭ particularităţĭ curat românescĭ:

1⁰. Ledĭan-grad = oraşul luĭ Litén;
2⁰. Din partea mireseĭ un eroŭ numit Balacĭko, deminutiv din Bălacĭu, nume eminamente românesc;
3⁰. Intercalarea voevoduluĭ românesc Radul;
4⁰. Jocurĭ nupţiale equestre, proprie Românilor;
5⁰. Recunóscerea mireseĭ.

Primele două puncturĭ, fórte interesante, le voĭu desbate aparte în urmatórele paragrafurĭ, studiând de astă dată numaĭ celelalte treĭ puncturĭ.

Unul din obiceiele cele maĭ vechĭ la Românĭ înainte de nuntă erà o întrecere de caĭ: „equorum certamen et praemium“, pe care'l descrie Cantemir. La Serbĭ, acéstă datină nu există, deşi Slaviĭ, ca şi diferite alte popóre moderne şi antice, cunosc vre-un fel de luptă simbolică pentru obţinerea nevesteĭ, nu însă anume alergarea cailor. Acest obiceĭu curat romănesc trebuĭà să fi fost de o splendóre deosebită la restrăbunele nunţĭ domnescĭ, astfel că Litén-vodă, a căruĭa bogăţiă o înregistréză pînă şi diploma regeluĭ Ladislaŭ Cumanul la 1285, ca şi balada cea românéscă despre „Liténul cel bogat“, cată să fi uĭmit pe Serbĭ prin acele jocurĭ equestre. Intre altele, representantul mireluĭ a sărit călare peste treĭ caĭ înşeuaţĭ, pe fie-care şea fiind înfiptă câte o sabiă cu vîrful în sus:

Ето, царе, под Лед,аном градом
На ливаде три коња витеза,
Под седлима и под ратовима,
И на њима три пламена мача,
Врхови им небу окренути;
Да прескочиш три коња витеза:
Ако ли их прескочити не тјиш,
Не тјеш изитј', не извест' дјевојке...

Un alt obiceĭu de nuntă străvechĭu la Românĭ este recunóscerea mireseĭ de către peţitoriĭ mireluĭ. Părinţiĭ prelungesc în tot felul ascunderea feteĭ prin diferite travestirĭ. E maĭ ales caracteristic aci desnodămîntul că peţitoriĭ nu pot dobândi pe mirésa pînă ce nu recurg la ameninţărĭ şi la arme: „tandem ubi vim et arma minitantur proci, parentes filiam educunt“, ḑice Cantemir. In balada serbéscă luptătorul Miloş scóte sabia:

Тад извади мача зеленога,
Па говори трима дјевојкама...;

în balada românéscă:

Care 'mĭ este mirésa
Să mĕ iubesc cu dînsa,
Culégă 'mĭ ea inelul,
Inelul cu degetul,
Căcĭ am sabie 'nsetată
Ce doresce cap de fată...;

saŭ în una din cele doue variante muntenescĭ:

Bine vorba nu sfirşia,
Spata din técă trăgea,
In mână că şi-o lua,
Către fete se ducea. . .

În vechea nuntă românéscă, chiar după ce peţitorii biruesc tóte greutăţile şi reuşesc a recunósce pe mirésa, îi maĭ aştéptă acum o nouă luptă, un adevĕrat simulacru de resboiu, cel maĭ specific românesc: rudele miresei pregătesc peţitorilor o cursă, îi prind în drum, îi légă cot la cot şi 'i aduc robi sub pază. Iată textul din Cantemir: „Die dominica ad accersendam sponsam, om„nes sponsi consanguinei et affines congregantur, legatosque prae„mittunt, sponsi adventum nunciaturos. His insidias in via struunt „ad sponsam convocati, eosque, antequam ad illius aedes pervene„rint, intercipere student, ut caveant, legati celerrimis uti solent „equis. Si autem capti fuerint, inter inferioris conditionis homines „stricte et inclementer ligantur, inversiquo equo imponuntur, inter „nobiliores autem a sponsae patronis septi quasi sub custodia ad „illius usque domum ducuntur. Eo cum pervenerint, interrogati, „quid sibi vellent, respondent, se missos esse ad bellum indicen„dum, militem autem expugnandae arci sufficientem statim ad„futurum. . .“

Prin acest resboiu, „bellum indicendum“, se încheiă balada serbéscă. Serbiĭ, ceĭ treĭ-sute de peţitorĭ, ieaŭ mirésa şi plécă, ducênd'o la mirele. Atuncĭ tatăl feteĭ, adecă Litén-vodă, trămite după dînşiĭ pe furiş şése-sute de Letinĭ, шест стотин' Латинских катана, ca să atace pe Serbĭ şi să răpéscă pe mirésa:

Отидоше кит̓ени сватови,
Одведоше лијепу дјевојку,
Оста Милош у гори зеленој
И са њиме три стотине друга.
Кад одоше свати из Ледјана,
Кралј дозива Балачка војводу:
О Балачко, моја вјерна слуго!
Можещ ли се у се поуздати,
Да раштјеращ цареве сватове
И да отмеш Роксанду дјевојку?

Urméză drept final un teribil duel între Serbul Miloş şi Românul Bălaciu.

Intr'o variantă muntenéscă a redacţiuniĭ românescĭ, nu tatăl feteĭ pândesce pe peţitorĭ, ci nunul mireluĭ isbutesce a prinde în cursă pe rudele mireseĭ, îĭ îmbétă şi:

Dacă'í, mâre, îmbĕtă,
Căluşeiĭ le prindea,
Cóme-códe le tăià,
Gurile le proţăplă,
Urechile ciumpăvla,
Pe Letinĭ apoĭ luà,
Cu zarpale mi'ĭ gătià,
Sus pe caĭ mi'ĭ aşedà,
Spate'n spate mi'í punea. . .

„punea spate'n spate pe caĭ", „inversi equo" după expresiunea luĭ Cantemir. Pe când însă în balada serbéscă conclusiunea e fórte seriósă, ba chĭar sângerósă, căcĭ pentru Serbĭ nu erà un simplu obiceĭu cunoscut de nuntă ca la Romànĭ, balada românéscă din contra se termină printr'o glumă:

Când Letinul şi'ĭ vedea,
Din guriţă cuvinta:
Cine-o maĭ face ca mine,
Ca mine să paţe'n lume;
Cin' s'o pune c'un nun mare
La luptă de remăşélă,
Face o mare greşélă.
Eŭ am făcut'o cu vîrf,
El cu vîrf şi îndesat,
Maĭ pe jos de m'a lăsat. . .

Este învederat că balada serbéscă descrie o nuntă curat românéscă:

In palatele domnescĭ
Unde nunta se făcea
Cum e Domnilor legea,
Şi legea şi datina. . .

Afară de aceste obiceiurĭ nupţiale românescĭ, cu totul ne-slavice, cel puţin străine Slavilor trans-danubianĭ, balada serbéscă maĭ cuprinde apoĭ o indicaţiune directă la România. Miloş, principalul luptător în balada serbéscă, travestit în haĭne bulgărescĭ, însoţesce pe peţitorĭ. Nerecunoscêndu'l, aceştiĭa nu pot a nu se mira de tovărăşia luĭ, şi cată să'l întrebe: de unde vine şi cu ce rost călătoresce cu dînşiĭ la oraşul luĭ Litén? Miloş, pe care'l învĕţaseră maĭ de'nainte fraţiĭ seĭ, respunde că este din România „din ţéra Negrilor-Românĭ", unde servise „Domnuluĭ Radu-vodă":

Кад, Милошу, достигнеш сватове,
Питатје те, тко си и откуд си;
Ти се кажи земље Каравлашке:
Служио сам бега Радул-бега...

Un asemenea respuns n'ar avé nicĭ un sens, dacă drumul ducea pe peţitorĭ din Serbia la Polonia saŭ pe aĭurĭ departe de Bulgaria. Intru cât însă mirésa era Romăncă, fiĭca unuĭ voevod oltenesc pururé aliat cu Bulgariĭ, respunsul este tot ce e maĭ potrivit. In acéstă baladă numele „Radu-vodă din ţéra Negrilor Românĭ“, un Domn românesc Radu-Negrul, póte să fie o intercalaţiune posterióră, fie din secolul XIV, fie maĭ târḑiŭ din secolul XV, relativ la alţĭ Basarabĭ cu numele Radu; e cu putinţă totuşĭ nu maĭ puţin ca să fie chiar din epoca evenimentuluĭ, de óră-ce tocmaĭ aşa se numĭa predecesorul luĭ Litén-vodă: Radu-Negrul cel dela 1232 al Reşinărenilor.

In sfirşit, balada serbéscă ne destăinuesce numele de botez al luĭ Litén-vodă, pe care nu ni'l spune balada românéscă, mulţumindu-se cu supranumele cel poporan Liténul, după cum se mulţumesce ea şi cu „Lăpuşnénul“ fără „Alexandru“. Strămutând supranumele Litén „papistaş“ asupra oraşuluĭ, balada serbéscă ne arată că principele se chiămà din botez Mihail:

У Ледјану граду Латинскоме
У Латинског кралја Мијаила...

(În Ledian, oraşul cel catolic, la regele catolic Mihail).

Acest nume Mihail se repetă mereŭ in baladă:

...Моме тасту, кралју Мијаилу...
...Пријателју Мијаило кралју...
...Тада рече Мијаило кралју...
...Што говори кралју Мијаило...
...Добро збори кралју Мијаило...

Intr'o variantă bulgară Litén-vodă pórtă numele Smeletin, „Смелетин“, care ar puté să fie o fusiune etimologico-poporană din ambele numĭ: Miu-Letin:

Да ми поидиш во Легьена града,
Таму има крала Смелетина...

Un nume personal *Smeletin* nu se află în onomastica bulgară, nicĭ în calendarul slavic în genere. Dacă nu e o transformaţiune din Miu-Letin, atuncĭ Bulgariĭ n'aŭ făcut alt ce-va decât a aplica socruluĭ numele gineruluĭ Milutin, ceea ce mi se pare a fi maĭ

probabil: *Smeletin* = *Smilutin*. In ambele casurĭ iniţialul *S* este protetic, adăogându-se pentru ca numele cel neobicĭnuit să se apropie de termenul bulgăresc **смил**: un fel de flóre de câmp. Să ne maĭ aducem a-minte că un împĕrat bulgăresc se chiămà S m i l e ţ, tocmaĭ contimpuran cu Litén şi cu Milutin.

M i h a i l, ca nume de botez al luĭ Litén-vodă, respândesce o lumină cu totul neaşteptată asupra uneĭ probleme nedescurcate pină acum din cronica muntenéscă: Mihail Basarabă urmând pe tron după Radu-Negrul.

§ 30. Nedeĭa-cetate şi Vermeghia.

Bibliografia: Originile Craĭoveĭ p. 52 sqq. — Românii Bănăţenĭ p. 26 sq. — Archiva istorică III p. 155 sq. — *Fotino*, Ἱστορία t. II p. 8, t. III p. 299; cfr. Bauer, Mémoires p. 206. — Гласник друштва србске словесности t. V p. 66 sq., t. XXI p. 245. — *Mauro Orbini*, Il regno degli Slavi, Pesaro 1601 in-f. p. 251, 255. — *Miklosich*, Monumenta Serbica, Viennae 1858 in-8 p. 54 sqq. — *Weselofsky*, Разысканія въ области духовныхъ стиховъ, in Записки Академіи наукъ No. 3 (Peterb. 1880) p. 90. — Idem, Христіанская легенда, in Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія t. CLXXXIX (1877) p. 130. — *G. D. Teodorescu*, Poesiĭ populare române, Bucuresci 1885 in-8 p. 653–58, cfr. p. 639 nota. — *Ispirescu*, Fiĭul vînătoruluĭ, în Col. l. Traian 1876 p. 86–7. — *Marienescu*, Balade, Viena 1867 in-16 t. II p. 68—74. — *T. Burada*, O călătoriă în Dobrogia, Iaşĭ 1880 in-16 p. 211—217. — *(M. Drăghicescu)*, Dunărea dela Orşova la Mare, Galaţĭ s. a. in-4 p. 51–2. — *Karadžić*, op. cit. t. II p. 2, 132 sq. — *Verković*, Народне песме Македонски Бугара, Belgrad 1860 in-8 t. I p. 229 sq., 293. — *Miladinovtzi*, op. cit. p. 26 sq., 117 sq., 395. — Сборник (Пѣсни) t. II p. 100, t. IX p. 81, t. XIII p. 104. — *Heyd*, Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente, Venezia 1868 in-16 t. II p. 5 sqq.; cfr. Tafel, Symbolae criticae ad geographiam Byzantinam, München 1849 t. I p. 7 sqq. — *I. Bogdan*, Vechile cronice moldovenescĭ, Bucurescĭ 1891 in-4 p. 185. — *Melchisedec*, Notiţe istorice şi archeologice, Bucurescĭ 1885 in-8 p. 37. — *Şăinénu*, Basmele române, Bucurescĭ 1895 in-8 p. 331. — Condica Sfinteĭ mănăstirĭ Sadova, 1793 in-f., Mss. în Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ f. 36 sqq. — *Du Cange*, Glossarium Latinitatis, ed. Carpenterii t. IV ad voc. Nundinae. — Pravila luĭ Vasile-vodă Lupul, Iaşĭ 1646 in-f. p. 127. — *G. Iannescu*, Studiĭ de geografiă militară, Bucurescĭ 1894 in-8 p. 206, 215. — *Karamzin*, op. cit. IV nota 387. — *Mutinelli*, Del commercio dei Veneziani, Venezia 1835 in-8 p. 73–5. — *Sagredo*, Arti edificative in Venezia, Venezia 1856 in-8 passim. — *Boerio*, Dizionario del dialetto Veneziano, etc.

După fântâne istorice positive, în seculiĭ XIII şi XIV se contractară numaĭ doue încuscrirĭ domnescĭ între Serbia şi România: căsătoria regeluĭ Stefan Milutin cu fiĭca „Domnuluĭ Românieĭ“ pe la 1274 după Bizantinul Nicefor Gregoras, şi căsătoria regeluĭ Vucaşin pe la 1370 cu o fiĭcă a luĭ Alexandru Basarabă după mărturia autentică a uneĭ bulle papale. Prin urmare, întru cât se

atinge de aceĭ doĭ secolĭ, XIII şi XIV, orĭ-ce cronică serbéscă maĭ nouă va vorbi despre încuscrirea unuĭ voevod romănesc cu vre-un principe serbesc numit Stefan, nu póte să fie în realitate alt cine-va decât Milutin. Iată dară un criteriŭ necontestabil.

Am spus deja o dată (§ 29) că la Serbĭ toţĭ regiĭ şi împĕraţiĭ din dinastia luĭ Nemania purtaseră unul după altul acelaşĭ nume de Stefan. De aceea nu numaĭ literatura poporană, dar şi cronicele serbescĭ sînt expuse a confundà pe aceĭ mulţĭ Stefanĭ. Să ĭeaŭ aci ca cel de'ntâĭu specimen pe învĕţatul Ragusan Mauro Orbini de pe la 1600. El însuşĭ sciea fórte bine că: „tutti i Rè „di Servia, che furono di casa Nemagna, si chiamarono Stefano"; ş'apoĭ cu vre-o doĕ foĭ maĭ jos, uĭtând de a se feri de un quiproquo, el-însuşĭ aplică pasagiul din Nicefor Gregoras la Stefan Uroş cel orb, fiĭul luĭ Stefan Milutin: „La sua prima „moglie fù figliuola del Principe di Valachia, laquale dopò essere „stata congionta seco in matrimonio etc.", şi citéză lămurit: „come dice Niceforo Gregora." Să se calculeze matematicesce absurditatea asertiuniĭ. Stefan Milutin a murit la 1321. La 1321 se urcă pe tron fiĭul seŭ Stefan Uroş cel orb. Căsătoria în ces iune cu fiĭca Domnuluĭ Romănesc se află nu numaĭ la Gregoras, dar se confirmă şi de George Pachymeres. Acest George Pachymeres a murit între aniĭ 1308—1310, cel puţin ḑece anĭ înainte de urcarea pe tron a luĭ Stefan Uroş cel orb. Astfel George Pachymeres móre, şi apoĭ peste ḑece anĭ după mórte scrie despre căsătoria regeluĭ serbesc cu „la figliuola del Principe di Valachia".

Ceea ce măresce confusiunea este că Milutin în crisóvele sale îşĭ dă tot-d'a-una numele duplu de Stefan-Uroş: „Стефань Оурошь". Intocmaĭ aşa se subscriŭ amindoĭ tatăl seŭ şi fiĭul seŭ cel orb: „Стефань Урошь". In urmă strănepotul luĭ Milutin, fiĭul luĭ Stefan Duşan, se iscălesce ĭarăsĭ: „Стефань Урωшь". In acest chip patru din aceĭaşĭ dinastiă sînt nu numaĭ Stefanĭ, dar şi Uroşĭ tot-o-dată, aşa că faptele luĭ Milutin, fără ca să maĭ vorbim de tată-seŭ, se pot fórte lesne atribui fiĭuluĭ şi strănepotuluĭ, ceea ce s'a şi întâmplat, ba încă eŭ-însumĭ mĕ zăpăcisem óre-când. O astfel de zăpăcélă a orĭ-şicuĭ în cursul studielor istorice se asémĕnă cu un fenomen obicĭnuit în călĕtoria cu drumul de fer: când şeḑĭ într'un tren care stă pe loc la o gară, de unde plécă alăturea un alt tren, ţi se pare cu siguranţă că s'a mişcat nu cela-lalt, ci chĭar trenul teŭ, măcar că în realitate el remâne nemişcat, şi nu te poţĭ dumeri altfel decât

uĭtându-te împregĭur la obiectele cele nemişcătóre din gară. Când istoriculuĭ i se întâmplă o asemenea nevinovată greşélă de a lua un ce-va drept un alt ce-va, cată să 'şĭ fixeze atenţiunea asupra *împregĭurimilor*, ĭar dacă cum-va împregĭurimĭ nu sînt saŭ nu le bagĭ de samă, atuncĭ vrênd-nevrênd înşelat veĭ stăruĭ într'o părere mincĭunósă.

Am vĕḑut că Mauro Orbini înlocuĭă pe Milutin prin Stefan Uroş cel orb, adecă prin „regele dela Decĭan" după cum îl supranumesc Serbiĭ.

Şi maĭ explicit se exprimă în acelaşĭ mod o cronică serbéscă din secolul XVII:

„Басараба воевода дарова дащери своеи и зету Стефану кралю дечанскомъ „частъ државе своеа каравлашку Кралѣво и градъ сеи ѡдъ текущагѡ Дунава до „Ѡлту и до планинскïа гори".

Adică: „Basarabă-vodă a dăruit fiĭceĭ sale şi gineruluĭ seŭ „Stefan regeluĭ dela Decĭan o parte craĭovénă a voevodatuluĭ „negru-românesc, atât oraşul precum şi litoralul dunărén dela Olt „pînă la munte".

O altă cronică serbéscă nu maĭ veche vorbesce despre Stefan Duşan:

„И воевалъ на Угровлахïю и ѡт них вза некаа мѣста, ѡбаче потомъ воз„вратилъ на миру, егда Басараба дъщеръ ѡбручилъ за сина своего младаго „Уроша."

Adică: „Avusese şi un resboiŭ cu Ungrovlachia şi apucase „dela ea nesce locurĭ, pe carĭ însă le-a înapoĭat la încheĭarea păciĭ, „când s'a logodit fiĭca luĭ Basarabă cu fiĭul seŭ tînĕrul Uroş."

Intru cât criteriul cel necontestabil de maĭ sus, pînă a nu i se opune vre-o nouă fântână istorică positivă, ne asigură că acele pasage şi altele analóge se raportă tóte la regele Stefan Milutin, nu la vre-un alt Stefan, prin urmare şi nu la alt Basarabă decât anume la Litén-vodă, resultă că cele doue cronice serbescĭ pot fi interesante dintr'un singur punct de vedere: în acele cronice orĭ-câte amărunte nu se află la Nicefor Gregoras, ele trebue să fie luate din vre-un isvor necunoscut dintr'o epocă nedefinită, fie un text, fie o tradiţiune. Atarĭ amărunte interesante sînt:

1⁰. a fost un resboĭu între Serbĭ şi Românĭ înainte de încuscrirea domnéscă;

2⁰. scena întâmplăriĭ s'a petrecut în judeţele Dolj şi Roma-

naţ, dela Dunare prin Craiova pînă la Olt şi pînă la munţiĭ Gorjuluĭ.

Ambele aceste amărunte coincidă cu balada cea serbéscă din paragraful precedinte: lupta cea epică de acolo a socruluĭ contra peţitorilor, maĭ ales conclusiunea despre duelul între Serbul Miloş şi între Romănul Bălacĭu, s'a transformat într'un mare resboĭu închipuit; ĭar oraşul Ledĭan al regeluĭ Mihail trebuĭ căutat unde-va în regiunea Craĭoveĭ. Fondul dară e curat tradiţional, dar fórte important devine el prin critica istorică.

Basarabă cel dela 1241, Radu-vodă Negru al Reşinărenilor, într'un mod documental ne apare pogorindu-se dela nord, din regiunea Amlaşuluĭ şi dela hotarele Făgăraşuluĭ. Tot aşa pe Radu-vodă Negru îl vedem şi'n cronica muntenéscă. In aceĭaşĭ cronică muntenéscă ne întimpină immediat un Mihail-vodă, despre care se dice că fusese maĭ întâĭu ban al Craĭoveĭ, adecă un Basarabă nu dela nord, nu un kinez din Vâlcea, ci dela sud, un kinez din Dolj. Eĭ bine, după istoria cea legendară a Serbilor încuscrirea regeluĭ Milutin cu un Basarabă numit „Mihail" are loc tocmaĭ în Dolj, şi tocmaĭ Mihail erà numele cel de botez al Domnuluĭ romănesc Litén-vodă. In scurt, datele tradiţionale ale Romănilor fiind pe deplin conforme cu datele tradiţionale ale Serbilor, cele doue curenturĭ tradiţionale independente ar constitui un fapt istoric verificat, chĭar de nu ĭ-ar veni în ajutor alte consideraţiunĭ concordante.

Dacă n'ar fi acel „Mihail-vodă Liténul" dintre aniĭ 1246—1278, ar trebui să admitem că cronicarul muntenesc a strămutat după Radu-Negrul pe singurul alt „Mihail" din întréga seriă a vechilor Basarabĭ, adecă pe fiĭul luĭ Mircea cel Mare numit de asemenea Mihail-vodă, care după mórtea luĭ tată-seŭ domni abia un an la 1418. O ipotesă atât de forţată, atât de puţin verisimilă din causa uneĭ domniĭ pré-efemere şi a uneĭ sărituri peste un secol şi jumătate, se înlătură acuma dela sine'şĭ. In cronica muntenéscă se justifică astfel cu desăvîrşire succesiunea unuĭ Mihail-vodă după un Radu-vodă Negru, negreşit numaĭ ca nomenclatură, nu ca ordinea pragmatică. De altmintrea însăşĭ cronologia se apropiă şi chiar se identifică în genialul calcul al luĭ Fotino, unde aşédă pe acel Mihail-vodă al cronice între aniĭ 1264—1283, dintre carĭ între 1264—1278 a domnit în adevĕr Mihail-vodă Liténul cel istoric. De ar fi putut să cunóscă isvórele documentale unguresci, Fotino ar fi brodit de de-mult a reconstitui veritatea întrégă.

Reşedinţa luĭ Litén-vodă, a luĭ „Mihail" din balada cea serbéscă, erà dară în Dolj. Acolo acel „Mihail" cerea pe prima linià dela ginerele seŭ ca să-şĭ arate vitejia sărind peste maĭ mulţĭ caĭ:

Да прескочиш три коња...

Este fórte interesant tocmaĭ la Doljenĭ proverbialul Mihaĭu sărind peste maĭ mulţĭ caĭ într'un càntec poporan aplicat maĭ tărḑiŭ la Mihaĭu Vitézul, dar a căruĭa origine trebuĭ să fie cu mult maĭ veche:

Auḑit'aţĭ d'un Mihaĭ
Ce sare pe şépte caĭ...

Alăturarea acesteĭ locuţiunĭ oltenescĭ cu textul baladeĭ serbescĭ, o locuţiune care nu se explică de loc în privinţa luĭ Mihaĭu Vitézul, nu póte să fie trecută cu vederea. A nu se trece tot-o-dată cu vederea că imaginea cea iperbolică a săririĭ peste maĭ mulţĭ caĭ este romànéscă, străină Serbilor.

Reşedinţa dară a luĭ Litén-vodă erà în Dolj. Totuşĭ ea nu este Craiova, deşi Craĭova există deja maĭ de'nainte din epoca treceriĭ Cumanilor pe la 1235, când conăcise pe acolo regele Iona şi când Litén-vodă era un simplu kinez. Pe de o parte, tocma de pe atuncĭ din causa Cumanilor el trebuĭa să fi avut o altă reşedinţă, de sigur nu la Craĭova, probabil nicĭ în direcţiunea de acolo spre Vadul Cumanilor, ci maĭ spre resărit; pe de altă parte, maĭ cu deosebire, oraşul Ledĭan cel din poesia epică a Serbilor şi a Bulgarilor nu se potrivesce cu Craĭova, care se află departe de Dunăre, pe când acel Ledĭan avea a face cu navigaţiunea, ba şi variantele baladeĭ celeĭ romànescĭ indică o posiţiune dunărénă.

Mĕ opresc maĭ întâĭu asupra texturilor poporane sud-slavice relative la Ledĭan saŭ Leghen. Prototipul acestor forme este învederat romanul Litén, de unde d'a-dreptul serbul Ledĭan, „Леђан", apoĭ prin Serbĭ bulgarul Leghen, „Леген". Voĭu urmări maĭ jos înriurirea fonetică a transiţiuniĭ romànuluĭ *t* în serbul ђ, care nu este normal, de vreme ce ar trebui тj. Acuma texturile.

In balada serbéscă cea fundamentală nu este un oraş deschis, ci o cetate, „albul Ledĭan":

Да ми идеш бијелу Леђану,

avênd porţĭ închise:

Ал' Леђанска врата затворена,

şi turnurĭ înalte:

Под највишу кулу у Леђану...,

dominând o câmpia:

Па он оде у поље Леђанско...

In balada bulgărêscă cea cu regele Smeletin, este un mare oraş maritim saŭ în apropiare de Mare:

Си преплива она Сино море,
Ми испадна пот Легьена града,

avênd palaturĭ:

Ми лъснжжхж Легьенскы сараи...

Un cântec bulgăresc, cules de fraţiĭ Miladinovtzi, ne spune că: „dela Mare pînă la Dunăre sînt şépte-ḑecĭ şi şépte oraşe, dintre „carĭ însă nicĭ unul nu e maĭ mare decât Ledĭanul:

Колку имат от море до Дунав,
Седумдесет и седум градо'и,
От Легена поголем грат немат...,

unde e fórte instructivă menţiunea Dunăriĭ, care nu însémnă alt ce-va decât 77 oraşe dunărene în sus dela revĕrsare în Marea-négră, ĭar între ele strălucind oraşul luĭ Litén.

Dar caracteristica sud-slavică cea maĭ comună a Ledĭanuluĭ este aceĭa de a fi un cuĭb de ereticĭ, de reĭ creştinĭ, de L e t i n ĭ.

Unul din motivele epice cele maĭ respândite la Serbĭ şi la Bulgarĭ este aşa numita împărţire a pămîntuluĭ între Sfinţĭ. Voĭu semnala maĭ întâĭu redacţiunea cea bulgară. In varianta din colecţiunea fraţilor Miladinovtzi, Fecĭóra Maria şi Maria Magdalena denunţă sfîntuluĭ Ilie pe creştiniĭ ceĭ din Ledĭan, carĭ nu serbéză Vinerĭa şi Duminica:

Ніе бѣхме по земя Легенска,
Бог да біет Легенски христяни!
Не сѣ знаит постаро, помладо,
Не си слават свѣтци от година,
Не си држат Петка и Неделя...,

unde **Letinii** de acolo nu sînt numiţĭ păgânĭ, ci creştinĭ, „християни“, dar călcătorĭ de obiceiele bisericescĭ. O altă variantă bulgară, culésă de Verković în Macedonia, înlocuesce Ledĭanul prin România saŭ „Negriĭ-Românĭ“ şi revérsă asupra lor cele maĭ cumplite blăsteme, rugând pe Dumnedeŭ „ca să'ĭ ştérgă de pe pămînt, trimiţêndu-le treĭ anĭ de cĭumă“ :

Јој ты Боже, мили Боже!
Ја пустни ми в'рла чума,
Да сотріим тіе Каравласи,
Та си пустна в'рла чума,
Та их была три годиин...

In loc de „Ledĭan=România“ din redacţiunea cea bulgăréscă, în cea serbéscă ne întimpină pe de o parte „blăstĕmata **India**“:

Кад ја идем из земље Индјије,
Из Индјије из земље проклете?
У Индјији тешко безаконје:
Не поштује младји старијега,
Не слушају дјеца родитеља...,

unde acea **Indeĭa** nu e decât o formă metatetică din românul **Nedeĭa**, la care voĭu trece maĭ jos îndată; ĭar pe de altă parte, „blăstĕmatul oraş **Troĭan**“:

Дадоше јој проклетог Тројана,
У коме се безаконје ради...,

acel „Troĭan“ al Slavilor meridionalĭ, a căruĭa origine romanéscă eŭ am demonstrat'o în studiul meŭ despre Banat.

Resumând dară tradiţiunea serbo-bulgară, posiţiunea cea maĭ probabilă a oraşuluĭ **Ledĭan** este unde-va în România un port comercial lîngă Dunăre, acolo pînă unde plutĭaŭ corăbiile din Marea-négră şi unde era respandit catolicismul.

Marele nostru culegĕtor de basmurĭ, Petre Ispirescu, cu atât maĭ important aci cu cât nu sciea de loc carte, audise în Muntenia — nu la Oltenĭ — o poveste întitulată „Fĭiul vînătoruluĭ“, din care trag următorul lung pasagĭu :

„— Fĭiule al vînătoruluĭ, mi s'a spus de un óre-cine că tu te-aĭ fi lăudat că poţĭ să aducĭ *meşterĭ dela Nedeĭa-cetate*, să'mĭ zidescĭ un palat, cum nu s'a maĭ vĕdut pînă acum, cu ósele astea de fildeş, şi să'l învĕlescĭ cu piele de aspidă ce mi-aĭ adus.

„— Eŭ, pré-mărite Impĕrate, respunse fiĭul vînătoruluĭ, nicĭ că mi-a trecut prin minte una ca acésta. Dar cu vrerea luĭ Dumnedeŭ cred că voĭu puté arăta celor pîrîtorĭ, ce póte Romănul când voesce şi când are nădejde în Cel-de-sus. Măĭne îţĭ voĭu aduce rĕspunsul.

„După ce aflâ dela móşă-sa ce trebue să facă ca să împlinéscă porunca împĕrătéscă, se întórse a doua-di la Împĕratul şi dise:

„— Pré-mărite Împĕrate, ca să mĕ pot închina cu slujba ce mi-aĭ dat Măria Ta, am trebuinţă de mila Măriei Tale.

„— Cere şi veĭ avé, respunse Împĕratul.

„— *Să'mĭ daĭ, dise fiiul vînătoruluĭ, o sută de corăbiĭ cu sare.*

„— Să ţi se împlinéscă cererea, porunci Împĕratul.

„*Luând cele o sută de corăbiĭ pline cu sare, fiiul vînătoruluĭ plecâ cu dînsele pe mare.*

„Acum nu'ĭ maĭ părea reŭ de slujba ce'ĭ dase Împĕratul. Bucuria luĭ era fără marginĭ când se vĕdu pe Mare, lucru ce nu maĭ vĕduse de când îl făcuse mă-sa. Luĭ îĭ plăcea pré mult să se uĭte la corăbiile care mergeaŭ la rînd ca cocoriĭ. Sălta de veseliă când vedea diminéţa că sórele, eşind din pórta raiuluĭ, se îmbăia în Mare maĭ întâĭu, şi apoĭ îşĭ făcea călĕtoria pe cer...

„Şi stând astfel pe gândurĭ, legĕnat de valurile apelor, adormĭa.

„Acestea şi altele, despre care nicĭ prin gând nu'ĭ plesnĭa pînă ce nu călĕtorise pe Mare, îl făcea să se siléscă a sfîrşi slujba cât se póte maĭ bine.

„*După o călătoriă lungă fórte, ajunse la Nedeia-cetate.*

„*Acéstă cetate era vestită pentru meşterĭ eĭ*, care învĕţase meşteşugul dela dîne, şi nu putea nimenĭ să între acolo.

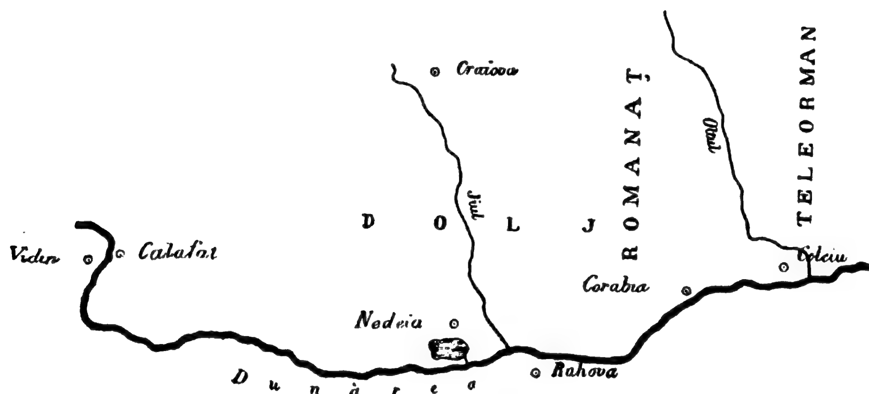
„Fiĭul vînătoruluĭ dacă ajunse, se coborâ la uscat şi *voi să între in cetate; dară la porţi îl opriră ostaşiĭ...*"

Acea cetate, ale căriĭa porţĭ sînt închise şi pînă unde călĕtoresc corăbiĭ pe Mare, fiind un oraş fórte industrial, vestit pentru meşterĭ, *Nedeia* din legenda cea romanéscă nu se deosebesce prin fond de legendarul serbo bulgar *Ledĭan*. Aci totuşĭ în legenda românéscă se maĭ adăogă pe faţă ce-va importantisim, care abia se sub-înţelege în legenda slavică. Stăpâniĭ ceĭ din Nedeĭa-cetate căutaŭ de pretutindeni sare, sare cu orĭ-ce preţ, luând sare din ţĕrĭ depărtate şi dându-le în schimb industriă, maĭ ales pe marĭ zidarĭ. In vécul de mijloc aceste două amărunte distingeaŭ în specie pe Veneţianĭ, numaĭ pe Veneţianĭ, despre carĭ habar n'avea reposatul Ispirescu şi asupra cărora eŭ voĭu insistă maĭ la vale. A se maĭ citi la capĕtul acestuĭ paragraf într'un *Nota-bene* pasagĭul din Mutinelli despre sarea la Veneţianĭ.

In geografiă există óre vre-undeva o localitate *Ledian*, care

să se potrivéscă cu datele tradiţiuniĭ? Nu. Verković ne spune că în Rumelia, pe un costiş al Rodopuluĭ, la depărtare de vr'o treĭ cĭasurĭ dela Seres, se găsesce un sat numit Leghensko. Potrivélă topică nu este, ĭar sub raportul onomastic nu mi se pare a fi alt ce-va decât bulgarul leghen „bassin, cuvette, aiguière", romănesce lighén, derivat din turcul leĭen cu acelaşĭ sens.

Din contra, romănul *Nedeĭa* este o realitate geografică. In districtul Doljuluĭ, în plasa Bălţiĭ, chĭar lingă Dunăre, în apropiare de gura Jiĭuluĭ, se află o mare comună rurală *Nedeĭa*, aşeḑată la o baltă ce'ĭ ḑice de asemenea *Nedeĭa*, care comunică cu Dunărea printr'un mic curs de apă numit şi el „Girla *Nedeilor*". Pentru a se înţelege bine natura acesteĭ posiţiunĭ, iată o schiţă de cartă:

Nedeĭa dară forméză pe Dunăre un punct intermediar între Calafat pe de o parte, între Celeĭu şi Corabia pe de alta, nu departe de Rahova din Bulgaria. Trag maĭ de'nainte cu tot dinadinsul băgarea de samă asupra celor două puncturĭ: *Calafat, Corabia*, şi voĭu reveni apoĭ maĭ jos cu un noŭ capital de observaţiunĭ, din observaţiune în observaţiune, căcĭ critica istorică trebuĭ să procédă în acelaşĭ mod ca şi dobăndirea resultatelor în sciinţele naturale.

La Oltenĭ *nedeiă* însemnéză bâlcĭu saŭ tîrg. Cuvîntul însă în vechime pare a fi fost comun tuturor Romănilor. Astfel în Moldova, pe la jumătatea seculuĭ XVII, se chĭăma *nedeiă* o numerósă adunare de ómenĭ. Iată un pasagĭu fórte precis din Pravila luĭ Vasile Lupul: „Маи маре сѫдалмѫ сѫ кѣмъ кѫндь ва сѫди нещине „пре алтѫль ѫ вре ѫнь лок ка ачела де чинсте, ѫнде вор фи мѫлци шамени

„стрꙟнши, кꙋмꙋи ꙟ мижлокꙋл трꙟгꙋлꙋи, саꙋ ла вре ѡ недѣе саꙋ ꙟ „кꙋртѣ домнѣскꙟ саꙋ ла врꙋн празникь". Acest cuvînt n'are a face cu slavicul недѣлꙗ „duminică", termen numaĭ bisericesc chĭar la Slavĭ şi'n care finalul *lĭa* s'ar fi păstrat la noĭ ca şi 'n „jalea" din slavicul жалꙗ. Romănul *nedeiă* represintă perfect prin sens pe latinul nundina, nundinae „bâlcĭu, tîrg", în glosele medio-latine: „nundinae = locus mercati, nundinae = commercia, stationes". Sub raportul fonetic, *nedeiă* = *nudeiă*, cu *ne* = *nu* ca în particula cea negativa latină ne = non, implică pe un rustic nundìnea întocmaĭ ca „femeiă = femìnea". Fie însă latin saŭ nelatin, cuvîntul este fórte vechĭu la Românĭ, astăḑĭ aprópe despărut din graĭu, avênd o semnificaţiune concretă, necontroversată, care nu se póte aplică decât la o localitate comercială, într'un mod permanent saŭ periodic — tot una. Iată dară ce este prin origine satul cel dunărén *Nedeĭa* din Dolj. Nicĭ un alt sat cu acest nume neexistând absolut nicăirĭ în întréga România, decĭ la el şi numaĭ la el se rapórtă Nedeĭa-cetate cea din basmul muntenesc al luĭ Ispirescu.

Nu sciŭ nemic despre mărimea saŭ însemnătatea actuală a Nedeiĭ. Fotino citéză acéstă „Νεδέγια" între cele cincĭ porturĭ saŭ şchele din Dolj. Generalul Bauer o menţionéză: „Nedéya village avec une église". In dicţionarul luĭ Frunḑescu i se dă peste 1000 de locuitorĭ. In orĭ-ce cas, de vr'o doĭ secolĭ încóce Nedeia a scăḑut, perḑênd din ce în ce maĭ mult rolul ce'l va fi jucat óre-când maĭ 'nainte, ceea ce se dovedesce pe o cale documentală, graţiă condiceĭ manuscrise a mănăstiriĭ Sadova. Cel maĭ vechĭu act este crisovul luĭ Vlad-vodă din 1530, unde se ḑice că Nedeĭa „cu tóte hotarăle pe unde au fost hotarăle céle bătrâne", aparţinuse luĭ „Pârvul ban al Craĭoveĭ", adeca unuĭ Basarabă de pe la finea seculuĭ XV, a căruĭa moşiă era „prin moştenire", prin urmare o veche proprietate a Basarabilor din Dolj. Pînă la secolul XVII acéstă moşiă o stăpânise mănăstirea Sadova, când s'a lăcomit s'o ĭea Constantin Brâncovan, dându'ĭ în schimb alte două moşiĭ. La 1777 s'a născut apoĭ un proces între călugărĭ şi între clucerul Manolache Brâncovén, de unde s'a constatat că Nedeĭa avusese o întindere fórte mare, astfel că o parte se chiămà Nedeĭa propriŭ ḑisă, ĭar cea-laltă parte, formând o moşiă deosebită, se chiămà Nedeiţă, care acéstă din urmă se învecină cu pămîntul satuluĭ Zăvalul, acum destul de departe de Nedeĭa de astăḑĭ. Tocmaĭ din causa celor două

Nedeĭ de altă dată, gîrla de acolo se numesce la plural: a Nedeilor.

Locuitoriĭ din *Nedeĭa* sînt Nedeĭanĭ. Intr'o epocă nedeterminată un număr óre-care dintre dînşiĭ aŭ emigrat, mutându-se în munţiĭ Moldoveĭ şi întemeiând acolo un mare sat în districtul Némţuluĭ, numit Nedeĭanĭ, de unde prin metatesă Indeĭanĭ: metatesă identică cu acea serbéscă, pe care am vĕdut'o maĭ sus. La 1657 acel sat Indeĭanĭ = Nedeĭanĭ avea o biserică, despre care episcopul Melchisedec a publicat o notiţă: „ficĭorul popii Gligorii de Indeĭani (Индѣани)...", afirmând din greşélă învĕţatul prelat că: „Indeanĭ este cu greşală scris numele satuluĭ". Astădĭ acel sat se numesce Ghindăoanĭ, printr'o etimologiă poporană dela „ghindă", săteniĭ ne maĭ înţelegênd numele cel vechĭu, pe când derivaţiunea cea istorică este dela Nedeĭa din Dolj, singurul sat românesc cu acest nume.

După ce am vădit că satul Nedeĭa din Dolj, „Nedeĭa-cetate" din basmurĭ muntenescĭ, era o vastă străbună proprietate a Basarabilor, putem să trecem la Letiniĭ de acolo.

In secoliĭ XII şi XIII, înainte de a cunósce pe Genovesĭ, Româniĭ cunoscuseră maĭ întâĭu pe Veneţianĭ, ale cărora corăbiĭ, patronate de imperiul bizantin, cutreeraŭ Marea-négră şi nu puteaŭ de acolo să nu visiteze din când în când Dunărea pînă unde e navigabilă, maĭ ales dară pînă la Vidin, decĭ pînă la Calafat. Insuşĭ numele Calafat este un termen italian, care însemnéză că corăbiile se oprĭaŭ aci şi se reparaŭ pentru întórcere: italienesce calafato, calafatare, la Bizantinĭ καλαφάτης. „Calafatul" ne explică „Corabia", prin care trebuĭaŭ maĭ întâĭu să trécă corăbiile cele veneţiane, ĭar la mijloc între Corabia şi între Calafat este Nedeĭa, „Nundînea", punctul cel maĭ comercial la revĕrsarea Jiĭuluĭ în Dunăre.

Veneţianiĭ aŭ fost ceĭ de'ntâĭu Italienĭ, cu carĭ d'a-lungul Dunăriĭ, începênd negreşit din ţéra Bĕrladuluĭ, maĭ cu samă însă în Oltenia cea avută, Româniĭ făcuseră cunoscinţă în vécul de mijloc, de unde resultă că:

1°. Asupra tuturor străinilor s'a generalisat în graĭul românesc termenul venetic, care prin etimologia poporană se légă în aparenţă cu noţiunea de „venire", în realitate însă nu este alt-ceva decât numele bizantin al Veneţianilor: Βενετικός, Βενετικοί. Cu sensul românisat, dela noĭ cuvîntul a trecut la Ungurĭ:

venedek „óspe“. E cĭudat că pe romănul *venetic* şi pe maghiarul *venedek* Cihac le trage de o potrivă din turcul *Venediklu* „Veneţian“, necunoscĕnd de loc pe bizantinul Βενετικός, pe care l'a scăpat din vedere şi Körting, aducĕnd pe al nostru *venetic* d'a-dreptul din latinul clasic *Veneticus*.

2⁰. Fie străbătuţĭ prin Ungaria, fie înaintănd dela Dunăre, Veneţianiĭ reuşiseră în evul mediŭ a se colonisà chĭar pe a-locurĭa în Romănia; şi proba cea maĭ isbitóre despre acésta este Veneţia cea din Făgăraş, astăḑĭ douĕ marĭ sate romănescĭ: Vineţia-de-sus şi Vineţia-de-jos, o localitate veche deja la 1372, cănd Vladislav Basarabă a dăruit'o străbunuluĭ Văcărescilor, după cum o voĭu arăta maĭ la vale. O familiă făgărăşénă boeréscă de acolo (veḑĭ maĭ sus § 5) îşĭ pune în capul genealogieĭ pe un Veneţian tocmaĭ din anul 1185: „Vixit Gregorius primus Venetus Anno Domini 1185“, adecă numaĭ vr'o jumătate de secol înainte de Litén-vodă. Sînt nu maĭ puţin interesanţĭ Veneţianiĭ ceĭ dela nordul Olténieĭ. După o informaţiune căpĕtată dela d. W. Rola-Piekarski, care cu multă rivnă nu incetéză de a studia Gorjul, aşa numiţiĭ „Aurarĭ“ dela Novacĭ nu pot fi, după convingerea mea, decăt posteritatea uneĭ colonie veneţiane. Eĭ nu sînt de loc Ţiganĭ ca obicĭnuiţiĭ „rudarĭ“, ceĭ maĭ mulţĭ sînt blonḑĭ cu ochiĭ albaştri, toţĭ vorbesc numaĭ romănesce, dar păstréză tradiţiunea de a fi fost aduşĭ în vechime la noĭ „pentru a lucra aur“, ĭar ceĭ-lalţĭ Gorjenĭ îĭ privesc ca „un alt ném, nu Romănĭ néoşĭ, ci fraţĭ cu Romăniĭ“. Acéstă problemă merită de a fi urmărită, şi chĭar eŭ-insumĭ voĭu da îndată o dovédă dialectologică decisivă despre veneţianismul acelor Aurarĭ. Orĭ-cum însă, primul contact medieval cu Veneţianiĭ şi marea asemĕnare a graĭuluĭ nostru cu dialectul lor a fost singura împregĭurare care dete nascere uneĭ fórte curióse aserţiunĭ într'una din cele maĭ vechĭ cronice moldovenescĭ cumcă Romăniĭ se trag din Veneţia. Acea cronică, scrisă slavonesce înainte de 1520, începe prin venirea fabuloşilor patriarchĭ aĭ némuluĭ romănesc: doĭ fraţĭ Roman şi Vlahata „отъ града Виница пріидоша“, — o genesă veneţiană pe care n'a explicat'o şi nicĭ n'a atins'o măcar d. Bogdan.

Să revenim la Aurariĭ ceĭ dela Novaci. D. Rola-Piekarski îmĭ împărtăşesce vr'o ḑece cuvinte din graĭul lor, pe carĭ nu le întrebuinţéză ceĭ-lalţĭ Gorjenĭ şi carĭ tot-o-dată sînt necunoscute Romănilor de pe aĭurĭ. Din ḑece, am recunoscut din capul loculuĭ că douĕ sînt exclusiv veneţiane, şi cu acestea douĕ mĕ cred în drept

de a mĕ mulţumi pe deplin, de óră ce ele, maĭ repet încă, sînt exclusiv veneţiane. Unul din cele două este un termen de zidăriă. Acoperişul caseĭ, „streşină“ la ceĭ-lalţĭ Gorjenĭ, în graĭul Aurarilor se chiamă sugrunde, la Veneţianĭ sotogrondal, în glosarul luĭ Boerio: „Sottogrondal, quella parte del gocciolatoio „della cornice per la banda al di sotto, che si forma incavata onde „l'acqua non s'appicchi alle membra della cornice o altre, ma ne„cessariamente si spicchi e cada“. Cuvîntul cela-lalt este şi maĭ convingĕtor, căcĭ face parte din viéţa poporană cea maĭ familiară intimă a Veneţianuluĭ. La Aurarĭ, dice d. Rola-Piekarski,—„colìe „însemnéză ce-va fraged, slab, neînsemnat, maĭ cu samă despre co„piĭ micĭ, de ex.: eraĭ o colie pînă maĭ de-una-dĭ“. Iată acum după Boerio: „Culìa, colìa, maniera vezzeggiativa molto usata da' „Veneziani nel parlar familiare, detta ancora talvolta per apostrofe: „cara colei! Espressione d'affetto e di tenerezza verso persona che „si ama e che non è presente: cuor mio; anima mia dolce; ben „mio; occhi del cuor mio e simili, son frasi analoghe di tenerezza, „ma la nostra è più efficace ed espressiva“...

Sînt dator de a recunósce aci d-luĭ Rola-Piekarski o perspicacitate cu atât maĭ remarcabilă, cu cât nu e filolog. In epistola sa către mine el bănuesce că Aurariĭ din Gorj sînt posteritatea „unor Dalmatinĭ aduşĭ în Oltenia pentru lucrarea minelor de aur“. Dalmatinĭ saŭ Veneţianĭ, aprópe tot una, Dalmaţia din evul mediŭ fiind tot ce putea fi maĭ veneţian.

Numele, sensul şi posiţiunea cea dunăréna a Nedeiĭ între Corabia şi între Calafat ar fi ele singure destule pentru a întrevedé acolo amestecul Veneţianilor în secoliĭ XII—XIII. Tradiţiunea muntenéscă despre portul cel industrial „Nedeĭa-cetate“ şi identitatea luĭ cu tradiţionalul mare oraş românesc Ledĭan al Serbo-bulgarilor vin apoĭ a întări acea bănuélă. Să maĭ adaog acuma cercetările d-luĭ colonel Iannescu, fruntaşul geografieĭ nóstre militare, care constată că „lacul Nedeĭa intrà altă dată în matca Dunăriĭ“, ĭar prin urmare comuna Nedeĭa erà atuncĭ immediat fluvială, după cum şi figuréză ea în secolul trecut pe harta luĭ Sulzer; apoĭ d. Iannescu ne maĭ procură următórele două observaţiunĭ preţióse:

a) „la Nedeĭa se află urme de zidăriĭ vechĭ“;

b) „la Nedeĭa pe marginea Dunăriĭ se află urmele unuĭ pod peste fluviŭ“.

E regretabil că archeologiĭ noştri, carĭ nu odată s'aŭ învîrtit prin Romanaţ, prin Dolj şi prin Mehedinţ, totuşĭ par'că într'adins aŭ ocolit Nedeĭa într'un mod sistematic.

Veneţianiĭ eraŭ catolicĭ, adecă Litenĭ saŭ Letinĭ. Mercantiliĭ însă la culme, zarafĭ, neguţitorĭ şi meseriaşĭ maĭ pe sus de tóte, dînşiĭ dintre Italienĭ aŭ fost tot-d'a-una ceĭ maĭ reĭ creştinĭ chĭar din punctul de vedere al papismuluĭ. Intru cât eĭ trebuiaŭ să aĭbă o importantă staţiune dunărénă la Nedeĭa, póte chĭar o colonią, maĭ ales cŭnd şi domnĭa acolo un principe român trecut la catolicism, kinezul şi'n urmă voevodul Mihail Basarabă supranumit Litén saŭ Letin cel „lepĕdat de lege", blăstemele cele ortodoxe asupra aceluĭ oraş în poesia poporană a Serbo-bulgarilor se justifică.

După mórtea Doljénuluĭ Litén-vodă şi după ce Genovesiĭ aŭ isbutit a goni cu totul din comerciul Măriĭ-negre pe Veneţianĭ, Nedeĭa nu putea să'şĭ maĭ mânţină mult timp fósta'ĭ strălucire. In secolul XIV iĭ maĭ rĕmâne totuşĭ memoria internaţională într'un fragment geografic de atuncĭ, intercalat în cronica ruséscă aşa ḑisă Voskresenskaĭa. Numele slavic al Nedeiĭ cată să fi fost „Nedin-grad" saŭ „Nedin", fie cu sufixul adjectival topic -инъ, care este fórte obicĭnuit, fie prin analogiă cu apropiatul trans-danubian „Vidin". Eĭ bine, în acel fragment geografic se înşiră maĭ multe oraşe pe Dunăre, dintre carĭ în Ţéra-Românéscă ne întimpină o singură localitate: „Мединъ, а объ ону страну Дуная Терновъ (Medin, ĭar pe cealaltă parte a Dunăriĭ Tĕrnov)", unde acel *Medin* = *Nedin* nu e chip să fie alt ce-va decât *Nedeĭa*. Insuşĭ Karamzin, reproducênd pasagĭul, adnotéză despre *Medin*: „oraş în Ţéra-Românéscă (Мединъ въ Валахіи)", ĭar iniţialul *M* în loc de *N* în onomastică este un vechĭu rusism, aşa că pe aceĭaşĭ pagină la Karamzin (nota 386) figuréză într'un alt text „Микифоръ" pentru „Никифоръ" = „Nicephorus". *Nedeĭa* în acel fragment geografic din secolul XIV pune un fel de pecete ca un punct final la desvoltările precedente...

Ajung aci la momentul de a limpeḑi foneticesce pe epicul sud-slavic Ledĭan; ba maĭ bine ḑicênd, se limpeḑesce acum el-însuşĭ, fiind la Serbĭ şi la Bulgarĭ un învederat compromis poporan între numele oraşuluĭ Nedin şi între numele stăpânuluĭ Litén.

Maĭ este ce-va de lămurit.

Varianta dobrogénă şi cele două muntenescĭ îmĭ permit a reconstitui în prototipul baladeĭ romănescĭ numele *Nedeĭa*, despărut în aparenţă, conservat însă ca într'un fel de palimpsest. Este o reconstituire fórte îndrăsnéţă, o mărturisesc; dar ea nu mĕ sperià, căcĭ chĭar dacă de astă dată n'aş avé dreptate, totuşĭ erórea va formà o simplă anexă la cele demonstrate maĭ sus, astfel că ea n'ar puté să le sguduie.

Să presupunem că în prototipul baladeĭ va fi fost:

Şi féta de unde-o ĭea?
D n oraş din Nedeĭa...

In locul acestuĭ distic ipotetic noĭ găsim în varianta dobrogénă:

Dar féta de unde-o ĭea?
Kez din tîrg din Dobrogea...;

în prima variantă muntenéscă:

Şi féta de unde-o ĭea?
Tot din tîrg din Dobrogea,
Din oraşul Hîrsova...;

în a doua variantă muntenéscă:

Dar féta de unde-o ĭea?
De colo din Rasova...

Rima cea eminamente poporană între „unde-o ĭea" şi „Nedeĭa" încurcà pe lăutarul posterior, care nu maĭ sciea nemic despre „Nedeĭa" oltenéscă cea de de-mult căḑută în uĭtare, şi ĭată că o înlocuesce prin localităţĭ cunoscute luĭ: când „Dobrogea", când „Hârşovă", când „Rasova", carĭ însă riméză fórte reŭ cu „unde-o ĭea".

Conservându-se pretutindenea versul iniţial din prototip:

Şi féta de unde-o ĭea...,

eŭ nu mĕ sfiesc a reconstitui în acelaşĭ prototip versul cel singur pe deplin corespunḑĕtor:

Din oraş din Nedeĭa...

Varianta cea moldovenéscă din colecţiunea luĭ Alexandri este radicală: ne'nţelegĕnd pe *Nedeĭa* şi negăsind în locu'ĭ vre-un alt termen topic cu *-eĭa*, cântăreţul a preferit s'o desfiinţeze d'o dată cu iniţialul „unde-o ĭea", înlăturând disticul întreg. Tot în Moldova

poporul nemerise maĭ expeditiv a scăpa de ne-maĭ înţelesul nume *Nedeĭa*, când — după cum am vĕḑut'o maĭ sus — pe Nedeĭaniĭ din Némţ ţeraniĭ ĭ-aŭ înlocuit prin Ghindăoanĭ dela „ghindă" pe care dinşiĭ o înţeleg. Acestea sînt nesce procedeurĭ poporane pe carĭ eŭ le-am asemĕnat cu palimpsestele din paleografiă: peste ce-va scris în vechime s'a scris alt ce-va noŭ, ĭar criticul descifréză ceea ce se pitesce ascuns.

Mihail-vodă Liténul fusese de baştină un bogat kinez doljén; devenind însă în urmă voevod, el trebuĭa maĭ întâĭu să fie ales şi recunoscut de către toţĭ ceĭ-alţĭ Basarabĭ intr'un alt punct: un centru politic al Olteniei întregĭ. Dela *Nedeĭa*, necunoscută pînă acum istoricilor noştri, să trecem la *Vermeghia* cea şi maĭ necunoscută, atât de necunoscută încât ea nu figuréză nicĭ pe o mapă a vre-unuĭ Stat major, nicĭ în vre-unul din numerósele dicţionare ale Societăţiĭ Geografice.

Cronicarul Urechea, vorbind despre urcarea pe tron a luĭ Stefan cel Mare, ḑice: „Stefan-vodă aŭ strîns boĭariĭ şi marĭ şi micĭ şi „altă curte măruntă împreună cu Theoctist Mitropolitul şi cu alţĭ „călugărĭ la Direptate, şi ĭ-aŭ întrebat pre toţĭ: este cu voĭa „tuturor să le fie Domn?... Şi de acolo aŭ luat Stefan-vodă schip- „trul ţăriĭ Moldoviĭ şi aŭ mers la scaonul domnesc la Sucévă". Vrea să ḑică, în vechea Moldovă alegerea domnéscă nu se făcea atuncĭ la Sucĭava, ci la Direptate, de unde pînă la capitală erà o cale de mers, de óră-ce Stefan cel Mare „aŭ mers". Acea Direptate nu este un nume de oraş saŭ de sat, ci totuşĭ o localitate óre-care nu pré departe de Sucéva, decĭ un fel de câmp consacrat alegeriĭ domnescĭ, numit tocmaĭ de aceea Direptate, adecă „la justice", unde la actul suprem de punerea la cale a ţereĭ să se pótă întruni la ḑiua hotărită toţĭ alegĕtoriĭ, însă numaĭ alegĕtoriĭ, fără participarea tĕrgoveţilor saŭ sătenilor celor fără vot. În secolul XIII cam în acelaşĭ mod procedaŭ Mongoliĭ după mórtea luĭ Cenghis-han: toţĭ principiĭ din familia imperială, chĭămaţĭ ad-hoc, se adunaŭ pe o câmpiă şi alegeaŭ dintre dinşiĭ pe noul stăpân. Prin Cumanĭ saŭ prin Pecenegĭ, acéstă instituţiune turanică pare a se fi introdus de de-mult la Românĭ în toĭul véculuĭ de mijloc, maĭ întâĭu probabil între kineziĭ ceĭ Basarabĭ din Oltenia.

În secolul XIII, pe când voevodatul oltenesc se întindea la

nord asupra Haţeguluĭ şi peste „Sylva Blacorum“ pînă la Făgăraş saŭ chĭar în Făgăraş, atuncĭ punctul politic cel maĭ central, cel maĭ apĕrat din tóte părţile, erà regiunea superióră a Jiĭuluĭ. În adevĕr, din tóte oraşele oltenescĭ numaĭ unul pórtă pînă astăḑĭ numele specific de Tîrg, adecă πόλις κατ'ἐξοχήν, urbe prin excelenţă. Deşi Craĭova e lîngă Jiĭu, deşi lîngă Jiĭu era Nedeĭa, totuşĭ punctul cel din Gorj se numĭa exclusiv Tîrgul Jiĭuluĭ. Ca scaun domnesc, el se ḑicea şi Curte, de unde o comună rurală învecinată se chiamă pînă acum deminutiv Curtişóră. Basaraba cel numit de către Reşinărenĭ Radu-Negrul trebuià să fi plecat din Tîrgu-Jiĭu când a gonit pe contele Conrad din Vâlcea şi din „Sylva Blacorum“. Tot din Tîrgu-Jiĭu cată să se fi urnit Mihaĭu-vodă Liténul, când s'a dus să combată pe năvălitoriĭ Ungurĭ în Haţeg. Pentru Oltenĭ Tîrgu-Jiĭu era într'o vreme ca Sucéva în urmă pentru Stefan cel Mare. Dar unde să fi fost Dereptatea Gorjenilor? Pe ce câmpiă óre, fără orăşenĭ şi fără ţeranĭ, se adunaŭ kineziĭ pentru a respunde la întrebarea despre „voĭa tuturora de a le fi Domn“?

Sînt maĭ mulţĭ anĭ de când mĕ preocupă Tîrgu-Jiĭu, a căruĭa mare importanţă medievală îmĭ resultă din logica faptelor, îmĭ lipsĭaŭ însă faptele logiceĭ. Când dd. A. Ştefulescu şi Rola-Piekarski s'aŭ încercat de a înjgheba un cerc literar serios în centrul Gorjuluĭ, m'am grăbit a le adresà următórea comunicaţiune: „Nu mĕ îndoesc că la Gorjenĭ nu póte să nu fie vre-o tradiţiune despre Litén-vodă“. După o cercetare îndelungată, mi s'a respuns maĭ întâĭu că chĭar în regiunea Tîrgu-Jiĭuluĭ, în plaĭul Novacilor, maĭ ales în comunele Novacĭ şi Stâncescĭ, „poporul cunósce fórte bine „pe Letin-vodă, un mare vitéz vestit pe Gilort în sus la Vermeghia şi care se bătuse cu Unguriĭ dincolo peste munţĭ. *La Ver*„*meghie* se numesce pînă astăḑĭ o câmpiă, unde se maĭ cunosc „urmele arăturilor“. Şi d. Rola-Piekarski adaogă: „Vermeghiă, cu„vînt întrebuinţat chĭar acum în Ardél, unguresce Vármegy, „însemnéză ocolul oraşuluĭ, Stadt-kreis“.

În acest mod, sciind maĭ de'nainte că Tîrgu-Jiĭu fusese órecând scaun al voevodatuluĭ oltenesc, mi s'a destăinuit în fine acea câmpiă, acea Dereptate, acel loc retras unde, când era vacant tronul, se întrunĭaŭ Basarabiĭ pentru alegerea Domnuluĭ şi unde, maĭ în specie, s'a eternisat memoria eroiculuĭ Mihaĭu-vodă Liténul: Vermeghia.

Catolic, crescut la Nedeïa pintre Veneţianĭ, este de credut că tot Litén-vodă adusese la Novacĭ acea coloniă veneţiană de aurarĭ, despre care s'a vorbit maĭ sus. Puternic prin vitejiă, prin bogăţiă şi prin cultura occidentală tot-o-dată, acest principe nu degïaba devenise un personagĭu epic la Românĭ şi la Slaviĭ de peste Dunăre, póte că maĭ trăesce chïar unde-va în tradiţiunea unguréscă, ceea ce ar merita s'o cerceteze alţiĭ, căcĭ eŭ-unul sînt pré-puţin sciutor în folkloristica maghiară. Cât despre Gorj, în regiunea Novacilor există un vechĭu cântec bătrânesc despre Letin-vodă, pe care 'l audiseră în tinereţile lor şi'şĭ maĭ aduc încă a-minte următoriĭ locuitorĭ:

Ion Surdul, cïoban, de 80 anĭ;
Dumitru Gheburel, 76 anĭ;
Ion Furduĭ, aurar, 80 anĭ;
Nicolae Dragă, 70 anĭ;
Gheorghe Bircea, peste 70 anĭ;

toţĭ din Novacĭ saŭ din comuna învecinată Cernadia, ïar din satul Stâncescĭ o cunoscea ţeranul Gheorghe Barbea de 75 anĭ. Acea baladă o cântà maĭ ales un vestit lăutar gorjén Rodocan, care a murit de vr'o 10—15 anĭ. Este de sperat că ea n'a perit încă de tot şi o să se regăsésca unde-va într'o di...

Nota-bene. Pentru a fi înţeles pe deplin veneţianismul portuluĭ Nedeïa-cetate din basmul muntenesc, unde eraŭ bine primite numaĭ corăbiile cele încărcate cu sare, reproduc aci textual cuvintele luĭ Fabio Mutinelli, întemeiate pe istoria cea documentală a comerciuluĭ veneţian de Marin *(Storia del commercio dei Veneziani)* şi de Filiasi *(Saggio sull'antico commercio dei Veneziani)*: „Somministrato una volta il sale ai Goti e agli altri barbari, „i Veneziani continuarono ad esserne i provveditori ad una gran parte dei „popoli della terra ferma d'Italia. Avvenendosi però, che le proprie saline „bastevoli non erano a saziare le ricerche dei forestieri, alle saline di Chioggia „e di Cervia si rivolsero da prima, indi a quelle dell'Istria, della Dalmazia, „della Sicilia, di Astracano, ed a quelle dei Berberi. *Salis Clugiae* chiamavasi „il sale Veneziano, *salis maris* lo straniero. Acquistati adunque i sali, ponevansi in certi magazzini o canove dette *Saliniere,* e chi voleva farne „compera volgevasi a coloro, i quali, in numero di quattro constituiti in „magistrato, presiedevano alla regolare amministrazione di questa interessantissima merce, nel di cui spaccio usavasi di ogni maggiore diligenza; „giacchè, posta prima la salimbacca sopra ciascheduna soma di sale, stendevasi poscia, a risparmio di adulterazione, una credenziale, in cui era descritto „il nome del conduttore, la quantità e qualità del sale stesso, ed il luogo

„per cui era diretto, credenziale che dovea consegnarsi a chi rappresentava „la repubblica nel paese, dove il sale stava per essere inviato. Eransi inoltre „certe compagnie appellate dei *Salinari*, le quali per appalto recavano e „somministravano il sale ai forestieri. E siccome i Veneziani giunti erano „a tale da conoscere a qual gente meglio piacesse un sale anzichè un altro, „così una di queste società provvedeva, per esempio, di sale chioggioto e „di africano Pavia, Novara, Tortona, Alessandria della paglia, Valenza, Vi„gevano, Casale, Domodossola e tutto il Lago maggiore; un'altra del nostrale „Milano, Cremona, Crema e Brescia, vendendolo poi a un prezzo tanto vile „che i Genovesi, ben più vicini dei Veneziani alle città anzidette, non po„tevano fare altrettanto. Squadre di barche armate invigilavano in golfo, e „alle foci dei fiumi, onde non fosse turbato questo commercio; e se gli Sca„ligeri, i Carraresi ed altri principi osarono per questo soggetto molestare „alcuna volta i Veneziani, essi non ebbero che a dolersi della loro temerità: „nel 1381 imponevasi allo stesso rè di Ungheria di chiodere le miniere di „sale fossile, che aveva egli nella Croazia, per un'annua pensione di scudi „d'oro settemila..."

§ 31. Originea Bălăcenilor.

Bibliografia: Etymologicum magnum t. III p. 2981 verbo: Bălăcénu. — *Karadžić*, Lex. v. Balačko. — *Pejacsevich*, op. cit. p. 266. — *Danilo*, Животи крадјева, ed. Daničić, Agram 1866 in 8 p. 110—12; cfr. Šafarik, Gesch. d. serb. Literatur, Prag 1865 in-8 t. I p. 116. — *Engel*, Geschichte von Serwien, Halle 1801 in-4 p. 237.

Pe la 1235 (v. § 26) Cumaniĭ regeluĭ Ionas retrăgêndu-se din Teleorman, trecênd prin Romanaţ şi prin Dolj, apoĭ plecând pe la 1239 peste Dunăre, de unde nu s'aŭ maĭ întors, literalul danubian dela Olt spre resărit în direcţiunea Vlaşcăĭ s'a deschis slobod pentru respândirea treptată a elementuluĭ românesc din Oltenia cătră Marea-négră. O poporaţiune cumană, firesce, n'a despărut acolo întrégă, astfel că resturile lor trebuĭaŭ, ca şi pe aĭurĭa, să se contopéscă cu Româniĭ, cu carĭ fraternisaseră maĭ de'nainte. Retragerea regeluĭ Ionas profită Basarabilor din Romanaţ şi din Dolj, ĭar în specie kinezuluĭ Mihaĭu Liténul, maĭ cu samă după încetarea dominaţiuniĭ Mongolilor pe la 1243, când el devine voevod oltenesc. Se pôte afirmà că unificarea Statuluĭ Ţeriĭ-Românescĭ prin lipirea Munteniеĭ de Oltenia nu s'a început la nord, după cum greşit se crede pînă acuma, ci în lungul Dunăriĭ, anexându-se maĭ întâĭu Teleormanul, unde ne apare atuncĭ de o dată în istoriă un kinez oltenesc: B a s a r a b ă d e l a B ă l a c ĭ u.

Bălăcenii sînt unul din némurile nóstre boerescĭ cele maĭ strălucite. Sub Mateĭu Basarabă eĭ căpĕtară dela Austria titlul dè conte: conteşul Badea Bălăcénu, unul din spiritele cele maĭ aventuróse. In fruntea genealogieĭ lor figuréză: „Constantin ce'l arată létopi-„séţul că aŭ fost căpetenie înpreună cu alte 2 căpeteniĭ aĭ oştilor „Mirciĭ-vodă Coziĭanul care aŭ domnit la anul 1387". Cu vr'un secol înainte, pe la 1270—80, un bunic saŭ străbun al aceluĭ Constantin, al aceluĭ fruntaş sub Mircea cel Mare, jócă un interesant rol, epic şi istoric tot-o-dată, pe timpul luĭ Litén-vodă.

Maĭ multe sate muntenescĭ pórtă numele Bălacĭu: în Ialomiţa, în Vâlcea, în Teleorman. Numaĭ cel din Teleorman însă este privit ca baştina Bălăcenilor. Tradiţiunea lor familiară asigură din vechime că strămoşiĭ lor stăpâniseră acolo lîngă Dunăre. Partea cea fundamentală a blazonuluĭ lor, confirmat de Curtea din Viena:

leul cel judiciar cu sabia şi cu cumpâna în faţa unuĭ fluviŭ, represintă demnitatea de kinez în Teleorman.

O caracteristică ereditară a némuluĭ Bălăcenilor din tată în fiĭu, care nu s'a contradis în curs de vécurĭ pînă la celebrul agă Constantin cel din vremea Brâncovanuluĭ, este înscrisă într'o cronică muntenéscă din secolul XVII: „Bălăcenii tot-d'a-una îşĭ în-„tindea mintea după nişte părerĭ nebune, adecă după vitejiĭ".

Primul Bălăcén, cel de'ntâĭu nebun de vitejiă din némul seŭ, ne întimpină în faĭmósa baladă poporană serbă, pe care eŭ am studiat'o în cele două paragrafurĭ precedente. Acolo singurul luptător român, de care se temeaŭ Serbiĭ, este Балачко, deminutiv din Балач, ca şi când s'ar dice „Bălacĭu cel mic" în antitesă cu statura luĭ cea de uriaş: „Name eines Riesen" după definiţiunea luĭ Karadžić. In acea baladă gigantul Bălacĭu este cap al oştiriĭ românescĭ, serbesce „војвода" cu sensul cel exclusiv milităresc, nu administrativ saŭ politic. El e favoritul luĭ Litén-vodă şi al Dómneĭ, al

„regeluĭ Mihail“ şi al „regineĭ“, carĭ într'un glas îl rógă de a spulbera céta luĭ Milutin şi de a smulge din mânile lor pe Domniţa cea prinsa şi dusă:

О Балачко, моја вјерна слуго!
Можеш ли се у се поуздати,
Да раштјераш цареве сватове...“

Adversarul luĭ Bălacĭu este eroul serbesc Miloş. Amîndoĭ eĭ se cunosc bine de de mult unul pe altul prin renumele lor de vitejiă, ceea ce dă a înţelege că Românul va fi luat parte óre-când în resbóiele de pe atuncĭ de peste Dunăre. Despre vechea lor cunoscinţă Miloş ḑice:

Овдје има у Ледјану граду,
Има један Балачко војвода,
Ја га знадем, и он ме познаје...

Bălacĭu de asemenea:

Ветј је оно Милош Воиноватј,
Ни цар Стјепан њега не познаје,
Ал' ја њега одавна познајем...

Miloş descrie apoĭ firea cea apucată a luĭ Bălacĭu, ḑicênd că el are treĭ capete, din carĭ unul aruncă flacărĭ asupra duşmanuluĭ, ĭar un al doilea suflă un vînt rece: când arde, când frige. Acéstă imagine poetică se potrivesce de minune despre întregul ném al Bălăcenilor după judecata cea posterióră a cronicaruluĭ muntenesc: „părerĭ nebune după vitejiĭ“:

На Балачку јесу до три главе:
Из једне му модар пламен бије,
А из друге ладан вјетар дува;
Кад два вјетра из глава изиду,
Балачка је ласно погубити...

In baladă decĭ furiosul Bălacĭu, punêndu-se în fruntea a şése-sute de Românĭ, pornesce în gónă după Serbĭ. Miloş însă îl biruesce, îl omóră şi „asvîrlă capul luĭ Bălacĭu de'naintea împĕratuluĭ, primind drept resplată o miiă de galbenĭ“:

Пред њег' баци Балачкову главу,
Цар му даде хиљаду дуката...

Capul luĭ Bălacĭu a fost în realitate închinat luĭ Milutin, dar nu tocmaĭ cu ocasiunea cea nepotrivită a nunţeĭ regeluĭ cu fiĭca luĭ Litén-vodă, când de sigur Româniĭ şi Serbiĭ nu se omoraŭ unul pe altul, ci maĭ tărḑiŭ, peste vr'o treĭ-patru anĭ, când domnìà în Oltenia un alt voevod şi când, Domniţa cea românéscă fiind alungată cu ruşine din Serbia, s'a intâmplat un adevĕrat resboĭu, resboĭu menţionat într'o cronică serbéscă chĭar din acea epocă, nu poetisat numaĭ într'o baladă poporană.

Noĭ scim deja că Litén-vodă căḑuse într'o bătăliă contra Ungurilor la 1279. Dintr'o diplomă a regeluĭ Ladislaŭ Cumanul noĭ scim de asemenea că după Litén-vodă fratele seŭ Bărbat a urmat pe tronul oltenesc şi maĭ trăĭà încă pe la 1285, când s'a scris acea diplomă. Noĭ scim apoĭ că pe la 1278, ce-va înainte de mórtea luĭ Litén-vodă, se rupsese deja legătura de amiciă între Serbia şi Oltenia, şi astfel noul voevod Bărbat, unchĭul Domniţeĭ celeĭ gonite de către regele Milutin, era acum vrăjmaş al Serbilor. Noĭ scim, în sfîrşit, că Teleormanul, o regiune pînă atuncĭ cumanică, ba încă maĭ 'nainte pecenegică, întrase de curând în sfera de acţiune a Basarabilor celor din Oltenia şi avea în capu'ĭ kinezĭ Bălăcenĭ, carĭ stăpânĭaŭ acolo peste un element românesc amestecat cu rămăşiţe turanice, de unde Serbiĭ începuseră a'ĭ numi une-orĭ Tătarĭ, bună-óră „Tartari Bassarabi" într'un text la Pejacsevich. Sciindu-se tóte acestea, lesne vom puté întelege un eveniment fórte interesant din anul 1282 saŭ 1283.

Arhiepiscopul Daniil, unul din scriitoriĭ serbescĭ ceĭ maĭ vechĭ, care în tinereţe servise la curtea regeluĭ Milutin, prin urmare fântână istorică în tótă puterea cuvîntuluĭ, ne spune că immediat după urcarea pe tronul bizantin a împĕratuluĭ Andronic Paleolog o puternică armată de Grecĭ, cu carĭ se aliase o mulţime de alte némurĭ, Tatarĭ, Turcĭ şi Italienĭ (иноплеменьны ѥзыкы, татары и тоурькы и фроугы), năvăliseră asupra Serbieĭ. Milutin s'a retras, ferindu-se de luptă. Bizantiniĭ aŭ pustiit tot ce le sta înainte pînă unde aŭ ajuns, şi apoĭ încărcaţĭ de prédă s'aŭ întors toţĭ, afară de o singură cétă, care a mers înainte pustiind pînă la rîul Drin. Hatmanul lor erà numit Cap-negru: „старѣишиноу ихь глаголѥмаага Чрьноглава", la Engel: „ihr Aeltester genannt Tchernoglawi oder Schwarzkopf", adecă un Basarabă de ceĭ cu cap-negru pe stég. Intre aliaţiĭ Bizanţiuluĭ erà dară şi un contingent de Românĭ, trimişĭ de Bărbat-vodă contra luĭ Milutin şi pe carĭ îĭ ducea un Basarabă cu Capul negru pe

stég. Erà kinezul Bălacĭu cel devenit maĭ de'nainte vestit prin vitejiă peste Dunăre. Deşi Drinul erà mare, Oltenïĭ şi Teleormănenïĭ s'aŭ bizuit pe puterea cailor şi „ca nesce fĭare flămânde" s'aŭ repeḑit în apă pentru a nemicì pe Serbiĭ de pe cel-lalt mal: „ιако звѣри „несыти оустрьмише се на стадо христово, и оуповаюште на силоу конь своихь „вьнидоше". Ceĭ maĭ mulţĭ s'aŭ înnecat, intre carĭ şi hatmanul lor Cap-negru. Serbiĭ l'aŭ prins, ĭ-aŭ tăiat capul, ĭ-aŭ făcut o cunună de mărgăritare, l'aŭ înfipt pe o suliţă şi l'aŭ adus în dar regeluĭ Milutin: „отьрѣзавьше главоу ιемоу оукрашеноу бисеры чьстьныими, и „вьньзьше на копиιе принесоше кь благочьстивомоу кралю ιако дарь". Iată capul acela pe care Miloş îl închină luĭ Milutin în balada cea serbéscă. Poesia poporană şi cronica se completéză una pe alta, restituindu-ne siluetul îndrăzneţuluĭ Basarabă dela Bălacĭu, care cu drept cuvînt s'a arătat un „nebun de vitejiă", un „cap cu flacărĭ şi cu vînt".

Acum ne despărţim de preţiósa baladă serbă, care concordéză atât de bine cu datele cele maĭ documentale. Ea se compune din două părţĭ constitutive deosebite: jocurile cele equestre la peţirea fiiceĭ luĭ Litén-vodă pe la 1274, şi peirea cavalerescuiuĭ restrămoş al boierilor Bălăcenĭ într'o luptă contra Serbilor pe la 1283. Balada peste tot, prin ambele sale părţĭ, se referă la împregĭurărĭ internaţionale serbo-oltenescĭ din prima jumătate a domnieĭ regeluĭ Stefan Milutin, al carora sîmbure, trăsura lor de unire, este Domniţa cea românéscă, de'ntâĭu luată, apoĭ căutând a fi resbunată, — o miniatură de Iliadă.

O importanţă cu totul deosebită pentru desfăşurarea formaţiuniĭ succesive a Statuluĭ Ţereĭ-Românescĭ ne oferă aci Teleormanul, ca prima verigă prin care Basarabiĭ dela Jiĭu se apucară a făuri cu o stăruitóre răbdare un lanţ ferecat din ză1ă în zală pînă la gurele Dunăriĭ. După fraţiĭ voevoḑĭ Litén şi Bărbat, un pas maĭ departe îl face un Dan-vodă.

§ 32. Dan-vodă

Bibliografia: *Istoria critică* p. 15 sq. — Cuvinte den bătrâni t. I p. . 402 — *N. Densuşianu*, Documente t. I p. 454, 483. — *Fotino*, Ἱστορία t. II p. 9. — *Pachymeres*, De Palaeologis lib. III, 26. — *Laurian-Bălcescu*, Magazin t. I p. 91, t. IV p. 233. — Istoria Ţĕreĭ-Românescĭ, ed. Ioanid, Bucurescĭ 1859 in-8 t. II p. 3. — *I. Bogdan*, Ein Beitrag,

în Arch. f. slav. Philologie t. XIII p. 526, 530 nota. — *Jireček*, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876 in-8 p. 282, 285. — *Dozon*, Chansons populaires bulgares, Paris 1875 în-16 p. 67. — Периодическо списание, Braila 1870 in-8 t. II p. 106. — *Draganow*, Македонско-славянскій сборникъ, Petersb. 1894 in 8 p. 216. — Сборник за народни умотворения (пѣсни) t. II p. 4-6, t. V p. 16, t. VII p. 16 t. IX p. 18; cfr. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum t. I p. 231. — *Locustênu*, Dicţionar geografic, Bucurescĭ 1889 in-8 p. 84.

Bărbat-vodă domnise de sigur pină la 1285, póte să maĭ fi trăit încă pe la 1288, când îl citéză un document unguresc, nu însă destul de limpede. Cronica muntenéscă nu'l menţionéză de loc, ca şi când l'ar identifică într'o singură personalitate cu fratele seŭ mult maĭ celebru Mihaĭu-vodă, şi d'a-dreptul după acel Mihaĭu-vodă pune pe un Dan. Acordându-se luĭ Bărbat-vodă intervalul cel istoricesce admisibil de vr'o ḑece anĭ dintre 1279—1289, urméză că un Dan-vodă putea în realitate să se fi urcat pe tron cam pe la 1289. Acéstă ipotesă se împacă şi cu calculul luĭ Fotino, care se întemeĭază pe un text. El cunoscea o cronică slavică inedită a unuĭ Simeon, unde se ḑice că Dan-vodă a perit peste Dunăre la 1298 ajutând pe un „Μιχαὴλ Κράλης" contra unuĭ „Δεσπότης Σίσμαν". Cine óre să fi fost acel craĭu Mihail şi acel Despot Şişman din anul 1298? Dela deslegarea acesteĭ întrebărĭ atîrnă verificarea existenţeĭ unuĭ Dan-vodă după Bărbat-vodă, întregindu-se şirul voevoḑilor oltenescĭ din secolul XIII.

În adevĕr, archiepiscopul serbesc Danilo, scriitor contimpuran, vorbesce pe larg despre principele Şişman, care înainte de anul 1300 stăpânĭa la Vidin şi peste întréga Bulgariă de pe 'mpregĭur, fiind atât de puternic încât susţinuse un crâncen resboĭu ofensiv contra regeluĭ Milutin. Şişman se vede a fi fost aliat de'ntru'ntâĭu cu Basarabiĭ, căcĭ într'un rînd el trecuse Dunărea şi se adăposti în Dolj atuncĭ când Serbiĭ isbutiră a cuprinde Vidinul. In urmă însă el s'a împăcat, ba chiar s'a încuscrit cu Milutin, şi a putut să se certe cu Basarabiĭ. Acesta dară este „Despot Şişman" cel dela 1298 din cronica luĭ Simeon cea cunoscută luĭ Fotino.

Cât privesce pe „craĭul Mihail", este de asemenea o personalitate reală tocmaĭ din anul 1298, despre care vorbesce mult Bizantinul Pachymeres, anume o ramură destronată din dinastia Asanilor. Acest Mihail, fiĭul împĕratuluĭ Constantin Asan, era un pretendent la coróna imperială din Tîrnov contra adversaruluĭ seŭ Svetislav. Susţinut de Bizantinĭ, el năvălise în Bulgaria cu o oştire grecéscă, dar a fost respins.

Aşa stând lucrurile, resultă că Dan-vodă, amic al Bizantinilor ca şi predecesorul seŭ Bărbat-vodă, tot-o-dată într'o strînsă legătură cu dinastia cea românéscă a Asanilor după cum eraŭ Basarabiĭ în genere, a trecut peste Dunăre în ajutorul pretendentuluĭ Mihail, contra căruĭa, de astă dată şi contra Basarabilor, erà Şişman dela Vidin, închiḑêndu'ĭ calea. Urmă o bătăliă şi Dan-vodă a fost ucis.

Pînă aci dară e fórte importantă prin verificare fântâna cea necunoscută a luĭ Fotino; dînsul însă maĭ la vale pe acel „craĭu Mihail“, care n'a domnit nicĭ o dată, îl confundă cu regele serbesc Milutin, socrul luĭ Litén-vodă, — o eróre de altmintrea uşóră de îndreptat, şi ĭată cum. Fotino maĭ cunoscuse o altă fântână slavică, „ἐκ τῆς Σερβικῆς χρονολογίας“, după care acel Mihail ţinuse în căsătoriă pe féta luĭ Dan-vodă: „διότι ὁ Μιχαὴλ συνεζεύχθη γυναῖκα πρώτην τὴν θυγατέρα τοῦ Δὰν Βοεβόδα ἡγεμόνος Βλαχίας“. E cu putinţă. In acest cas sînt douĕ căsătoriĭ, pe carĭ le-a amalgamat Fotino:

a) fiĭca luĭ Litén-vodă cu regele serbesc Milutin, după Nicefor Gregoras;

b) fiĭca luĭ Dan-vodă cu principele bulgar Mihail, după o cronică slavică;

— douĕ căsătoriĭ cu totul deosebite şi ambele de o potrivă importante pentru istoria Olteniei din secolul XIII. Repet încă o dată: e cu putinţă; şi indicele fiind o dată căpĕtat, ar trebui urmărit. Sigur totuşĭ este numaĭ atâta că Dan-vodă erà fórte amestecat în afacerile Bulgarieĭ, şi atât de ĭubit acolo, incât numele luĭ a remas pînă astăḑĭ ca cel maĭ respândit Domn romănesc în poesia poporană a Bulgarilor, ceea ce o voĭu arăta îndată.

Cronica muntenéscă a contopit pe Dan-vodă cel dela 1298 cu Dan-vodă fratele luĭ Mircea cel Mare: „Dan-vodă aŭ domnit „anĭ 23. Acesta aŭ fost frate cu Mircea-vodă bătrânul, şi *l'aŭ ucis* „*Şuşman-vodă Domnul Serbilor*, când era cursul anilor 6864 (1356).“ Constantin Căpitanul urcă cronologia ce-va maĭ sus la 6841 (1333) şi numesce maĭ cu reservă pe un „frate Mircea“, nu pe cel Mare: „Acesta aŭ stătut Domn in Ţéra-Românéscă *după Mihaĭu-* „*vodă*, avea şi frate pre Mircea. Insă ce să fie făcut în 23 de anĭ „aĭ domnieĭ luĭ, nu se pomenesce, fără numaĭ scrie că *l'aŭ ucis* „*Şuşman Voivodul Sărbilor*, dar pentru ce şi cum nu se scie.“ Cine

a fost „Mihaĭu-vodă“, am vĕḑut'o; cine a fost „avea şi frate pre Mircea“ o vom vedé la locul seŭ; aci mĕ mărginesc a constata numaĭ că Dan-vodă cel ucis de Şişman a trăit pe la 1290, pe când Dan-vodă cel cu un secol maĭ noŭ muri într'o luptă fratricidă cu Mircea cel Mare la 1385, descrisă în cronica unguréscă la Thurocz. Să maĭ adaog că pe la 1333 şi 1356 n'a domnit nicĭ un Şişman în Bulgaria, ci maĭ târḑiŭ între aniĭ 1365—1393 a fost la Tirnov un alt Şişman, care pe fratele mareluĭ Mircea nu putea să'l ucidă, de vreme ce 'l ucisese altul. Despre acest alt Şişman se va vorbi maĭ jos sub domnia luĭ Radu-vodă Negrul cel din secolul XIV, unde voĭu reveni asupra confusiuniĭ între ceĭ doĭ Danĭ.

În scurt, un Dan-vodă, un Dan-vodă cel de'ntâĭu, domnise în Oltenia pe la 1290 înainte de întemeĭarea Statuluĭ Ţĕreĭ-Românescĭ. Negreşit, erà un Basarabă; dar de unde óre? Să fi fost frate cu Litén-vodă şi cu Bărbat, saŭ fiiŭ al vre-unuĭa din aceştiĭa, adecă dintre Basarabiĭ ceĭ catolicĭ dela Nedeĭa? Să fi fost fiiŭ al luĭ Radu-Negru cel dela 1241, saŭ din ramura Basarabilor din Vâlcea? Nu. Nicĭ Vâlcén, nicĭ Doljén; ba nicĭ din Gorj saŭ din Mehedinţ. Acest Dan-vodă fusese un kinez nu de aĭurĭ decât din Romanaţ, fórte legat cu politica trans-danubiană înainte de a ajunge voevod, căcĭ domnirea luĭ, de vr'o ḑece anĭ cel mult dintre 1288—1298, n'ar explicà marea luĭ popularitate printre Bulgarĭ, carĭ îl cunosc nu numaĭ ca „voevod“, ci adesea ca pe Ban, une-orĭ chĭar ca pe „gelepin“ saŭ „celebi“ adecă b o ĭ e r = k i n e z. Este de adaos în acelaşĭ timp că, voevodatul oltenesc stăpânind peste Teleorman deja din epoca luĭ Litén-vodă, Romănăţénul Dan Basarabă se va fi întins peste Vlaşca, póte încă peste Ialomiţa, învecinându-se cu Bulgaria maĭ întrégă, în contact intim cu regiunea Vidinuluĭ, dar maĭ ales cu împĕrăţia Tirnovuluĭ.

Inainte de a păşi maĭ departe, voĭu observa în trécĕt că numele D a n, pe care 'l purtà acest Basarabă din Romanaţ şi'n némul căruĭa se pare a fi fost familiar, după cum o voĭu arăta într'un alt loc, este o simplă scurtare poporană din B o g d a n, mănţinându-se numaĭ finalul, întocmaĭ ca în „Din = Constandin“, „Tache = Dumitrache“, „Fănică = Stefănică“, „Sandu = Alexandru“, italienesce „Colà = Nicola“ etc. Forma nominală întrégă B o g d a n o conservase acea ramură a Basarabilor din Romanaţ, care tot în secolul XIII emigrase în Maramurăş, dând acolo nascere dinastieĭ moldovenescĭ a luĭ Dragoş. Reservându-se acéstă cestiune pentru §-ful

următor, putem trece acuma la Dan-vodă în literatura poporană a Bulgarilor.

Ţinênd cu partitul bulgar grecofil, care îşĭ aducea din Constantinopole pe pretendentul Mihail, „einige griechenfreundliche Boljaren“ după expresiunea luĭ Jireček, Dan-vodă prevedea deja pericolul cuceririĭ otomane, şi tocmaĭ acésta o cântă o frumósă baladă poporană bulgară, tradusă franţusesce de Dozon sub titlul: „Les commencements de l'empire turc“. Textul se începe aşa:

Дане бане џелепине,
Дан ми бан ми вино пије...

In traducere: „Banul Dan boierul, banul Dan bea vin cu săteniĭ, „cu fruntaşiĭ. Săteniĭ îĭ ḑic luĭ: Banule Dan boĭerule, am bĕut „noĭ destul vin profir: ĭată sint treĭ lunĭ întregĭ de când bem noĭ „vin profir, la Dumneḑeŭ nu ne gândim, nu dâm nimic sfîntuluĭ; „haĭde dară să clădim bisericĭ tot de argint şi de aur. Banul Dan le „vorbesce: O sătenĭ! o, fruntaşĭ! nu trebue să maĭ clădim bisericĭ „tot de argint şi de aur, căcĭ împĕrăţia nóstră se isprăvesce, se „începe împĕrăţia Turcilor: eĭ vor dărima bisericile, din argint vor „fâuri şelele cailor, din aur vor topi frâne. Haĭde maĭ bine să clă„dim bisericĭ din pétră albă şi din marmură, var alb, pămînt galben. „L'aŭ şi ascultat pe dînsul săteniĭ...“

Sub raportul acesteĭ balade este de adnotat că, după cronica bulgăréscă cea publicată de d. Bogdan, la Slaviĭ de peste Dunăre prima grijă de Turcĭ este tocmaĭ sub anul 1296: „въ лѣто 6804 въста нѣкто Отмань...“, adecă tocmaĭ când domnĭa Dan-vodă, atât de îngrijit de „împĕrăţia Turcilor“.

Tot ca „boĭer“, „Дано Челебия“, apare Dan-vodă într'un cântec bulgar macedonén, publicat de d. Draganov, unde editorul scie că e vorba de un Domn românesc şi că a fost ucis de Bulgarul Şişman, dar îl face Dan tată al mareluĭ Mircea, ceea ce e fals, şi 'ĭ fixéză mórtea la anul 1378, când nu domnĭa nicĭ un Dan-vodă, ci Radu-vodă.

Intr'o colindă bulgărescă, găsită de d. Iakimov, Dan este „voevod: „Дан воіевода“, şi e pus în legătură tocmaĭ cu Şişman: „Цар Шишман“, dar amîndoĭ sînt fórte prietenĭ. Faptul istoric este că Şişman fusese o dată adăpostit în Oltenia, când trebuĭa să fugă din Vidin de 'naintea luĭ Milutin; acuma în colinda bulgărescă pe

voevodul oltenesc Dan îl primesce Şişman cu multă cinste în Vidin, îl poftesce ca naş la botez, pune copilului numele naşuluĭ, ĭar cântecul se încheiă prin sănătatea luĭ Dan-vodă:

Oi на здрави Дан воıвода!..

Este de observat că în poesia poporană bulgară în genere Dan-vodă e un tinĕr, un voĭnic, maĭ tot-d'a-una încălecând, gata să plece la o nuntă, saŭ la o vînătóre, saŭ la resboĭu, saŭ după o fétă: „curtea e deschisă, calul e înşeuat şi înkingat, lîngă cal e suliţa, lîngă suliţă sînt ogarĭ saŭ prepelicarĭ“:

Дане бане, Дан воıводо!
Што ти стои двор отворен,
Двор отворен кон подседлјан,
Кон подседлјан кон постегнат,
И воз конја буıно копје
И воз копје бжрзи ржтки?
Дали мислиш лов да ловиш?
Дали мислиш боı да биıеш?
Или мислиш далек д'идеш
За девоıкја другоземка?
Дане бане одговара:
Нито мисла далек д'ида
За девоıкја другоземка;
Нито мисла боı да биıа,
Нито мисла лов да лова;
Сношти ми са дофтасали
От три страни три калески...

Poesia poporană serbă cunósce pe Litén-vodă cu gróznicul Bălacĭu şi celebréză nu o dată pe Radu-Negrul cu fratele seŭ Vladislav şi cu fiĭul seŭ Mircea cel Mare; nicĭ o dată însă nemic la Serbĭ despre Dan-vodă, absolut nicĭ o pomenire, pe când la Bulgarĭ acest Dan-vodă e fórte simpatic şi figuréză în cântece el singur maĭ des decât toţĭ ceĭ-lalţĭ voevoḑĭ românescĭ la un loc. Este învederat că Dan-vodă nu petrecea în vecinătatea Serbilor saŭ în apropiare, adecă în Mehedinţ saŭ în Dolj, ci lucră departe în Romanaţ şi de acolo spre resărit faţă 'n faţă cu întregul mal dunărén aĭ Bulgarieĭ.

Intr'o colindă din Kotel, în fundul Bulgarieĭ, se indică expediţiunile cele ostăşescĭ ale luĭ Dan-vodă chĭar în interiorul Românieĭ, prin urmare în afară din Oltenia: „se gândesce óre voevodul Dan a da fugă pe'n Ţéra Românéscă saŭ a face pradă?...“

Хорâтâ câ чуду чугьет:
Чи шу мисли Дан-войвода,
Дали мисли бяг да бягâ,
Бяг да бягâ ф влашкâ зиме,
Или мисли плень да плени!..

Intr'o baladă întitulată „Deli-Marco" indicaţiunea e şi maĭ precisă. Banul Dan este aci un Domn românesc locuind într'un sat de asemenea românesc, unde el are un palat cu porţĭ aurite şi petrece mereŭ în ospeţe, ĭar satul se află pe un şes întins, numit Sat-din-vale:

Ште да идем доле, доле,
Доле, доле в Влашко село,
Влашко село, в Долно село,
Влашку Бану на слугата,
Сега тамо госкье ходат,
И ниiа ште госкье д'идем.
Па очели на надоле
На надоле в Долно село,
В Долно село, Влашко село.
Отидоха у Данови,
Портите му позлатени.
Повикаха, почукаха:
— Излез, излез, Влашко Бано!..

După cum maĭ sus (§ 30) noĭ vĕdurăm că în Gorj s'a păstrat un sat numit Curtişóră în préjma unuĭ oraş cu scaunul domnesc, tot aşa există în Romanaţ o Curtişóră, despre care d. Locusténu dice: „Adĭ e un sat neinsemnat, dar în vechime fu un scaun domnesc", negreşit numaĭ după o tradiţiune locală. Curtişóra însă se află în partea de sus a Romanaţuluĭ, pe când e sigur că Dan-vodă şedea de preferinţă lîngă Dunăre. Lîngă Dunăre cată să fi fost acea reşedinţă a „Banuluĭ Dan", numită în balada de maĭ sus Долносело: „Sat-din-vale" saŭ „Valea-satuluĭ", unde dînsul locuĭà aşa dicĕnd printre Bulgarĭ, carĭ tocmaĭ de aceea ne procură amărunte pînă şi despre viéţa luĭ cea intimă: într'un cântec ni se spune că Dan-vodă are o soră ĭubită fórte vitéză, după un alt cântec el nu e însurat încă, într'o a treĭa ni se povestesce mórtea neveste ĭ sale celeĭ aduse dintr'o ţéră străină de lîngă Marea-négră. Faţă cu bogata literatură poporană bulgară despre Dan-vodă, kinezatul acestuĭ Basarabă este nu numaĭ în Romanaţ, dar neapĕrat în partea cea dunăréná, unde-va în regiunea Corabieĭ, adecă în sfera aceleĭaşĭ înrîurirĭ veneţiane, pe care o resimţiseră ceĭ doĭ voevodĭ precedenţĭ.

S'ar puté dice că Litén-vodă, Bărbat-vodă şi Dan-vodă represintă între 1246—1298 o periódă italiană a istorieĭ oltenescĭ, totuşĭ cu acea mare deosebire — asupra căriĭa voĭu reveni în §-ful următor — că Basarabiĭ doljenĭ trecuseră pînă la un punct la catolicism, ĭar romănăţeniĭ mănţineaŭ cu stăruinţă ritul grecesc: Mihaiŭ-vodă era un „Letin lepĕdat de lege", pe când Dan-vodă pune la cale pe Bulgariĭ ceĭ ortodoxĭ la clădirea bisericilor.

Pe cât timp Dan Basarabă fusese un simplu kinez din Romanaţ, saŭ numaĭ „boierul Ban Dan" după graĭul poesieĭ poporane bulgare, el nu avea a face cu Ungaria. E adevĕrat că regele Bela IV în diploma sa din 1247 se pretindea a fi stăpân şi peste gura Oltuluĭ, menţionând acolo anume bogatele pescăriĭ dela Celeĭu: „piscationes Danubii ac piscine de Cheley", carĭ trebuiaŭ să fi aparţinut atuncĭ tatăluĭ luĭ Dan-vodă; dar noĭ am vĕdut deja (§ 29) că acel act nu era decât un proiect pe hârtiă, fără a se fi realisat vre-o dată. Din momentul însă când kinezul Dan a devenit voevod oltenesc, el trebuĭa acum să recunóscă suzeranitatea coróneĭ sântuluĭ Stefan, întru cât el stăpânĭă o însemnată bucată de pămînt peste Carpaţĭ, pentru care Bărbat-vodă se îndatorise a plăti un tribut. Dela plata regulată anuală depindea prieteşugul cu Ungaria, la care Basarabiĭ în genere nu ţineaŭ de loc, încercându-se din timp în timp a se emancipà de tribut. Tot aşa s'a întâmplat după mórtea luĭ Bărbat-vodă.

O baladă bulgăréscă ne spune că „duşmanul Ungur pândesce pe Dan-vodă":

На друм седи църно Вагре...,

şi acest vers e fórte semnificativ, cu atât maĭ semnificativ că termenul etnic Вагр = Вѫгръ „Hungarus" este astădĭ necunoscut în limba bulgară, fiind decĭ o preţiósă supravieţuire epică din redacţiunea cea prototipică a aceleĭ balade. Forma paleo-slavică la Miklosich este: Вѫгринъ, Выгринь, Вѫгрьскъ; în cel maĭ vechĭu crisov slavo-românesc, anume dela Vladislav Basarabă înainte de 1372: Вѫгровлахиѩ; în dialectul sloven „vôger" saŭ „vogrin"; dar pe bulgarul Вагр eŭ în deşert l'am căutat pretutindenea, şi totuşĭ el nu póte fi alt ce-va decât „Ungur".

Aci este locul cel maĭ propriŭ de a aruncà o privire sintetică

asupra ţereĭ Făgăraşuluĭ, începênd dela lupta Basarabilor contra conteluĭ Konrad (§ 27) şi dela primul act făgărăşén cel din 1231 (§ 24) pînă la Dan-vodă inclusiv, adecă un interval de vr'o şépte-ḑecĭ de anĭ.

Pe la 1230 Ungurii atacă Mehedinţul. Voevodul oltenesc de atuncĭ se repede în acea direcţiune, lăsând astfel maĭ puţin ocrotite posesiunile sale nordice. Atuncĭ Saşiĭ, conduşĭ de contele Konrad, profită de acea slăbire şi apucă partea de sus a Vâlciĭ. Perḑênd Loviştea, Basarabiĭ din Oltenia se vĕd d'o dată despărţiţĭ de Amlaş şi de Făgăraş, pînă unde eĭ nu maĭ puteaŭ străbate prin ţéra Lotruluĭ. In acelaşĭ moment, simţindu-se pe deplin la adăpost contra Basarabilor, Saşiĭ pun mâna pe Făgăraş, când s'a şi scris actul făgărăşén la 1231. Din concursul tuturor acestor fapte documentale, carĭ sînt într'o vederată inverigare unele cu altele, resultă că Basarabiĭ nu maĭ stăpâniseră ţéra Făgăraşuluĭ la 1230, dar o stăpâniseră decĭ înainte de 1230.

Pe la 1240 contele Konrad fiind gonit din Vâlcea şi împins maĭ departe spre Sibiĭu, voevodul oltenesc cuprinde Sylva Blacorum, adecă ţéra Amlaşuluĭ, în ajunul năvăliriĭ Mongolilor, pe carĭ la 1241 dînsul iĭ întimpină la hotarul Făgăraşuluĭ şi resistă acolo. Pe la 1243 Mongoliĭ părăsesc Ungaria şi Ardélul. De nicăirĭ nu se vede că pînă atuncĭ voevodul oltenesc va maĭ fi perdut din noŭ posesiunile cele recâştigate prin alungarea conteluĭ Konrad. Dela anul 1231 încóce în curs de şése-ḑecĭ de anĭ nu se maĭ arată cea maĭ mică urmă administrativă unguréscă in ţéra Făgăraşuluĭ. Din tóte acestea resultă că Basarabiĭ, după ce o perduseră pe la 1230, o stăpâniseră apoĭ ne'ntrerupt după 1240 pînă la 1291, când érăşĭ eĭ sînt ameninţaţĭ a o perde.

In acest mod, maĭ întărit prin cercetărĭ ulteriórе, eŭ mânţin intacte cele afirmate în urmatorul pasagiŭ din *Istoria critică:*

„Dela 1170 pînă la 1360, Făgăraşul se pare a fi şovăit între „Muntenĭ şi Maghiarĭ. In 1231 el era al Ungarieĭ, dar nu de de-mult, „căcĭ actul din acel an îndréptă în favórea unuĭ Maghiar o strâmbătate comisă în intervalul stăpâniriĭ muntene. In 1291 el este „din noŭ unguresc, însă érăşĭ de puţin timp, precum se vede din „famósa diplomă, mereŭ citată şi nicĭ o dată explicată, prin care „regele maghiar Andreĭu III acórdă oraşul Făgăraş şi un sat din „aceĭaşĭ ţéră Unguruluĭ numit Ugrin, fiind-că: „i s'aŭ fost răpit „pe nedrept“. Ceea-ce caracteriză d'o potrivă ambele aceste docu-

„mente, din 1231 şi din 1291, este tendinţa lor comună de a des-„fiinţa pe tărîmul proprietăţiĭ consecinţele succesivelor ocupaţiunĭ „muntene. De câte orĭ Basarabiĭ apucaŭ Făgăraşul, boiariĭ lor luaŭ „acolo prin donaţiunĭ princiare pămînturĭ, sate, munţĭ şi ape, con-„fiscate cu drept saŭ fără drept pe sama fisculuĭ dela posesoriĭ un-„gurĭ, carĭ însă profitaŭ şi eĭ de cea de'ntâiŭ ocasiune pentru a „revindeca moşiele lor, din dată ce autoritatea maghiară reuşîa a „înlocui pe cea română. Pe la 1300 Făgăraşul depindea ĭarăşĭ de „Ungaria, căcĭ voevodul transilvan Ladislaŭ îl fortifică atuncĭ, ne-„greşit contra vre-uneĭa din cele dese tentative din partea Mun-„tenieĭ. Dela 1300 pînă la 1369 nicĭ un act maghiar, întru cât ne „aducem a-minte, nu menţionéză ţéra Făgăraşuluĭ, deşi există sute „de pergamene pentru aprópe tóte localităţile Transilvanieĭ, ceea-„ce probéză că noua cetate n'a putut resiste Basarabilor, încât „chiar de pe la începutul seculuĭ XIV regiunea întrégă redeveni „munténă. Puţinătatea cea extraordinară a documentelor ungare „despre Făgăraş a fost de de-mult observată cu mirare. Nimenĭ însă „n'a voit să ghicéscă adevĕrata sorginte a ciudatuluĭ fenomen: Ma-„ghiariĭ nu puteaŭ regula adesea afacerile uneĭ provincie, care li „aparţinea din când în când numaĭ în trécĕt"...

In *Istoria critică* eŭ nu cunosceam încă pe Dan-vodă cel din secolul XIII, căcĭ aserţiunea luĭ Fotino nu se putea admite fără a fi verificată maĭ întâiŭ prin cele două fântâne contimporane: arhiepiscopul Danilo şi George Pachymeres, maĭ completate maĭ cu samă prin literatura poporană bulgară. Cunoscĕnd acuma bine pe voevodul oltenesc cel din Romanaţ, istoria Făgăraşuluĭ se limpeḑesce.

Dan-vodă certându-se cu Unguriĭ:

На друм седи цѫрно Вагре...,

regele Andreĭu III se hotăresce a relua dela Basarabĭ ţéra Făgăraşuluĭ; dar diploma cea din 1291 remăsese atuncĭ de o cam dată curat platonică, de vreme ce magistrul Ugrin n'a întrat nicĭ el, nicĭ posteritatea luĭ, în posesiunea frumóseĭ donaţiunĭ. Este probabil că Dan-vodă se va fi împăcat cu regele Andreĭu III într'un fel óre-care, şi numaĭ după şépte anĭ maĭ târḑiŭ, perind voevodul oltenesc peste Dunăre în lupta contra luĭ Şişman dela Vidin la 1298, Unguriĭ s'aŭ grăbit a cuprinde Făgăraşul, şi'n dată l'aŭ şi fortificat la 1300, când domnĭa deja Mircea fratele luĭ Dan-vodă.

§ 33. Letinii şi Romanaţii.

Bibliografia: Etymologicum magnum, verbo Antina. — *Katona*, Hist. critica t. VI p. 904 sqq.. 998. — *Fessler*, Gesch. v. Ungarn t. I p. 439. — *I. Bogdan*, Vechile cronice, p. 65 sq., 185 sq., 235 sq. — *Onciul*, Zur Geschichte der Romänen in Marmarosch, în Romänische Revue 1890 No. I—II. — *Schlözer*, Geschichte von Littauen, Halle 1785 in-4 p. 93 sq. — *Karamzin*, Исторія t. IV nota 383. — *Onciul*, Dragoş şi Bogdan, în Conv. liter. 1884 p. 306 sqq. — *Picot*, La famille de Dragoş, la Tocilescu, Rev. 1885 t. V p. 310 sq. — *Szilágyi*, Máramarosmegye általános történelméből, ap. Onciul. — *G. Wenzel*, Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez, în Magyar Akademiai értesítő 1857 p. 326 sq. — *Engel*, Geschichte der Bulgaren in Mösien, Halle 1797 in-4 p. 430 sq. — *Rösler*, Român. Stud. p. 119. — *Mangiuca*, Die Chronik des Huru, în Romänische Revue 1887 p. 400 sqq.; cfr. Puşcariu, Date istorice t. II p. 92 etc.

Prin divinaţiune saŭ prin aşa ḑisul azard, descopere cine-va într'o ḑi o frântă lespede purtând o scurtă inscripţiune. Acea bucată de pétră a fost de ajuns pentru a atrage atenţiunea asupra localităţiĭ. Acelaşĭ călĕtor saŭ altul se 'ntórce a doua ḑi şi se apucă de astă dată a săpa cu tot din-adinsul. Peste puţin se desmormîntéză acolo treptat-treptat un oraş întreg, care ar fi remas îngropat pentru tot-d'a-una, dacă nu se întâmpla acea frântură. In acelaşĭ mod, câte-va reslăţite legende serbe şi bulgare, de'ntâiu ghicite, apoĭ controlate, mĭ-aŭ permis a reconstitui pe de'ntregul doĭ marĭ Domnĭ românescĭ cu totul necunoscuţĭ pînă acuma: pe catolicul Mihaĭu Basarabă din Dolj şi pe ortodoxul Dan Basarabă din Romanaţ, carĭ amîndoĭ, o dată reconstituiţĭ în legătura lor cea organică, aruncă o neaşteptată întinsă lumină asupra uneĭ străbune tradiţiunĭ maramurăşene de cea maĭ mare importanţă,—o tradiţiune ne'nţelésă în trecut şi peste putinţă de a fi înţelésă de aci înainte altfel decât numaĭ prin aceĭ doĭ Basarabĭ rechiămaţĭ la viéţă.

Am vorbit deja maĭ sus (p. CXL) despre cronica moldovenéscă cea scrisă înainte de 1520, care trage némul românesc din Veneţia. D. Bogdan a reprodus'o întrégă în text şi'n traducere, observând fórte drept că: „Importanţa cronicei anonime constă în partea eĭ dela început". Tocmaĭ „dela început" însă d. Bogdan a scăpat din vedere el-însuşĭ o scăpare din vedere a ediţiuniĭ anterióre, saŭ póte a manuscriptuluĭ, care trebuĭa orĭ-şi-cum neapĕrat îndreptată, cu atât maĭ vîrtos că era suficientă o simplă punctuaţiune. Traducerea d-luĭ Bogdan debută aşa: „Povestire în scurt despre Domniĭ Moldove-„nescĭ, de când s'a început ţéra Moldovenéscă. La anul 6867 (=1359) „pornit'aŭ din cetatea Veneţieĭ doĭ fraţĭ, Roman şi Vlahata, ce „eraŭ de legea creştinéscă şi fugĭaŭ de góna ereticilor în potriva

„creştinilor, şi ajuns'aŭ la locul ce se chiamă Vechĭul Rîm şi şĭ-aŭ „zidit şie'şĭ cetate după numele lor Roman, şi şĭ-aŭ trăit traĭul, „eĭ şi némul lor, pînă ce aŭ trecut Formos papa dela pravoslaviă la „lătiniă". Papa Formosus trăind între 891—896 după ce Romănii plecaseră din Veneţia la 1359, urméză dară că secolul XIV este înainte de secolul IX! Causa acesteĭ absurdităţĭ e că textul s'a publicat: „Сказаніе вкратцѣ о молдавскыхъ государехъ, отколѣ начася мол„давскаа земля. Въ лѣто 6867 отъ града Виницѣи пріидоша два брата...", şi d. Bogdan a tradus'o literalmente, pe când punctuaţiunea corectă cere aşa: ...отколѣ начася молдавская земля въ лѣто 6867. Отъ града Виницѣи пріидоша...", şi atuncĭ traducerea cea normală este: „Povestire în „scurt despre Domniĭ Moldovenescĭ, de când s'a început ţéra Mol„dovenéscă la anul 6867 (=1359). Pornit'aŭ din cetatea Veneţieĭ „doĭ fraţĭ etc.". Deja Karamzin, vorbind despre cronica cea anonimă, despărţise plecarea cea legendară din Veneţia de data cea istorică 1359, care aparţine exclusiv întemeiăriĭ Moldoveĭ: „въ 1359 г. началося Княжество Молдавское".

Cronica cea anonimă se împărţesce dară în două: ultima parte cea cronologică e moldovenéscă, începênd dela Dragoş vodă la 1359 pînă la mórtea luĭ Stefan cel Mare la 1504; prima parte însă, fără cronologiă, este numaĭ maramurăşénă, póte scrisă chĭar din secolul XIV. Eŭ am arătat deja că legenda despre originea Românilor din Veneţia nu se putea nasce aĭurĭa şi'ntr'o altă epocă decât în Oltenia în secolul XIII, când Veneţianiĭ se aşeḑaseră la Nedeĭa şi de acolo din Dolj aŭ înaintat prin Gorj pînă la Novacĭ. Acolo atuncĭ pentru prima óră, surprinşĭ de asemĕnarea dialectală cea isbitóre între graĭul romănesc şi între cel veneţian, Olteniĭ aŭ constatat că eĭ sînt fraţĭ cu Veneţianiĭ, şi de aci apoĭ credinţa despre venirea într'o antică epocă a Românilor din Veneţia. Fiind acésta un oltenism, nu cum-va tot oltenesc să fie restul din prima parte a cronriceĭ celeĭ anonime?

Iată pasagĭul în text cu traducerea d-luĭ Bogdan:

И по отлученіи вѣры Христовы создаша себѣ Латина новый градъ и прозваша его Новый Римъ и зваша къ себѣ въ латыньство Романовъцовъ въ Новый Римъ; Романовъци же не восхотѣша и начаша велію брань съ ними чинити и

Şi după despărţirea legiĭ luĭ Hristos şĭ-aŭ zidit Lătiniĭ o nouă cetate şi ĭ-aŭ pus numele Noul Rîm şi aŭ chemat pe Românenĭ la sine în lătiniă, în Noul Rîm; dar Româneniĭ n'aŭ voit, ci aŭ început luptă mare cu dînşiĭ şi nu

не отлучишася оть вѣры Христовы; и отъ того же времени быша во брани до дръжавы Владислава короля Угорьского. А Владиславъ краль бѣ братень сынъ Савѣ, архіепископу Серьпъскому, и крещенъ бысть отъ него и дръжаше вѣру Христову во сердци тайно, а языкомъ и кральвьскимъ украшеніемъ бяше латыниинъ.

s'aŭ despărţit de legea creştinéscă. Şi de atuncĭ încóce aŭ fost mereŭ în luptă uniĭ cu alţiĭ pînă la domnia luĭ Vladislav, craĭul unguresc. Iar Vladislav craĭul era nepot de frate luĭ Sava, archiepiscop serbesc, şi fusese botezat de dînsul şi se ţinea de legea creştinéscă în lăuntrui inimeĭ sale, dar după vorbă şi după podóbele crăescĭ era lătin.

Schlözer recunoscuse cel de'ntâĭu de-mult, şi este chiar imposibil de a n'o recunósce, că „Vladislav craĭul“ din acest pasagĭu este anume regele Ladislaŭ Cumanul, care în adevĕr se şi înrudĭa cu sfîntul Sava al Serbilor, de óră ce nepotul de frate al acestuĭa, Stefan Dragutin, ţinuse în căsătoriă pe o soră a aceluĭ rege unguresc, astfel că „Vladislav craĭul“ se putea numi în realitate nepot de frate al luĭ Sava; ş'apoĭ, în acelaşĭ timp, Ladislaŭ Cumanul era în faptă „latin numaĭ după vorbă şi după podóbele crăiescĭ“, căcĭ toţĭ catoliciĭ cu Papa în frunte il considerau ca eretic. Aşa fiind, d. Oncĭul desnaturéză pe deplin textul cronicei anonime, când preface pe Vladislav în Ludovic, schimbând secolul XIII în secolul XIV, şi tóte acestea fără a ajunge cel puţin bine-reŭ la o explicaţiune plausibilă a aceluĭ text. „Vladislav craĭul“ — repet încă o dată — este pur şi simplu regele maghiar Ladislaŭ Cumanul, care domnise între aniĭ 1272—1290. In acéstă privinţă este maĭ corect Engel, urmat de Szilagyi, de Wenzel şi de alţiĭ, carĭ încaĭ aŭ meritul de a conserva intact adevĕratul punct de plecare cronologic şi nominal. Teoria lor cea explicativă, admisă şi de Rösler, cum-că aceĭ Românĭ din cronica anonimă însemnéză pe nesce Vlachĭ veniţĭ de peste Dunăre, nu se întemeiază absolut pe nemic serios, după cum îĭ obiectéză cu drept cuvînt d. Oncĭul; dar vre-o altă teoriă maĭ solidă, nicĭ dînşiĭ, nicĭ însuşĭ d. Oncĭul, nu eraŭ în stare de a o găsi, pe câtă vreme nu era cunoscută istoria celor două ramure ale Basarabilor: una catolică din Dolj şi cea-laltă ortodoxă din Romanaţ. Aceste două ramure fiind în sfîrşit destăinuite, cronica cea anonimă încetéză de a maĭ fi fabulă, „lauter Fabeln“ după cum ḑicea Fessler; şi n'ar maĭ avé nicĭ măcar trebuinţă de a fi comentată, căcĭ ea se limpeḑesce acuma dela sine însăşĭ şi se confirmă pe deplin în tóte trăsurile cele esenţiale.

Tocmaĭ în intervalul de timp cât domnise regele Ladislaŭ Cumanul, la voevodatul oltenesc, cel maĭ puternic Stat românesc atuncĭ şi pînă atuncĭ, se aşeḑaseră unul după altul Mihaĭu-vodă Letinul cel dela Nedeĭa şi Dan-vodă cel pravoslavnic din Romanaţ. Dela urcarea pe tron a Doljénuluĭ Mihaĭu-vodă, adecă ce-va după 1242, catolicismul Basarabilor celor „lepĕdaţĭ de lege“, deveniţĭ maĭ tarĭ prin voevodat, cată să fi exercitat o presiune din ce în ce maĭ simţită asupra Basarabilor celor protivnicĭ papismuluĭ, dintre carĭ ceĭ maĭ hotărîţĭ eraŭ kineziĭ din Romanaţ, fórte legaţĭ cu Bulgariĭ. Fiind un Domn mare prin braţ, prin minte şi prin pungă; Mihaĭu-vodă nu lesne putea să fie resturnat. Murind el la 1279 pe câmpul de bătaiă, fratele seŭ Bărbat usurpă tronul, înţelegêndu-se cu Ungurii, cărora le-a recunoscut suzeranitatea. Este învederat că kineziĭ ceĭ ortodoxĭ se resculaŭ mereŭ, fie pe faţă, fie pe ascuns, în casul cel maĭ bun murmuraŭ contra voevoduluĭ celuĭ letin, aşteptând momentul propice de a'l premeni, ceea ce s'a şi întâmplat la mórtea luĭ Bărbat-vodă, pe la 1286 saŭ ce-va maĭ tărḑiŭ. Intruniţĭ atuncĭ la Vermeghia, kineziĭ aŭ înlăturat dela tron pe Basarabiĭ ceĭ dela Nedeia şi aŭ ales voevod pe Romănăţénul Dan.

Cronica anonimă vorbesce dară despre frămîntărĭ înainte de isbânda luĭ Dan-vodă. Ele ajunseseră la culme sub voevodul Bărbat. Era o luptă înverşunată între Letiniĭ, „Латини“, dela Nedeĭa = „Roma cea nouă“ papistaşă a Doljenilor, care se întinsese pînă în Gorj, şi între Româniĭ ceĭ pravoslavnicĭ din Romanaţ, unde există chĭar din ḑilele luĭ Traian după inscripţiunĭ oraşul Romula, adevĕrata „Romă veche“ a Dacieĭ. Însuşĭ termenul de două orĭ repetat în cronica anonimă „Романовъци“, formaţiune de tot ne-slavică, tradusă aproximativ de d. Bogdan prin „Românenĭ“ şi pe care Schlözer o traducea prin „Romanenses“, însemnéză d'a-dreptul Romănăţenĭ: „Romanaţĭ = Romulates“, cu *n* = *l* întocmaĭ ca în „seme*n* = simi*l*e“.

Să urmăm înainte textul, revĕḑut şi tradus de d. Bogdan:

И въ лѣта Владислава королевъства воздвижеся на Угры брань отъ Татаръ, отъ князя Неимета съ своихъ кочевищь, съ рѣкы Прута и съ рѣкы Молдавы, и преидоша чрезъ высокіе горы и поперегъ земли угорьскіа Ерделя, и иріидоша на рѣку Морешь и

Şi în vremile luĭ Vladisláv craĭul s'aŭ pornit cu resboiŭ în potriva Ungurilor Tătariĭ cu cnézul Neimet din pustiile lor dela apa Prutuluĭ şi dela apa Moldoveĭ şi aŭ trecut peste munţiĭ ceĭ înalţĭ din Ardél şi dela ţéra Unguréscă şi aŭ

ста ту. И слышавъ же Угорьскій краль Владиславъ нахоженіе Татарьское, и послаша вскорѣ въ Римъ къ кесарю и папѣ, дабы пришли къ нему на помощь, кь новымъ Римляномъ и къ Романовцемъ послаша же. Новые же Римляне и старые Римляне совокупишася и пріидоша во Угры Владиславу королю на помощь.

ajuns la apa Moreşuluĭ şi s'aŭ oprit acolo. Audind Vladislav, craĭul unguresc, de năvala Tătarilor, trimise îndată la Rîm, la împĕratul şi la papa, să-ĭ vie în ajutor; trimise şi la noiĭ Rîmlenĭ şi la Romănenĭ. Atuncĭ s'aŭ unit noiĭ Rîmlenĭ cu vechiĭ Rîmlenĭ şi aŭ venit la ţéra Unguréscă spre ajutor craĭuluĭ Vladislav.

Voĭu corege maĭ întâĭu în trécĕt o scăpare din vedere. Textul: „преидоша чрезъ высокіе горы и поперегъ земли угорскіа Ерделя" e tradus la d. Bogdan: „aŭ trecut peste munţiĭ ceĭ înalţĭ din Ardél „şi dela ţéra Unguréscă", pe când traducerea cea corectă fórte clară este: „aŭ trecut peste munţiĭ ceĭ înalţĭ şi curmeḑiş prin „ţéra cea unguréscă a Ardéluluĭ".

Aşa dară Tătariĭ pornind dela Prut şi dela Moldova asupra Ungarieĭ, regele Ladislaŭ Cumanul chiămă pe Românii Letinĭ şi pe ceĭ Romanaţĭ, carĭ ĭ-aŭ şi venit împreună în ajutor. Eraŭ Românĭ nu din Ungaria, ci de afară, din vecinătate, deci Oltenĭ. Când însă? Invasiunea s'a întâmplat tocmaĭ în anul 1285, nu pe urmă şi nu inainte. Punctul cronologic nu admite altă controversă decât numaĭ dóră cu vr'o câte-va lunĭ maĭ sus în anul 1284, prin urmare în orĭ-ce cas tot sub domnia luĭ Bărbat-vodă.

Deja vechĭul istoric unguresc Katona a elucidat perfect sub anul 1285 invasiunea Tătarilor, ale cărora cĭambulurĭ ajunseseră pînă la Pesta, unde curtea regală tremura închisă în castelul dela Buda, astfel că regina mărturisesce ea-însăşĭ într'o diplomă: „quum „in Castro Budensi inclusae propter metum Tartarorum fuissemus „simul cum fidelibus Baronibus". Retrăgĕndu-se încărcaţĭ de pradă şi de robĭ, Tătariĭ aŭ fost surprinşĭ şi sdrobiţĭ în apropiare de Transilvania. Din cele citate de Katona, documentul cel maĭ important chĭar după dînsul este cronica austriacă, din care ĭată pasagĭul textual: „*MCCLXXXV.* Comani et Tartari cum innumerabili „multitudine intraverunt Ungariam, et vastaverunt eam, et occi„derunt et deduxerunt ex ea innumerabiles viros et mulieres et „parvulos eorum. Tandem vero *ab incolis terrae circa septem castra „turpiter sunt de terra fugati*, occisa ex eis innumerabili multitudine; „reliqui vero, qui evaserunt quamvis pauci, fugientes, latitantes „inter montes et valles nemorosas, divino iudicio ibidem fere omnes

„perierunt...“ Şi Katona comentéză acest text: „Non est dubium: „Tartaros etiam ab incolis terrae circa septem castra, *seu Transil-„vanis*, fusos et caesos esse“. Neapĕrat, „Septem castra“, nemţesce „Siebenbürgen“, slavonesce „Седмиградъ“, literalmente „Şépte-cetăţĭ“, însemnéză Transilvania; Katona însă nu bagă în samă preposiţiunea „circa“. Expresiunea: „incolae terrae circa septem castra“ nu vrea să ḑică: „locuitoriĭ Transilvanieĭ“, ci: „locuitoriĭ de lîngă Transilvania“. Numaĭ „reliqui“, resturile cele scăpate din bătălia cea mare, întraseră în interiorul Transilvanieĭ şi aŭ fost lovite acolo de către Săcuĭ, după cum o atestă o diplomă din 1289: „quum perfida gens „Tartarorum regnum nostrum hostiliter et crudeliter adijsset, et „maximam partem regni nostri vastibus duris et spolijs peragras-„set, ac infinitam multitudinem incolarum regni nostri in sua fe-„roci captivitate abduceret, et ijdem Tartari spolijs, bonis et rebus „regni nostri honerati, ad propria remearent, predicti Siculi contra „insultum et rabiem eorundem Tartarorum pro liberacione patrie „gentis sub castro Turuskou (Toroczkó) se viriliter obiecerunt, et „contra eosdem Tartaros laudabiliter dimicarunt, et in eosdem con-„flictu ultra quam mille homines de miserabili et enormi captivi-„tate eorundem Tartarorum liberarunt...“

Cronica anonimă este într'un acord deplin cu preţiósa relaţiune a cronicei austriace: bătălia cea decisivă cu Tătariĭ nu se întâmplase chiar în Ardél, ci numaĭ în apropiare: „circa septem castra“. Armata creştină se compunea din Ungurĭ şi din oştirea auxiliară cea oltenéscă, pe care ca vasal o trimise Bărbat-vodă. Mers'a în capul eĭ însuşĭ voevodul? nu se scie. Când o cétă de Oltenĭ trecuse Dunărea în ajutorul Bizantinilor contra Serbilor, Bărbat-vodă remase în Oltenia, trimiţĕnd în locul seŭ pe Basaraba dela Bălacîu; e probabil că şi'n rîndul acesta în fruntea contingentuluĭ oltenesc se află vre-un Basarabă devotat luĭ Bărbat-vodă, de sigur dintre ceĭ catolicĭ. Primind porunca voevoduluĭ, Letiniĭ şi Romanaţiĭ cu kineziĭ lor trebuĭaŭ să mérgă vrĕnd-nevrĕnd împreună: „совокупишася“, măcarcă ortodoxiĭ şi catoliciĭ nu trăiaŭ bine uniĭ cu alţiĭ. Bărbat-vodă fiind catolic, i se înfăţişa acum ocasiunea cea maĭ propriă de a expune la mórte pe ceĭ maĭ primejdioşĭ duşmanĭ aĭ seĭ dintre ortodoxĭ. Acésta ne şi face a o înţelege cronica anonimă, imaginând următórea epistolă din partea Letinilor către regele Ladislaŭ:

Имѣють съ нами брань о вѣрѣ старые Римлѣне, не хотяше съ нами въ новый римъскый законъ и живяше во греческой вѣрѣ во старомъ Римѣ; а нынѣча они всѣ пріидоша съ нами къ тебѣ на помошь, едины жены и дѣти малые оставиша во Старомъ Римѣ; и мы есмя съ тобою одинъ законъ, пріятелемъ своимъ есмя заодинъ пріятели и непріятелемъ своимъ есмя заодинъ непріятели; а ихъ бы еси послалъ напреди всѣхъ людей противъ Татаръ, чтобы они побиты были, или отъ таковыхъ ихъ Богъ свободитъ, и ты бы ихъ оставилъ у себя во своей земли, толко бы они не возвратилися во старой Римъ, и мы жены ихъ и дѣти поемлемъ къ себѣ въ римскый законъ.

Vechiĭ Rîmlenĭ sînt în luptă cu noĭ din pricina legiĭ, căcĭ n'aŭ voit să trécă cu noĭ la legea nouă lătinéscă, ci trăesc în legea grecéscă în vechĭul Rîm. Iar acum aŭ venit cu toţiĭ împreună cu noĭ spre ajutorul teŭ, lăsându-şĭ în vechĭul Rîm numaĭ femeile şi copiiĭ ceĭ micĭ. Iar noĭ sîntem de aceĭaşĭ lege cu tine, prietinilor teĭ sîntem prietinĭ, duşmanilor teĭ duşmanĭ; decĭ bine aĭ face, dacă i-aĭ trimite pe eĭ înaintea tuturor celor-lalţĭ ómenĭ în potriva Tătarilor, că dóră vor cădé cu toţiĭ în luptă; iară dacă Dumneḑeŭ ĭĭ va feri de Tătarĭ, să-ĭ laşĭ în ţéra ta, ca să nu se maĭ întórcă în vechĭul Rîm, ĭar pe femeile şi copiiĭ lor ĭĭ vom lua în legea nóstră lătinéscă.

Ca epistolele cele intercalate în orĭ-ce cronică medievală, scrisórea de maĭ sus nu este nicĭ ea autentică, dar servesce fórte nimerit a caracterisà situaţiunea Oltenieĭ sub voevodatul celor doĭ succesivĭ Basarabĭ catolicĭ.

Urmarea din cronica anonimă:

И не многу времени минувшу, и бысть битва велика Владиславу королю Угорьскому съ Татары, съ Неиметомъ князёмъ, на рѣкѣ на Тисѣ, и поидоша Старые Римляне напередъ всѣхъ и опослѣ многие люди Угрове и Римьляне одинъ латиньскій законъ, и побиша Татаръ преже старые Римьляне и потомъ Угрове и новые Римьляне, и немного падоша старыхъ Римлянъ. Краль же Владиславъ Угорьскый вельми радовашеся о таковѣмь пособіи Божіи, а старыхъ Римлянъ велми жалуа и милуя за ихъ храбрость, и показаша имъ грамоту новыхъ Римлянъ, что о нихъ писали и о ихъ женахъ и позваша ихъ къ собѣ служити, дабы

Şi nu după multă vreme s'a dat luptă mare între Vladislav craĭul unguresc şi între Neimet cnézul tătăresc la apa Tiseĭ; şi maĭ întâĭu de toţĭ aŭ intrat în luptă vechiĭ Rîmlenĭ, după eĭ Ungurĭ mulţĭ şi Rîmleniĭ ceĭ de legea lătinéscă, şi aŭ bătut pe Tătarĭ maĭ întâĭu vechiĭ Rîmlenĭ, apoĭ Unguriĭ şi noiĭ Rîmlenĭ, şi n'aŭ perit mulţĭ dintre vechiĭ Rîmlenĭ. Vladislav, craĭul unguresc, fórte s'a bucurat de acest ajutor dumneḑeesc, ĭar pe vechiĭ Rîmlenĭ ĭ-a cinstit şi ĭ-a miluit fórte pentru vitejia lor, şi le-a arătat apoĭ scrisórea noilor Rîmlenĭ, ce ĭ-aŭ fost scris'o aceştiĭa de eĭ şi de nevestele

не пошли въ Старой Римъ, да не погибли отъ новыхъ Римлянъ...	lor, şi i-a chiămat la sine în slujbă ca să nu se maĭ întórcă în vechĭul Rim şi să péră de mâna noilor Rimlenĭ...

In fine, ultimul pasagĭu:

Владиславъ же король прія ихъ съ великымъ хотѣніемъ и даде имъ землю въ Мараморешѣ, межи рѣками Морешемъ и Тісею, нарицаемое мѣсто Крижи, и ту вселишася и собрашася Римляне и живяше ту и пояше за себя жены Угоркы отъ латыньского закону во свою вѣру христіяньскую даже и доныня. И бѣ въ нихъ человѣкъ разуменъ и мужественъ, именемъ Драгошъ...	Iar Vladislav craĭul cu mare bucuriă i-a primit şi le a dat pămînt în Maramurĕş, între apele Murĕşuluĭ şi Tiseĭ, locul ce se chiamă Criş, şi acolo s'aŭ adunat şi s'aŭ aşeḑat Rîmleniĭ, şi trăind acolo, aŭ început a-şĭ lua femeĭ Unguróice de legea lătinéscă şi a le întórce la legea lor creştinéscă, şi astfel trăesc pînă astăḑĭ. Şi era între eĭ un bărbat cu minte şi vitéz cu numele Dragoş...

Porţiunea cea maĭ veche a croniceĭ anonime se încheiă aci cu întemeiarea Moldoveĭ de către Dragoş-vodă la 1359. Intréga bucată, dela început pînă la sfîrşit, nu cuprinde în sine absolut nemic fabulos, afară numaĭ dóră de originea Românilor din Veneţia, care s'a explicat şi ea maĭ sus prin coloniile cele veneţiane în Oltenia în secolul XIII, maĭ cu samă la Nedeĭa. Datoria vasaluluĭ Bărbat-vodă de a ajuta pe suzeranul rege Ladislaŭ, invasiunea Tătarilor în Ungaria la 1285, lupta cea de lîngă Tisa „circa Septem-castra", desbinarea religiósă între Doljenĭ şi între Românăţenĭ, tóte acestea limpeḑesc d'a-pĕr-a-fir elementele curat istorice ale porţiuniĭ celeĭ vechĭ a cronicĕ anonime.

Aşa dară strămoşiĭ luĭ Dragoş-vodă, plecaţĭ din Oltenia pe la 1285, fuseseră kinezĭ din Romanaţ, din aceĭaşĭ ramură a Basarabilor de unde se trăgea Dan-vodă cel dela 1290, al căruĭa frate Tihomir remase apoĭ tulpina tuturor Domnilor Ţereĭ-Românescĭ pînă la Mircea cel Mare şi maĭ jos. Se póte dară afirmà cu tot dreptul, că întemeiătoriĭ ambelor Staturĭ românescĭ, Muntenia şi Moldova, aŭ fost din aceĭaşĭ familiă, deşi nu tocmaĭ fraţĭ, după cum o bănuià genialul Cantemir.

Cuvintele luĭ Miron Costin din poema sa polonă:

Jest wieś Kucha nazwana w Maramorskiey ziemi,
Tam Dragosz syn Bogdanow mieszkając ze swemi,
Bogdan z dawnych Dominow sczycił się krewnoscią...

adecă: „Este un sat numit Cuha în ţéra Maramurăşuluĭ, unde lo„cuĭa cu aĭ seĭ Dragoş fiĭul luĭ Bogdan, ĭar *Bogdan era mândru de „înrudirea sa cu vechiĭ Domnĭ*", — nu se confirmaŭ pînă acuma, de vreme ce nu se sciea încă originea luĭ Dragoş, pe când astăḑĭ prin cercetarea de faţă némul cel vechĭu domnesc al voevoḑilor din Maramurăş, ca descendinte din Basarabiĭ ceĭ Romănăţenĭ, consângenĭ cu posteritatea voevoduluĭ oltenesc Dan, se adeveresce. După date istorice positive, Dragoş-vodă nu era fiĭu al luĭ Bogdan-vodă, ci amîndoĭ eraŭ chĭar rivalĭ şi vrăjmaşĭ, dar totuşĭ din aceĭaşĭ mare familiă kinezială, care s'ar puté numi a Bogdănescilor.

După retragerea străbunuluĭ luĭ Dragoş-vodă la 1285 prin góna Letinilor dela Nedeĭa, peste puţin Bărbat-vodă a murit, dacă nu cum-va va fi fost resturnat saŭ omorît din causa tendinţeĭ sale catolice. Deochĭaţĭ, Basarabiĭ din Dolj aŭ căḑut pentru mult timp, şi kineziĭ oltenescĭ n'aŭ maĭ voit a alege voevod pe alt cine-va decât pe ortodoxul Basarabă din Romanaţ. Dan-vodă perind el-însuşĭ în resboĭu la 1298, ĭ-a urmat pe tron fratele seŭ Mircea.

Cronica anonimă, enigmă pînă aci, capětă o neaşteptată valóre istorică, confirmându-se prin epizodul fraţilor Litén-vodă şi Bărbat-vodă, pe care ea-însăşĭ îl confirmă la rîndul seŭ. Invierşunata luptă de vr'o jumătate de secol în Oltenia între catolicism şi între ortodoxiă dela 1246 pînă pe la 1290, terminată apoĭ prin definitiva dărîmare a propagandeĭ papistaşe, este un moment de o extremă importanţă în istoria naţionalităţiĭ române, pe care a scăpat'o biserica resăriténă maĭ mult chĭar decât vitejia némuluĭ. Dacă ar fi reuşit L e t i n i ĭ, dacă Oltenia — cuĭbul Staturilor românescĭ — ar fi încăput pe ghiara cleruluĭ celuĭ maĭ necetăţenesc şi a celuĭ maĭ corumpětor, a celuĭ maĭ puţin evangelic şi a celuĭ maĭ cosmopolit tot-o-dată, Muntenia şi Moldova, despărţite de orientul Europeĭ, ar fi ajuns de de-mult unguréscă şi polonă...

Un *Post-scriptum.*

D. Puşcariu ḑice: „După datele luĭ S. Mangĭucă (Român. „Revue 1887 p. 400—490), basate pe diplomele regeluĭ Ladislaŭ

„Cumanul din 1281 dată luĭ Seraphin de Akalich şi din 1288 dată „Magistruluĭ Toma, s'ar fi întâmplat două migraţiunĭ a Românilor „din Maramurăş în Moldova, una în anul 1277 sub Dragoş fiĭul „luĭ Bogdan I, şi alta la 1359 sub Bogdan II voevod de Mara-„murăş. Prin aceste descoperirĭ s'ar alterà mult şi cronologia şi „seria voevoḑilor Moldovenĭ. Pînă nu se va constata maĭ apriat „existenţa luĭ Dragoş la 1277, noĭ etc." D. Puşcarĭu se opresce, şi n'ar fi trebuit nicĭ măcar să'şĭ dea ocasiunea de a se opri. Îmĭ pare fórte reŭ, dar nu pot pricepe: de unde óre le va fi luat tóte acelea? Nu există nicăirĭ nicĭ o diplomă a regeluĭ Ladislaŭ Cumanul, unde să se afle ce-va despre vre-un Dragoş-vodă saŭ vre-un Bogdan-vodă la 1277 saŭ la un alt an orĭ-şi-care. Cele două diplome citate din 1281 şi 1288 nu cuprind direct saŭ indirect nicĭ o silabă despre Româniĭ din Maramurăş saŭ din Moldova saŭ fie de orĭ-unde. D. Puşcarĭu m'ar îndatora nemărginit, dacă îmĭ va arăta contrariul. Las însă la o parte pe reposatul Mangĭucă, ultimul apĕrător al croniceĭ luĭ Huru.

§ 34. Originea Maĭlaţilor.

Bibliografia: Istoria critică p. 136. — *Moroškinŭ*, Славянскій именославъ, Petersb. 1867 in-8 p. 193 sq. — *Fotino*, Ἱστορία t. II p. 12. — *Tunuslii*, trad. Sion p. 127. — *Şincaĭ*, ad an. 1258, 1300. — *Katona*, Hist. critica t. VI p. 1077, 1151. — *Teutsch* u. *Firnhaber*, Urkundenbuch p. 134, 144, 195, 198. — *Fejér*, Cod. Diplom. t. VIII vol. 3 p. 625. — *Puşcarĭu*, Date istorice, t. I p. 152 sq., t. II p. 223 sq. — *Gr. Majláth*, Majláth Család tragediaja 1875, ap. Puşcarĭu, op. cit.

In *Istoria critică* eŭ constataĭ cel întâĭu numele tatăluĭ luĭ Alexandru Basarabă, menţionat într'o diplomă din 1332 dela regele unguresc Carol-Robert: „in terra transalpina per Bazarab, *filium Thocomery*". Pe acest „Thocomerus" eŭ l'am transcris prin „Tugomir", şi apoĭ după mine aŭ repetat toţĭ istoriciĭ noştri: *Tugomir*, fără a'şĭ da ostenéla de a cerceta, dacă transcripţiunea mea este saŭ nu este corectă. Eĭ bine, ea corectă nu este. Numele personal Tugomir, „Тугомиръ, Tugemirus, Tangomir", a existat la Slavĭ, derivat din radicala тѫг-, de unde la Românĭ cu nasala conservată: *tângă*, *nătâng*, *tânguire*, astfel că nu putea să fie la noĭ „Tugomir", ci ar fi fost „Tàngomir". Aşa dară latinul *Thocomerus* din diploma dela 1332 cată să fie un alt nume personal, fórte cunoscut în onomastica slavică: Тихомиръ, „Techomerus", „Teichomerus", după cum se numĭa chĭar un principe bulgăresc din secolul XI. In adevĕr,

pe când Tugomir e necunoscut la Românĭ, numele Tihomir din contra se întrebuinţă óre-când tocmaĭ la Oltenĭ, de unde un sat moşnenesc în Mehedinţ se chiamă pînă astădĭ *Tihomir* saŭ la plural *Tihomirĭ*. Să renunţăm dară cu toţiĭ la greşitul *Tugomir*.

Din numerósele numĭ slavice cu finalul *-mir:* Tihomir, Dobromir, Dragomir, Vladimir etc., graĭul românesc şĭ-a format un singur nume comun Mir, după analogia altor finalurĭ nominale, de exemplu din Bogdan — Dan — Dancu — Dancĭu, saŭ din Şerban — Ban — Bănică — Bance. Românul *Mircea* n'are nicĭ o altă origine calendaristică decât numaĭ finalul slavic *-mir*, deminutiv apoĭ prin *-cea* ca în: Mihalcea, Grigorcea, Neculcea, Oncea etc. Şi la Slavĭ a existat numele personal Mir cu deminutivul Mirko, ĭar pe românul Mircea Serbiĭ il amplificaŭ în Mirceta. Alăturĭa cu *Mircea* Româniĭ aŭ pe *Mirea*, care este un deminutiv poporan din „Dimitrie", astfel că *Mircea* se diferenţiază numaĭ pentru finalul slavic *-mir*. In acest mod, Tihomir-vodă tatăl luĭ Alexandru Basarabă se identifică perfect cu primul Mircea-vodă fratele primuluĭ Dan-vodă din cronica muntenéscă, acéstă cronică confundând totuşĭ pe amîndoĭ cu ceĭ doĭ fraţĭ Dan şi Mircea din secolul XIV. După cum primul Dan cel ucis la 1298 s'a demonstrat maĭ sus pe calea documentală, primul Mircea începe deja a se demonstra de asemenea prin identitatea acestuĭ nume cu al tatăluĭ luĭ Alexandru Basarabă în diploma cea necontestabilă dela 1332.

In locul acestuĭ Mircea I, care completéză şirul cel tradiţional verificabil al voevodilor oltenescĭ din secolul XIII, ne întimpină de o dată un alt nume noŭ: Stefan-vodă Maĭlat, pe care nicĭ Radu Grecénu, nicĭ Constantin căpitanul Filipescu, nicĭ cronica cea „de când aŭ descălecat Româniĭ", nu'l aŭ de loc şi despre care chĭar acela ce'l intercaléză mărturisesc în acelaşĭ timp că: „în létopiseţ nu se află".

Cată dară, înainte de a trece la Mircea I, să limpedesc acest punct de controversă, care — o vom vedé îndată — nu se întemeĭază pe o născocire saŭ pe vre-un anacronism, ci forméză în realitate un interesant epizod din istoria luĭ Dan I.

La fraţiĭ Tunusliĭ, carĭ represintă manuscriptul stolniculuĭ Constantin Cantacuzin din secolul trecut, după primiĭ ceĭ treĭ voevodĭ Radu-Negru, Mihaĭu-vodă şi Dan-vodă figuréză un „Stefan-vodă

Mailat în anul 1300". Despre acesta ni se spune că: „în Létopiseţ „nu se află înscris, dar cronograful Domnilor Serbieĭ arată că el „domnĭa la anul 1304, când a pre'noit cetatea Făgăraşuluĭ".

De asemenea la Şincaĭ: „Anul 1300. La anul acesta aşa scrie „anonimul romănesc: Stefan-vodă Mailat lét 1300, la létopiseţ nu „este, ĭară la hronica stăpânitorilor serbescĭ îl arată că la acest „velét domnind aŭ făcut cetatea Făgăraşuluĭ". Se scie că Şincaĭ admite pe ceĭ treĭ voevodĭ anteriorĭ, făcênd însă o remarcabilă reservă: „aŭ domnit Radul Negru, Mihail şi Dan-vodă, dar n'aŭ „domnit preste tótă Ţéra-Muntenéscă, ci numaĭ pre„ste o parte a eĭ"; despre Stefan Maĭlat însă el se îndoesce, observând că „cetatea Făgăraşuluĭ s'aŭ făcut prin orânduéla luĭ „Ladislav voivoduluĭ din Ardél", şi decĭ Stefan Maĭlat luĭ Şincaĭ îĭ remâne suspect.

In fine, Fotino cunósce şi el pe acelaşĭ voevod, pe care'l numesce şi Basarabă: „Στέφανος Βοεβόδας Μαϊλὰτ Βασσαράβας", citând tot o fântână slavică: „ἡ Σερβικὴ χρονολογία", o altă însă maĭ pe larg decât cea citată de Cantacuzin şi de Şincaĭ, căcĭ sub acelaşĭ Stefan Maĭlat se menţionéză treĭ fapte:

1⁰. Fortificarea Făgăraşuluĭ;

2⁰. O luptă contra regeluĭ unguresc Andreĭu III, biruitóre, dar împăcată;

3⁰. Trimiterea de un ajutor de óste regeluĭ serbesc Stefan contra Tătarilor.

Durata cea atribuită domniriĭ luĭ Stefan Maĭlat dela 1298 pînă la 1325 este o combinaţiune proprià, după obiceĭu, a luĭ Fotino, care une-orĭ o nemeresce de minune, nu însă pretutindenea; şi tot propriŭ luĭ Fotino este amăruntul cel greşit că regele serbesc Stefan cel în cestiune a fundat mănăstirea Decĭan în Serbia, ceea-ce se referă la un alt rege serbesc maĭ tărdiŭ. Lăsându-se dară la o parte aceste douĕ date subiective, cele treĭ de maĭ sus merită de a fi studiate, şi anume prin ele eŭ ajung la conclusiunea că Stefan Maĭlat nu putea să fie alt cine-va decât un Basarabă kinez oltenesc din timpul luĭ Dan-vodă dintre 1288—1298, un simplu cap de oştire numit serbesce „voevoda" întocmaĭ după cum sub Mihaĭu-vodă Liténul Serbiĭ numĭaŭ „voevoda" pe Basarabă dela Bălacĭu.

Maĭ întâĭu să se constate absoluta imposibilitate a celor treĭ date de a se fi petrecut după mórtea luĭ Dan-vodă la 1298, şi apoĭ lesne se va dovedi posibilitatea şi chĭar realitatea lor înainte de 1298.

Regele Andreĭu III a murit în Ianuariŭ 1301. Intre 1298—1301 n'a fost nicĭ un resboĭu saŭ vre-o resmiriţă în regiunea Carpaţilor. Prin urmare, în acel interval de timp Oteniĭ n'aŭ putut să aĭbă nicĭ o luptă contra regeluĭ Andreĭu III. Una la mână.

Regele serbesc Stefan Milutin n'a avut nicĭ o cĭocnire contra Tătarilor după anul 1298, ĭar cu atât şi maĭ puţin ulteriorul rege Stefan dela Decĭan, urcat pe tron la 1321, care nu s'a bătut nicĭ o dată cu Tătariĭ; şi decĭ în acel interval de timp Olteniĭ nu puteaŭ să dea Serbilor un ajutor contra Tătarilor. Două la mână.

Cât se atinge de fortificarea Făgăraşuluĭ de către Oltenĭ la 1300 saŭ ce-va maĭ încóce, deja Şincaĭ a observat neprobabilitatea faptuluĭ.

Resultă dară că nicĭ un Stefan Maĭlat n'a făcut ceea ce i se pune pe socotélă ca voevod oltenesc după anul 1298; nu resultă însă că înainte de anul 1298 dînsul nu putea să le fi făcut în parte saŭ peste tot, adecă sub domnia luĭ Dan-vodă, ca unul dintre Basarabiĭ ceĭ subalternĭ. Şi aşa a şi fost.

Să mĕ opresc maĭ întâĭu asupra Maĭlaţilor. De vécurĭ eĭ sînt unul din némurile românescĭ cele maĭ respândite în ţéra Făgăraşuluĭ. Cel maĭ celebru dintre eĭ purtase tocmaĭ numele de Stefan, trecuse la catolicism, ajunsese voevod unguresc al Transilvanieĭ, a stăpânit chĭar Făgăraşul, a trăit fórte reŭ cu Domniĭ din Ţéra-Românéscă şi din Moldova, maĭ ales cu Petru Rareş, a fost prins prin trădare de Turcĭ şi a murit rob la Constantinopole în 1551. O ramură a Maĭlaţilor a intrat în aristocraţia ungurĕscă, dintre carĭ unul, contele Coloman Majláth, se fălesce de a fi din némul Basarabilor. Ramura cea maĭ documentală, scăḑută de demult la ţerănie, sînt Maĭlaţiĭ din Dejanĭ de lîngă Făgăraş, carĭ păstréză un crisov muntenesc dela Vlad-vodă, dat boieruluĭ Stancĭu Maĭlat la 1452. Fiind la mijloc numaĭ vre-o 150 de anĭ, este fórte probabil că toţĭ Maĭlaţiĭ se trag din kinezul oltenesc Stefan Maĭlat cel de pe la 1300, unul dintre Basarabiĭ ceĭ devotaţĭ luĭ Dan-vodă, însărcinat a întări şi a apĕra Fagăraşul contra agresiuniĭ din partea Ungurilor.

O asemenea însărcinare este într'o legătură învederată cu actul din 1291, prin care regele Andreĭu III dăruise Făgăraşul Unguruluĭ Magistru Ugrin. A urmat apoĭ în adevĕr o scărmănélă între Oltenĭ şi între Maghĭarĭ, dar ĭată cum. Cam peste un an, la 1292, adecă în curând după expediţiunea Ungurilor contra Austrieĭ: „exer-

„citum contra ducem Austriae et Stiriae, tunc capitalem inimicum „regni“, s'a resculat magnatul săcuiu Rorand (Roland şi Lorand în alte texturĭ), voevod al Transilvanieĭ încă de pe la 1280 din timpul regeluĭ Ladislaŭ Cumanul. Rădicând stégul revolteĭ în Săcuime, voevodul Rorand era fórte periculos pentru Ungaria. Regele Andreiu III s'a grăbit a păşi el-însuşĭ, după cum o spune într'o diplomă din 1296: „quum contra Rorandum voyvodam et fratres „suos, filios Thomae, cum nostrae militiae multitudine armatorum „processissemus et castrum eorum, Adrian vocatum, facerimus ob„sideri“. Este aprópe de minte că Rorand nu s'ar fi bizuit a se rescula, dacă nu avea vre-un aliat puternic din vecinătate, şi nu putea să fie alt cine-va maĭ potrivit decât voevodul oltenesc Dan-vodă, supĕrat tocmaĭ de curând contra Ungarieĭ. Olteniĭ, conduşĭ de Basaraba Stefan Maĭlat, vor fi lovit posesiunile unguresci de lîngă ţéra Făgăraşuluĭ. Regele Andreiu III n'a întârḑiat însă a împăca pe Dan-vodă, temĕndu-se, negreşit, ca revolta din Ardél să nu se generaliseze.

Astfel se explică fortificarea Făgăraşuluĭ la 1291 şi lupta contra Ungurilor la 1292, cele doue fapte înregistrate în cronica cea slavică din Fotino. Nu maĭ puţin plausibil este ajutorul oltenesc cel dat luĭ Stefan Milutin. Duşman al Letinilor Mihaĭu-vodă şi Bărbat-vodă, prin însăşĭ acésta Dan-vodă era prieten cu regele serbesc, pe care la 1293 l'aŭ atacat Tatariĭ hanuluĭ Noga, stăpân atuncĭ în Moldova şi 'n Bulgaria. Dan-vodă nu avea nevoe de a trimite peste Dunăre o cétă în ajutorul Serbilor, de óră ce'ĭ ajungea o energică diversiune, ameninţând hotarele tătărescĭ, carĭ nu eraŭ depărtate la sud de Vlaşca şi la nord de Făgăraş. In ultimul cas braţul drept al luĭ Dan-vodă a putut să fie tot Stefan Maĭlat.

Rectificâm cronologia fără a schimba faptele. Critica cea pĕtrunḑĕtóre nu destruge personalitatea luĭ Stefan Maĭlat, ci numaĭ preciséză pe acest însemnat factor din istoria Olténieĭ de pe la finea seculuĭ XIII, un factor atât de însemnat încât numele luĭ a putut să apară posterităţiĭ sub aureola mărită de Domn al Ţereĭ-Românescĭ. Cu acéstă ocasiune se verifică încă odată importanţa datelor analistice celor culese de Fotino.

Stefan Maĭlat Basarabă pe lîngă Dan-vodă, póte şi pe lîngă Mircea-vodă, jócă acelaşĭ rol ca maĭ sus Basarabă dela Bălaciu pe lîngă Mihaĭu-vodă Liténul şi Bărbat-vodă; acelaşĭ rol ca maĭ jos Ivanco Basarabă pe lîngă Alexandru-vodă; câte treĭ numiţĭ de o po-

trivă „voevoḑĭ“ în fântânele istorice serbe, deşi eĭ nu eraŭ decât nisce fruntaşĭ dintre kineziĭ oltenescĭ.

Acuma dară se curăţă terenul pentru istoria adevĕratuluĭ voevod oltenesc dela 1298 incóce, anume Tihomir saŭ Mircea I, fratele şi succesorul luĭ Dan I din ramura Basarabilor din Romanaţ.

§ 35. Mircea I şi robia regeluĭ Ottone în Oltenia.

Bibliografia: *Ottokar von Horneck*, Chronicon, in Pez, Scriptores rerum Austriacarum, Ratisbonae 1745 in-f. t. III p. 759–61. — *Schacht*, Aus und über Ottokar's von Horneck Reimkronik, Mainz 1821 in-8 p. 17, 202 sq.; cfr. Jacobi, De Ottocari chronico Austriaco, Vratislaviae 1839 in-8. — *Katona*, Hist. critica t. VIII p. III, 139 sq. — Chronicon Budense ed. Podhradczky, Budae 1838 in-8 p. 227 sq. — *N. Densuşianu*, Monumente pentru istoria Făgăraşuluĭ p. 57. — *Eder*, Observationes p. 26—7. — *Orban*, A Székelyföld, Pest 1869 in-4 t. III p. 86 sq. — *Rösler*, Rom. Stud. p. 295. — *Haner*, Das Königliche Siebenbürgen, Erlangen 1763 in-4 p. 135 nota. — *N. Densuşianu*, Documente 1199—1345, p. 569. — *Fejér*, Cod. diplom. t. VIII vol. 5 p. 51—52; cfr. Marienburg, Geographie t. II p. 31. — *Karadžić*, Пjесме t. II p. 379: cfr. Bezsonow, Болгарскія пѣсни p. 43. — *Čojković*, Пѣванія церногорска p. 115. — *Laurian-Bălcescu*, Magazin istoric t. I p. 92. — *A. Xenopol*, Istoria t. II p. 70 nota 2.

Mircea-vodă domnise cel mult vr'o un-spre-ḑecĭ anĭ, între Dan-vodă mort la 1298 şi între Alexandru-vodă urcat pe tron la 1310. In acest restimp voevodatul oltenesc se pare a fi fost preocupat maĭ ales de trebile Ardéluluĭ, începênd dela 1300 când Unguriĭ apucă Făgăraşul şi 'l fortifică. Cronica cea municipală a Făgăraşuluĭ ḑice: „1300. Ist Fogaras abermahl erbaut“, ĭar analele mănăstiriĭ catolice de acolo: „Anno 1300 Fogar denuo aedificata“. Oraşul nu se află în interiorul ţereĭ, ci la margine. Se nasce dară o întrebare firéscă: nu cum-va Unguriĭ vor fi cuprins numaĭ oraşul? In orĭ-ce cas, stăpânirea lor a durat pré-puţin. Apucarea Făgăraşuluĭ şi perderea luĭ de către Ungurĭ, una şi alta se explică de o potrivă prin evenimente politice bine cunoscute. Apucarea Făgăraşuluĭ ce-va înainte de 1300 coincidă tocmaĭ cu mórtea luĭ Dan-vodă, când va fi ocurs în Oltenia o turburare pînă la noua alegere domnéscă, de care uşor a putut să profite voevodul transilvan Ladislaŭ Apor; la 1301 însă móre regele unguresc Andreĭu III, când s'a întâmplat o turburare şi maĭ mare în Ungaria, ba chĭar o anarchiă de maĭ mulţĭ anĭ, şi atuncĭ la rîndul seŭ profită Mircea-vodă pentru a reluà Făgăraşul. Redobândirea de astă dată se pare a nu fi provocat luptă între Ungurĭ şi între Oltenĭ, ci s'a petrecut fără resboĭu, căcĭ peste puţin după 1301 noĭ vedem pe

Ladislaŭ Apor în legătură de amiciă cu Mircea-vodă, voevodul transilvan avênd acum zor de ajutorul voevoduluĭ oltén, şi decĭ de bună voe a trebuit să nu 'ĭ maĭ dispute ţéra Făgăraşuluĭ cu oraşul cu tot.

După regele Andreĭu III, mort fără moştenitor, s'aŭ ivit treĭ pretendenţĭ: doĭ copilandri, principele Carol-Robert din Neapole şi principele Venceslaŭ din Bohemia, plus un flăcăŭ: ducele Ottone din Bavaria; un Italian, un Slav şi un German, toţĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin înrudiţĭ prin alianţe cu vechea dinastiă arpadiană a Ungarieĭ. Cel maĭ cu drepturĭ şi susţinut singur de Papa era Carol-Robert; cu tóte astea s'a ales maĭ întâĭu Venceslaŭ, care însă n'a întârḑiat a se retrage desgustat în Bohemia, cedênd Bavaresuluĭ Ottone. Magnaţiĭ maghiarĭ eraŭ desbinaţĭ, ĭar cel maĭ puternic dintre dînşiĭ şi cel maĭ îndrăsneţ era voevodul transilvan Ladislaŭ Apor.

Deja regele Andreĭu III se speriase de voevodul Rorand, predecesorul luĭ Ladislaŭ Apor. Acest din urmă însă pe toţĭ voevoḑiĭ transilvanĭ fără excepţiune ĭ-a lăsat departe în códă. El deveni ca un principe aprópe neatîrnat al Ardéluluĭ. Eder ne spune că Ladislaŭ călca în picióre privilegiele Saşilor, îşĭ luà pe socotéla sa veniturile ţereĭ, nu se temea nicĭ de regele, nicĭ chĭar de Papa. Voevodul Rorand fusese aliat cu Dan-vodă; voevodul Ladislaŭ erà acum aliat cu Mircea-vodă; Basarabiĭ în genere pentru toţĭ ceĭ resvrătiţĭ în Transilvania contra Ungarieĭ fiind ingredientul cel maĭ energic.

Ladislaŭ Apor avea o fiĭcă de o rară frumuseţă. Regele Ottone, o dată încoronat în Buda, dorind de a deveni fórte popular între Maghiarĭ, a fost îndemnat de a merge în Transilvania pentru a luà în căsătoriă pe minunata fiĭcă a voevoduluĭ de acolo. A fost o cursă. Ladislaŭ Apor a prins rob pe regele Ottone şi 'l ţinea ferecat, astfel că tronul unguresc devenĭa din noŭ vacant, ceea ce convenĭa ultimuluĭ pretendent Carol-Robert.

Descrierea cea maĭ importantă contimporană a robieĭ regeluĭ Ottone se cuprinde în cronica rimată a Stirianuluĭ Ottocar de Horneck, născut pe la 1250 şi care s'a amestecat nu o dată în afacerile Ungarieĭ. Pe noĭ ne intereséză din acéstă cronică cele doue capitole 769 şi 770. In resumat ne ajung următórele sumare ale lor: „Cap. DCCLXIX. Nach vielen angethanen Trangsalen, und „auf Bedrohung deren Kônigen aus Servien und Bulgarien entlasset „Hertzog Ladislaus König Ottonem, und übergiebt ihn dem Wal-

„lachischen Fursten; Diser Furst trachtet mit Gewalt von ermeldten „König die Ungarische Reichs-Kleinodien zu erzwingen; Nach ver„geblich angewendter Muhe entschlosse er sich, auff einrathen der „Wallachen ihn erbärmlich umb das Leben zubringen; Erkrancket „hierauf tödtlich, und durch Vermittlung etwelcher Frauen ertheilte „er ihme zwar die Freyheit, und wird darauf gesund, liesse ihn „aber nach erlangter Gesundheit auf ein neues gefangen nehmen. „Cap. DCCLXX. Der Furst aus der Wallachey stellet endlichen „König Ottonem auff freyen Fuss, nachdem er wegen dessen ge„waltthätiger Anhaltung zu zweymahlen kranckh, und auff dessen „Losslassung eben so offt widerumb gesund worden; König Otto „kommt hierauf in Reussen zu König Georgen seinen Verwandten, „und von dannen zum Herzogen von Glogau, allwo er sich mit „dessen Tochter in eine Ehe-Verbundnuss einlasset“.

Aşa dară: după ce Ladislaŭ Apor ţinuse în robiă cât-va timp pe Ottone, regele Serbieĭ şi regele Bulgarieĭ aŭ intervenit amîndoĭ cu amenințărĭ, cerênd ca să 'l libereze; atuncĭ Ladislaŭ a dat pe Ottone în mânile Domnuluĭ Românilor, care s'a arătat şi maĭ crud, ba cât p'aci erà chĭar să omóre pe regele, căruĭa însă ĭ-aŭ venit în ajutor femeile dela Curte, ameţind pe Domnul prin tot felul de mijlóce băbescĭ, speriându'l mereŭ, maĭ cu samă Dómna, ceea-ce sumarele de maĭ sus nu nĭ-o spun, dar ĭată textual:

Nu hört, was da geschach.
Dem laydigen Walach
Ward aber wider we,
Verrer wirs denn e.
Da sprach aver sein Fraw:
Nu siech und schaw,
Wer wider Got vicht,
Wie er das richt!...,

astfel că Domnul Românilor lasă în sfîrşit vrênd-nevrênd pe regele să plece, făcêndu'l scăpat în Galiţia, ĭar de acolo în Prusia.

Făntânele cele grupate de Katona confirmă unanim relaţiunea luĭ Ottocar de Horneck în trăsurele'ĭ cele esenţiale, maĭ explicit în specie Henricus Oettinganus: „MCCCVII. Rex Otto ut magis Ungariam „tenere posset, consilio Ungarorum ei despondetur filia ducis Ladislai „Transsilvani; sed postea insidiis Alberti caesaris per Ungaros et „ipsum Ladislaum capitur: plus anno detinetur. MCCCVIII. Otto „rex liberatur; per Prussiam, Russiam venit; ducis Glogaviae filiam

„in via despondet“. Numaĭ particularitatea robieĭ la Mircea-vodă, unde regele Ottone erà să fie chĭar omorît, nu se găsesce aĭurĭ decât la Ottokar de Horneck, măcar-că o alusiune se află şi 'n Chronicon Salisburgense: „diu in captivitate detentus, et mortis periculum vix evasit“.

Este fórte suggestivă la Ottocar de Horneck intervenţiunea regeluĭ Serbieĭ şi al Bulgarieĭ în favórea luĭ Ottone, sub cuvînt că eĭ se înrudesc cu dînsul prin alianţă cu regele unguresc Bela:

Nu gestund darnach unlang,
Daz der Kunig von Syrvey
Und der von Pulgrey
Fur die Warhait veinomen
Von Kawflewten, dy dar chomen,
Daz derselb Man
Sew von Sypp gehort an:
Wann sy warn auch an Underwint
Kunig Welans Tochter Chind,
Als auch der Kunig Ott was...

In adevĕr, principele bulgăresc Mihail dela Vidin era ginerele regeluĭ serbesc Stefan Milutin, care într'una din căsătoriile sale ţinuse pe o nepótă a regeluĭ Bela IV, amîndoĭ dară, „der Kunig von Sýrvey und der von Pulgrey“, eraŭ direct saŭ indirect rubedeniĭ cu regele Ottone. Nemic nu póte fi maĭ doveditor despre valórea informaţiunilor luĭ Ottocar de Horneck, pe carĭ totuşĭ Rösler nu se sfiesce a le botezà legendare: „der ganze Bericht hat etwas von dem Zuschnitt einer Legende“.

Ambasada cea serbo-bulgară avusese o consecinţă de o notorietate aşa ḑicênd europeană, şi anume fiĭca cea frumósă a luĭ Ladislaŭ Apor, motivul robieĭ regeluĭ Ottone, a fost căsătorită cu fiĭul luĭ Stefan Milutin, provocând din partea Papeĭ o excomunicaţiune a voevoduluĭ transilvan la 1309: „quod inter Nobilem virum Ladislaum Wayvodam Transilvanum et dominum Stephanum „Regem Servie tractatus habitus fuerat de filia ipsius Ladislai, catholica quidem et ex catholicis orta parentibus...“ Ambasadoriĭ dară aveaŭ aerul nu atâta de a scăpa pe regele Ottone pe cât maĭ mult acela de a depărtà pe un logodnic: promisă Bavarezuluĭ, féta a fost dată Serbuluĭ, mândra Săcuĭancă trecênd dela un rege la un alt rege. Orĭ-şi-cum, plecând din Ardél, ambasada duse peste Dunăre vestea cea patetică despre suferinţele regaluluĭ prisonier,

ceea-ce mi se pare a fi format sîmburele uneĭ balade poporane serbe, după cum o vom vedé maĭ jos.

Unde óre fost'a închis regele Ottone, de'ntâĭu la Ladislaŭ Apor şi apoĭ la Mircea-vodă? Ottocar de Horneck nu nĭ-o spune, dar nu e tocmaĭ greŭ de a nemeri cele două reşedinţe, maĭ bine ḑicênd cele două temniţe.

La 1309 Ladislaŭ Apor reşedea în Deva, de unde scriea „amicis suis charissimis universitati Saxonum de Cibinio" şi de unde în afacerĭ eclesiastice corespundea cu cardinalul Gentile. Cu atât maĭ vîrtos la 1307 voevodul transilvan trebuĭa să fi şeḑut tot acolo şi ţinea închis pe regele Ottone la Deva, cel maĭ puternic vechĭu castel din Transilvania întrégă, pe care pînă astăḑĭ îl admiră călĕtorul şi de unde neminea n'ar fi fost în stare de a smulge pe cine-va din mânile luĭ Ladislaŭ Apor. Deva n'a fost nicĭ o dată a Basarabilor, deşi nu e departe la nord de Haţeg, pe care în secolul XIII îl stăpâniseră fără întrerumpere voevoḑiĭ oltenescĭ şi unde se vede a fi stat atuncĭ Mircea-vodă, astfel că regele Ottone dintr'o temniţă în alta a trecut sub o bună pază în apropiare, căcĭ o asemenea pradă nicĭ nu putea să se expună la o mare distanţă. Astfel ambele reşedinţe sînt indicate: voevodul unguresc în Deva la 1307 şi cel românesc în Haţeg la 1308. Prin ambasada luĭ Stefan Milutin numele Haţeguluĭ străbătu cu acea ocasiune la Serbĭ cu reputaţiunea de o vestită închisóre. Cu schimbarea „craĭuluĭ Ottone" în eroul poporan „Marco Crăişorul", o baladă serbă ne povestesce acelaşĭ motiv epic al scăpăriĭ dintr'o teribilă robiă prin ajutorul femeiĭ, întocmaĭ ca şi'n relaţiunea luĭ Ottocar de Horneck, ĭar localitatea aci se preciséză ca „afurisita temniţă din Haţeg":

Боже мили! на свем' тебе вала!
Какав бjеше делибаша Марко!
Какав ли je данас у тамници,
У тамници Азачкоj проклетоj,

de unde vine scăparea prin fiĭca regeluĭ de Haţeg:

Но угледа лиjепу дjевоjку,
Милу штjерцу краља од Азака.

Să nu uĭt a observa că deja Bezsonov a explĭcat prin „Haţeg" termenul topic serbesc „Азак" din punctul de vedere fonetic, fără a fi dat tot-o-dată peste firul istoric. Ambasada luĭ Stefan Milutin la Deva şi apoĭ căsătoria fiĭceĭ luĭ Ladislaŭ Apor cu fiĭul luĭ Stefan

Milutin limpeḑesce acuma prima origine a baladeĭ poporane serbe, unde un procedeŭ folkloristic obicĭnuit a suplantat pe regele Ottone prin stereotipul Marco Crăişorul, un personagĭu real de pe la finea aceluĭaşĭ secol, cunoscut duşman al Romănilor, dar care n'a fost nicĭ o dată la Haţeg.

Plecând din Haţeg, nu de pe aĭurĭ, regele Ottone ajunse în Galiţia fără a cădé din noŭ în mânile luĭ Ladislaŭ Apor, căcĭ nu trecuse nicăirĭ prin Transilvania şi nicĭ prin cercurĭ ungurescĭ, ci prin Crişiana şi prin Maramurăş, pe unde l'aŭ condus printre Românĭ nesce călăuze de ale luĭ Mircea-vodă. Ottone maĭ avea cu sine un amic devotat Maghĭar, Emeric de Serény, căruĭa drept gratitudine ĭ-a acordat în urmă nobleţa bavareză.

Aducerea luĭ Ottone rob la Szegedin şi gonirea de acolo, pe carĭ le povestesce numaĭ Chronicon Posoniense, întemeiat pe un sgomot fals, sînt desminţite prin unanimitatea fântânelor şi chĭar prin bunul simţ. O dată stăpân pe Ottone, Mircea-vodă nu l'a dat înapoĭ luĭ Ladislaŭ Apor, măcar că era o legătură la mijloc; cu atât şi maĭ puţin dară ar fi avut nevoe de a'l trimite la Szegedin; ĭar Ladislaŭ Apor la rîndul seŭ, dacă ar fi reluat pe Ottone dela Mircea-vodă, érăşĭ nu l'ar fi dat partizanilor luĭ Carol-Robert, căruĭa ĭ-a fost vrăjmaş pînă la 1310. Apoĭ maĭ este ce-va. Din Szegedin regele cel gonit ar fi fost dus la Dunăre şi pe apă în sus, nu expulsat prin Galiţia.

Rumórea cea culésă în Chronicon Posoniense este învederat absurdă, dar totuşĭ e interesantă prin rolul ce se dă aci Magistruluĭ Ugrin, aceluĭaşĭ care, cu 17 anĭ înainte, se încercase prin favórea luĭ Andreĭu III de a răpi dela Basarabĭ Făgăraşul şi care de astă dată, devotat luĭ Carol-Robert, umblà pe semne să apuce pe Ottone: „Ladizlaus Boyvoda Ottonem Magistro Ugrino pre manibus, „faventi Karolo regi, in Zegedino tradidit ad suum libitum, qui „postmodum dictum Ottonem Ducem de regno expulerunt“. Duşman cu Dan-vodă, Magistrul Ugrin va fi uneltit acuma contra luĭ Mircea-vodă. În adevĕr, voevodul oltenesc căuta recunoscinţă dela viitorul rege al Uñgarieĭ, orĭ-care va puté să isbutéscă, fie Carol-Robert, fie altul, după cum o spune Ottocar de Horneck:

. . . Frum und Er
Von dem Chunig chunftigen;

decĭ acea recunoscinţă o căştiga nicĭ prin mijlocirea tocmaĭ a Magistruluĭ Ugrin, nicĭ predând pe Ottone d'a-dreptul luĭ Carol-Robert care sigur nu erà încă, ci maĭ înţelepţesce decât tóte a scos pe Ottone immediat afară din Ungaria, ba chĭar şi acesta îĭ remânea îndatorit la cas de a recăpĕta coróna, ceea ce era fórte cu putinţă în starea lucrurilor.

Să recapitulez. Urcat pe tron la 1298, Mircea-vodă perde pe la 1299 Făgăraşul, pe care însă îl relea dela Ungurĭ înainte de 1307, devenind aliat cu voevodul transilvan Ladislaŭ Apor. Preocupat de Transilvania, el nu se maĭ amestecă în afacerile Bulgarieĭ ca în trecut fratele seŭ Dan-vodă, ci se aşéḑă la capĕtul opus al Olténieĭ în Haţeg, unde la 1308 primesce rob spre păstrare pe regele Ottone, prins de Ladislaŭ Apor; dar după un interval de timp se resgândesce şi'l face scăpat în Galiţia. Povestind acest epizod, contimpuranul Ottocar de Horneck ne spune că Domnul Românilor erà în tóte privinţele maĭ puternic decât voevodul transilvan şi decât principiĭ ceĭ de peste Dunăre:

Zu den Walachen,
Der an allen Sachen
Herre ob den andern was...

§ 36. Alexandru-vodă: Periodul sub regele Carol-Robert.

Bibliografia: *Hasdeŭ*, Basarabiĭ p. 6.—Archiva istorică t. II p. 7.—*Fotino*, Ἱστορία p. 14 sqq. — *A. Xenopol*, Istoria t. II p. 77 sq. — *Luccari*, Copioso ristretto p. 49; cfr. Gebhardi, Gesch. d. Wal. p. 281. — *D'Ohsson*, Hist. des Mongols t. IV p. 755 sq.; cfr. Брунъ in Журн. Мин. Нар. Просвѣщенія 1878 t. CC p. 235. — *Boliac*, Topographie de la Roumanie, Paris 1865 in-8 p. 25. — *Theiner*, Monumenta Hungariae, Romae 1859 in-4 p. 513. — *Io. Cantacuzenus*, Historiarum l. IV, ed. Schopen, Bonae 1828 in-8 t. I p. 175, 475. — Гласник Друштва србске словесности t. XII p. 450. — *Danilo*, Животи краљева p. 181. — *Engel*, Gesch. d. Bulgaren p. 445. — *Katona*, Hist. critica t. VIII p. 642. — *Heinrich von Muglein*, in Kovachich, Sammlung kleiner Stücke, Ofen 1805 in-8 t. I p. 92 sq. — *Fejér*, Cod. Diplom. t. IX vol. 2 p. 307. — *Walther*, Res Michaelis, in Papiŭ, Tesaur t. I. p. 31; cfr. Bauer, Mémoires sur la Valachie, Francfort 1778 in-8 p. 180; Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens t. 1 p. 337...

Se întâmplase ca doĭ principĭ contimpuranĭ din orientul Europeĭ să domnéscă de o potrivă fie-care câte o jumătate de secol:

cincî-ḑecî de anî stătuse pe tron împěratul bizantin Ioan Paleolog dela 1341 pînă la 1391, şi tot cincî-ḑecî de anî Domnul românesc Alexandru Basarabă dela 1310 pînă pe la 1360: o regi-longevitate excepţională chiar în istoria universală.

Afară de Ştefan cel Mare, nicî un voevod moldovenesc saŭ muntenesc n'a îndeplinit fapte maî strălucite decât Alexandru Basarabă, cunoscute şi recunoscute în străinătate, vitéz fără séměn şi minte politică la culme; dar totuşî cronicariî noştri îl micşuréză, îl cîuntesc, îl desfiguréză, ba uniî nicî nu'l ating măcar. Pînă şi cel maî critic, Constantin căpitanul Filipescu, se mulţumesce de a ḑice: „Ce să fi lucrat el în Domnia luî, nimenî nu scrie".

Inainte de a se fi urcat pe tron, Alexandru-vodă luase în căsătoriă pe fiîca kinezuluî oltenesc Ivancu din ramura Basarabilor celor doljenî, dintre carî fuseseră voevoḑiî Mihaiŭ Liténul şi Bărbat, astfel că vechea duşmăniă între Letinî şi între Romănăţenî s'a stîns în persóna fiîuluî luî Mircea I. In primele douě-treî decennie din domnirea luî Alexandru-vodă, socrul seŭ Ivancu Basarabă exercità o mare înrîurire asupra afacerilor Statuluî. In următórele decennie o înrîurire tot aşa de mare o exercita Vladislaŭ Basarabă, fiîul luî Alexandru-vodă din prima căsătoriă. Din causa acestor marî înrîurirî succesive s'a produs o încurcătură în istoria muntenéscă, ştergěndu-se pînă la un punct propria personalitate a luî Alexandru-vodă.

In unele isvóre slavice cunoscute luî Fotino: „Συμεὼν Γοσποδὰρ" şi „ἡ σερβικὴ χρονολογία„, Ivancu Basarabă şi Vladislav Basarabă figurând în locul luî Alexandru-vodă cu titlul de„ voevoḑi", care după obiceîul serbesc nu însemnéză pe Domnî, ci pe hatmanî, de unde o firéscă confusiune, Fotino a pus pe „Ἰὼν Βασσαράβα Βοεβόδας" şi pe «Βλαδισλὰβ Βοεβόδας Βασσαράβας» ca nesce Domnî deosebiţî înainte de Alexandru-vodă. Ivancu apare aci ca fost Ban al Craioveî, „Μπάνος τῆς Κραγιώβας", maî corect Basarabă din Dolj, ceea ce se potrivesce; şi pe dînsul, ca şi pe Vladislav Basarabă, îî face Fotino pe amîndoî fraţî cu Alexandru-vodă, ceea ce de loc nu se potrivesce. Căpětând astfel douě numî, cărora le trebuîà o ordine cronologică, Fotino combină pentru Ion Basarabă durata dela anul 1325 pînă la 1340, îar pentru Vladislav Basarabă 1340—1345, lăsând apoî 1345—1356 pentru Alexandru-vodă.

D. Xenopol aşéḑă pe Vladislav Basarabă la locul cel cuvenit, adecă după Alexandru-vodă, şi acórdă acestuîa din urmă o domniă

de patru-ḑecĭ de anĭ: 1320—1360, însă totuşĭ îĭ răpesce un deceniŭ 1310—1320, în care bagă pe acelaşĭ Ivancu Basarabă. D. Xenopol nu se întemeĭază aci pe fântânele luĭ Fotino, ci pe un alt text slavic, pe care eŭ l'am analisat deja în studiul despre „Basarabĭ“, de unde ĭată pasagĭul: „Aci este locul de a vindeca un „text, pe care reŭ l'aŭ îmbolnăvit uniĭ istoricĭ aĭ noştri, deşi în „fond el este tot ce póte fi maĭ sănătos. Vestitul impĕrat serbesc „Stefan Duşan, vorbind despre coaliţiunea tuturor popórelor înve„cinate carĭ năvăliseră asupra tatăluĭ seŭ Stefan dela Decĭan la „1330, numesce între duşmanĭ: „Алеѯендра цара Бльгаромъ и Басарабꙋ „Иванка таста Алеѯендра цара сумегь живꙋщихь Чрьныихь Татарь и „господство сашко и прочіихь съшнимь господа“, adecă: Alexandru „ţarul Bulgarilor, şi Ivanco Basaraba socrul ţaruluĭ Alexandru al „învecinaţilor Negri-Tătarĭ, şi domnia Săséscă, şi alţĭ domnĭ cu „dînsul. In paleografia cirilică lesne confundându-se grupul са cu „grupul ꙗ, fiind-că în acesta din urmă *i* este legat cu *a* printr'o li„niuţă care'l asémĕnă cu cirilicul *s*, în loc de господство сашко“ „editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise господство „ꙗшко, ca şi când ar fi vorba despre Iaşiĭ din Moldova saŭ cine „maĭ scie despre ce, pe când sînt în joc numaĭ Saşiĭ din Tran„silvania, „dominium Saxonum“, сашко fiind în vechea serbéscă un „adjectiv dela Сась, de ex.: сашкимь пꙋтемь = via Saxonum“ (Da„ničić, Rječnik, III. 81). Apoĭ pe Ivanco Basarabă istoriciĭ l'aŭ pre„făcut în Domn al Ţereĭ-Românescĭ, pe când el era numaĭ socrul „Domnuluĭ: „таст Алеѯендра цара“, ĭar acel Domn nu era Alexandru „din Bulgaria, menţionat deja deosebit în acelaşĭ text, ci era celebrul „Alexandru Basarabă, pe care Stefan Duşan îl numesce aci tzar „al Negrilor Tătarĭ, înţelegênd prin acésta „Nigra Cumania“, după „cum numĭaŭ atuncĭ Unguriĭ România (Ist. crit. I, 99). Când d. „Xenopol ḑice: „Ivancu Basarab, 1310—1320, este urmaşul şi pro„babil fiĭul luĭ Radu Negru saŭ Tugomir Basarab. Despre acest „Ivancu se spune în legile sîrbescĭ ale luĭ Stefan Duşan că el ca „Domn al Valachieĭ ar fi ajutat ţaruluĭ bulgar Mihail (1323—1331) „în lupta acestuĭa contra imperiuluĭ bizantin. Ivancu Basarab, ur„mând exempluluĭ dat de tatăl seŭ Radu Negru, mărită pe fata „luĭ după Alexandru, nepotul şi urmaşul în tronul bulgăresc a luĭ „Mihail etc. etc.“—în tóte acestea ne surprinde maĭ ales aritmetica „autoruluĭ, în puterea căriĭa un Domn mort la 1320 merge totuşĭ „la resboĭu între aniĭ 1323—1331, după ce de-mult murise...“

Incă o dată, in textul serbesc cel de maĭ sus se vorbesce fórte limpede despre doĭ Alexandri:

1. Alexandru «цар Бльгаромъ»,

2. Alexandru «цар Чрьнынхъ Татарь»,

ĭar Ivancu Basarabă este numit socru al celuĭ de al doilea, nicĭ de cum al celuĭ de'ntâĭu, şi decĭ nu póte fi nicĭ o umbră de indoélă că nu e vorbă de socrul principeluĭ bulgăresc Alexandru, ci anume al principeluĭ romănesc Alexandru. Ceea ce zăpăcise pe d. Xenopol este că in textul serbesc se menţionéză doĭ tzarĭ bulgărescĭ; atât pe Mihail, care domnĭa în realitate în momentul lupteĭ şi a şi fost ucis in acea bătăliă, precum şi pe Alexandru, care a devenit tzar în urmă immediat după resboĭu şi luase de asemenea parte la acea bătăliă, amîndoĭ astfel tzarĭ bulgărescĭ în cursul aceluĭaşĭ an 1330, fiind menţionaţĭ cu acelaşĭ titlu în textul serbesc cel scris maĭ târḑiŭ.

Nicĭ un voevod oltenesc Ivancu Basarabă ca la d. Xenopol n'a existat; Ivancu Basarabă însă din Fotino, deşi n'a domnit, totuşĭ e interesant prin particularitatea că fusese din Dolj, „Μπάνος τῆς Κραγιώβας, ceea ce nu se spune acolo despre ceĭ-lalţĭ; era dară din ramura cea doljénă a Basarabilor, póte fiĭu al luĭ Mihaĭu-vodă Liténul saŭ al luĭ Bărbat-vodă, rudă de aprópe in orĭ-ce cas. Pe când trăià încă Mircea-vodă, căsătoria fiĭuluĭ seŭ Alexandru cu fiĭca luĭ Ivancu era o alianţă de o înaltă înţelepcĭune politică, stingênd vrăşmăşia între cele douĕ puternice ramure băsărăbescĭ şi asigurând la ulterióra alegere domnéscă gineruluĭ celuĭ romănăţén sprijinul socruluĭ celuĭ doljén.

Desfiinţându-se voevodatul cel imaginar al luĭ Ivancu Basarabă, după cum am desfiinţat maĭ sus pe al luĭ Stefan Maĭlat Basarabă, să restituim luĭ Alexandru Basarabă întréga durată reală a domniriĭ sale cu incepere dela 1310, data ce'ĭ fixéză cronica muntenéscă cea veche din Luccari.

Sub Mircea-vodă trebuĭà să fi început deja a se ilustra fiĭul seŭ Alexandru, care nu maĭ erà copil. Vrîsta acestuĭ principe se póte calcula în următorul mod. La 1330, in rĕsboĭul contra Ungurilor, el avea deja fiĭ în capul oştiriĭ, de sigur pe ceĭ doĭ maĭ marĭ Nicolae şi Vladislav, carĭ nu puteaŭ să fie atuncĭ maĭ micĭ de vr'o 20—25 de anĭ, prin urmare născuţĭ pe la 1305—1310, aşa că ta-

tăl lor era pe la 1305 cel puţin de 20 de anĭ. Aşa dară Alexandru, născut el-însuşĭ pe la 1280, era de vr'o 30 de anĭ când s'a urcat pe tronul oltenesc. Pînă atuncĭ, pe când Mircea-vodă era reţinut în Haţeg, fiĭul seŭ Alexandru, viitorul prim întemeiător al Statuluĭ Ţereĭ-Românescĭ, începuse a se căli la lupte, pogorîndu-se din Făgăraş şi cuprinḑênd pólele Carpaţilor la stânga Oltuluĭ, maĭ întâĭu Muscelul, apoĭ Argeşul.

Cronica luĭ Constantin căpitanul Filipescu nu scie nemic despre faptele luĭ Alexandru Basarabă, dar ĭĭ dă un supranume fórte caracteristic, pe care el-însuşĭ nu'l pricepe: „După ce aŭ perit Dan-„vodă, aŭ stătut la Domnie Alexandru-vodă, care le zic să fie „fost de felĭul luĭ Câmpulungén", ĭar în sumar îl numesce: „Alexandru-vodă Câmpulungén". Ca fiĭu al luĭ Mircea I, ca nepot de frate al luĭ Dan I, Alexandru-vodă era Romănăţén, în orĭ-ce mod Oltén, nicĭ decum Muscelén. De unde dară acéstă poreclă de Câmpulungén? Pe Mircea cel Mare uniĭ (§ 31) îl numĭaŭ „Cozianul", fiind că clădise măréţa mănăstire a Cozieĭ, de care s'a îngrijit tot-d'a-una. Alexandru-vodă însă n'a clădit nicĭ o dată vre-o mănăstire, nicĭ pe aĭurĭ, nicĭ la Câmpulung. Supranumele seŭ de Câmpulungén cată dară să aĭbă o altă sorginte.

Pe la finea seculuĭ XIII, pe timpul luĭ Dan-vodă saŭ ce-va maĭ 'nainte, un „Laurentius", fie Ungur, fie Săcuĭu saŭ Sas, căcĭ numele nu lămuresce, Român nu era nicĭ într'un cas, apucase Muscelul şi 'şĭ dedea titlul de „Comes de Campolongo", Tot ce se scie despre dînsul este o pétră funerară cu inscripţiunea: „Hic iacet Laurentius Comes de Campolongo Anno MCCC". La 1300 dară el a murit. Nu cum-va în rĕsboĭu? Alt conte străin n'a maĭ fost în urmă la Câmpulung; dar tocmaĭ anul 1300 coincidă cu tinereţile aceluĭ Alexandru-vodă, căruĭa poporul ĭĭ pusese porecla de „Câmpulungénul", nu pentru că se născuse acolo, ci pentru că acolo a fost primul voevod oltenesc, aşeḑat în scaunul Musceluluĭ ca într'un punct strategic, de unde să'şĭ întindă posesiunile maĭ departe, neapĕrat maĭ întâĭu Argeşul. De aci tradiţiunea despre un Negru-vodă venit din Făgăraş la Câmpulung şi apoĭ la Argeş, trecênd maĭ târḑiŭ Oltul şi ales Domn de către Basarabĭ, da, ales Alexandru-vodă la 1310 după mórtea tatăluĭ seŭ Mircea I, ales însă nu pentru că era fiĭu de Domn, ci pentru că se arătase deja ca cel maĭ vrednic dintre kinezĭ.

La urcarea sa pe tron, afară de Oltenia, afară de Haţeg şi de

Făgăraş cu o făşiă teritorială intermediară din Sylva Blacorun, Alexandru-vodă stăpânia în Muntenia Teleormanul şi Vlaşca la Dunăre, Muscelul şi Argeşul în Carpaţi. In intervalul dintre 1310—1330 sarcina cea mare a nouluĭ voevod era de a maĭ umple lacunele Munteniei în direcţiunea spre gurele Dunăriĭ. După preţiósa cronică din Luccari, Alexandru-vodă, numit aci expres Negro Voievoda: „fabricò la città in Campolongo, e tirò alcune cor„tine di matoni in Bucuriste, Targoviste, Floc, e Busa". El terminase dară maĭ întâiu de tóte Câmpulungul, pe care îl adevĕr il apucase dela contele Laurenţiŭ încă sub Mircea-vodă pe la 1300, şi începu în urmă a întemeia treptat Tîrgoviştea, Bucurescii, Buzĕul şi Oraşul-de-Flocĭ. El n'a fundat nemic în Oltenia, căcĭ acolo nu era trebuinţă de cucerire; nicĭ în Teleorman şi'n Vlaşca, cucerite maĭ de'nainte de către unchĭu-seŭ Dan-vodă, căruia i se datoréză póte direct saŭ indirect Turnul-Măgurele şi Gĭurgĭul. Pînă la Braila şi pînă la Rîmnicul-sărat Alexandru-vodă nu ajunse în prima periódă dintre aniĭ 1310—1340.

Pe teritoriul ceĭ cucerit eraŭ maĭ mulţĭ voevodĭ saŭ kinezĭ Românĭ, aşeḑaţĭ acolo din trecut, după cum o scim deja din diploma regeluĭ Bela IV din 1247, şi o mulţime de Cumanĭ cu căpeteniile lor, întinḑêndu-se spre resărit peste Moldova, unde maĭ remăseseră încă Tătarĭ saŭ Mongolĭ după mórtea faĭmosuluĭ han Noga. Este de regretat că orientalistul D'Ohsson, istoricul posterităţiĭ luĭ Cinghis han pînă la Tamerlan, nu se preocupă de regiunea Dunăriĭ; din fericire însă el reproduce un extract din scriitorul arab Nowairi chĭar din secolul XIV, de unde noĭ vedem că ce-va după anul 1300 Mongoliĭ ocupaŭ încă o parte resăriténă din Ţéra-Românéscă, apropiată de Dunăre şi pe care o numĭaŭ dînşiĭ „Avalac", ceea-ce deja profesorul Brun a explicat'o prin „Valah". E de creḑut că Mongoliĭ se întindeaŭ cam pînă la Ialomiţa, unde vechĭul Oraş-de-Flocĭ, la Luccari Floc, n'are a face cu cuvîntul „Flota": „ville des flottes", după cum o presupunea Boliac, care nu sciea că „Flota" nu avea sensul de corăbiĭ nicĭ chĭar în limbile neolatine din Occident pînă la secolul XVI, ci Oraşul-de-Flocĭ este pur şi simplu o romănizare din tătarul „Iflok". Districtul Ialomiţa pentru Mongolĭ era Iflok = Românĭ, precum districtul învecinat era slavonesce pentru Bulgarĭ cu acelaşĭ înţeles: Vlaşca. Cuprinḑênd Iflocul, Alexandru-vodă găsise acolo pe Dunăre o localitate importantă, întemeiând Oraşul-de-Ifloc, adecă întărind un punct strategic

şi comercial. De aceïaşĭ natură cată să fi fost cele-lalte creaţiunĭ topice—Tîrgoviştea, Bucurescil şi Buzĕul, nesce sate anteriόre devenind tîrguşόre şi'n urmă tîrgurĭ: „tirò alcune cortine di matoni".

Cucerirea Munteniel de către Alexandru-vodă fusese înlesnită pe de o parte prin numĕrόsa populaţiune curat romănéscă de acolo, constituită maĭ de'nainte din kinezaturĭ saŭ micĭ Stătuleţe solidare între dînsele, pe de altă parte prin principiul de subordinare, nu de subjugare; cu alte cuvinte, voevodul oltenesc cel biruitor, acuma Domn al Ţereĭ-Romănescĭ, nu se făcea stăpân, ci numaĭ suzeran, ïar kineziĭ ceĭ biruiţĭ nu cădeaŭ în robiă, ci deveniaŭ numaĭ vasalĭ, plătind un tribut pe an şi ajutorul de όste la cas de trebuinţă, nemic maĭ mult. Raportul kinezilor muntenescĭ către Domnul Ţereĭ-Romănescĭ era acelaşĭ ca şi raportul kinezilor oltenescĭ, uniĭ şi ceĭ-lalţĭ de o potrivă din casta Basarabilor. Afară de marele drept politic de a alege pe Domn şi de a fi eligibilĭ, aceïaşĭ posiţiune kinezială o aveaŭ căpeteniile Cumanilor din Muntenia, „şoldaniĭ" şi „olaniĭ", carĭ însă, dacă remâneaŭ în ţéră, nu întârḑiaŭ de a se romăniza.

Împuternicit printr'o muncă de vr'o douĕ-ḑecĭ de anĭ, considerat acum cu drept cuvînt de către Slavĭ trans-danubianĭ ca „tzar al Negrilor-Tătarĭ", căcĭ stăpânia peste o mare parte de Cumanĭ, Alexandru-vodă pe de o parte a gonit pe Ungurĭ din Severin, dând ţereĭ pentru prima όră numele de „Ungro-vlachiă", adecă teritoriŭ romănesc şi unguresc saŭ pe ambele laturĭ ale Carpaţilor, ïar pe de altă parte s'a amestecat fόrte energic în afacerile Bulgarieĭ. La 1323 rĕmânênd vacant tronul imperial din Tîrnov, îl apucă Domnul Vidinuluĭ Mihail, susţinut maĭ cu samă de Alexandru-vodă, care ĭ-a dat o însemnată όste de Românĭ şi de Cumanĭ: „ὁ δὲ τήν τε ἰδίαν στρατιὰν συναγαγὼν καὶ ἐξ Οὐγκροβλάχων κατὰ συμμαχίαν οὐκ ὀλίγην, ἔτι δὲ καὶ Σκυθικὴν παραλαβὼν", scrie cu acéstă ocasiune contimpuranul Cantacuzen. Într'un alt pasagĭu, după mόrtea luĭ Mihail, tot Cantacuzen ne vorbesce sub anul 1331 despre un alt puternic ajutor romănesc trămis Bulgarilor contra Bizantinilor, unde ne spune tot-o-dată că Româniĭ se bat întocmaĭ ca şi Tătariĭ, fiind maĭ toţĭ călărĭ arcaşĭ şi chĭar bucĭumând tătăresce: „νομίσας δὲ ὁ „βασιλεὺς οὐ Σκύθας εἶναι. ἀλλὰ τοὺς πέραν Ἴστρου Γέτας, οἳ ὁμόσκευοι τοῖς „Σκύθαις ὡς τὰ πολλὰ εἰσιν ἱπποτοξόται, κατὰ συμμαχίαν παρόντας πρὸς ἔκπληξιν „τῇ Σκυθικῇ σάλπιγγι χρῆσθαι"... Se pόte ḑice că ambiĭ împĕraţĭ succesivĭ

dela Tîrnov, Mihail şi Alexandru, datoriseră coróna maĭ cu deosebire Domnuluĭ Ţereĭ-Românescĭ. Este interesant că în vechĭul pomelnic al uneĭ mănăstirĭ bulgare din Macedonia între binefăcĕtorĭ e înscris Alexandru-vodă, al căruĭa nume are aci o scurtare curiósă O l u r: „Олура воеводе Влах", apropiată de scurtările slavice ale aceluĭaşĭ nume: *Olel*, *Olelko*, *Oluĭ*, dar diferind prin final. Se pare că luĭ Alexandru-vodă îĭ ḑiceaŭ Cumaniĭ „Olur-vodă", căcĭ un nume cumanic aprópe identic „Ovlur" ne întimpină de două orĭ în vestita poemă ruséscă medievală despre expediţiunea principeluĭ Igor contra Cumanilor.

Sub raportul religios Alexandru-vodă era din capul loculuĭ de o toleranţă extremă. Amic cu Cumaniĭ, între carĭ eraŭ mahometanĭ şi eraŭ şi buddhiştĭ, el trăia frăţesce cu pravoslavniciĭ Bulgarĭ, dar nu era reŭ vĕḑut nicĭ la Roma. La 1327 Papa Ioan XXII îĭ adresă o bulă „Dilecto filio nobili viro Bazaras Woyvode Transalpino", unde îl numesce bun catolic: „tanquam princeps devotus catholicus", întocmaĭ după cum se adresà cu aceĭaşĭ ocasiune către voevodul Transilvanieĭ, către banul Slavonieĭ şi către contele Salomon al Braşovuluĭ. Acesta din urmă, prieten cu Alexandru-vodă, se vede a fi fost acela care la 1330 a dat Românilor o cétă auxiliară de Saşĭ contra Serbieĭ. Să se constate că între 1320—1330 elementul săsesc din Ardél arată, maĭ mult ca orĭ-când altă dată, o vióe nesupunere la autoritatea unguréscă, o neastîmpĕrată veleitate de neatîrnare, şi de sigur că nu puţin a concurs la acésta îndemnul luĭ Alexandru-vodă. Intr'o bulă papală contele Braşovuluĭ pus la 1327 pe aceĭaşĭ liniă cu voevodul Transilvanieĭ, este ce-va care merită de a nu fi trecut din vedere.

Despre resboĭul contra Serbieĭ eŭ am vorbit deja. Cronica contimpurană a archiepiscopuluĭ Danilo ne spune că împĕratul bulgar Mihail cu toţĭ aliaţiĭ seĭ se mişcà anume din Vidin: „въздвигь се царь „съ силами своими оть града своюго славьнааго Бьдина оть рѣкы глаголюмыю „Доунава". Prin urmare, contingentul românesc trecĕnd Dunărea la Calafat, e evident că se compunea din Doljenĭ, cu atât maĭ vîrtos că în fruntea lor se afla tocmaĭ kinezul craĭovén Ivancu Basarabă, socrul Domnuluĭ, ĭar cu dînsul se aflaŭ şi Saşiĭ, carĭ figuraŭ în resboĭu pe lîngă Românĭ şi nicĭ nu puteaŭ străbate în Serbia decât numaĭ prin Oltenia. După textul serbesc cel dela Stefan Duşan se înţelege că tot Ivancu Basarabă, afară de Românĭ şi de Saşĭ, maĭ conducea alte câte-va cete senioriale aliate cu Saşiĭ, póte din Săcuiĭ

ceĭ nemulţumiţĭ de Ungaria: „господство сашко и прочїихъ съшнимь господа“. Acésta se petrecea în luna luĭ Iuliŭ. Isbânda Serbilor a fost strălucită, graţiă maĭ ales luĭ Stefan Duşan, atuncĭ băiat abia de 18 anĭ. Impĕratul Mihail a fost ucis. Póte şi Ivancu Basarabă, despre care nu se maĭ scie nemic, deşi după fântâna cea slavică a luĭ Fotino s'ar puté admite că socrul Domnuluĭ s'a întors în ţéră şi va fi luat parte la lupta contra Ungurilor, luptă urmată nu maĭ departe decât în Septembre din acelaşĭ an. Regele unguresc Carol-Robert, credĕnd pe Românĭ sdrobiţĭ şi voind a'şĭ resbuna pe prima linia pentru perderea Severinuluĭ, pornesce o formidabilă armată asupra Olteniei, unde însă a dat pept cu însuşĭ Alexandru-vodă însoţit de fiiĭ seĭ: „Bazarab Olacum et filios ejus“, adecă de Nicolae şi de Vladislav, căcĭ al treilea fiiu Radu-Negru nu se născuse saŭ se afla încă în copilăriă.

Nicĭ o dată Ungurii n'aŭ fost bătuţĭ într'un chip maĭ spulberat şi maĭ ruşinos. Resboiul a durat peste tot vr'o şése septemânĭ, pînă pe la 10 Noembre. Îl descrie nu numaĭ incidental o mulţime de diplome dela Carol-Robert şi dela fiiu-seŭ Ludovic, dar maĭ ales pe larg doĭ contimpuranĭ: fântâna din Thurotz saŭ din Chronicon Budense şi Enric de Muglein. Carol-Robert întră în Oltenia, apucă Severinul şi puse acolo un Ban unguresc. Alexandru-vodă s'a grăbit a'ĭ trimite o soliă, propunĕnd patru puncturĭ: 1°. cedéză de bună voe Severinul cu ocolul luĭ; 2°. plătesce 7000 marce de argint drept cheltuelĭ de resboiu; 3°. se îndatoréză a plăti regulat tributul anual; 4°. va da ostatec pe unul din fiiĭ seĭ la curtea regală. Să plece dară măria ta în pace, ḑise Alexandru-vodă drept încheiare, căcĭ dacă veĭ merge maĭ departe, o veĭ păţi-o: „si veneritis ulterius, periculum minime evadetis“. Carol-Robert a respuns solilor printr'o insultă grosolană, şi a mers înainte, căutând să întâlnéscă oştirea românéscă, pe care însă n'o găsia nicăiria. Locuitoriĭ din drum dosiaŭ la munte cu hrană, cu vite, cu tot. Falnica armată ungurésca nu maĭ avea ce mâncă. Pînă unde? Punctul de plecare fusese Severinul; punctul de ajungere a fost cetăţuea Argeşuluĭ, după cum nĭ-o spune fórte precis regele Ludovic, fiiul luĭ Carol-Robert, într'o diplomă din 1347 la Katona: „quum genitor noster „ad recuperandas regni sui partes Transalpinas cum valido suo „exercitu accedendo, ante castrum Argas castra metatus „fuisset. . .“ Faţă cu acest text positiv, indicaţiunea localităţiĭ e necontroversabilă. Decĭ dela Severin pînă la Argeş Carol-Robert mersese

prin regiunea cea maĭ muntósă şi cea maĭ pădurósă a Olteniei, prin Gorj şi prin Vâlcea, cu o oştire murind de fóme: „in terra „ignota, inter alpes et montes silvarum, victualia invenire nequiret, „famis inedia ipse Rex, Milites, et equi sui laborare protinus in- „ceperunt“.

Cetăţuea Argeşuluĭ, „Castrum Argas“, nu e Curtea-de-Argeş, care n'a fost nicĭ-o-dată întărită, ci maĭ la nord în creerul Carpaţilor, chĭar pe malul Argeşuluĭ, într'o posiţiune selbatecă, este ruina numită Cetatea luĭ Negru-vodă. Aci, ca şi 'n cronica din Luccari, Negru-vodă e nu alt cine-va decât Alexandru Basarabă cel supranumit „Câmpulungénul“. Pogorit din Făgăraş pe la 1300 pentru a goni pe Ungurii conteluĭ Laurenţiŭ din Câmpulung, în Muscel şi 'n Argeş el este Negru-vodă cel istoric al legendeĭ poporane, maĭ mult decât anterioriĭ Basarabĭ ceĭ cu capetele negre pe stég şi maĭ mult decât fiiĭ seĭ Vladislaŭ şi Radul, carĭ găsiră cuĭbul deja gata.

D. Xenopol nu cunósce „castrum Argas“, întemeiându-se numaĭ pe pasagĭul cel citat de mine în *Archiva istorică* din călĕtorul polon Strykowski, unde ḑice: „Regele ungar Carol rădicând un resboĭu „năprasnic asupra domnuluĭ muntenesc Basaraba, fu bătut cu de- „săvîrşire prin stratagemă de către Muntenĭ şi Moldovenĭ, astfel „încât cu puţinĭ aĭ seĭ abia-abia putu scăpa cu fuga în Ungaria. „*Pe locul bătălieĭ domniĭ muntenescĭ zidiră o biserică şi rădicară „treĭ stâlpĭ de pétră, precum vĕḑuĭ eŭ-însumĭ în 1574, întorcêndu-mĕ „din Turcia, dincolo de tîrguşorul Gherghiţa*, două ḑile de drum „dela oraşul transilvan Sibiĭu, în munţĭ...“ Strykowski confundă. Saŭ că el n'a inţeles informaţiunea, orĭ că n'a fost bine informat, orĭ maĭ probabil a încurcat propriele sale notiţe de călĕtoriă, în loc de „Negru-vodă“ din Argeş, care în adevĕr este în direcţiunea Sibiĭuluĭ, punênd tîrguşorul Gherghiţa din Prahova, care are a face numaĭ cu Braşovul. Biserica, despre care vorbesce Strykowski, se afla în realitate la cetăţuea luĭ Negru-vodă încă în secolul trecut, când o pomenesce generalul rusesc Bauer: „Ces villages sont si- „tués le long de la rivière d'Arges: Cita de Negruli Wodi, „chapelle sur une très haute montagne“. De asemenea la Sulzer: „Tschetatie Niegrului Wodi, eine auf einem hohen Berge „nächst dem Ardschisch stehende Kapelle“. Tot ce póte fi maĭ interesant, este rolul strategic al acesteĭ localităţĭ sub Mihaĭu Vitézul, doĭ secolĭ şi maĭ bine după Alexandru-vodă, când ea eră

deja o veche ruină şi purta atuncĭ acelaşĭ nume de Negru-vodă. Contimpuranul Walther, scriind în 1597 după o relaţiune a logofĕtuluĭ muntenesc Teodosie, tradusă polonesce, ne spune că pe la 1594, pe când Turciĭ se întărĭaŭ în Tîrgovişte, Mihaĭu Vitézul, „aşteptând ajutóre din Ardél (vicini Transilvaniae Ducis desiderans „auxilia)" se retrăsese „în fundul munţilor în vechea *cetate Negru-„vodă* (in montium quasi fauces, ubi munitae olim *arcis Negra-„woda*)", pe care „o dărămaseră de-mult Turciĭ (a Turcis olim „demolitae apparent rudera)" şi care totuşĭ în timp de resboĭu „remânea un excelent loc de adăpost (loco receptui aptissimo)". Nesciĕnd romănesce, ci traducĕnd din polonesce, Walther voĭà cu orĭ-ce preţ să înţelégă numele local *Negru-vodă*, şi pe *Negru* l'a priceput bine prin latinul „niger", dar pe *vodă* prin polonul „woda" care vrea să dică apă, şi astfel a explicat peste tot prin: „Nigra aqua". Lăsându-se la o parte acest qui-pro-quo, pasagĭul din Walther e fórte important. Sub Alexandru-vodă castelul purtase dară maĭ întâĭu numele de Cetatea Argeşuluĭ, dupa cum îl vedem în diploma regeluĭ Ludovic; apoĭ după mórtea luĭ Alexandru-vodă, în memoria victorieĭ acestuĭ mare principe, s'a păstrat la popor pînă astădĭ „Cetatea luĭ Negru-vodă".

Carol-Robert nu înaintase dară maĭ departe de Argeş, „castrum Argas", şi aci a fost bătut pentru prima óră. Istoriciĭ noştri nu menţionéză douĕ bătălie, dar aŭ fost douĕ în faptă, recunoscute într'un mod expres de către însuşĭ Carol-Robert într'o diplomă din 1335, întărită apoĭ de regele Ludovic la 1354: „nobis „in terra Transalpina, ubi per Bazarab Olacum et filios eius dictam „terram nostram Transalpinam, in praeiudicium Sacri Diadematis „Regii et nostri infideliter detinentes, nobis et validum genti no-„strae, ibidem nobiscum habiti insultus hostilis, semel et se-„cundo in quibusdam locis districtis et silvosis indaginibus, firmis „exstirpatis saevissime obviavit..." Decĭ „semel et secundo" aŭ fost douĕ bătălie, din carĭ prima lîngă Argeş, unde Carol-Robert a fost atât de strîmtorit, încât se vĕdu silit a cere pace: „treuga ordinata cum Bazarad et data fide". Ce a făcut atuncĭ Alexandru-vodă?

Batjocorit de către semeţul suveran al Ungarieĭ, de către unul din ceĭ maĭ puternicĭ monarchĭ aĭ Europeĭ, de către acela care stetea cu un picĭor la Neapole şi cu cela-lalt la Buda, Alexandru-vodă trebuĭa cu orĭ-ce preţ să'l sdrobéscă, fiind-că altfel Carol-

Robert ar fi revenit asupra României cu setea de resbunare, cu forţe noue şi maî bine pregătit. Generositatea pentru duşman însemnà în casul de faţă o trădare către patriă. După prima bătaiă se maî împunea o a doua: „semel et secundo“. Alexandru-vodă a dat călăuze, carî să scóţă pe Ungurî din ţéră în direcţiunea cea maî scurtă spre Timişóra, trecênd din noŭ Oltul. S'a întins o grósnică cursă în Gorj aprópe de hotar. Maghiariî s'aŭ simţit d'o dată într'o văgăună rîpósă, încungîurată de stâncî peste stâncî, din vîrful cărora Româniî le aruncaŭ săgeţî şi bolovanî în curs de treî ḑile, fără putinţă de fugă saŭ de apĕrare. Eram noî—ḑice cronica cea ungurésca—prinşî ca pesciî într'o mréjă: „sicut pisces in gurgustio vel in reti comprehensi“; aî noştri — adaogă ea — cădeaŭ împregîur ca nesce musce: „cadebant in circuitu quasi muscae“. Travestit, regele a scăpat cum a scăpat cu puţinî aî seî, dar pină la mórte nu s'a maî gândit vre-o dată de a se întórce în România. A maî domnit el vr'o doî-spre ḑece anî, în intervalul cărora Alexandru-vodă n'a maî avut nicî o supĕrare din partea Ungarieî. Peste un secol şi maî bine, Stefan cel Mare a scos pe socotéla Polonilor o nouă ediţiune a învĕţătureî mareluî Basarabă. Poloniî dintr'o parte, Unguriî din cea-laltă, acusaŭ pe Românî de perfidiă. Negreşit că Goliath numîa trădător pe David. De 'naintea luî Dumneḑeŭ şi de 'naintea ómenilor, a scăpa ţéra sa este culmea virtuţiî în orî-ce împregîurare şi cu orî-ce armă, — orî-ce armă şi orî-ce împregîurare.

In armata luî Carol-Robert era o mulţime de misionarî papalî, sigurî maî de 'nainte de înfrângerea Românilor, pe carî se pregătîaŭ deja a'î intórce la catolicism cu voe saŭ fără voe. Maî toţî aŭ fost măcelăriţî. Cronica ungurésca deplânge maî cu amărăcîune acéstă avangardă a Papeî: „Proh dolor! propinavit illis amaritudinem, cuius memoria flebilis est; nam ibi occubuerunt tres Prepositi, videlicet Magister Andreas Prepositus Ecclesie Albensis, „vir valde venerabilis, Vice-Cancellarius Regie Maiestatis existens, „cum Sigillo Regis periit. Item Michael Prepositus de Posoga, et „Nicolaus Prepositus de Alba Transilvana. Item Andreas Plebanus „de Sarus, et Frater Petrus de ordine Predicatorum, vir honestus, „dire mortis poculum acceperunt; quia in cerebra capitum eorum „ligneos clavos miserabiliter affixerunt. Quidam etiam Sacerdotes, „qui erant Capellani Regis, sunt occisi...“ Cronica slavică din Fotino observă şi ea: „Româniî ucideaŭ şi sfărâmaŭ cu cîomegele,

„că pe nesce lupĭ turbaţĭ, maĭ ales pe călugăriĭ papistaşĭ, carĭ se „ţineaŭ de óstea unguréscă“. Totuşĭ personal Alexandru-vodă nu urà pe Ungurĭ, după cum nu urà nicĭ pe catolicĭ. Ce-va înainte saŭ ce-va după 1330, prima sa nevéstă, Româncă, fiĭca kinezuluĭ Ivancu Basarabă, muma viitorilor doĭ Domnĭ Nicolae şi Vladislav, a murit; şi Alexandru-vodă, bărbat deja de peste cincĭ-ḑecĭ de anĭ, luă în noua căsătoriă pe Clara, catolică, fiĭcă a unuĭ magnat Ungur, muma luĭ Radu-Negru şi a două fiĭce. Despre ambele aceste înşoţirĭ voĭu vorbi pe larg maĭ la vale.

§ 37. Alexandru-vodă: Periodul sub regele Ludovic.

Bibliografia: Etymologicum magnum, v. Alimoş; ibid. v. Bădescĭ. — *Ioannes de Kikullew*, în Schwandtner, Script. rer. Hungaricar. t. I p. 174, 177. — *N. Densuşianu*, Documente vol. I p. 697, vol. II p. 22, 25, 37, 58, 60, 99, 149, 181. — *Fotino*, Ἱστορία t. II p. 18. — *Tunuslii*, trad. Sion p. 123. — *Villani*, Croniche, Trieste 1859 in-8 t. II p. 83, 124. — *Karamzin*, Исторія t. IV nota 253. – Chronicon Dubnitzense ap. Podhradczky, Chronicon Budense p. 277. — *Miklosich et Müller*, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, Vindobonae 1860 in-8 t. I p. 383 sqq. — *Radu Grecénu*, Letopiseţ, Mss. in-4 la d. Gr. N. Mano. — *N. Iorga*, Acte şi fragmente, Bucurescĭ 1895 in-8 t. I p. 9. — *Miklosich*, Monumenta Serbica p. 146. — *G. Wenzel*, Okmányi kalászat, Pest 1856 in-8 I p. 18.. — *Xenopol*, Istoria t. II p. 73, 77 sq.

La 1342 móre Carol-Robert, fiĭul seŭ Ludovic urmând pe tronul unguresc. Necunoscênd apucăturile nouluĭ rege şi preferind în orĭ-ce cas a'l lovi din capul loculuĭ, pînă când nu s'a întărit încă, Alexandru-vodă şĭ-a strîns óstea şi a îndemnat la revoltă pe Saşiĭ din Ardél, cu carĭ trăise bine încă din timpul luĭ Carol-Robert. Uniĭ dintre boieriĭ oltenescĭ opunêndu-se resboĭuluĭ contra Ungarieĭ, voevodul ĭ-a pedepsit cu o extremă asprime, astfel că uniĭ din eĭ aŭ fugit la regele Ludovic, bună-óră Carapat cu tot némul Zarnescilor, despre carĭ vorbesce diploma regéscă din 1359: „nos attendentes fidelium serviciorum merita Karapath, „Stanislai, Negoe, Wlayk, Nicolai et Ladislai filiorum Ladislai „filii Zarna, Olachorum nostrorum fidelium, qui eo tempore „quo Alexander Bazaradi, Vajvoda Transalpinus, nos „pro Domino naturali recognoscere renuebat, ut „ipsos non rerum damna, non vastus Possessionum, nec mortis in„iurie, nec aliorum periculorum terrores poterant ab huiusmodi fi„delitatis constantia revocare; imo relictis omnibus possessionibus „eorum et bonis in Transalpinia habitis, nostrae Maiestati se obtu-

„lerunt fideliter servituros“. Voevodul avea dară dreptul de a recurge la cea maĭ mare straşnicia în privinţa boierilor celor nesupuşĭ în timp de rĕsboĭu: confiscarea averiĭ, tortura şi mórtea. Ceĭ patru boierĭ oltenĭ fugind în Ungaria, s'aŭ distins acolo prin vitejiă, maĭ ales în luptele contra Veneţieĭ la 1345, şi aŭ căpĕtat o mulţime de moşie dela regele Ludovic. In Transilvania însă resboĭu nu s'a întămplat. Arătând multă energiă şi dibăciă, regele Ludovic în 1343 pe de o parte a întrat în Ardél cu óstea contra Saşilor, carĭ s'aŭ potolit, ĭar pe de altă parte a isbutit a împăca pe Alexandru-vodă, care erà mulţumit de a'şĭ asigura stăpânirile ardelenescĭ cele vechĭ ale Basarabilor: Haţegul, Sylva Blacorum şi Făgăraşul, căcĭ Severinul de de-mult nu aparţinea Ungurilor decât maĭ mult de nume. Domnul Ţereĭ-Romănescĭ merse dară în Transilvania la întâlnire cu regele Ludovic, recunoscù pe suzeran şi i se închină ca vasal feudal. Relaţiunea contimpuranuluĭ Ion de Kikullew respiră marea bucuriă a tuturor Ungurilor faţă cu supunerea unuĭ principe atât de puternic şi atât de vitéz, pe care Carol-Robert, smerit de dînsul, nu putuse a'l smeri nicĭ o dată: „Cum autem esset Rex in partibus Transil- „vanis, quidam Princeps seu Baro potentissimus, Alexander Waivoda „Transalpinus, ditioni ejusdem subiectus, qui tempore quadam Ca- „roli regis, patris sui, a via fidelitatis divertendo, rebellaverat, et „per multa tempora in rebellione permanserat“; şi din ḑiua aceea — adaogă cronicarul unguresc — Alexandru-vodă a remas pentru tot- d'a-una credincĭos regeluĭ Ludovic: „ab illo tempore fidelitatem conservavit“. Acésta însemnéză că nicĭ o dată regele Ludovic n'a atins stăpânirile cele ardelenescĭ ale voevodatuluĭ oltenesc; ce-va maĭ mult: Unguriĭ pe Oltenĭ şi Olteniĭ pe Ungurĭ s'aŭ ajutat uniĭ pe alţiĭ frăţesce contra Tătarilor; pe la sfîrşit însă, după cum o vom vedé, Alexandru-vodă a creḑut de cuviinţă de a supĕra pe Ungurĭ.

Cronica luĭ Radu Grecénu, după o fântână necunoscută, represintă împăcarea luĭ Alexandru-vodă cu regele Ludovic ca silită prin năvălirea Ungurilor în Ţéra-Romănéscă, ceea ce e absolut fals, de vreme ce Ion de Kikullew, contimpuran şi chĭar Transilvănén, nu numaĭ fixéză locul, dar maĭ constată că Alexandru-vodă a venit de bună voe: „sua sponte“. Fântâna luĭ Grecénu e totuşĭ interesantă prin finalul: „merse la Craĭul cu marĭ darurĭ, cu o mie de „grivne de aur, de s'aŭ închinat şi se făgădui căĭ va da dajde pe „an; de acésta fórte bine păru Craĭuluĭ şi'l dărui cu frumóse da- „rurĭ şi'l slobozi ca să domnéscă în pace“. Acelaşĭ fântână necu-

noscută a luĭ Grecénu maĭ cuprinde o altă notiță fără alăturare maĭ importantă, pe care o voĭu reproduce îndată maĭ jos.

Este învederat că cronicariĭ noștri posedaŭ din când în când câte un fragment fórte vechĭu, remas necunoscut nouĕ, pe carĭ însă une-orĭ eĭ nu le înțelegeaŭ bine. Așa este și fântâna cea slavică a luĭ Fotino, când ne spune că: „la 1347 Alexandru-vodă se alià „cu hanul tătăresc de peste Prut, năvălind amîndoĭ în Ardél din „douĕ părțĭ, astfel că regele Ludovic a fost silit a face pace". Năvala Tătarilor contra Ungurilor în Transilvania e adevĕrată; anul 1347 este érășĭ adevĕrat; participarea Domnuluĭ Țereĭ Romănescĭ e de asemenea adevĕrată; dar totalitatea narațiuniĭ e greșită. De Fotino se apropiă apoĭ fântâna cea necunoscută din Tunusliĭ, care ḑice: „După Letopiseț se vede că Alexandru-vodă la anul 1345 a „avut rĕsboĭu cu Ludovic regele Ungarieĭ, și că la anul 1346 a „întrat în Ardél ca ajutor al Tătarilor". De unde óre tóte acestea?

Rolul cel mare al luĭ Alexandru-vodă în al doilea period al domniriĭ sale a fost întregirea Statuluĭ prin gonirea desăvîrșită a elementuluĭ tătăresc din Muntenia și chĭar dintr'o mare parte a Moldoveĭ. Prin urmare, nu cu Tătariĭ trebuĭa să se alieze voevodul românesc contra Ungurilor, ca în fântâna luĭ Fotino și a Tunusliilor, ci vice-versa. Sînt fericit de a puté grupa aci destule materialurĭ pentru a limpeḑi aprópe definitiv acéstă cestiune pînă acum atât de obscură.

Fântâna luĭ Grecénu scrie: „Iar când la lét *6856 (1348)* „merse Laĭoș Craĭul într'ajutor luĭ Cazmir craĭul Leșesc ca să scótă „Cracăul dela Ianoș craĭul Cehilor, și l'aŭ scos cu mare răsboĭu, „*într'acea vară loviră Tătariĭ in Ardél. Deci Craĭul trimise oștĭ, și* „*porunci luĭ Alexandru-vodă să fie el maĭ mare preste oștĭ și să se* „*bată cu Tătariĭ, și s'aŭ bătut la Săcuĭ 2 zile și aŭ biruit pre Tă-* „*tarĭ, și ĭ-aŭ tăiat și ĭ-aŭ robit fórte rău, și aŭ prins și pre Atlam* „*Sultanul Tătăresc și ĭ-aŭ tăiat capul, iar alțiĭ robĭ mulțĭ și stégurĭ* „*ĭ-aŭ trimis legațĭ la Craĭu în Văișigrad*".

Anul 1346 la Tunusliĭ, 1347 la Fotino, 1348 la Grecénu, este fără îndoélă același fapt, care s'a încurcat la Fotino și la Tunusliĭ, s'a potrivit bine numaĭ la Grecénu, și același fapt ne întimpină la Ion de Kikullew, care însă nu preciséză data, ci pune numaĭ după anul 1345, adecă după ce regele Ludovic ajutase Polonilor contra Bohemilor, ĭar despre Alexandru-vodă nemic, mărginindu-se a menționa pe voevodul transilvan Andreĭu Latzkofi cu Săcuiĭ: „cum Siculis nobilibus et valida

gente". Numele Hanuluï Tătarilor pórtă aci acelaşi nume ca şi la Grecénu: „cum principe eorum nomine *Athlamos*". Tot aşa în Chronicon Budense, care ne maï lămuresce că s'aŭ petrecut succesiv două lupte cu Tătariï în Moldova: „Tartari Anno 1346 duplici pugna in Moldavia victi".

In desacord cu cronicele muntenescĭ, cronicariĭ maghiarĭ se feresc de a celebra victoria Domnuluĭ Țereĭ-Românescĭ, sub care se aflaŭ Săcuiĭ cu voevodul transilvan. Să observ că acest voevod se pare a fi fost amic din tinereţe cu Alexandru-vodă, fiind fiiu al aceluĭ faĭmos Ladislaŭ Apor, care fusese atât de strîns legat cu Mircea-vodă. Dacă Ladislaŭ Apor recunoscea pe la 1307 luĭ Mircea-vodă că e maĭ puternic decât voevodul transilvan, cu atât maĭ mult Alexandru-vodă întrecea acuma fórte departe în putere pe Andreĭu Latzkofi, pentru care nu era decĭ o înjosire de a figurà pe a doua linià.

O altă cronică de proveninţa ungurésca, aşa numitul Chronicon Dubnitzense, ĭarăşĭ nu vorbesce nemic despre Alexandru-vodă, nicĭ despre voevodul transilvan, numaĭ în genere despre Ungurĭ: „Siculi cum paucis Hungaris". Aci ni se spune că aŭ fost două lupte: la 1345 şi 1346, ambele afară din teritoriul ardelén, ci la Tătarĭ, „in terra Tartarorum", adecă în Moldova, din carĭ în cea de'ntâĭu a perit „Othlamus", cumnatul mareluĭ han tătăresc: „princeps valde „potens, secundus post Kanum, qui habebat in uxorem sororem „ipsius Kani".

Aşa dară fântânele românescĭ atribue luĭ Alexandru-vodă victoria asupra Tătarilor, fără a tăgădui participarea cea activă a Ungurilor, pe când fântânele ungurescĭ păstréză o tăcere absolută asupra Românilor, reservând gloria întrégă numaĭ Ungurilor, unele şi altele avênd în vedere totuşĭ acelaşĭ fapt, petrecut după resboĭul cel între Polonĭ şi între Bohemĭ, care avusese loc anume la 1345. O curiósă analogiă: cronicariĭ ungurescĭ ne asigură că Unguriĭ ajutaseră pe Polonĭ contra Bohemilor; cronicariĭ Polonĭ, de'npotrivă, nu vorbesc nemic despre ajutorul unguresc; de aci istoricul maghiar Katona se plânge cu drept cuvint că Polonul ascunde pe Ungurĭ pentru a'şĭ lăuda exclusiv pe compatrioţiĭ seĭ: „nullam tamen mentionem Hungarorum auxiliarium facit, ut totam „profligatorum Bohemorum *gloriam suam Polonis vindicet*". Dar óre nu întocmaĭ astfel procede Ungurul, ascunḑênd pe Românĭ? Să cercetâm.

Prima luptă cu Tătariĭ, coincidând cu resboĭul cel polon-bohem,

se fixéză la anul 1345. Ea a fost cea maĭ celebră prin peirea hanuluĭ Atlamos, devenit la Românĭ — cred eŭ — un personagĭu epic *Alimoş* în balada poporană:

Departe, frate, departe,
Departe şi nicĭ pré-fórte,
Sus, pe şesul Nistruluĭ,
Pe pămîntul Turculuĭ...,

care este învederat un eroŭ tătăresc:

Haĭduc din ţéra de jos,
Nalt la stat,
Mare la sfat
Şi vitéz cum n'a maĭ stat,

pe care adversarul îl mustră:

Ce ne calcĭ moşiile
Şi ne stricĭ fîneţele?

Respândită în Moldova, în Muntenia şi'n Banat, acéstă baladă, exprimênd în culorĭ admirabile motivul fórte simplu de un minunat călăreţ cotropind pămînturile altora şi murind vitejesce când e surprins şi lovit pe neaşteptate, este veche de tot şi păstréză pretutindenĭa un caracter mongolic.

După prima luptă, Chronicon Budense şi Chronicon Dubnitzense menţionéză o a doua la 1346. E sigur însă că aŭ maĭ urmat contra Tătarilor alte expediţiunĭ pină pe la 1352, în carĭ tóte Alexandru-vodă trebuĭa să fi jucat rolul cel de căpetenĭă, prin însăşĭ posiţiunea geografică a nouluĭ Stat românesc, şi 'n carĭ tóte Româniĭ aŭ fost ajutaţĭ de Ungurĭ, fiind şi aceştiĭa interesaţĭ de aprópe, maĭ ales Săcuiĭ.

Cheĭa tuturor acelor expediţiunĭ nĭ-o dă cronicarul florentin contimpuran Mateo Villani în capitolul LXXII din cartea II, în care ne povestesce resboĭul între hanul Tătarilor şi între regele Proslavilor: „il re de' Proslavi“, care nu era catolic: „infedele“, şi era tot-o-dată vasal al Ungarieĭ: „suddito al re d'Ungheria“, în cursul anuluĭ 1351, căcĭ vestea s'a aflat în Florenţa în aprile 1352: „questa novella avemmo da più e diverse parti in Firenze del „mese d'aprile 1352“. Singurul posibil rege ne-catolic vasal al Ungarieĭ învecinat cu Tătariĭ era Alexandru-vodă, a căruĭa poreclă B a s a r a b a, trecută prin B r o s r a b, a ajuns la Italienĭ ca P r o-

slavo, ce-va aşa cum germanul „Burggraf" a devenit la Ungurĭ „porkoláb", de unde al nostru „părcălab". Numind pe Basarabĭ „Proslavi", etimologia poporană italiană ĭĭ considera ca „pro-Slavi": slavisaţĭ saŭ pe jumătate Slavĭ. Afară de *Basarabĭ*, este absolut peste putinţă de a pricepe pe *Proslavi* din Villani. Istoricul polon Naruszewicz şi istoricul rus Karamzin explicaŭ *Proslavia* prin oraşul polon *Braclaw* saŭ *Bratzlaw*, dar nu se puteaŭ înţelege unul cu altul asupra vre-unuĭ principe feodal măcar mititel de acolo, căcĭ nu se găsĭa de loc, ş'apoĭ nicĭ ţéra nu era vasală Ungarieĭ.

Prin urmare, cronicarul florentin vorbesce necontestabil despre „rè de'Basarabi" saŭ „rè di Basarabia", după cum tot atuncĭ Serbiĭ numĭaŭ Ţéra-Românéscă Басарабина, de exemplu într'un tractat comercial cu Ragusa tocmaĭ din 1249, adecă sub Alexandru-vodă: „оружиıа да не носѣ ни у Бугаре ни у Басарабину землю..." A se băga de samă în trécĕt, că Ragusaniĭ maĭ în specie respândĭaŭ în Italia în secolul XIV noutăţĭ politice din Serbia, din Bulgaria şi din România, astfel că dela dînşiĭ a putut să străbată peste Adriatică numele Basarabilor.

Villani ne spune că înainte de 1351 Basarabiĭ fuseseră deja în luptă cu Tătariĭ: „Avvenne in quest'anno, che un re del li-„gnaggio de'Tartari, avendo avuta la sua gente briga col re di Pro-„slavia infedele, avegnachè suddito al re d'Ungheria, e fatto danno „l'una gente all'altra, il detto re de'Tartari sentendosi di grande „potenza, per prosunzione della sua grandezza, ovvero per trarre „la gente del suo paese che aveano a quel tempo grandissima „fame, uscì del suo reame con infinito numero di gente a piè e a „cavallo, ed entrò nel regno de'Proslavi". După acest text, resboĭul din 1351 nu este decât o consecinţă a resbóielor celor anterióre între Alexandru-vodă şi între Tătarĭ, începĕnd dela 1346, când perise Atlamos, cumnatul hanuluĭ. Tătariĭ eraŭ irritaţĭ cu tot dinadinsul contra Domnuluĭ Românilor. De astă dată, ca şi înainte, regele Ludovic ĭ-a trămis cu grabă în ajutor o armată maghĭară, de sigur din Ardél, pînă când Alexandru-vodă, singur cu Româniĭ, oprĭa nenumĕratele cete ale Tătarilor: „Il re de'Proslavi „colla sua gente si fece incontro a quella moltitudine per ritenerli „a certe frontiere, tanto che avesse il soccorso dal re d'Ungheria, „il quale di presente vi mandò quarantamila arcieri a cavallo: e „aggiuntosi colla gente del re de'Proslavi, di presente commisono „la battaglia co'Tartari..."

Bătălia a turnat şiróie de sânge: „la lena mancò agli uomini, „e lo taglio alle spade, e le saette agli archi". Perḑênd miĭ şi miĭ de morţĭ, totuşĭ Tătariĭ aŭ remas neclintiţĭ pe loc. Româniĭ şi Unguriĭ aŭ fost siliţĭ a se retrage, aşteptând ajutóre. Atuncĭ însă, ne maĭ vĕḑênd pe duşmanĭ, o panică cuprinḑênd pe Tătarĭ, eĭ aŭ părăsit câmpul şi s'aŭ întors în ţéra lor: „si tornarono addietro in loro paese".

Dela 1345 pînă la 1352, avut'aŭ dară şi Româniĭ un al lor resboĭu de şépte anĭ. In acel interval Alexandru-vodă cuceri restul Ţereĭ-Românescĭ: Rîmnicul-sărat şi Brăila, peste carĭ se va maĭ fi întins asupra Moldoveĭ de jos spre gurele Dunăriĭ: întregul Stat aşa cum l'a lăsat fiilor. Peste doĭ anĭ, la 1354, Româniĭ aŭ maĭ întreprins o ultimă expediţiune contra Tătarilor, acuma nu pe teritoriul propriŭ, ci departe peste Nistru pînă la Bug, însoţind pe însuşĭ regele Ludovic cu Unguriĭ şi cu Poloniĭ, peste tot 200,000 de călăreţĭ: „in quest'anno e in questo medesimo tempo, — scrie „Villani în capitolul V din cartea IV — Lodovico re d'Ungheria „accolse suo sforzo, e di quello di Polonia e di quello di Pro„sclavia suoi uomini, e apparecchiato grande carregio di vittua„glia, con dugento migliaia di cavalieri andando quindici dì per „luoghi diserti con grande travaglio, passò nel reame d'un gran „re della gesta de' Tartari..." Nu se scie, dacă în capul Românilor va fi fost însuşĭ Alexandru-vodă, om deja de vr'o 74 de anĭ; maĭ curând vre unul din fiiĭ voevoduluĭ: Nicolae, Vladislav saŭ Radu-Negru.

In tot timpul expediţiunilor tătărescĭ regele Ludovic se afla într'o désă corespondenţă cu Alexandru-vodă. O probă despre acésta ne întîmpină în diploma din 1355, unde se ḑice că în trecut episcopul catolic din Oradea, se vede un prelat fórte familiarisat cu Româniĭ, făcuse din partea regeluĭ maĭ multe drumurĭ la Alexandru-vodă în interesul înţelegerilor diplomatice: „ad Alexandrum Bozo„rabi Wayvodam nostrum Transalpinum occasione pacis et con„cordiae inter nos et eundem tractandae, disponendae, et firmandae, „pluries proficiscendo effectione sedula studuit exhibere, et „exhibet in omnibus nostris negociis, quae occurunt successive..."

La acelaşĭ interval de timp, în legătură cu acelaşĭ episcop de Oradea cel atât de legat cu Alexandru-vodă, se rapórtă o bullă fórte remarcabilă a Papeĭ Clemente VI din 1345, de unde pe de o parte resultă că Domnul Ţereĭ-Românescĭ se arătă bine dispus

pentru catolicism, avênd negreşit un mare folos politic al momentuluĭ, ĭar pe de altă parte se înşiră aci maĭ mulţĭ voevoḑĭ şi kinezĭ românĭ: „. . . Episcopo Waradiensi necnon Nobilibus viris „Alexandro Bassarati, et aliis tam Nobilibus quam popularibus „Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladislao Voyavade „de Bivinis, Sanislao de Sypprach, Aprozye Voyavade de Zopus, „et Nicolao Voyavade de Auginas". D. Xenopol are dreptate când ḑice: „Alexandru Basarab este voevodul Munteniei; cei-lalţĭ însă „nu sînt nesce voevoḑĭ vasalĭ aĭ acestuĭa din Muntenia". In adevĕr, Papa ḑice în bullă că se adreséză către fruntaşiĭ Românĭ din Ungaria, Transilvania, Muntenia şi Banat: „in partibus Ungariae, „Transilvanis, Ultralpinis et Sirmiis". Afară de Alexandru-vodă, figuréză dară Ardelenĭ, Bănăţenĭ, Crişenĭ şi Maramurăşenĭ, pe unde şi eraŭ voevoḑĭ şi kinezĭ Românĭ pe atuncĭ; însă numirile topice din text nu se pot precisà, şi eŭ unul nu admit de loc equivalenţele cele propuse de d. Xenopol, bună-óră că Syprach este satul ardelén Siplac, ĭar Zopus este satul Ţap de pe Tîrnava. Sigur este numaĭ dóră că „Ladislaus Voyavada de Bivinis" era voevodul romănesc dela Beĭuş, unguresce Belényes, în evul mediŭ Bulenus în Biharia, unde ce-va maĭ tărḑiŭ la 1363 este indicat documental un voevod românesc: „Iwan Woywoda de Bulenus". Cu atât maĭ vîrtos nu mĕ 'mpac cu d. Xenopol, când traduce „Sirmiis" prin Bulgaria, pe când e vorba de Banat. Ceea ce e interesant în acéstă bullă, lăsându-se la o parte onomastica cea îndoelnică, este că graţiă luĭ Alexandru-vodă devenirămaĭ cunoscuţĭ în occident toţĭ Româniĭ de pretutindenea, fie eĭ vasalĭ saŭ ne-vasalĭ aĭ Munteniei, şi că pentru prima óră li s'a dat lor în străinătate numele de R o m a n ĭ: „Olachi *Romani*". Mĕrturisesc că maĭ 'nainte eŭ bănuĭam o greşélă paleografică în loc de „Komani". Prin următorul fac-simile însă e lesne de a constata cu o perfectă certitudine că Papa scrie „Romani" fórte clar de două orĭ:

Olachi Romani   olachis Romani

Sub Clemente VI, probabil prin stăruinţa aceluiaşĭ episcop de Oradea, maĭ cu samă însă a Dómneĭ Clara, Alexandru-vodă încuviinţă un episcopat catolic în Ţéra-Românéscă, adecă pe un episcop

special subordinat episcopuluĭ superior din Transilvania. Acel episcop a fost confirmat apoĭ la 1369 de cătră Vladislav-vodă, care se rostesce: „a temporibus Praedecessorum nostrorum ac bonae „memoriae condam Alexandri, Patris nostri charissimi...“ Prin „predecesorĭ“ Vladislav-vodă va fi înţelegênd óre-carĭ începuturĭ ierarchice ale catolicismuluĭ în Oltenia sub ceĭ doĭ voevoḑĭ Letinĭ: Mihaĭu-vodă şi Bărbat-vodă; un episcopat însă catolic nicĭ chĭar acolo n'a fost recunoscut de sigur de cătră Dan-vodă şi Mircea-vodă, capĭ aĭ reacţiuniĭ ortodoxe, ĭar peste Ţéra-Românéscă întrégă, pe cât timp ea nu exista încă, un asemenea episcopat nu putea să aĭbă fiinţă pînă la Alexandru-vodă.

Negoţiând cu Papa Clemente VI, Domnul ţinea totuşĭ a se afirma ca ortodox. Pînă atuncĭ Româniĭ nu aveaŭ un vlădică pămîntén şi absolut nicĭ o mănăstire. O fi fost pe-alocurĭ din când în când călugărĭ pribegĭ din Bulgaria saŭ din Serbia, în realitate însă era un fel de organisare presbiteriană primitivă, fiĭul popeĭ devenind popă prin moştenire saŭ popa hirotonind la trebuinţă pe dascăl. Asemenea preuţĭ eraŭ de ajuns, şi speriaseră într'atâta pe Papa Gregoriŭ IX, încât într'o bullă din 1234 el regretă că Româniĭ din Ungaria aŭ isbutit a întórce la credinţa lor pînă şi pe uniĭ Ungurĭ şi Nemţĭ: „tam Ungari, quam Theutonici et alii orthodoxi, morandi causa cum ipsis transeunt ad eos“. A crede în Dumneḑeŭ, a simţi pe Crist, a se teme de respunderea prin nemurirea sufletuluĭ şi a se jertfi pe sine însuşĭ pentru alţiĭ, acest creştinism fundamental n'are nevoe de călugărĭ. Alexandru-vodă sciea bine, câte şi maĭ câte fost'aŭ în stare de a făptui Româniĭ fără episcopĭ; dar raţiunea de Stat îĭ dictă cimentarea legăturelor religióse cu orientul Europeĭ, şi el s'a adresat la împĕratul bizantin Ion Paleolog şi la patriarcul constantinopolitan Calist I. După multă corespondenţă cu sinodul ecumenic, la 1359 Grecul Ioakinth Kritopul, cunoscut maĭ de'nainte luĭ Alexandru-vodă şi dorit de dînsul, a fost recunoscut ca mitropolit a tótă Ungrovlachia: „μητροπολίτης πάσης Οὐγγροβλαχίας“. In scrisorile sale cătra Vodă patriarcul îĭ dă suveranuluĭ român următorul titlu: „Bine-născut, pré-înţelept, pré-„vitéz mare voevod şi Domn a tótă Ungrovlachia, pré-legitim, pré-„ĭubit fiĭu al smerenieĭ mele Domn Alexandru (Εὐγενέστατε, συνετώτατε, „ἀνδρικώτατε μέγα βοϊβόδα καὶ αὐθέντα πάσης Οὐγγροβλαχίας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι „γνησιώτατε, ποθεινότατε υἱὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, κῦρ 'Αλέξανδρε...)“ şi arată onórea ce o avea Kritopul de a fi plăcut „unuĭ voevod aşa de

mare: „τῷ τοιούτῳ μεγάλῳ βοϊβόδᾳ“; apoĭ se bucură de amicia luĭ Alexandru-vodă cu insuşĭ impĕratul Bizanţiuluĭ: „καθαρὰν εὔνοιαν καὶ „ἀγάπην καὶ εἰς τὸν ἐκ θεοῦ κράτιστον καὶ ἅγιόν μου αὐτοκράτορα, τὸν ὑψηλότατον „βασιλέα τῶν Ῥωμαίων“.

Alexandru-vodă în acelaşĭ timp era în cele maĭ intime relaţiunĭ cu Serbiĭ şi cu Bulgariĭ. Din cele douĕ fete ale sale cu Dómna Clara, pe una el a dat'o în căsătoriă luĭ Vucaşin, în urmă rege al Serbieĭ, ĭar pe cea-laltă împĕratuluĭ bulgar Straşimir. Cu tóte astea, el n'a vrut să ĭea pe mitropolit nicĭ dela patriarcul serb din Ipek, nicĭ dela patriarcul bulgar din Ochrida, căcĭ privĭa Ţéra-Românéscă ca egală cu Bulgaria şi Serbia: egalĭ capiĭ Statelor, egalĭ decĭ şi capiĭ Bisericelor. Inchinându-se numaĭ de'naintea superiorităţiĭ împĕratuluĭ bizantin, el îşĭ cerù mitropolit dela patriarcul din Constantinopole. Tot din mândriă, după 1359, sciind că principiĭ bulgarĭ îşĭ prepuneaŭ numeluĭ personal ca un fel de titlu imperial pe „Iω“ saŭ „Iωаннъ“ în memoria mareluĭ împĕrat Ioniţă Asan, Alexandru-vodă l'a adoptat de asemenea, astfel că pe mormîntul fiĭuluĭ seŭ Nicolae apare pentru prima óră acéstă titulatură, trecută la următoriĭ Domnĭ aĭ Ţereĭ-Româneseĭ şi apoĭ la Domniĭ Moldoveĭ. Acest „Ioan“ erà tot-o-dată, póte, ca un omagĭu adus Constantinopoliĭ, fiind-că ambiĭ împĕraţĭ de atuncĭ, Paleolog şi Cantacuzen, eraŭ de o potrivă Ioanĭ.

Tătariĭ fiind gonitĭ la 1351, de atuncĭ, în ultimul deceniŭ al semi-secolareĭ sale domniĭ, faţă cu apropiata mórte, Alexandru-vodă a credut de cuviinţă, de sigur prin înţelegere cu kineziĭ ceĭ-alţĭ Basarabĭ, cu voe saŭ fără voe, de a întări posiţiunea celor treĭ fiĭ, din carĭ primiĭ doĭ eraŭ deja bătrânĭ.

Pe fiĭul cel maĭ mare, Nicolae, Alexandru-vodă şi-l'a asociat la tron ca al doilea voevod. Iată de ce dela dînsul Fotino cunoscù un crisov domnesc din 1352, şi ne maĭ adaogă, după o cronică inedită, că acelaşĭ principe trimisese 2000 de călăreţĭ peste Dunăre în ajutorul Bulgarieĭ contra Turcilor. După mórtea luĭ Alexandru-vodă, fiĭul seŭ Nicolae, în scurtul interval cât a domnit singur, îşĭ dedea duplul nume de Nicolae-Alexandru, ceea ce mĕ împinsese în trecut la greşéla de a identificà pe ambiĭ voevodĭ, cu totul deosebiţĭ unul de altul. Cel maĭ credincĭos tovarăş al tatăluĭ seŭ, Nicolae-vodă îşĭ perde în istoriă aprópe cu desăvîrşire propria

sa individualitate. Pe mormîntul seŭ inscripţiunea îl numesce: „fiĭul mareluĭ Basarabă“, şi acésta este deja o biografiă.

Pe fiĭul al doilea, Vladislav, cel maĭ vitéz din tus-treĭ, Alexandru-vodă l'a pus peste Carpaţĭ ca duce al Făgăraşuluĭ, unde se certà cu Saşiĭ dela Sibiĭu pentru hotarele ducatuluĭ de Amlaş şi din care causă în tradiţiunea mănăstiriĭ Tisména la Stefan Ieromonahul el figuréză sub titlul de „craĭu al Ardéluluĭ“.

In fine, pe Radu-Negru, fiĭul cel maĭ tînĕr, Alexandru-vodă l'a făcut ban al Severinuluĭ, ceea-ce în poesia poporană serbă ĭ-a dat porecla de „Severinénul“, după cum o vom vedé maĭ la vale.

Cea de pe urmă sublimă acţiune saŭ cel puţin atitudine a mareluĭ întemeiător al Statuluĭ Ţereĭ-Româneseĭ nu reiese d'a-dreptul din materialul istoric, dar pare a se impune dela sine'şĭ prin concursul împregĭurărilor. Moldova fusese fundată înainte de mórtea luĭ Alexandru-vodă. Coincidinţa o observase deja Fotino. „Bogdan, „voevodul Românilor din Maramurăş, — ḑice contimpuranul Ion de „Kikullew, — adunându'şĭ Românĭ din acea parte, s'a adăpostit „pe ascuns în ţéra Moldoveĭ, supusă corónei regatuluĭ Ungarieĭ, „dar de de-mult pustiită prin vecinătatea Tătarilor, şi deşi oştirea „ungurésca adesea l'a lovit pe Bogdan, totuşĭ marele numĕr de „Românĭ aşeḑându-se acolo, s'a făcut un regat deosebit“. Se întâmplase acésta cam între 1345—1350. La 1345 se începuse şirul luptelor luĭ Alexandru-vodă contra resturilor dominaţiuniĭ mongolice dintre Siret şi Nistru. Tot de atuncĭ de pe la 1345 se mişcă din sus în direcţiunea Prutuluĭ Româniĭ din Maramurăş contra aceloraşĭ resturĭ ale dominaţiuniĭ mongolice. Dela 1352, după definitiva retragere a Tătarilor, Alexandru-vodă stăpânĭa partea de jos a Moldoveĭ. Noĭ scim deja (§ 33) că voevoḑiĭ românĭ din Maramurăş eraŭ Basarabĭ Romănăţenĭ, plecaţĭ din Oltenia după 1280, verĭ cu Romănăţénul Basaraba Mircea-vodă, tatăl luĭ Alexandru-vodă. Óre nu Basaraba cel devenit Domn al Ţereĭ-Româneseĭ, întărit în Moldova dunăréna, indemnat'a şi ajutat'a pe Basaraba cel din Maramurăş de a se pogorî în Moldova cea carpatină? Óre micul voevod Bogdan ar fi putut să susţină desele atacurĭ unguresci, „per exercitum ipsius regis saepius impugnatus“, dacă nu avea la spate pe marele voevod Alexandru, ajuns a fi „potentissimus princeps“ după mărturia Maghiarilor? Acest Alexandru-vodă, atât de dibacĭu în tóte încurcăturile vieţeĭ sale, nu

vedea el óre interesul cel capital pentru noul Stat al Țereĭ Românescĭ de a basarabiză întrégа Moldovă? Da, aşa este, respunde un fapt documental, care a scăpat pînă acum din vedere. Dela 1343 Alexandru-vodă nu încetase de a fi aliatul cel maĭ nestrămutat al regeluĭ Ludovic, pe cât timp avusese o neapĕrată trebuință de ajutorul Ungarieĭ. Eĭ bine, tocmaĭ în ajunul anuluĭ 1360 regele Ludovic şi Alexandru vodă se értă, adecă tocmaĭ atuncĭ când Ungaria observă pe Bogdan-vodă.

In 1358 regele Ludovic şi Alexandru-vodă eraŭ încă fórte amicĭ. Posedând acum la Dunăre cele două marĭ porturĭ Oraşul-de-Flocĭ şi Brăila, Domnul Țereĭ-Româneseĭ atrăgea în acéstă direcțiune comerciul Bârseĭ, pe care însă îl împedecaŭ autoritățile ungurescĭ din Ardél la Pasul Predél şi la pasul Buzeŭ, adecă între rîurile Prahova şi Buzeŭ. Pentru a satisface pe Braşovenĭ, ceea ce pe prima linia era interesul luĭ Alexandru-vodă, regele Ludovic dete la mână Saşilor un ordin: „ut vos cum vestris mercimoniis „et quibuslibet rebus inter Bozam et Prahom, a loco Uz, ubi flu„vius Iloncha vocatus in Danobium, usque locum, ubi fluvius Ze„reth nominatus similiter in ipsum Danobium cadunt, transire pos„sitis libere et sicure“. Puncturile dunărene între Siret şi între gura Ialomițeĭ indică direct Oraşul-de-Flocĭ şi Brăila. Indatorind dară regele Ludovic pe Alexandru-vodă la 1358, cum dară de se turbură prietenia lor immediat de'ndată ce se simte periculósă pentru Ungurĭ mişcarea din Maramurăş a luĭ Bogdan-vodă?

Alexandru-vodă, după ce domnise vr'o ḑece anĭ împreună cu fiĭul seŭ Nicolae, móre între aniĭ 1360—1362 saŭ 1363. Efemeră, abia de vre-un an, a fost domnia cea deosebită a luĭ Nicolae-vodă, înmormîntat la 1364 în mănăstirea Câmpulung sub o pétră cu următórea frumósă inscripțiune, descoperită de d. Tocilescu, dar menționată inexact deja de Fotino:

мца ноєбріа ѕі днь прѣстависа ве
ликіи и самодрьжавыи гдрь іѡ ни
кола алеѯандрь воєвода снь ве
ликаго басарабѫ воєводѫ вьлѣ
ѕ ѡ ог єн г вѣчнаꙗ ємѹ паꙗат

(† luna noembre 16 ḑile a reposat marele şi autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiĭul mareluĭ Basarabă voevoda, în anul 6873 indiction 3, fie-ĭ eternă memoria).

Murind Nicolae-vodă, se urcă pe tron neastîmpĕratul Vladislav-vodă şi 'ndată la 1364, chiar înainte de a părăsi ducatul seŭ de Amlaş pentru a trece în Ţéra-Românéscă, amenință Ungaria, dând foc orăşelului săsesc Tălmaciu. Regele Ludovic convócă la Timişóra tótă oştirea maghiară printr'un act, care motivéză tot-o-dată declaraţiunea de rĕsboĭu luĭ Vladislav-vodă. Reproduc întreg după Wenzel, cu lacunele în original, pasagĭul cel categoric despre duşmănia cea inexplicabilă a luĭ Alexandru-vodă în ultimiĭ anĭ: „Quia *quondam (Alexander) Wayvoda Transsalpinus tanquam in-„memor beneficiorum a nobis receptorum et ingratus fidem suam et „litteras utrobique super certis pactis, censibus et an — — — nostri „dominii naturalis nobis debitis inter nos et ipsum initam et ema-„natas ipsa adhuc vita mundiali perfruente temerariis ausibus — „— — — are non expavit;* demumque ipso ab hac luce decesso „Ladislaus eius filius pravos mores imitatus paternos, nos tanquam „suum dominum naturalem minime — — — ssens, inconsultis „nobis et inrequisitis in eadem terra nostra Transsalpina, que iure „et ordine geniture nobis debetur, titulum suum fictum erigens „in contumeliam Domini, a quo sua debent dependere insignia, „in ipsius terre nostre dominium ex perfida voluntate et conni-„vencia Olachorum et habitatorum terre eiusdem *loco patris* — „— — — ericus se subrogare . . ." Se póte stabili dară aci un paralelism între Alexandru-vodă şi între Vladislav-vodă, ceea ce din cuvintele regeluĭ Ludovic se citesce uşor printre rîndurĭ. Fiĭul, temperament ĭute şi nepregetat, scóte din ţiţînĭ rebdarea Ungurilor şi 'ĭ silesce grabnic la luptă pe faţă; tatăl, fórte diplomat, lucrà vrăjmăşesce contra coróneĭ sântuluĭ Stefan şi supĕrase la culme pe regele Ludovic, căruĭa în adevĕr îĭ datorĭa multă recunoscinţă la nemicirea Tătarilor, dar totuşĭ păstra măiestresce formele, astfel că resboĭu nu se întâmplase. Care decĭ putea să fie acea lucrare vrăjmăşéscă diplomatică din partea luĭ Alexandru-vodă după 1358, de vreme ce pînă la 1358 inclusiv totul mergea prietenesce? Bogdan-vodă, Basarabă cel Românăţén din Maramurăş, susţinut puternic pe sub mână fără ostentaţiune de către Alexandru-vodă, întemeĭază Moldova, scutură suveranitatea Ungarieĭ, şi tóte sbucĭumările protivnice ale regeluĭ Ludovic aŭ remas deşerte. Moldova era atuncĭ numaĭ „ţéra de sus", pe când „ţéra de jos" în mare parte, cucerită dela Tătarĭ, aparţinea de o cam dată Muntenilor.

Logica intemeiării Moldovei mi se pare a fi fórte lămurită. In curs de abia de o jumătate de secol după 1280 relaţiunile nu s'aŭ putut întrerumpe şi a se uĭta între Basarabiĭ Romănăţenĭ ceĭ remaşĭ în Oltenia şi între ceĭ pribegiţĭ în Maramurăş. Este probabil că Mircea vodă la 1308 nu fără concursul verilor seĭ Bogdănescĭ trimisese pe regele Ottone în Galiţia anume prin Maramurăş. La 1345, când s'a audit despre strălucita victoriă a luĭ Alexandru-vodă asupra Tătarilor celor din Moldova, Basarabiĭ din Maramurăş s'aŭ încercat a se folosi la rîndul lor, apucând regiunea învecinată, adecă Moldova nordică propriŭ ḑisă. La început însuşĭ regele Ludovic iĭ îndemna, saŭ cel puţin nu se împotrivĭa, la acéstă mişcare, cu atât maĭ vîrtos că uniĭ din eĭ eraŭ de de-mult cunoscuţĭ prin devotamentul lor Ungarieĭ. Alexandru-vodă însă a paralisat aşteptările regeluĭ Ludovic, împingênd tendinţa cea anti-maghiară a luĭ Bogdan-vodă şi ajutând'o din ce în ce maĭ energic, ast-fel că pe la 1360 Moldova nu maĭ putea să fie unguréscă, ĭar Curtea dela Buda se făcu foc de supĕrată pe Domnul Ţereĭ-Romănescĭ. . .

Născut pe la 1280, Alexandru-vodă vĕḑuse voevodatul oltenesc sfăşiat între ortodoxĭ şi între catolicĭ, ba chĭar din némurile luĭ fiind siliţĭ o samă a fugi în Maramurăş, ĭar din corpul Munteniei eraŭ unite cu Oltenia numaĭ Teleormanul şi Vlaşca. In timp de maĭ bine de 50 de anĭ, avênd a se bălăbăni cu colosalul regat unguresc şi cu colosala putere a Tătarilor, el a biruit tóte, a întins hotarele pînă la Prut, dacă nu pînă la gurele Dunăriĭ, a construit oraşe, cetăţĭ şi porturĭ, a organisat biserica ortodoxă şi a mulţumit pe cea catolică, a fraternisat cu suveraniĭ Bizanţiuluĭ, Ungarieĭ, Bulgarieĭ şi Serbieĭ, a întemeĭat puternicul Stat al Ţereĭ-Romănescĭ şi a lucrat tot-o-dată la întemeĭarea Statuluĭ Moldoveĭ. In întrégа istoriă a Romănilor a fost domnirea cea maĭ fecundă în resultate neperitóre. Iată cine a fost Negru-vodă cel maĭ mare, „marele Basarabă" după cum se chiamă el pe mormîntul fiĭuluĭ seŭ. Peste doue-ḑecĭ de anĭ după mórtea acestuĭ Negru-vodă, pe la 1389, în occidentul Europeĭ Romănia purta tot încă viŭ numele de „ţéra luĭ Alexandru", „la terre d'Alixandre de Basserat en Abblaquie" în manuscriptele celebruluĭ Philippe de Mézières.

§ 38. Familia luĭ Alexandru-vodă şi némul Dómneĭ Clara.

Bibliografia: Archiva istorică t. I. 1 p. 37. — Histoire critique des Roumains p. 101. — *Fridvaldszki*, Reges Ungariae Mariani, Vienae 1775 in-4 p. 80–84. — *Muglein* in Kovachich, Sammlung kleiner Stücke, Ofen 1805 in 8 t. I p. 26. — *Fotino*, Ἱστορία t. II p. 16. — *Tunuslii*, trad. Sion p. 128. — *N. Densuşianu*, Documente t. I v. II p. 158 sq., 198 sq., 222. — *Miklosich*, Monumenta Serbica p. 180. — *C. Jireček*, Българскій царь Срацимиръ, în Периодическо списаніе, 1882 t. I p. 39, cfr. Gesch. d. Bulgaren p. 356. — *Venelin*, Влахо-Болгарскія грамматы, Petersb, 1840 in-8 p. 11. — *Eder*, Observationes criticae, Cibinii 1803 in-16 p. 53. — *Engel*, Gesch. d. Wallachey t. I p. 147. — *Heliade-Rădulescu*, La înmormîntarea luĭ Ioan Văcărescu, Bucurescĭ 1863 in-32 p. 5. — *A. Odobescu*, Poeţiĭ Văcărescĭ, în Revista Română t. I 1861 p. 488. — Genealogia Cantacuzinilor, în Buciumul 1863 No. 27 p. 108. — *Puşcariu*, Date istorice t. II p. 409. — *Şincaĭ* ad an. 1372 — *Teutsch-Firnhaber*, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Wien 1857 in-8 p. LVI, LXVII, 2, 137, 138, 142, 192, 203 sq. — *B. Orbán*, A Székely, föld, Pest 1871 in-4 t. III p. 142, t. V p. 62, 107. — Chronicon Budense p. 50. — *Nagy Ivan* etc.

Murind după 1360, Alexandru-vodă îşĭ vedea în gĭurul sĕŭ o numerósă familiă, din care măriceĭ deja eraŭ şi nepoţiĭ seĭ Dan şi Mircea.

Aci este locul cel maĭ potrivit de a îmbrăţişa într'o panoramă şi de a completa după putinţă genealogia Basarabilor Romănăţenĭ pînă la finea secoluluĭ XIV, înlăturându-se din lipsă de material pe ceĭ plecaţĭ la Maramurăş.

Prima schiţă şi fără femeĭ, începêndu-se prin doĭ fraţĭ Dan şi Mircea şi terminându-se prin alţĭ doĭ fraţĭ Dan şi Mircea, strănepoţĭ aĭ celor-lalţĭ:

Kinezul NN Basarabă dela gura Oltuluĭ

Dan-vodă I (1288—1298) | Mircea-vodă I (1298—1310)

Alexandru-vodă (1310—1363)

Nicolae (1352—1364) | Vladislav (1364—1378) | Radu-Negru (1378—1385)

Dan II (1385—1387) | Mircea II (1387 —).

Alexandru-vodă a fost căsătorit de doue orĭ. Tînĕr, înainte de 1310, el luase pe fiĭca kinezuluĭ Ivancu Basarabă din Dolj, rudă cu foştiĭ voevodĭ Mihaĭu Liténul şi Bărbat. Numele eĭ nu e sigur. După Genealogia Cantacuzinéscă ea se dicea Chiajnă, ceea ce slavonesce însemnéză numaĭ „fiĭca Kinezuluĭ“: „Кнѧжьна principis filia“. După fântâna luĭ Fotino şi a Tunusliilor se póte admite numele Margarita saŭ Marghita.

Din acea primă căsătoriă remăseseră luĭ Alexandru-vodă doĭ fiĭ, Nicolae şi Vladislav, carĭ eraŭ flăcăĭ pe la 1330, când ajutaŭ pe tatăl lor în lupta contra regeluĭ Carol-Robert.

Ce-va înainte saŭ ce-va în urmă, Alexandru-vodă fiind văduv, luă în a doua căsătoriă pe o străină catolică numită Clara, cu care a avut treĭ copiĭ: două fete şi pe un al treilea cel maĭ mic fiĭu Radu-Negru.

Despre fiĭcele luĭ Alexandru-vodă în specie fântâna cea fundamentală este bulla luĭ Urban V din 1370, adresată Dómneĭ Clara: „nobili mulieri Clare, relicte quondam Alexandri Wayvode in Wlachia vidue", pe care Papa o laudă pentru că ea întórse la catolicism pe fiĭca sa împĕrătésa Bulgarieĭ: „Imperatricem Bulgarie Illustrem natam tuam", şi o îndémnă a converti de asemenea pe cea-laltă fiĭcă regina Serbieĭ: „alteram natam videlicet Ancham reginam Servie Illustrem". Intr'o bullă ulterióră din acelaşĭ an Papa scrie luĭ Vladislav-vodă, fiĭuluĭ vitreg al Dómneĭ Clara, bucurându-se că dînsa lucréză cu rîvnă la respândirea catolicismuluĭ în Ţéra-Românéscă: „catholicorum et religiosorum virorum, quorum multi „in tuo dominio, presertim ex operatione dilecte in Christo filie „nobilis mulieris Clare, noverce tue..."

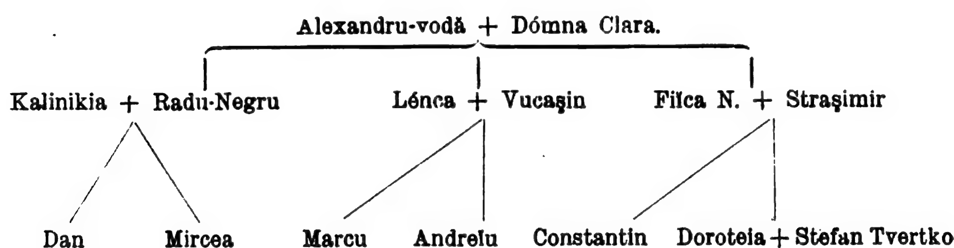
Din cele două fiĭce ale luĭ Alexandru-vodă, una era nevésta regeluĭ serbesc Vucaşin. Bulla papală o numesce „Ancha", de sigur însă era Léncă, fiind-că iĭ ḑice „Aléna" însuşĭ Vucaşin într'o diplomă chĭar din anul 1370, unde menţionéză şi pe doĭ fiĭ aĭ lor: Andreĭu şi faĭmosul Marcu Crăişorul, eroul epic al Serbo-bulgarilor, duşman al Românilor, totuşĭ Român el-însuşĭ după mumă, vĕr-primar cu Mircea cel Mare: „сь прѣвьзлюблюнномь кралювьства ми кра„лицомь курь Алѣномь и сь прѣвьзлюблюнними синови кралювьства ми Мар„комь и Аньдрѣ юшемь..."

A doua fiĭcă a luĭ Alexandru-vodă din Dómna Clara era nevésta împĕratuluĭ bulgăresc Straşimir saŭ Sraţimir dela Vidin. Numele eĭ nu se cunósce, şi 'n zădar l'a căutat d. Jireček. Se scie că ea avusese doĭ copiĭ, pe Constantin mort în Serbia la 1422, şi pe Doroslava saŭ Doroteia, căsătorită ce-va înainte cu regele Stefan Tvertko al Bosnieĭ, vér-primară cu Mircea cel Mare.

Alexandru-vodă permitea Dómneĭ Clara de a catolicì pe amîndouă fetele, deşi pe una ea n'a putut'o convinge; orĭ-cum însă Domnul a luat o înţeléptă mĕsură aşa ḑicĕnd de asigurare orto-

doxă pentru băiatul seŭ Radu-Negru, căsătorindu'l cu o Bizantină, care de sigur nu va fi trăit pré-bine cu sócră-sa cea catolică. Se pare că Dómna Clara se împăcà maĭ puţin cu propriul seŭ fiĭu decât cu fiĭul cel vitreg Vladislav-vodă. De aceea Papa Urban V nicĭ nu vorbesce Dómneĭ Clara despre fiĭul eĭ, devenit ortodox înflăcărat, negreşit graţiă covîrşitóreĭ înriurirĭ a neveşteĭ sale Gréca Kalinikia, muma luĭ Dan-vodă şi a luĭ Mircea cel Mare, acesta din urmă menţionând'o anume într'un crisov pintre bine-făcĕtoriĭ mănăstiriĭ Tisména: „и водѣницѫ що е приложила монастирю мати господства ми госпожа Калиникіꙗ...“ Numele femeiesc Kalinikia era întrebuinţat exclusiv la Bizantinĭ. Alexandru-vodă fiind prieten personal cu Grecul Iacint Kritopul, pe care 'l îşĭ adusese la 1359 ca mitropolit al Ungro-vlachieĭ, este de credut că prin mijlocirea acestuĭa se va fi însoţit Radu-Negru cu Dómna Kalinikia, Grécă fără îndoélă în orĭ-ce cas, póte chiar din familia imperială bizantină, o Paleologină saŭ o Cantacuzină, nu se scie de o cam dată. Dan-vodă, primul fiĭu al Dómneĭ Kalinikia, cată să fi fost cel puţin de vr'o 25 de anĭ la 1385, când s'a urcat pe tron, astfel că însurătórea luĭ Radu-Negru se urcă la aniĭ 1359—1360, tocmaĭ atuncĭ când Alexandru-vodă se afla în désă corespondenţă cu împĕratul Ion Paleolog şi cu patriarcul ecumenic Calist I.

In acest mod noĭ dobândim următórea spiţă genealogică maĭ completă despre a doua căsătoriă în specie a luĭ Alexandru-vodă:

Intréga posteritate a luĭ Alexandru-vodă, din care Nicolae şi Vladislav din prima căsătoriă se stinseră fără urmă, a fost datorită neveşteĭ a doua, străina cea catolică Dómna Clara; şi tot eĭ s'a datorit în acelaşĭ timp întinsa reţea de alianţe a Ţereĭ-Românescĭ în secolul XIV cu Bulgaria, cu Serbia, cu Bosnia şi cu Bizanţiul. Cine óre să fi fost dară acea Dómna Clara, muma luĭ Radu-Negru, bunica luĭ Mircea cel Mare şi a Crăişoruluĭ Marco, aceĭa către care

se adresà d'a-dreptul Papa Urban V şi care avea o mare trecere chĭar la Vladislav-vodă, deşi ĭĭ era mumă-vitregă?

Voĭu începe prin a da un respuns aprioric, după care voĭu procede apoĭ a'l demonstra.

Dómna Clara, a doua nevéstă a luĭ Alexandru-vodă, era o Maghiară, nepóta puterniculuĭ senior transilvan Micud, óre-când Ban unguresc al Severinuluĭ, din antica familiă Kukenus, a căriĭa descendinţă actuală românéscă este némul Văcărescilor.

In secolul trecut era deja cunoscută vechea tradiţiune despre originea Văcărescilor din ţéra Făgăraşuluĭ şi stema lor cea nobilitară represintând o cetate óre-care. Despre acéstă particularitate vorbesce la 1803 Eder, după care apoĭ Engel la 1804. Amîndoĭ presupuneaŭ că străbun al Văcărescilor va fi fost Magistrul Ugrin cel vestit dela 1291, pe care eĭ îl consideră ca Român: „Ugrinus Valachus", „ein gebohrner Walach Namens Ugrinus". Nu o dată pe acel Ugrin, mare duşman al Basarabilor, eŭ l'am pomenit în cursul opereĭ de faţă. Fie Român, fie ne-Român, fie din Făgăraş saŭ de pe aĭurĭ, faptul este că nicĭ un Ugrin n'are a face cu tradiţiunea cea propriă a Văcărescilor, carĭ aŭ putut să'l bage în genealogia lor *post festum*, luându-se maĭ târḑiŭ după Eder şi după Engel. Ugrin este o personalitate istorică dela 1291 sub Dan-vodă, maĭ figurând încă o dată în istoria română sub Mircea-vodă la 1308 (§ 35), ĭar spiţa némuluĭ Văcărescilor, aşa cum am vĕḑut'o eŭ de de-mult la d. Teodor Văcărescu, debută cronologicesce abia cu anul *1380*, când apare străbunul lor *Negoiţă*, nu maĭ departe decât *sub Radu-Negru* tatăl luĭ Mircea cel Mare.

Reposatul meŭ coleg A. Odobescu cunoscuse acea spiţă a némuluĭ înainte de 1861, când a brodat asupră'ĭ următórea improvisaţiune, fórte fantastică în amărunte, adevĕrată însă în fond: „Pintre tovarăşiĭ luĭ Negru-vodă se ḑice că ar fi fost şi junele „Negoiţă, Domnesc Cocon al luĭ Dan, Voevodul Făgăraşuluĭ şi „nepot de soră al căpeteniei Românilor; acesta întemeiă sate şi „bisericĭ douĕ-spre-ḑece pe malurile Dîmboviţeĭ cuprinse de dînsul; „el avù şése fete şi doĭ feciorĭ, Radul şi Şerban, cărora le lăsă „moştenire, cu numele de Văcărescĭ, scutul părintesc ce purta „gravat pe dînsul Cetatea Făgăraşuluĭ..." Maĭ departe Odobescu vorbesce despre: „un urmaş al Coconuluĭ Negoiţă, Radul „Comisul".

Cu acelaşĭ mieḑ adevĕrat ca şi la Odobescu, Heliade ḑicea la 1863 pe mormîntul luĭ Ioan Văcărescu: „Veniĭ a vorbi de Văcă-„rescĭ în genere. Originea acesteĭ familie ilustre în istoria nóstră „este din Făgăraş; străbuniĭ reposatuluĭ trecură de peste Carpaţĭ „o dată cu duca de Făgăraş Radu-Negru, descendentul Nigerilor „Basarabĭ, şi fură dintre primiĭ fundatorĭ aĭ Domniatuluĭ Româ-„nieĭ. . .“

Data *1380*, atribuită luĭ Radu-Negru într'o genealogiă a Văcărescilor scrisă înainte de 1860, este fórte remarcabilă din punctul de vedere al criteriuluĭ, căcĭ ea eră cu totul în desacord cu Radu-Negru cel dela 1290 din cronica muntenéscă cea admisă de Engel, şi decĭ data *1380* nu putea să fi fost imaginată ad-hoc. Data 1380 pentru Radu-Negru a fost stabilită prima óră în a mea *Istoria critică* la 1873. Pînă atuncĭ nicĭ un istoric român saŭ străin nu susţinuse acea dată. Este dară pe deplin autentificat punctul cel de plecare al genealogieĭ Văcărescilor, în care ni se înfăţişéză ca cel întâĭu străbun la 1380: Negoiţă Coconul din Făgăraş, rudă cu Radu-Negru, adecă patru elemente de desbătut:

1⁰. Negoiţă;
2⁰. Coconul;
3⁰. Făgărăşén;
4⁰. Rudă cu Radu-Negru.

Négu, *Négoe*, *Negoiţă*, este o formă poporană pentru obicînuitul nume creştin Nico=Nicolaus. La ţeranĭ un Négoe îşĭ serbéză numele la sfântul Nicolae. Când sînt doĭ Nicolaĭ într'o familiă, unul se diferenţiază în Négoe. E interesant un exemplu contimpuran cu strămoşul Văcărescilor. La 1371 din familia boieréscă oltenéscă a Zărnescilor fiind patru fraţĭ, din carĭ doĭ eraŭ Nicolaĭ şi doĭ Vladislavĭ, ceĭ doĭ Nicolaĭ se deosebiseră în Négoe şi Nicolaus, ĭar ceĭ doĭ Vladislavĭ în Layk şi Ladislaus.

Ce-va maĭ anevoe este de a explica pe *Coconul* cel acăţat la *Negoiţă* în genealogia Văcărescilor. Cuvîntul nu are sensul de „enfant“ saŭ de „fils“, după cum este în frasa luĭ Odobescu: „Domnesc Cocon al luĭ Dan Voevodul“, căcĭ Negoiţă nu putea să fie fiĭu al luĭ Dan-vodă, de vreme ce tot la Odobescu ni se spune că prin alianţă femeéscă el era „nepot de sor“ luĭ Radu-Negru, pe când Dan-vodă era tocmaĭ fiĭu al acestuĭa. A fi cine-va „nepot de fiĭu“ şi „nepot de sor“ pentru una şi aceĭaşĭ persónă este o absurditate. Cocon dară nu însemnéză „enfant“ saŭ „fils“, ci este numaĭ dóră

porecla saŭ numele de familiă al luĭ Negoiţă. Némul Văcărescilor dară se numĭa la început Coconĭ saŭ Coconescĭ, înainte de a se fi dis după o moşiă boierĭ *ot-Văcărescĭ*, ceea ce apare în documente abia pe la finea seculuI XVI.

Limpedindu-se acum începutul genealogieĭ Văcărescilor: 1380, Nicolae Cocon din Făgăraş, o rudă prin alianţă cu Radu-Negru,— e peste putinţă de a nu se deştepta immediat bănuéla: óre nu cum-va era din acelaşĭ familiă cu Dómna Clara, muma luĭ Radu-Negru? In acest cas Nicolae Cocon ar fi înrudit şi cu Vladislav-vodă, deşi maĭ departe decât cu Radu-Negru, orĭ-cum însă tot consângén, „consanguineus", Vladislav fiind legat prin sânge patern cu Radu, care era legat prin sânge matern cu Nicolae Cocon, ĭar după dreptul canonic legătura prin tată şi prin mumă se califică de o potrivă „consanguineitas".

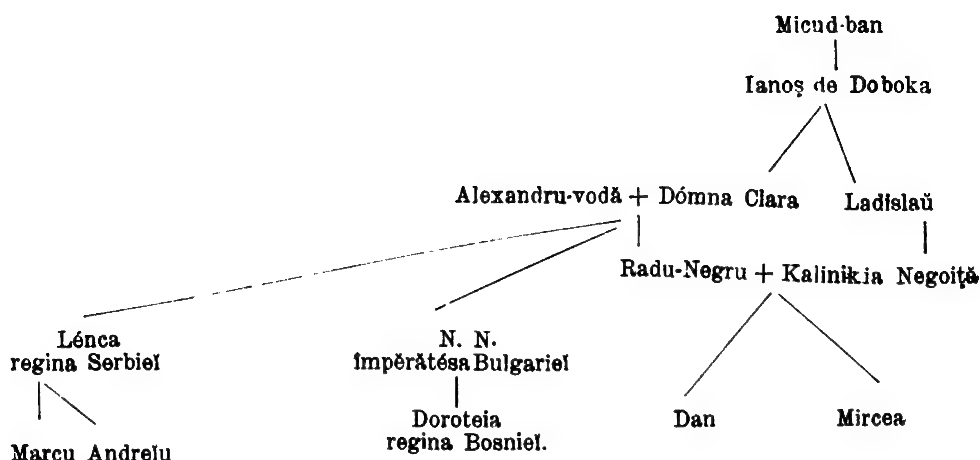
Trec d'a-dreptul la demonstraţiunea cea documentală, pe care mĕ mir că n'a observat'o încă niminea şi pe care nicĭ eŭ-însumĭ n'o observaĭ în trecut, măcar-că documentul în cestiune a fost de de-mult cunoscut tuturora. Mărturisind aci o scăpare din vedere, pe care nu mĭ-o ĭert eŭ-însumĭ, profit de acelaşĭ ocasiune pentru a maĭ mărturisi din parte'mĭ o grosolană greşélă, pe care am comis'o o-dată, când mĕ alunecaĭ de a confunda pe ceĭ doĭ socri aĭ luĭ Alexandru-vodă, adecă pe Ivancu Basarabă cu Ianoş de Doboka. Erorile analiseĭ se rectifică prin sintesă, căcĭ numaĭ sintesa completéză lacunele. In istoriă, în filologiă, în filosofiă, în sciinţele fisico-naturale, pretutindenĭa progresul se operéză prin sintesă peste sintesă concentrică, din ce în ce maĭ vastă.

Cea maĭ importantă diplomă dela Vladislav-vodă este actul de donaţiune din 1372, depus óre-când în archivul mănăstiriĭ catolice din Cluj, de unde în secolul trecut l'a copiat Kornides şi l'a publicat tot atuncĭ Frivaldszky. Vladislav-vodă dăruesce tîrgul Şercaĭa şi maĭ multe sate, tóte în ţéra Făgăraşuluĭ: „in terra Fuguras prope Alt", boieruluĭ Magistru Ladislaŭ, fiĭul Magistruluĭ Ianoş de Doboka, nepotul luĭ Mikud-ban: „magister Ladislaus, strenuus miles, filius quondam Ianus Meister de Dobka, nepos Mikedbani", pe care de vr'o cincĭ saŭ şése orĭ îl numesce ĭubit şi credinciŏs consângén al seŭ: „noster consanguineus dilectus et fidelis", apoĭ îl maĭ face carne, sânge şi ném al seŭ: „noster caro et sanguis et genitura", maĭ repetă éraşĭ despre legătura consângenităţiĭ: „propter consanguinitatis connexionem qua ligati sumus". Afară de

înrudire, Vladislav-vodă arată acestuĭ străin o nemărginită prietenia, o adevĕrată frăţiă de cruce: „nostro dilecto consanguineo et fratri“, amîndoĭ luptătorĭ împreună împotriva Turcilor: „contra Thurcos infideles“. Expansiunea amicieĭ exagerézä învederat termeniĭ, maĭ adăogându-se tot-o-dată latinitatea cea de tot barbară a acesteĭ diplome, dar faptul înrudiriĭ remâne necontroversabil. O asemenea înrudire se explică numaĭ prin Dómna Clara, străină şi catolică, muma bună a luĭ Radu-Negru şi muma-vitregă fórte socotită de Vladislav-vodă, păstrând multă autoritate la curtea domnéscă chiar după mórtea luĭ Alexandru-vodă, precum se vede din bulla Papeĭ Urban V. Magistrul Ladislaŭ, ĭubitul „consângén“ al luĭ Vladislav-vodă, trebue dară să fie frate cu Dómna Clara, amîndoĭ copiĭ aĭ Magistruluĭ Ianoş, care era fiĭu al luĭ Micud-ban. Ceea ce maĭ întăresce acéstă conclusiune este că în diploma din 1372 noĭ regăsim pe însuşĭ Negoiţă cel din capul genealogieĭ Văcărescilor, Făgărăşén şi rudă de aprópe cu Radu-Negru: „si et „quando ipsum Ladislaum de Dobka, filium Janus Meister de Dobka, „nepotem Miked Bani, praedictum contingeret transire universae „carnis viam, Nicolaus filius ipsius Ladislai de Dobka etc.“ Aceluĭ Negoiţă i se asigură moştenirea moşielor părintescĭ celor din ţéra Făgăraşuluĭ.

In diploma luĭ Vladislav-vodă trebuĭ explicat în parentesă o particularitate: predicatul nobilitar „de Dobka“, dat luĭ Ĭanoş, ĭar prin urmare independinte de satul Dobka din ţéra Făgăraşuluĭ, care se dăruesce pentru prima óră luĭ Ladislaŭ şi nu aparţinuse de loc înainte tatăluĭ seŭ Ianoş, ba chiar se ḑice explicit că în trecut acel sat era proprietatea unuĭ Vărnav: „villam Dobka cum „omnibus suis iuribus et pertinentiis, quemadmodum possidebant „et in possessione habebant olim filii Barnabae“. Predicatul corect al familieĭ luĭ Ianoş nu este „de Dobka“, ci „de Doboka“, după numele vechĭuluĭ castel Doboka în Săcuime, în regiunea căruĭa Micud-ban stăpânĭa o mulţime de moşiĭ. De almintrelea baronul Orbán a îndreptat deja de-mult forma cea reŭ citită a predicatuluĭ.

Să întregim dară filiaţiunea de maĭ sus a luĭ Alexandru-vodă:

Decĭ Negoiţă, nepot de frate al Dómneĭ Clara, eră vĕr-primar cu Radu-Negru, unchĭu prin alianţă luĭ Dan-vodă şi luĭ Mircea cel Mare, „consanguineus“ ca şi tatăl seŭ Ladislaŭ cu întréga familiă a luĭ Alexandru-vodă. Văcărescii mĕ preocupă exclusiv în privinţa acestuĭ Negoiţă Cocon dela 1380. Dela anul 1560 în jos, amicul meŭ d. Stefan Grecénu a urmărit descendinţa Văcărescilor cu obicĭnuita petrundere în eraldica română. Pentru a termina cu demonstraţiunea de faţă, cată să maĭ lămuresc porecla Cocon, prin care se va verifica definitiv filiaţiunea luĭ Negoiţă cu străbunul seŭ Micud.

Micud purta titlul „Ban“ fiind-că ocupase funcţiunea de „Ban al Severinuluĭ“, „banus de Zeurino“ din partea Ungarieĭ, anume între aniĭ 1275—1279, atuncĭ când Mihaĭu-vodă Litéaul domnía în Oltenia. Tatăl seŭ se numía tot Micud, avĕnd titlul de conte: „comes Mykud“. Numele de botez al luĭ Micud-ban era Stefan, după cum se vede într'un act din 1276, pe care Teutsch şi Firnhaber l'aŭ publicat greşit sub anul 1176, unde se vorbesce despre nisce proprietăţĭ în Săcuime: „possessionis Zent Myklos magnifici domini Stephani Mikud bani...“ *Mikud* dară nu este decât un fel de poreclă. Adevĕratul însă nume de familiă ne apare într'un act din 1288: „Nos Mykud banus filius comitis Mykud de genere Kukenus-rennolth“. In „Kukenus-rennolth“ sînt doue numĭ întrunite prin alianţă a doue familie maghiare deosebite, amîndouĕ de originea spaniólă: Kukenus şi Rennolth. Despre ambele la un loc vorbesce Chronicon Budense din secolul XV: „Kikinus et Renoldus Hispani. Kyquini quidem et Rynaldi origo

„est de Hispania, cum regina Margaretha coniuge Bele Regis filii „Zaar Ladislai Pannoniam adeuntes“, adecă nesce seniorĭ spaniolĭ aşeḑaţĭ în Ungaria pe la anul 1160. Tot aşa la Enric de Muglein, cronicar maĭ vechĭu din secolul XIV: „Kugnyn und Rynoldi gesleht ist van Hyspanien“. Numele de familiă a luĭ Negoiţă era dară Kukenus, pe care Românii nicĭ nu puteaŭ să'l popularizeze la noĭ altfel decât prin Cocon, ca şi când ar însemna „enfant“ saŭ „fils“, cu atât maĭ mult că porecla aceleĭaşĭ familie era Mikud, aşa de asemĕnată cu vorba romănéscă mic saŭ micuţ.

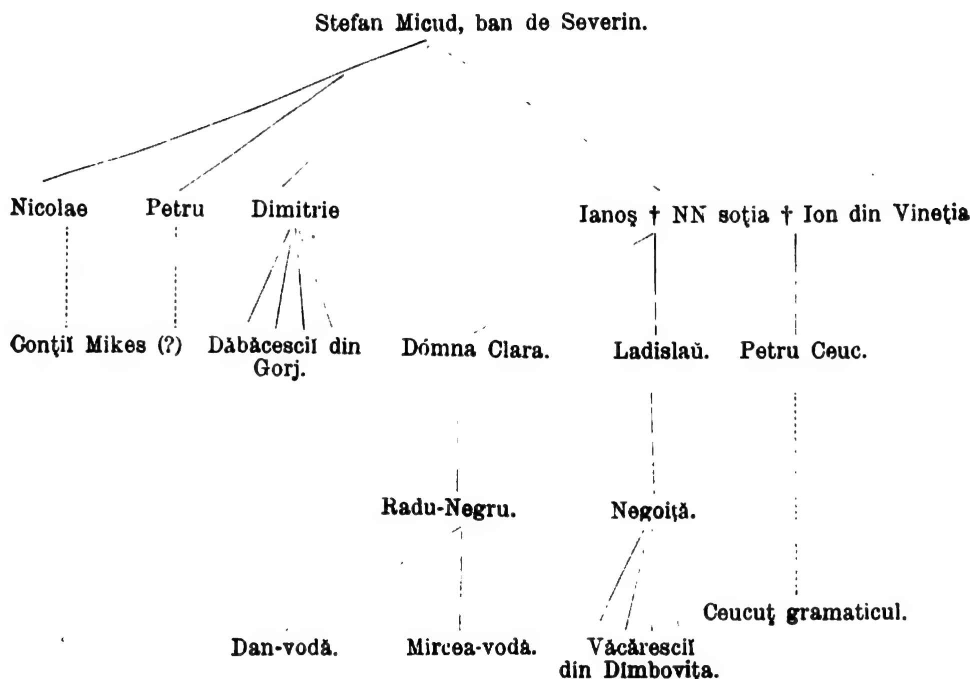
Micud-ban avea maĭ mulţĭ copiĭ, afară de Ianoş, socrul luĭ Alexandru-vodă şi rădăcina némuluĭ Văcărescilor. Intr'un act din 1297, el menţionéză alţĭ treĭ fiĭ aĭ seĭ: „magistri Nicolai, Demetri et Petri, filiorum nostrorum“. Din aceştiĭa unul, Dimitrie, avênd predicatul „de Doboka“ ca şi fratele seŭ Ianoş, dispare de asemenea din Transilvania, unde remaseră numaĭ fraţiĭ Nicolaus şi Petrus. El s'a aşeḑat în România cu ocasiunea căsătorieĭ nepóteĭ sale Dómna Clara, a trecut la ortodoxiă, şĭ-a prefăcut numele în Dăbăceski şi apoĭ Dăbăcescu din „de Doboka“, lăsă o posteritate Dăbăcescĭ în Gorj: „на Жалеши оу Дабачещомъ“, şi la mórtea sa pe la 1385 făcù Tismeneĭ o donaţiune, astfel că Mircea cel Mare îl pomenesce într'un crisov unde figuréză numaĭ titoriĭ din némul domnesc: „еще що е приложилъ Димитръ Дабачещскы на смерти монастирю предреченному, „що е была 4-а часть тогова ѡтъ Дабачещохъ...“ Frate cu Ianoş, Dimitrie Dăbăcescu era bunic prin alianţă pentru marele Mircea. Dacă Dăbăcesciĭ maĭ fiinţéză unde-va, fie în Gorj saŭ pe aĭurĭa, scăḑênd póte printre moşnenĭ saŭ chĭar ţeranĭ, nu sciŭ.

Genealogia DómneĭClara se maĭ póte completa. La 1374 Ladislaŭ de Doboka, tatăl luĭ Negoiţă, cumpĕră o bucată de pămînt în ţéra Făgăraşuluĭ dela un frate al seŭ uterin: „fratri suo couterino“, anume „Petrus dictus Chewgh filius Ioannis de Venche“, adecă — transcriindu-se din ortografia unguréscă cea medievală — „dela Petru ḑis Ceug fiĭul luĭ Ion de Vineţia“. Urméză dară că muma luĭ Ladislaŭ de Doboka luase în altă căsătoriă pe un Făgărăşén Ion din satul Vineţia, din care s'a născut Petru Ceug, maĭ bine Ceuc. Familia Ceug maĭ există în Ţéra-Romănéscă în secolul următor. Un crisov dela Vlad-vodă din 1483 e scris în Tîrgovişte de gramaticul Ceucuţ, deminutiv din Ceuc: „азъ Чеукуц граматик“.

Afara de Ianoş de Doboka şi de Dimitrie Dăbăcescu, eŭ n'am atins pe ceĭ-lalţĭ doĭ fiĭ aĭ luĭ Micud-ban: Nicolae şi Petru,

„Miklos mester és Péter, Dobokai Mikud bán fiai" la baronul Orbán. Eĭ vor fi remas în Transilvania printre Săcuĭ. Dintr'înşiĭ se crede a se fi tras acolo familia maghiară cea contală Mikes, a cărila descendinţă totuşĭ nu e de loc argumentată. După cunoscutul genealogist unguresc Ivan Nagy, conţiĭ Mikes se urcă abĭa la anul 1500.

Iată decĭ genealogia finală a Dómneĭ Clara:

§ 39. Vladislav-vodă.

Bibliografia: *Istoria criticĭ* p. 22, 30, 45, 128, 139 sq.—Histoire critique des Roumains p. 58 sq., 104 sq.—Etymologicum magnum, v. 2 Ban.—Basarabiĭ p. 14.—*N. Densuşianu*, Documente t. I v. I p. 132, 136, 144, 148, 150, 158 sq. — *Katona*, Historia critica t. X, p. 393 sq., 540 sq. — *Engel*, Gesch. d. Wallachey t. I, p. 151, 153 sq.; cfr. idem, Gesch. v. Serwien p. 319, 321. — *Şincaĭ* ad. ann. 1309, 1368. — *Trausch*, Regesten siebenbürgischer Urkunden, MSS, în biblioteca Evangelică din Braşov; cfr. National-Archiv din Sibiĭu, MSS. U. III, 192. — *A. Xenopol*, Istoria t. II, p. 81 sq. — *Tunusliĭ*, trad. Sion p. 128. — *Fotino*, Ἱστορία t. II, p. 17. — *C. Jireček*, Gesch. d. Bulgaren p. 327 sq. — *Fessler*, Gesch. v. Ungarn, ed. Klein t. II, p. 150, 154 sq.—*Assemani*, Calendaria ecclesiae universae, Romae 1755 in-4 t. Vv. I p. 61.—*Farlatti*, Illyricum sacrum, Venetiis 1818 in f. t. VIII p. 242.—*Miklosich-Müller*, Acta patriarchatus t. I. p. 535 sq. t. II p. 19, 312, 494, 519 etc.—*Venelin*, Влахоболгарския грамоты p. 5. — *Bogišić*, Народне пјесме, Belgrad 1878 in-8 t. I, p. CXXIII, 126. — *Karadžić*, Српске пјесме t. III, p. 54. — *Miletjević*, în Гласник t. XXI

p. 37. — *Cipariu,* Acte și fragmente p. XII. — *Golubinski,* Краткій очеркъ p. 173, 222, 350 sq., 668. — *Bellanger,* La Kéroutza, Paris 1846 in-8 t. II p. 443 sqq. — *Mauro Orbini,* Il regno degli Slavi p. 471 sq. — *Stefan Ieromonahul,* Viața luĭ Nicodim, Buc. 1883 in-8 p. 17 sqq. — *Thurocz,* etc.

După ce cunóscem pe Alexandru-vodă, lucrarea mea este aprópe terminată, căcĭ avem pe Negru-vodă întreg. Fiiĭ seĭ Vladislav şi Radu îl completéză numaĭ în nesce direcţiunĭ trase deja de către tatăl lor.

La urcarea sa pe tron, Vladislav-vodă erà de peste cincĭ-ḑecĭ de anĭ. Incepênd dela omerica luptă contra regeluĭ Carol-Robert la 1330, el luase parte la maĭ tóte faptele luĭ Alexandru-vodă şi fusese însărcinat în specie după 1352 de a cârmui ducatul Făgăraşuluĭ. Murind fratele seŭ Nicolae-vodă la 1364, el se pogorî de acolo la Câmpulung şi la Argeş, întocmaĭ ca tradiţionalul Negru-vodă; şi ceea-ce maĭ concurse de a'ĭ maĭ întări acest epitet, este că forma poporană a numeluĭ Vladislav erà *Laĭotă* saŭ *Laĭcu*, după cum îĭ ḑiceaŭ şi străiniĭ, ĭar românesce *laĭu* este sinonim cu negru.

Ca şi despre Alexandru-vodă, cronica muntenéscă este aci aprópe mută. Nicĭ fântânele luĭ Fotino nu adaogă nemic de astă dată, de cât numaĭ dóră confusiunea între treĭ principĭ omonimĭ contimpuranĭ cu totul deosebiţĭ: Laţco saŭ Vladislav-vodă din Moldova, Laĭotă saŭ Vladislav-vodă din Ţéra-Românéscă, şi un voevod transilvănén Latzkofi, adecă unul din fiiĭ luĭ Ladislaŭ Apor. Fotino a putut cum a sciut să descurce pe Laĭotă-vodă de către ceĭ-lalţĭ doĭ, dar pe ceĭ-lalţĭ doĭ ĭ-a maĭ încâlcit şi maĭ reŭ el însuşĭ, ceea-ce totuşĭ nu mĕ interesézĕ.

Omonimitatea între voevodul Ladislaŭ Apor din Transilvania, unde locuĭaŭ Românĭ, şi între Vladislav-vodă din Ţéra-Românéscă, care stăpânĭa peste o parte din Transilvania, acéstă omonimitate atât de complicată a dat nascere uneĭ alte confusiunĭ maĭ serióse de-cât aceea din Fotino. Faptul istoric documental este că Ladislaŭ Apor fusese socru al regeluĭ serbesc Stefan Uroş dela Decĭan, — veḑĭ maĭ sus §-ful 35. De aci Luccari s'a alunecat în qui-pro-quo de a face pe Vladislav-vodă socru al regeluĭ serbesc Stefan Uroş cel tînĕr: doĭ Stefanĭ Uroşĭ şi doĭ Vladislavĭ identificaţĭ fără cale. Greşéla intro-

ducêndu-se în unele cronice serbescĭ posteriόre, mirésa fiind numită când Slava, când Elena, de'ntâĭu Engel a primit'o cam cu îndoélă, apoĭ Şincaĭ cu tot-dinadinsul, fără ca să maĭ vorbim despre Mauro Orbini, despre Du Cange, despre Gebhardi şi alţiĭ, pόte chĭar eŭ-însumĭ altă dată în total saŭ în parte, toţĭ întemeiaţĭ pe aceiaşĭ primă erόre, pe când nicĭ o probă temeĭnică nu există. Tot aşa nu există nicĭ o umbră de dovadă că: „în anul 1368 „Laĭco s'a sculat cu resboĭu asupra luĭ Vucaşin pentru uciderea „gineruluĭ seŭ Stefan Uroş", ceea-ce Şincaĭ afirmă din Engel, ĭar Engel invόcă fără nicĭ o lămurire o fântână obscură neargumentată: „ein serwischer Rodoslow". Nicĭ un resboĭu contra Serbilor n'a avut Vladislav-vodă, nicĭ o fĭică nu se scie să fi avut, ba nu se scie nicĭ dacă a fost saŭ n'a fost însurat. Dela 1230 pînă la 1380, după câte sciŭ eŭ, Româniĭ nu s'aŭ bătut cu Serbiĭ decât o dată contra luĭ Stefan Milutin sub Bărbat-vodă şi o dată contra luĭ Stefan dela Decĭan sub Alexandru-vodă, ambele resbόie prin alianţă cu Bulgariĭ, carĭ aŭ fost de o potrivă bătuţĭ.

Inlăturându-se dară din capul loculuĭ elementele cele false, să intrăm în istoria cea veridică a luĭ Vladislav-vodă.

Chiar înainte de a trece Carpaţiĭ pentru a'şĭ cuprinde scaunul domnesc, în novembre 1364, Vladislav-vodă din ţéra Făgăraşuluĭ intră în Sylva Blacorum saŭ ducatul de Amlaş şi se opri aci pentru a pedepsi, maĭ întâĭu de tόte, némul faĭmosuluĭ conte Konrad de Tălmacĭu, marele duşman al Basarabilor şi a căruĭa posteritate nu încetă de a rădica mereŭ, din când în când, pretenţiunĭ asupra Lovişteĭ din Vâlcea. Despre acea familiă a se vedé maĭ sus §-ful 27. La Tălmacĭu în mănăstirea catolică San-Nicolae se păstraŭ tόte documentele conteluĭ Konrad şi ale urmaşilor seĭ, carĭ se lăudaŭ necontenit cu drepturile lor cele teritoriale. Vladislav-vodă a năvălit în Tălmacĭu şi a dat foc mănăstiriĭ, din care n'a maĭ remas pétră pe pétră: „quod claustrum per Layk Wayvodam Transalpinum crematum „extitisset, in quo claustro omnes literae et instrumenta combusta „et cremata extitissent", atestă un act ulterior din 1369, când familia conteluĭ Konrad avea trebuinţă de a'şĭ susţiné un proces şi nu maĭ găsĭa documente. Dela 1365 pînă la Decembre 1369 Româniĭ n'aŭ atacat de loc pe Ungurĭ, ast-fel că actul în cestiune se raportă cu certitudine la un eveniment din anul 1364. Prin arde-

rea Tălmaciuluĭ Vladislav-vodă aducea Ungarieĭ o înfruntare atât de cutedătóre, încât regele Ludovic s'a grăbit a'şĭ chiăma oştirea immediat la Timişóra pentru a porni răsboĭul asupra Ţereĭ-Românescĭ. În acel manifest de convocare Vladislav-vodă este acusat de a'şĭ fi dat şie titlul regal: „titulum suum fictum erigens in contu„meliam Domini, a quo sua debent dependere insignia". Aşa înţelege şi Fessler: „Wlaiko ging noch weiter und legte sich ohne „Vorwissen seines Oberherrn den königlichen Titel bei". Acéstă acusaţiune e fórte interesantă, căcĭ în tradiţiunea mănăstiriĭ Tisména la Stefan Ieromonahul Vladislav-vodă e numit tocmaĭ „craĭul Ardéluluĭ", şi vom vedé maĭ jos că şi străiniĭ contimpuranĭ îĭ diceaŭ une-orĭ „Rex". Regele Anglieĭ era pe atuncĭ vasal al regeluĭ Francieĭ pentru posesiunile sale continentale, şi decĭ nemic nu împedecà pe Domnul Ţereĭ-Româneseĭ de a fi „rege" şi tot-o dată de a recunósce suzeranitatea Ungarieĭ pentru ducaturile cele de peste Carpaţĭ. Nu titlul dară supĕrà în realitate pe regele Ludovic, ci călcarea vasalităţiĭ prin arderea Tălmaciuluĭ. Proclamaţiunea de resboĭu se făcuse la 5 Ianuarie 1365, nicĭ două lunĭ încă după mórtea luĭ Nicolae-vodă, ĭar convocaţiunea oştiriĭ se fixà pe 24 Februariŭ. Pripă mare! Dar Unguriĭ nu s'aŭ zorit de a merge înainte decât numaĭ dóră pe hărtiă, aducêndu'şĭ a-minte, pe semne, catastrofa dela 1330, fiĭul luĭ Carol-Robert ferindu-se de o păţaniă ereditară dela fiĭul luĭ Alexandru-vodă. Lăsând la o parte Oltenia, regele Ludovic a trecut Dunărea şi a isbit pe neaşteptate Bulgaria occidentală, unde domnĭa cumnatul luĭ Vladislav-vodă. Vidinul fu luat şi Straşimir împreună cu nevasta sa cea Româncă aŭ fost duşĭ amîndoĭ robĭ în Croaţia, ĭar în cetate s'a aşedat un Ungur cu titlul de „Capitaneus civitatis et districtus Budiniensis regni nostri Bulgariae". Immediat o mulţime de Franciscanĭ din Roma s'aŭ repedit ca un stol de locuste asupra Bulgarilor celor zăpăciţĭ, şi s'aŭ laudat că în 50 de dile 200,000 de locuitorĭ deveniră papistaşĭ.

Planul Ungurilor, bun pentru Papa, a fost totuşĭ cu desăvîrşire greşit din punctul de vedere strategic. Inainte de a lovi pe Oltenĭ, regele Ludovic voise a cuprinde maĭ întâĭu Vidinul pentru a lipsi astfel pe Vladislav-vodă de ajutorul cumnatuluĭ seŭ Straşimir şi a isbi apoĭ din partea Dunăriĭ România cea remasă fără aliaţĭ. Ce s'a intămplat însă? Cel-alt împĕrat bulgăresc, Şişman cel dela Tîrnov, aducea acuma spre Vidin asupra Ungurilor o armată turcéscă, un noŭ vrăjmaş cu care nu se intălniseră încă Maghiariĭ şi

pe care cu grózā, într'o baladă poporană bulgară (§ 32), îl prevestise pe la 1290 Dan-vodă, bunicul luĭ Vladislav-vodă. Regele Ludovic nu erà nicăirĭ la îndemână, ci contra Turcilor s'a repeḑit singur peste Dunăre în direcţiunea Tirnovuluĭ Domnul Ţereĭ-Românescĭ: Şişman a fost bătut şi Turciĭ alungaţĭ. Erà 20000 de Românĭ pe 80000 de adversarĭ. Ungurii aŭ respândit scirea că a lor a fost victoria, şi pe la 1407 un Vienez Johann Menesdorfer scriea că regele Ludovic a sdrobit pe Turcĭ; ba într'o biserică la Mariazell în Stiria se maĭ vede pînă astăḑĭ o inscripţiune: „Ludovicus Rex „Hungariae per Matrem Misericordiae victoriam Turcorum gloriosam „obtinuit". In faptă nicĭ o dată regele Ludovic n'a dat faţă cu Turciĭ. Biograful seŭ contimpuran Ion de Kikullew nu menţionézā nicăirĭ ce-va aşa, dar nicĭ despre Vladislav-vodă el nu vorbesce nemic, întocmaĭ după cum maĭ 'nainte nu vorbise nemic despre isbânda luĭ Alexandru-vodă asupra hanuluĭ tătăresc Atlamos: o reticenţă sistematică de invidiă patriotică. Ungurii însă n'aŭ fost în stare de a ascunde adevĕrul. Gloria luĭ Vladislav-vodă ajunse departe la Roma, şi papa Urban V îĭ scrise cu bucuriă în bulla din 1370: „impios Turchos catholice fidei hostes pro Dei et pre„fate sedis reverentia persequeris et tuos reputas inimicos". Vladislav-vodă îşĭ vĕrsà sângele în ajutorul Ungarieĭ, negreşit; dar nicĭ un contingent unguresc nu erà atuncĭ cu armata românéscă, nicĭ o cétă cât de mică, afără de vr'o câţĭ-va amicĭ personalĭ aĭ Domnuluĭ, în specie ruda sa Ladislaŭ de Doboka, fratele Dómneĭ Clara, căruĭa Vladislav-vodă îĭ scrie la 1372: „exercitum contra Turcos infi„deles et Imperatorem de Tyrna in Bulgaria proclamari f e c i m u s; „ipse Magister Ladislaus Dobka strennus miles supradictus, noster „caro et sanguis et genitura, nobiscum et cum e x e r c i t u n o s t r o „viriliter contra saevissimos et infideles Thorcos et Imperatorem de „Tyrna, ipsosque invadendo perpetravit actus militares nobiles et „honorificos ibidem exercendo, propter fidem christianitatis et gra„tiam Serenissimi Principis Ludovici Regis". In acel resboĭu cată să fi participat energic fratele domnesc şi nepotul de soră al luĭ Ladislaŭ de Doboka, Radu-Negru, de o cam dată Ban al Severinuluĭ. O altă particularitate maĭ importantă a aceluĭaşĭ resboĭu a fost cucerirea Dobrogeĭ, maĭ corect ḑicênd a gurelor Dunăriĭ, adecă fără regiunea Varneĭ, căcĭ şi ea se numĭa Dobroge; dar despre acésta voĭu maĭ avé ocasiunea de a vorbi maĭ jos.

Prin victoria sa asupra Turcilor Vladislav-vodă se împăcă, saŭ

cel puţin avù aerul de a se fi împăcat cu regele Ludovic. In adevĕr, în acelaşĭ an 1366 s'a făcut o regulare oficială a teritoriuluĭ Sylveĭ Blacorum, ale căruĭa hotare aŭ fost tot-d'a-una fórte şovăitóre şi mereŭ disputate. Insuşĭ regele Ludovic se aflà la Orşova, la marginea Olteniei, adresând de acolo o poruncă la voevodatul transilvan de a delimita immediat satele Săcel, Orlat, Icilăŭ şi Tilişca, tóte fórte apropiate de Sibiĭu, astfel ca ele să nu maĭ impresóre teritoriul aparţinĕnd luĭ Vladislav-vodă: „a parte terrarum „sub Woyvodatu Domini Ladislai Woyvode nostri Transalpini exi„stentium". Delimitarea s'a executat în 1366, ĭar în anul următor 1367 întărită de cătră regele Ludovic. Iată ce erà ducatul de Amlaş cel la sud de Sibiĭu între ţéra Haţeguluĭ şi între ţéra Făgăraşuluĭ. Delimitarea fiind terminată şi confirmată, Domnul Ţereĭ-Românescĭ s'a grabit a'şĭ asigura maĭ bine acea întindere de pămînt, colonisând'o cu nouĭ locuitorĭ Românĭ şi dându'ĭ numele de „Ducatus Novae Plantationis", după cum îĭ ḑice el-însuşĭ în diploma sa din 15 Iulie 1372, ĭar sub urmaşĭ i s'a ḑis „Ducat de Amlaş" după un orăşel săsesc de acolo. Chĭar însuşĭ Vladislav-vodă îşĭ punea une-orĭ în titlu Amlaşul în loc de „Nova Plantatio", bună-óră într'o altă diplomă despre satul Şinca din ţéra Făgăraşuluĭ din 8 Maiŭ 1372, pe care o citéză două documente din 1640, conservate în Archivul din Alba-Julia şi unde se ḑice că s'a dat de: „Bassa„raba, baro terrarum Fogaras et Omlas qui eo tempore terram „Fogaras tenuit". Acel teritoriŭ aparţinuse Basarabilor deja pe timpul Mongolilor (§ 28) şi maĭ de'nainte, dar îĭ lipsĭa pină atuncĭ o denumire statornică. Din cele patru moşiĭ învecinate cu ducatul de Amlaş, Săcelul şi Orlatul remaseră familieĭ conteluĭ Konrad, fórte scăḑută din vechile'ĭ pretenţiunĭ de a stăpâni pină în Vâlcea, ĭar cele-lalte două, Icilăul şi Tilişca, eraŭ: „Ioannis dicti Tompa comitis Alpium nostrarum de partibus Transilvanie", adecă ale unuĭ „Ion ḑis Tompa contele munţilor Sibiĭuluĭ", — un nume şi un titlu fórte enigmatice. Eŭ bănuesc că era un Român, şi anume dintr'o ramură transcarpatină a Basarabilor. Intre manuscriptele luĭ Trausch se găsesce o copiă după un act din 1383, aflător în Archivul din Klus-Monostor (Neoregestr. nr. 84), de unde se vede că posteritatea conteluĭ Konrad împreună cu acelaşĭ Ión Tompa arătaŭ drepturĭ asupra maĭ multor sate dintre oraşele Sibiĭu şi Miercurĭa; aci însă luĭ „Ion ḑis Tompa" i se dă adevĕratul nume de familiă: „Ioannes Ioviza de Ecsellö", adecă *Ioviţă*, nume

curat românesc, nicĭ săsesc, nicĭ unguresc. Chĭar peste un secol, sub anul 1476, între vasaliĭ Sibiĭuluĭ figuraŭ: „Mane knesius de Vinczberg“ şi „Butza Bassarab de Vinczberg“, ĭar satul Vinczberg se numĭa lătinesce „Mons Cibinii“, „Muntele Sibiĭuluĭ“, în legătură cu titlul de „comes Alpium“ al aceluĭ Ioviţă.

Vladislav-vodă, învingĕtorul Turcilor, recunoscĕnd totuşĭ suzeranitatea Ungarieĭ, regele Ludovic era aşa de mândru de un asemenea vasal, încât drept semn de supunerea Ţereĭ-Româneseĭ el începù a intercala pe unele monete unguresci capul negru, emblema eraldică a Negrilor-voevodĭ, dintre carĭ Vladislav-vodă ajunse atuncĭ atât de celebru. Reproduc aci următórele figure cu observaţiunĭ din studiul meŭ asupra Basarabilor:

„Pe alte monete dela regele Ludovic asupra cărora mi-a atras „atenţiunea amicul meŭ d. D. A. Sturdza, acelaşĭ cap-negru nu „ocupă scutul întreg, ci se află numaĭ la o parte saŭ de-desubtul „efigieĭ regescĭ, ceea ce represintă şi maĭ expresiv triumful cel ju„bilat al Ungarieĭ asupra luĭ Vladislav Basarabă:

„Acest cap-negru nu póte fi marca Siciliei, care va fi avut „a face cu familia Anjou a regeluĭ Ludovic, dar în orĭ-ce cas nu „avea a face de loc cu Ungaria; cu atât maĭ vîrtos un cap figu- „rând alăturea cu efigia regéscă, saŭ chĭar ocupând scutul întreg, „nu póte fi marca vre-unuĭ fabricant de monetă. Singura explica- „ţiune seriósă remâne dară „subjectio Valachiae", după cum pre- „supuneaŭ deja în secolul trecut archeologiĭ ungurĭ: „hoc esse „Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant". „(Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206)".

După resboĭul contra Turcilor, vr'o câţĭ-va anĭ în şir Vladislav-vodă a trăit intr'o perfectă armonia cu regele Ludovic, recunoscênd chĭar cu un fel de afecţiune suzeranitatea Ungarieĭ. La 25 Ianuariŭ 1368 el îşĭ dă titlul: „Ladislaus Dei et *regie Maiestatis gracia* Woyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino" şi acordă Braşovenilor un tractat comercial fórte interesant, prin care întăresce privilegiile analóge dela voevodiĭ anteriorĭ din vechime: „ut eosdem „Brassovienses in universis eorum libertatibus per eos ab anti- „quo in terra nostra transalpina habitis conservando confirmare- „mus", adecă dela Alexandru-vodă şi dela Mircea-vodă, dacă nu şi maĭ de'nainte. Oraşul muntenesc de căpetenia pentru Braşovenĭ la mergere şi la întórcere este Câmpulungul: „in Longo Campo", unde se plătesce vama; ĭar la Dunăre transportul şi vămuirea se fac în diferite puncturĭ: „circa Danubium solvant", punctul însă cel obicĭnuit fiind Brăila: „per dictam viam Braylam". Aci se ivesce o cestiune de discutat. Vladislav-vodă scutesce pe Braşovenĭ de „vama cea nouă la Slatina": „tributum novum in Salatina omnino relaxamus". Să fie óre vorba despre oraşul Slatina pe Olt? Invederat că nu, de vreme-ce între Oltenia şi între Muntenia nu maĭ era de de-mult nicĭ o graniţă. „Salatina" insemnéză dară o localitate unde-va în Moldova, la hotarul oriental atuncĭ al Ţereĭ-Romănescĭ pe drumul spre Nistru la Tătarĭ. Acésta se confirmă pe deplin printr'o diplomă a regeluĭ Ludovic din acelaşĭ an 1368, unde încuviinţéză Braşovenilor fără nicĭ o plată de vamă negoţul internaţional cu Tătariĭ: „tricesimam, quam mercatores Domini „Demetry, Principis Tartarorum, de suis rebus mercimonialibus in „Regno nostro solvere debeant, non faciemus recipi; ita ut et „vos in terra ipsius Domini Demetry securi et liberi possitis trans-

„ire sine solutione tricesime cum rebus vestris et bonis merci„monialibus“. „Princeps Tartarorum“ nu erà un principe creştin „Demetrius“, ci un han tătăresc Demir saŭ Temir. Tractatul luĭ Vladislav-vodă cu Braşoveniĭ fiind făcut prin înţelegere anume cu un trimis expres al regeluĭ Ludovic, de astă dată un adevĕrat Dimitrie: „Magister Demetrius dictus Lepes, aule regie miles“, nu putea să nu se prevéḑă acolo scutirea de vama cea acordată deja pentru mărfurĭ tătărescĭ, şi decĭ localitatea Slatina de maĭ sus nu este aĭurĭ decât la marginea cea resăriténă a Ţereĭ-Româneseĭ, adecă unde-va în Moldova.

Chĭar în ajunul anuluĭ 1370 Vladislav-vodă se arăta încă fórte credincĭos regeluĭ Ludovic. Printr'o diplomă scrisă în Curtea-de-Argeş: „datum in Argyas“, la 25 Novembre 1369, el îşĭ dă titlul: „Ladislaus, Dei et *regis Hungariae gratia*, Vajvoda Transalpinus et „Banus de Zeverino nec non Dux de Fogaras“, confirmând catolicilor drepturile încuviinţate lor de către Alexandru-vodă: „Alexandri Patris nostri charissimi“. Cu tóte acestea, abia după câte-va ḑile, la 30 Novembre din acelaşĭ an, noĭ vedem pe regele Ludovic convocând oştirea maghiară contra Domnuluĭ Ţereĭ-Româneseĭ: „exercitus regalis contra Layk Woywodam“. Se vede că ostilitatea cea ascunsă a luĭ Vladislav-vodă fusese maĭ de 'nainte cunoscută Ungurilor, carĭ voĭaŭ să 'l prevină la timp, dar n'aŭ isbutit, căcĭ Româniĭ eraŭ deja gata de tot în faptă, pe când convocarea cea regală remăsese pe hărtiă. In Decembre 1369, cel mult la începutul anuluĭ 1370, Vladislav-vodă trecù la Calafat Dunărea şi, maĭ de 'nainte înţeles cu Bulgariĭ, aŭ surprins Vidinul, robind saŭ gonind pe Ungurĭ.

Indrăsnéla bătrânuluĭ voevod românesc, acum de vr'o şése-ḑecĭ de anĭ, entuziasmase pe Slaviĭ meridionalĭ. In poesia poporană serbă memoria luĭ trăesce pînă astăḑĭ în legătură cu stăpânirea Vidinuluĭ. Aşa într'o baladă: „In oraşul cel alb Vidin a fost moşul Vladislav, ĭar în ţéra négră-românéscă negrul Român Radu“:

На Видину граду бијеломе,
Онђе бјеше старец Владисаве,
А на равној земљи Каравлашкој,
Онђе бјеше Каравлах Радуле...

E preţiósă maĭ ales o altă baladă poporană fórte veche, publicată în Veneţia la 1556 de cătră Serbul Hektorović, născut pe la 1487, adecă posterior abia cu un secol luĭ însuşĭ Radu-Negru. Ea maĭ avu alte treĭ ediţiunĭ ulteriόre: la 1638, la 1846, şi 'n fine la 1878 de cătră profesorul Bogišić. Acéstă baladă are ca motiv următorul eveniment curat istoric. Deja pe la 1352 Alexandru-vodă pe fiĭul seŭ cel maĭ mic Radu îl pusese ban al Severinuluĭ, şi acolo remase el apoĭ sub frate-seŭ Vladislav pînă la 1370, astfel că devenise în tótă puterea cuvîntuluĭ Severinén; şi 'n acel interval de timp, religios cum erà, el se împrieteni cu călugărul Serb Nicodim şi clădiră amîndoĭ peste Dunăre în Serbia o bisericuţă numită Manastiritza în apropiarea Cladoveĭ, unde pe pórta altaruluĭ se maĭ descifréză inscripţiunea: Радул бег... Cuprinḑĕnd Vidinul şi voind să se întăréscă în noua sa cucerire, fără a perde totuşĭ posesiunile cele vechĭ, Vladislav-vodă se credea a fi de ajuns el-singur la Dunăre, ĭar la nord, în stăpânirile cele de peste Carpaţĭ, unde erà trebuinţă de un braţ sigur şi tare la cas de năvălirea Ungurilor în acea parte, pe fratele seŭ mult maĭ tinĕr l'a trimis acolo ca duce al Făgăraşuluĭ. Depărtarea luĭ Radu-Negru din Severin de cătră Vladislav-vodă, poesia poporană serbă a luat'o ca o prigonire, ca un act de vrăjmăşiă, şi tocmaĭ acesta este motivul baladeĭ în cestiune între ceĭ doĭ voevoḑĭ: Radoslav dela Severin (Војвода Радосав Северински) şi Vlatco dela Vidin (Влатко Удбински војевода). Balada se începe printr'un admirabil adio: „Când „Radu-vodă se despărţĭa de al seŭ minunat oraş Severin, adesea „se uĭta îndărît la Severin şi aşa iĭ vorbĭa cetăţiĭ albe: Ĭată că „eŭ te părăsesc, cetate albă Severin, minunatul meŭ oraş; nu sciŭ „dacă te voĭu maĭ vedé eŭ, nu sciŭ dacă tu mĕ veĭ maĭ vedé..."

Када ми се Радосаве војевода одилјаше
Од својега града дивнога Северина,
Често ми се Радосав на Северин обзираше,
Тере то ми овако белу граду бесидјаше:
Ово ми те оставлјам, бели граде Северине,
Мој дивни граде,
Не знам ветје видју ли те, не знам ветје видиш ли ме!..

Sînt doue fântâne despre luarea Vidinuluĭ de cătră Vladislav-vodă: una, contimpurană, este pasagĭul din analele călugărilor Minoriţĭ sub anul 1369, reprodus la Assemani şi la Farlatti şi unde

pe Vladislav-vodă îl numesce regele Basarabă: „Rex de Bassarath“; cea-laltă, o cronică serbă dintr'o epocă indecisă, este la Mauro Orbini. In capul garnizónei ungurescĭ, cu titlul de „Ban al Bulgarieĭ“, era Benedict Heem de Remethe, a căruĭ origine nu e cunoscută, deşi d. N. Densuşianu îl crede Român; în orĭ-ce cas era un favorit al regeluĭ Ludovic, un mare boier din Banat şi ducĕnd'o într'o cértă ne 'ncetată, el şi întreg némul seŭ, cu toţĭ kineziĭ Românĭ de acolo, de almintrelea un vestit ostaş. Ne fiind tunurĭ nicĭ dintr'o parte, nicĭ din cea-laltă, luarea uneĭ cetăţĭ atât de puternice s'ar fi trăgĕnat mult timp, dacă prin trădare Bulgariĭ nu se grăbiaŭ de a deschide porţile. Patru-sute Ungurĭ şi vr'o şése-ḑecĭ de Genovezĭ aŭ scăpat din oraş şi aŭ reuşit a se adăposti în doue forturĭ deosebite, unde Vladislav-vodă s'a mulţumit de a'ĭ încongiura, ĭar pe câţĭ din garnizónă prinsese, ĭ-a trimis pe toţĭ sub pază la Calafat, de'mpreună cu locuitoriĭ ceĭ îndoielnicĭ, sciind din experienţă — pe semne — că trădătoriĭ într'un sens saŭ în altul nu eraŭ rarĭ printre Bulgarĭ, catolicĭ saŭ ne-catolicĭ. In adevĕr, ceĭ mulţĭ de curând papistăşiţĭ, ĭute s'aŭ întors la ortodoxiă; aŭ resărit d'o dată ca din pămînt o dróiă de călugărĭ pravoslavnicĭ; şi toţĭ s'aŭ aruncat cu furiă asupra a cincĭ misionarĭ papalĭ de acolo, tărîndu'ĭ de'naintea luĭ Vladislav-vodă şi cerĕnd să'ĭ taie. Lăsaţi-mĕ în pace! — respunse cu despreţ voevodul românesc: „nihil decrevit“, căcĭ dînsul — ḑice notiţa contimpurană — se gândia maĭ mult la asigurarea victorieĭ sale: „stabiliendae suo sub imperio urbi magis intentus“. Atuncĭ, fără a maĭ aştepta judecata, călugăriĭ aŭ măcelărit pe misionarĭ. O mórte de popă catolic fără miracol e aprópe peste putinţă. Din dată ce aŭ murit ceĭ cincĭ neo-martirĭ, la 12 februariŭ 1370, biograful lor ne spune că: „o lumină ceréscă s'a pogorît pe „cadavre şi aŭ resunat în aer nesce cânturĭ angelice. Vestea mi„nuniĭ ajungĕnd la scirea principeluĭ, el încălecă şi plecă s'o véḑă „el-însuşĭ. Apropiându-se, calul se opri spăimîntat şi nu vru să „'nainteze. Atuncĭ principele descălecă şi porni singur. Ĭată că un „spectru oribil se rădică de'nainte'ĭ, dar principele scóse sabia ca „să 'l lovéscă: evaginatum gladium per aërem vibrat“... In vécul de mijloc, póte chĭar astăḑĭ în ţerile ultramontane, a se repeḑi cu spada asupra unuĭ spectru, fie demon, fie înger, era culmea vitejieĭ. Pasagĭul de maĭ sus caracterisézā pe Vladislav-vodă, ba încă pe câte-şĭ-treĭ N e g r i - v o e v o ḑ ĭ ceĭ din secolul XIV: netemĕtorĭ o singură clipă de Tătarĭ şi de Turcĭ, carĭ

îngroziaŭ Europa peste tot; netemětorĭ de regele Carol-Robert şi de regele Ludovic, carĭ se consideraŭ ca monarchiĭ ceĭ maĭ puternicĭ prin întinderea teritorială.

Vedênd pe Vladislav-vodă în Vidin, regele Ludovic se mişcă în fine asupra primejdiosuluĭ vasal, cu o armată unguréscă formidabilă, împărţită în doue marĭ corpurĭ: unul dela nord prin Ardél, cel-alt dela sud prin Bulgaria, astfel ca Oltenia şi Muntenia să fie tot-d'o-dată strivite. In fruntea corpuluĭ sudic era însuşĭ regele Ludovic; peste corpul cel nordic era voevodul transilvan Nicolae, unul din fiiĭ cunoscutuluĭ Ladislaŭ Apor.

Noĭ cunóscem deja din trecut obiceĭul cel sistematic al cronicaruluĭ maghiar contimpuran Ion de Kikullew de a micşura saŭ de a ascunde cu totul isbândile Românilor; eĭ bine, de astă dată, chiar din relaţiunea acestuĭ martur atât de părtenitor pentru Ungaria, totuşĭ e lesne de a ne convinge că resbolul a fost victorios pentru Vladislav-vodă.

Din punctul de vedere curat milităresc, planul strategic al celor doue corpurĭ unguresci e fórte semnificativ. Dintr'o parte, regele Ludovic se feresce cu tot din-adinsul de munţĭ, unde Alexandru-vodă nimicise întrega oştire a luĭ Carol-Robert, ci caută a ataca pe şes dinspre Dunăre. Din cea-laltă parte, voevodul transilvan Nicolae se feresce éraşĭ cu tot din-adinsul de ţéra Făgăraşuluĭ şi Amlaşuluĭ, unde îl aşteptà Radu-Negru, care putea să dea nascere printr'o scânteiă la rescóla tuturor Românilor ardelenĭ, ci străbate în Muntenia anume prin ţéra Săcuilor la resărit de Braşov. Acestuĭ plan strategic, care vădesce dela sineşĭ frica cea mare a regeluĭ Ludovic, Vladislav-vodă îĭ opuse un contra-plan, care nu putea să nu 'l ducă la victoriă: la sud, pe malul Dunăriĭ, a refusà o luptă decisivă şi a se retrage treptat spre munţĭ; la nord, în regiunea dela Săcuime spre Ialomiţa, a atrage pe Ungurĭ pe un teren impracticabil pentru dînşiĭ de pădurĭ şi de bălţĭ, unde îĭ vînà o catastrofă sigură.

Aşa dară Vladislav-vodă părăsesce Vidinul, pe care'l ocupă regele Ludovic. Româniĭ, aşedaţĭ la Calafat, îşĭ fac de 'ntâĭu datoria de a împedecà trecerea Dunăriĭ, apoĭ neputênd'o face, eĭ se împrăştiă fără bătăliă, astfel că Unguriĭ jubiléză triumf şi ocupă Severinul: „ipsum regium exercitum, ultra Danubium, contra in-

„sultus bellatorum et sagittariorum ipsius Layk Vayvodae, velut „imbres sagittas emittentium Olachorum, per navigia, moenibus „et fortalitiis firmatum, transducente, inimici in fugam conversi, „velut fumus evanuerunt, et residui totius exercitus terram ver-„sus Zewrinum intraverunt, et eandem occupaverunt.“ Ungurii dară sînt în Severin, întocmaĭ după cum fuseseră sub Carol-Robert. Ce urméză însă? Regele Ludovic nu înaintéză. Nicĭ un pas maĭ departe.

In acelaşĭ timp, tot aşa de frumos, cu o mare oştire, cu nobilĭ şi cu Săcuĭ, păşesce din Ardél voevodul Nicolae: „ultra terram Siculorum cum valido exercitu ac nobilibus et Siculis partis transilvanae.“ In Muntenia hatman al luĭ Vladislav-vodă era contele Dragomir, adecă un kinez dintre Basarabĭ, care comandà în Dâmboviţa: „capitaneus erat comes Dragmer Olachus, castellanus de Domboycha“. In lungul Ialomiţeĭ el avea la disposiţiune maĭ multe puncturĭ întărite: „fluvium Iloncha, ubi fortalitia et propugnacula erant.“ Era un general cu mult sânge rece, necesar pentru a potoli primul avînt al Ungurilor, şi tot-odată un bărbat fórte religios, căcĭ dînsul maĭ târḑiŭ, sub Dan-vodă la 1385, el se făcu stareţ al mănăstiriĭ Cotména, ĭar fiĭul seŭ omonim, de asemenea „comes Dragmer“, „jupan Dragomir“, dărui sântuluĭ lăcaş un clopot. După o sângerósă bătăliă, „certamine fortissimo commisso“ kinezul Dragomir părăsesce câmpul şi se retrage, lăsând pe victoriosul voevod Nicolae să'l urmăréscă: „ipsum capitaneum, multis interfectis, in fugam convertit“, ḑice Ion de Kikullew, vorbind numaĭ despre Românĭ căḑuţĭ în luptă, dar despre ceĭ prinşĭ — ba, ceea ce însemnéză o isbândă necompletă, maĭ adesea o stratagemă. Fuga simulată era o tactică tradiţională a Tătarilor, ĭar Româniĭ se ţineaŭ atuncĭ întocmaĭ de tactica tătăréscă (§ 36 p. CLXXXVII). Fuga kinezuluĭ Dragomir cea povestită de Ion de Kikullew nu este alt ce-va decât din punct în punct ceea ce povestise la 1241 Ungurul canonic Rogerius despre fuga cea prefăcută a hanuluĭ tătăresc Kadan: „respiciens multitudinem armatorum, terga dedit, fingens fugam ante eos.“ În adevĕr, voevodul Nicolae fu prins în cursă. Acuma să'l auḑim pe cronicarul maghiar despre nimicirea cea totală a armateĭ unguresci, pe care kinezul Dragomir o ademenise în strîmtorĭ băltóse, unde a secerat apoĭ fără cruţare flórea nobilimiĭ săcuiescĭ, ĭar cadavrul voevoduluĭ Nicolae abia-abia a putut fi smuls din mânile Românilor: „incaute ulterius procedens, inter-

„indagines et veprium densitates, ac passus strictissimos conclusus, „per multitudinem Olachorum, de silvis et montibus invasus, ibi„dem, cum strenuo viro Petro, suo Vicewayvoda, nec non Deseu „dicto Wos et Petro Ruffo, castellano de Kykyllewar, Petro et „Ladislao Siculis, viris bellicosis, et aliis militibus quam pluribus, „et nobilibus potioribus, extitit interfectus; et cum gentes Hunga„rorum, de ipso exercitu, terga vertissent et se in fugam conver„tissent, in locis lutosis et paludosis, indaginosis, conclusi, multi „ex eis per Olachos occisi extiterunt, et aliqui, cum magno peri„culo personarum, et rerum damno, evaserunt; et funus eiusdem „Nicolai Wayvodae, cum magna pugna, de manibus Olachorum „ereptum . . .“

Campania era terminată într'un mod strălucit: o armată ungurésca distrusă, o altă armată ungurésca petrificată în Severin, pe când cele două armate românescĭ se puteaŭ uni la orĭ-ce moment, una victoriósă, cea-laltă intactă, ambele gata a se arunca împreună; ĭar Radu-Negru din Făgăraş putea să se misce în orĭ-ce direcţiune, de óră-ce în Transilvania nu maĭ exista oştire maghiară, fiind nemicită de către kinezul Dragomir. Nu e de mirare că regele Ludovic s'a grăbit de a se împăca fără multă vorbă cu Vladislav-vodă. Domnul Ţereĭ-Românescĭ recunoscu suzeranitatea Ungarieĭ, Ungaria însă a redat Bulgaria occidentală împĕratuluĭ Straşimir, care s'a şi întors din Croaţia la Vidin, ĭar Vladislav-vodă şĭ-a reluat Severinul, începênd a se întitula din noŭ: „Vayvoda Transalpinus, Banus de Zeurinio et Dux Novae Plantationis et de Fugaras.“ Ungaria din parte'ĭ, prin doue durerόse ispite, sub Alexandru-vodă şi sub Vladislav-vodă, convinsă acum că nu e de glumit cu Basarabiĭ, s'a credut datóre a'şĭ întări hotarele Transilvanieĭ contra Ţereĭ-Românescĭ, anume la doue puncturĭ: castelul Landskron în regiunea Sibiĭuluĭ, ĭar în a Braşovuluĭ castelul Törzburg, acesta din urmă numit românesce Bran. Printr'o confusiune între teatrul resboĭuluĭ şi între resultatul lupteĭ, fântâna Tunusliilor şi a luĭ Fotino fixéză acţiunea la Bran, adecă în Transilvania, pe când kinezul Dragomir bătuse pe Ungurĭ fórte lămurit în Dâmboviţa. Acéstă greşélă însă este o nemica în comparaţiune cu colosala negreşélă a d-luĭ Xenopol, care a uĭtat cu desăvîrşire — fără nicĭ o pomenire de un cuvinţel măcar — întréga măréţă campanie a luĭ Vladislav-vodă, una din cele maĭ frumóse în istoria militară a Românilor. Maĭ puţin vinovat e Fotino, când mută bătălia din

Dâmbovița la Bran, căcĭ cel puțin el simte însușĭ că greșesce fântâna luĭ, ast-fel că se'ncércă a o îndrepta într'un mod óre-care, dicênd că Branul e în Muscel, nu în Ardél. Dar unde óre să fie scusa d-luĭ Xenopol, într'o lucrare nouă și atât de voluminósă?

Regele Ludovic a fost dară învins, îĭ era rușine luĭ-însușĭ, și în diplomele sale ulterióre, când îĭ vine neapĕrat de a cita acel resboĭu, îl îmbracă într'o formulă eufemică de „redobândirea Severinuluĭ“: „reoptentio civitatis et terrae Zeuriniensis“, deși în realitate Severinul fusese immediat înapoĭat luĭ Vladislav-vodă. Un specimen fórte interesant de acea formulă eufemică ne întimpină într'o diplomă din 1376, păstrată în archivul conților Kendeffi, de unde mĭ-a procurat o copiă profesorul K. Szabó dela Cluj. Românii boierĭ din Temeșiana țineaŭ atuncĭ uniĭ cu Unguriĭ, alțiĭ cu Vladislav-vodă. Așa unul din eĭ, Vlad Lehăcescu, șĭ-a părăsit moșia Balașnița de lîngă Mehadia și a fugit în Oltenia pentru a servi Domnuluĭ Țereĭ-Românescĭ: „quandam possessionem Balasnicha „vocatam iuxta fluvium Balasnicha nominatum in districtu de „Myhald existentem, quae propter infidelitatem Ladislai filii Le„hach, qui derelicta fidelitatis via, ad partes fugit transalpinas, „in despectum nostrae Maiestatis et nostro adhesit emulo, ad „nostras manus et regiam nostram collationem devoluta fore „perhibetur“. Acea moșiă confiscată, regele o dăruesce la alțĭ patru boierĭ Românĭ de acolo, fiiĭ luĭ Raĭcu, carĭ serviseră cu credință în oștirea unguréscă contra luĭ Vladislav-vodă: „nos attendentes „fidelitatem et servicia Suriani, Bogdani, Demetrii et Blasii filiorum „Rayk Olachorum nostrorum, quae iidem in plerisque nostris ex„peditionibus et specialiter in exercitibus nostris adversus Rasce„nos et etiam contra Bulgaros motis, *signanter vero in reop„tentione civitatis et terrae Zeuriniensis* nostrae stu„duerunt exhibere Maiestati et exhibent in praesenti...“ „Redobândirea Severinuluĭ“ e ce-va nostim.

Regele Ludovic îșĭ redobândise momentan un petec din Mehedinț numaĭ pentru ca Vladislav-vodă să'l stăpânéscă, și voevodul romanesc n'a maĭ încetat de a'l stăpâni, ne maĭ avênd alțĭ dușmanĭ decât pe vechĭul vrăjmaș Șișman cel dela Tîrnov, împĕratul Bulgarieĭ orientale, care aducea mereŭ asupra Vidinuluĭ cete de Turcĭ, într'un rând năvălind și asupra Olenieĭ. Acea invasiune o de-

scrie o cronică serbéscă la Mauro Orbini. Turcii trecênd Dunărea, Vladislav-vodă le-a luat tóte bărcile ca să le taie chip de scăpare, apoi îi bătu înfricoşat, şi toţi aŭ perit, unii de sabiă, alţii înnecaţi: „onde il voievoda de'Valachi levate loro le barche, nelle quali „havevano tragettato quel fiume, diede loro adosso, e gli ruppe nella „giornata; e quelli, che non morirono nella battaglia, credendo di „potersi salvare nelle barche, e quelle non trovando, saltavano nel „acqua, per non venire in mano del'nimico, e così tutti perirono".

Tot atunci în Ţéra-Românéscă s'a ivit prima moneta naţională, de argint şi fórte elegantă:

Descrierea de d. D. A. Sturdza:

„*Av.* + M LADIZLAI WAIWODE între două cercuri de perle; „în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în două, în care în drépta „4 grindĭ transversale, în stânga un câmp gol.

„*Rev.* + TRANS | ALPINI între două cercuri de perle, în mijloc „un coif închis, d'asupra vulturul spre drépta cu capul spre stânga".

Următórele trei observaţiuni asupra acestei importantisime monete:

1°. Este cel întâiu monument numismatic al Ţereĭ-Românescĭ, căcĭ sub Alexandru-vodă nu există la noi monetăriă;

2°. Pe revers este aquila muntenéscă, pe avers însă e marca Ungariei, prin care Vladislav-vodă îşi recunósce vasalitatea;

3°. Legenda e latină, denotând cultura occidentală, după cum şi diplomele acestui principe sînt aprópe tóte lătinesce, deşi câtetrei Negri-voevoḑĭ din secolul XIV aŭ fost de o potrivă fórte ortodoxĭ.

Şi tocmai la acéstă ortodoxiă vom trece acuma.

Temelia bisericei române o pusese Alexandru-vodă. Vladislav-vodă a mers înainte mai departe pe aceiaşi cale. Pe lîngă primul mitropolit Iacint Kritopul, înfiinţat la 1359 cu titlul de a tótă Ungro-vlachia: „πάσης Οὐγγροβλαχίας", s'a mai adaos la 1370 un al

doilea mitropolit, întitulat al părţiî Ungro-vlachieĭ: „μητροπολίτης μέρους Οὐγγροβλαχίας“, anume Daniil Kritopul, fratele primatuluĭ, numit în călugăriă Antim, care figuréză ca cel întâiu în vechea listă a mitropoliţilor Tereĭ-Românescĭ.

Care să fi fost óre raţiunea de Stat a acesteĭ reduplicărĭ? Din capul loculuĭ se póte respunde positiv că interesul erà nu al patriarcatuluĭ, căcĭ nu patriarcatul o ceruse, după cum resultă chiar din actele patriarcatuluĭ. In adevĕr, înainte de 1370 mitropolitul Iacint fusese chiămat cu stăruinţă la Constantinopole pentru a da acolo informaţiunĭ despre Ungro-vlachia. Vladislav-vodă însă, invocând diferite pretexturĭ, nu'ĭ permitea cu nicĭ un preţ să plece, nicĭ nu l'a lăsat să trimiţă pe alt cine-va în locu'ĭ, ast-fel că patriarcatul era fórte supĕrat: τὸ πῶς οὐκ ἦλθον, δέσποτά μου ἅγιε, κατὰ „πρῶτον ἐνταῦθα κατὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς μεγάλης ἁγιωσύνης σου, ἐμπόδισέ μοι ὁ „βοεβόδας, προβαλλόμενος τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ καὶ τὸ δέος τοῦ φόβου...“ Acuma dară, în 1370, după terminarea resboiuluĭ cu Ungurii, Domnul şi boeriĭ ceĭ marĭ trimit eĭ la patriarcat o cerere urgentă de a se încuviinţa o a doua mitropoliă a Ungro-vlachieĭ; „τοῦ μεγάλου βοεβόδα καὶ „τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ“. Interesul erà al ţereĭ, nu al patriarcatuluĭ, după cum o presupune istoriograful rus Golubinski. Ambasada românéscă argumentéză înfiintarea uneĭ a două mitropoliĭ prin înmulţirea cea extremă a poporuluĭ: „τοῦ δὲ καιροῦ προϊόντος, ἐπεὶ, τοῦ ἔθνους ἐκείνου τοῦ „τόπου πολλοῦ τυγχάνοντος καὶ ἀπείρου σχεδὸν, οὐκ ἔστιν εἷς μόνος ἀρχιερεὺς ἱκα„νὸς πρὸς τὸ τοσοῦτον ἔθνος...“ Extrema înmulţire a poporuluĭ necesità întemeiarea uneĭ a două mitropoliĭ, şi'n acelaşĭ mod ni se explică „nova plantatio“ a luĭ Vladislav-vodă, acea resădire peste Carpaţĭ a prisosuluĭ elementuluĭ românesc dunărén, acea colonisare a ducatuluĭ de Amlaş, o maĭ puternică barieră contra Saşilor din Sibiĭu şi contra familieĭ conteluĭ Konrad de Tălmaciu. Era dară nu numaĭ una, ci maĭ multe raţiunĭ de Stat.

Actele ulterióre ale patriarcatuluĭ din secolul XIV specifică cele două mitropoliĭ ale Ungro-vlachieĭ. Cea a doua, creaţiune propriă a luĭ Vladislav-vodă, priviă la judeţele cele oltenescĭ cu Severinul în frunte: „τοῦ μέρους Οὐγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβερῆνον“. Prin urmare, mitropolia cea anterióră, fundată de către Alexandru-vodă, se referiă numaĭ la restul Tereĭ-Românescĭ, adică la Muntenia şi la cele două ducaturĭ transcarpatine, avênd titlul: „τῆς Οὐγγροβλαχίας καὶ πάσης Οὐγγρίας καὶ Πλαγηνῶν„.

In acelaşĭ timp, saŭ puţin maĭ tărḑiŭ, fratele domnesc Radu-

Negru fiind pro-duce al Făgăraşuluĭ şi Amlaşuluĭ, mitropolitul primat al Ungro-vlachieĭ a hirotonit un episcop a-parte pentru acea lature a ţereĭ, ceea ce face pe cronicarul muntenesc la Fotino să atribue luĭ Radu-Negru că aduce cu sine ca să pună mitropolit pe episcopul din Făgăraş: „τὸν Φαγαρασίου ἐπίσκοπον". Se pare că acel întâiu episcop al Făgăraşuluĭ fusese un Chariton, acela care în urmă la 1380, tocmaĭ Radu-Negru ajungênd Domn, devine d'o dată d'a-dreptul mitropolit primat al Ungro-vlachieĭ, sărind peste dreptul de înaintare al luĭ Antim, deja de ḑece anĭ mitropolit al Severinuluĭ. Este evident în orĭ-ce cas că acel Chariton se bucură de o favóre specială la Radu-Negru, şi dacă dînsul fusese maĭ 'nainte episcop al Făgăraşuluĭ, după cum cred eŭ, atuncĭ aserţiunea croniceĭ muntenescĭ se justifică pe deplin. Episcopatul românesc cel fundat la Făgăraş sub Vladislav-vodă a persistat nu maĭ puţin de vr'o nouĕ-ḑecĭ de anĭ, căcĭ Samuil Micul găsesce documental acolo pe un Macarie, intitulat: „episcop al Galaţuluĭ": „1469 Macarius „Episcopus Galatiensis obtinet a Principe mandatum ad magistratum „Cibiniensem ut cathedraticum suum a presbyteris valachis accipere „possit". Se scie că Galaţ se chiamă în Transilvania un sat lipit de oraşul Făgăraş.

Cele două mitropoliĭ ale Ungro-vlachieĭ aŭ durat numaĭ sub ambiĭ fraţĭ Vladislav-vodă şi Radu-Negru, desfiinţându-se apoĭ cea oltenéscă dela Severin şi generalisându-se numaĭ cea din Muntenia, a căriĭa reşedinţă nu putea să fie aĭurĭa decât la Curtea-de-Argeş, de vreme ce acolo reşedeaŭ de preferinţă Domniĭ, începênd dela Alexandru-vodă.

In privinţa organisăriĭ bisericescĭ, în specie la Oltenĭ, mâna dréptă a luĭ Vladislav-vodă şi a luĭ Radu-Negru a fost ilustrul călugăr serbesc Nicodim. După uniĭ Grec, după alţiĭ din familia cea regală a Serbieĭ, el trăise mult timp la muntele Atos şi era fórte considerat la patriarcatul constantinopolitan. Pe timpul luĭ Alexandru-vodă, Nicodim şeḑuse un interval óre-care peste Dunăre în regiunea Cladoveĭ, de unde prin vecinătate cunoscuse pentru prima óră pe Radu-Negru, atuncĭ ban al Severinuluĭ, căcĭ amîndoĭ aŭ clădit acolo o bisericuţă numită Manastiritza.

O cronică rimată din secolul trecut, scrisă peste Carpaţĭ de către un călugăr dela Prislop din ţéra Haţeguluĭ, atribuind luĭ Nicodim fundaţiunea acesteĭ mănăstirĭ, cuprinde între altele:

O Prislop!
Numite loc,
Cum fuseşi făr' de noroc!
— Ba eŭ bine am fost norocit,
Căci sfântul Nicodim aici s'a sălăşluit,
Şi întâiu sfântul Nicodim mie
Mi-a pus temelie,
Care stă de vécuri multe
Acum de ómeni trecute:
Mai 'nainte cu mulţi ai
De domnia lui Matiaş craiu;
Că acestui pré-cuvios părinte şi sfânt
Dela Dumneḑeŭ Domnul i s'a vestit
Locul pişătórelor să-l găséscă
Şi acolo mănăstire să zidéscă;
Şi în Ţéra-Românéscă preste munte
A trecut şi a cercat locuri multe,
De şi-a tocit toiagul de fer
Privind pe pămînt şi pe cer.
Locul cel ales mai întâiu
Este în Surtuc sus pe Jiiu:
Acolo peşteră a găsit
Şi într'însa tot s'a sălăşluit,
Care peşteră şi pîn'acum se găsesce
Ş'a sfântului Nicodim se numesce.
Apoi s'a dus în ţéră şi mai în întru
Pînă la apa ce se ḑice Motru:
Acolo puţin a conăcit
Şi după vremi mănăstire s'a zidit.
De acolo s'a dus spre Vodiţa,
Unde'i acum schitul Topolniţa;
După acésta pişătórele a găsit,
Unde şi sfânta lavră Tisména s'a zidit,
Unde şi móştele sfântului se găsesc
Şi minunile tóte i se vestesc.
Deci dela sfântul Nicodim s'a făcut
Tuturor de obşte început
In Ţéra-Românéscă la munte zidiri:
Biserici, schituri şi mănăstiri.
A doua lavră Cozia Mircea a zidit
Şi sfântul Nicodim o a sfinţit...

Ori de unde ar fi luat necunoscutul versificator ardelén isvórele sale, naraţiunea de mai sus, afară de erórea de a confunda Vodiţa cu Topolniţa, două sate apropiate, dar deosebite, este de o remarcabilă exactitate.

Ea pune pe sama lui Nicodim următórele şése lăcaşuri, tóte în Oltenia:

1. Prislopul în Haţeg;
2. O peşteră lîngă Jiiu;

3. Schitul dela Motru;
4. Vodiţa;
5. Tisména;
6. Cozia.

Tisména şi Cozia fiind posteriόre lui Vladislav-vodă, — cele-lalte patru, anteriόre Vodiţeĭ, sînt tóte din epoca acestuĭ principe, ba şi începutul Tismeneĭ, numaĭ terminarea datorindu-se luĭ Radu-Negru, după cum şi Cozia fusese începută de Radu-Negru şi terminată de Mircea cel Mare. Despre Vodiţa s'a conservat insuşĭ crisovul de fundaţiune, care sună aşa: „Findcă eŭ, cel în Crist „Dumneḑeŭ bine-credinciosul voevod Vladislav, din graţia luĭ Dum-„neḑeŭ Domn a tótă Ungro-vlachia, am bine-voit din inspiraţiune „divină a rădica o mănăstire la Vodiţa în numele mareluĭ şi de „Dumneḑeŭ purtătoruluĭ Antonie, *ascultând pe onestul între monahĭ „Nicodim,* încât dela domnia-mea să fie pornire şi donaţiune, iar „*munca luĭ kir Nicodim* şi a călugărilor seĭ etc.“ Apoĭ încheiă: „După mόrtea luĭ *kir Nicodim,* nicĭ Domnul, nicĭ mitropolitul, nicĭ „alţiĭ să nu fie liberĭ a pune egumen în acel lăcaş, ci *după cum „va ḑice şi va regula însuşĭ kir Nicodim. . .“*

La peştera dela Jiiu s'a păstrat pînă astăḑĭ o tradiţiune poporană despre Nicodim, iar la Motru o altă legendă a fost culésă în secolul XVII de către călĕtorul Paul de Aleppo, care ḑice: „Mănăstirea Motru se consideră ca maĭ veche decât Tisména, căcĭ „sântul Nicodim fusese cel întâiu om ce venise a locui acolo într'o „cuviόsă solitudine, apucându-se a clădi o biserică, şi numaĭ cu „mult timp maĭ în urmă tot dînsul s'a dus de a zidit Tisména. . .“

Inainte de 1365, sub Alexandru-vodă, există bisericĭ, maĭ ales cele două marĭ domnescĭ, una la Câmpulung şi cea-laltă la Curtea-de-Argeş; primele mănăstirĭ însă, în adevĕratul înţeles al cuvîntuluĭ, s'aŭ rădicat anume sub Vladislav-vodă, tóte în Oltenia şi tóte prin rîvna luĭ Nicodim.

Deşi ambele mitropoliĭ ale nόstre aŭ fost puse sub patronagiul patriarcatuluĭ constantinopolitan, totuşĭ Domnul Ţereĭ-Românescĭ n'a încetat de a fi în bună înţelegere cu tronul patriarcal bulgăresc dela Tîrnov, pe care şedea Eutimie, unul din prelaţiĭ ceĭ maĭ celebri aĭ bisericeĭ ortodoxe de atuncĭ. Intre numerόsele lucrărĭ inedite ale acestuia se păstrézā o epistolă către mitropolitul Antim dela Severin şi o altă către Nicodim dela Tisména.

Să maĭ adaog că Vladislav-vodă trimitea darurĭ piόse şi la

Muntele Atos, unde o icónă din partea acestuĭ principe o vĕḑuse acolo reposatul Odobescu în Lavra sântuluĭ Atanasie.

Pentru a isprăvi cu cele bisericescĭ, nu sciŭ, ḑeŭ nu sciŭ de loc, ce s'ar puté spune despre móştele sânteĭ Filoteia dela Curtea-de-Argeş. E frumósă legenda, fórte frumósă, maĭ cu samă cum e meşter de a brodà Francesul Bellanger; dar ea nu oferă absolut nemic istoric, cel puţin cronologic. Pe cât timp mărturia contimpurană necontestabilă a mitropolituluĭ Iosaf dela Vidin constată că acolo la Vidin acele móşte aŭ fost aduse dela Tîrnov la 1394, decĭ înainte de *1394* ele nu puteaŭ fi aşeḑate la Curtea-de-Argeş, nicĭ sub Alexandru-vodă, nicĭ sub Vladislav-vodă, nicĭ sub Radu-vodă, adecă sub nicĭ unul din ceĭ treĭ Negri-voevoḑĭ, ci neapĕrat când-va după 1394. Cerceteze dară alţiĭ, pe prima liniă însă cronologiă.

Voĭu încheĭa istoria luĭ Vladislav-vodă printr'un epizod fórte întunecos. Dela 1330 domnĭa pe tronul dela Tîrnov tzarul Alexandru, despre care eŭ am vorbit maĭ sus cu ocasiunea resboĭuluĭ serbo-bulgar. El avusese douĕ neveste: de'ntâĭu o creştină, din care treĭ fiĭ, cel maĭ mare Straşimir dela Vidin, cumnatul luĭ Vladislav-vodă; apoĭ pe o Evreĭcă, din care s'a născut Şişman, fiĭul cel maĭ mic. Straşimir căpĕtându'şĭ de timpuriŭ dela tată-seŭ Bulgaria occidentală ca apanagĭu, se mutase la Vidin şi a scăpat astfel de uneltirile Evreĭceĭ. Ceĭ-lalţĭ doĭ fiĭ din prima căsătoriă remânênd la Tîrnov pe lîngă teribila mumă-vitregă, aŭ murit în curând unul după altul, şi tzarul Alexandru n'a întârḑiat de a'şĭ numi ca moştenitor al tronuluĭ pe Şişman, fiĭul Evreĭceĭ, deşi prioritatea se cuvenĭa luĭ Straşimir. Intre ambiĭ fraţĭ erà o ură ne'mpăcată, şi tot aşa de aprig urà Şişman pe Vladislav-vodă şi pe Radu-Negru, ceĭ doĭ protectorĭ aĭ Vidinuluĭ. La 1365 Şişman se proclamă de o dată tzar al Bulgarieĭ şi'şĭ începe stăpânirea immediat printr'o mişeliă, prinḑênd rob pe împĕratul Ion Paleolog, care venise la Tîrnov ca óspe pentru a cere un ajutor contra Turcilor. Tatăl luĭ Şişman murise óre? şi când anume? Iată un adevĕrat mister. Jireček presupune că tzarul Alexandru trebuià să fi murit în 1365, de vreme ce'ĭ urméză pe tron Şişman, dar nu aduce nicĭ o probă. Engel credea, érăşĭ fără nicĭ o probă, că a murit tzarul Alexandru la 1353, ceea ce ar implicà o absurdă vacanţă de 12 anĭ fără nicĭ

un principe. Cronica oltenéscă a luĭ Moxa afirmă că tzarul Alexandru a murit la 1371: „ani 6879, atunce muri Alexandru, domnul Trănovului“. Cum dară de se urcă pe tron Şişman la 1365 cu şése anĭ înainte de mórtea tatăluĭ seŭ? Faptul este că tzarul Alexandru nu era încă mort nicĭ la 1371. La 1365, tocmaĭ atuncĭ când Vidinul fusese luat de Ungurĭ şi însuşĭ Straşimir era în robiă, tzarul Alexandru se retrăsese desgustat de tóte din Bulgaria în Ţéra-Românéscă, petrecêndu'şĭ restul vieţeĭ, bătrân neputincĭos, pe lingă Vladislav-vodă, singură rudă pe deplin generósă, care'ĭ dete să traéscă din venitul judeţuluĭ Muscel, unde îl maĭ găsim apoĭ într'un mod documental sub Radu-Negru. Dar despre acésta în §-ful următor.

Prismă a némuluĭ Basarabesc: dintr'un tată Basarabă şi dintr'o mumă Basarabă, mare vitéz peste orĭ-ce vitejiă, o minunată agerime politică, fórte cavaler şi fórte cumpĕtat tot-o-dată, Vladislav-vodă îşĭ incunună atâtea şi atâtea însuşirĭ frumóse printr'o nemărginită bunătate de inimă...

§ 40. Radu-vodă Negrul.

Bibliografia: Archiva istorică t. III p. 192. — Istoria critică p. 84 sqq. — *Histoire critique* p. 8, 66, 86 sq., 111. — Etymologicum magnum v. Banoveţ. — Cuvente den bătrâni t. I p. 402. — *Fotino*, Ἱστορία t. II p. 20-24. — *A. Xenopol*, Istoria t. II p. 84, 136 sqq. — Magazin istoric t. IV p. 231 sq. — *Engel*, Gesch. v. Serwien p. 332, 478. — *Jireček*, Gesch. d. Bulgaren p. 324, 329. — *Pray*, Dissertationes historico-criticae, Vindobonae 1775 in-f. p. 140. — *Miklosich*, Monumenta serbica p. 215. — Condică a sfinteĭ mănăstirĭ Cozieĭ, 1778 in-f, p. 25-6, 249, MSS. în Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ. — *Kemény*, MSS. in biblioteca Universităţiĭ din Cluj: index Kenderesianus t. II ad voc. Stroja. — *Benkő*, MSS. ibidem: Collectaria ad res Transilvanicas t. XIV p. 273, 293. — Archiv des Vereins f. siebenbürg. Landeskunde, Kronstadt 1853 p. 49. — Fóia Transilvania 1871 p. 238 sqq., 1872 p. 172 sq., 183 sq., 198 etc. — *Bresoĭanu*, Vechile instituţiunĭ ale Românieĭ, Buc. 1882 in-16 p. 232. — *Rykaczewski*, Inventarium privilegiorum, Paris 1862 in-8 p. 250, 378. — *A. Odobescu*, Revista Română 1861 p. 709 sqq. — *I. Bogdan* în Archiv f. slav. Philologie t. XIII p. 530 nota. — Dr. *Miletič*, Нови влахо-български грамоти, Sofia 1896, in-8 p. 45, 47. — Сборник за народни умотворения t. V p. 77; cfr. *Miladinovtsi*, Бѫлгарски народни пѣсни pag. 281 sqq. — Акты западной Россіи t. I. Petersb. 1846 in-4 p. 1, 21. — *Karadžić*, Српске народне пјесме t. II p. 444. — Чойкович, Пѣванія p. 60. — *Draganov*, Македонско-славянскій сборник, t. I p. 100. — *Alessandrescu*, Dicţionar geografic al judeţuluĭ Vâlcea, Buc. 1893 in-8 p. 86. — *Onciul* în Conv. liter. 1884 p. 1 sqq., 1886 p. 266 sq. — *N. Densuşianu*, Documente t. I v. II p. 73, 160, 242, 276. — *Stefan Ieromonahul*, etc.

O mare parte din viéţa luĭ Radu-Negru se petrecuse sub tată-seŭ Alexandru-vodă şi sub frate-seŭ Vladislav-vodă, astfel că

din §§-furile precedente ne ajunge aci de a reaminti în scurt următórele puncturĭ:

născut pe la 1330 plus-minus, fiĭu din a doua căsătoriă a luĭ Alexandru-vodă cu Dómna Clara din familia contală ungurésca Kukenus;

din aceĭaşĭ mumă avênd două surorĭ: una căsătorită cu împĕratul bulgăresc Straşimir, cea-laltă cu regele serbesc Vucaşin;

după 1352 pus de către Alexandru-vodă ca ban al Severinuluĭ, unde se face popular la vecinii Serbĭ, şi atuncĭ întră în relaţiunĭ cu călugărul Nicodim, în urmă fundator al primelor mănăstirĭ la Românĭ;

pe la 1360, prin intervenirea mitropolituluĭ Iacint Kritopul, căsătorit cu Dómna Kalinikia, Grécă;

sub Vladislav-vodă luând parte în 1366 la resboĭul contra Turcilor, aduşĭ de împĕratul Şişman dela Tîrnov;

pe la 1370, după luarea Vidinuluĭ de către Vladislav-vodă, lăsând Severinul şi trecênd peste Carpaţĭ ca duce al Făgăraşuluĭ şi Amlaşuluĭ;

înfiinţând acolo pe un episcop ortodox, adus în urmă pe scaunul mitropolitan din Curtea-de-Argeş;

remânênd apoĭ în Făgăraş pînă la mórtea luĭ Vladislav-vodă.

Vladislav-vodă móre pe la 1373.

Al treilea Negru-vodă, frate şi fiĭu al celor-lalţĭ doĭ, Radu se pogóră şi el din Făgăraş la Câmpulung şi la Argeş, de unde ĭarăşĭ tot aşa păşesce în Oltenia pentru a fi primit şi recunoscut de către Basarabiĭ de acolo.

Este a patra ediţiune a aceleĭaşĭ legende poporane, numĕrându-se ca *editio princeps* acea necompletă dela 1240, când Radu Basarabă, numit şi dînsul la Ardelenĭ Negru-vodă, gonise din Amlaş pe contele Konrad şi oprise pe Mongolĭ la hotarele Făgăraşuluĭ, întorcêndu-se apoĭ triumfal în ţéra Severinuluĭ, fără însă a fi trecut prin Câmpulung şi prin Argeş, singura particularitate stereotipă care'ĭ lipsesce.

Ajungênd noĭ acum la al doilea Radu-Negru, aci este locul cel maĭ potrivit de a reveni o clipă la primul Radu-Negru cel dela 1230, un Basarabă din Vâlcea, după care urmară la voevodatul oltén

Basarabiĭ ceĭ din Dolj: Mihaĭu Liténul şi Bărbat, înlocuiţĭ în urmă eĭ-înşiĭ prin ramura Basarabilor cea din Romanaţ: Dan, Mircea, Alexandru, Vladislav şi'n fine Radu.

Astădĭ, aprópe după şépte secolĭ, memoria luĭ Radu-Negru celuĭ Vâlcén se maĭ păstréză tocmaĭ în cuĭbul seŭ din Vâlcea într'un mod fórte caracteristic. Iată tradiţiunea, pe care, fără a'şĭ fi putut da samă de importanţa eĭ, o reproduce institutorul C. Alessandrescu, vorbind despre schitul Cetăţuea de lîngă Rîmnicul-Vâlcea: „In vre-„mile vechĭ de tot şedea un Domn numit Basarabă în chiliile bi-„sericuţeĭ Cetăţuea. El avea cu sine tunurĭ şi ostaşĭ, cu carĭ se „păzĭa de vrăjmaşĭ. Ăst Basarabă era în mare vrăjmăşiă cu un alt „Domn numit Olea, ce se aşedase în mănăstirea Fedeleşoĭu de peste „Olt ce este în dreptul Cetăţueĭ (în Argeş) şi ăl Olea avea ase-„menea tunurĭ şi ostaşĭ. Basarabă şi Olea, de vrăjmaşĭ ce eraŭ, „slobodĭaŭ de multe orĭ tunurĭ unul asupra altuĭa, cu gând să se „omóre, ca să remână unul stăpân peste tótă ţéra. Basarabă se „spune că era maĭ dibacĭu decât Olea şi 'ĭ făcea mare pagubă. „Pentru acéstă dibăciă poporul scornise următorul cântec:

Olea face óle,
Basarabă 'ĭ le sparge;
Olea óle o maĭ face,
Basarabă i le-o sparge...

„şi acest cântec îl cântaŭ toţĭ Cetăţeniĭ pentru cinstea Basarabuluĭ. „Chĭar şi copiiĭ îl cântaŭ păscĕnd vitele. Aşa, se spune, că nesce „fetiţe şedeaŭ cu gâscele la pólele déluluĭ, în vîrful căruĭa e bise-„ricuţa, şi cântaŭ: Olea face óle etc.. Se întâmplase că tocmaĭ „atuncĭ Basarabă se plimba pe culmea déluluĭ. Audind fetiţele cân-„tând cântecul acesta, le-a ascultat cu mult drag, fără să fie vĕdut „de ele. După isprăvirea cântecului, Basarabă le-a chiămat la sine „şi le-a dat câte o farfuriă de galbenĭ şi câte o părechie cerceĭ fru-„moşĭ şi scumpĭ. E de notat că acest cântec îl cântă copiiĭ de prin „Cetăţue. Remâne a se cerceta, ce Basarabă se vorbesce şi cine „este Olea..."

Basaraba cel legendar al copiilor e învederat Radu-Negru cel dela 1230, care apĕrase în adevĕr bărbătesce Oltenia contra conteluĭ Konrad şi contra Mongolilor, ĭar duşmanul seŭ *Olea* era un *olan* cumanic, cuvîntul *ulan* însemnând tătăresce un principe saŭ un crăişor. Sub acel prim Radu-Negru, pus strajă la Cetăţuea Vâl-

ciĭ, Tătariĭ stăpânĭaŭ întréga lature a Munteniei pînă la Olt; sub al doilea Radu-Negru cel dela 1380 nu maĭ era aci Tătarĭ nicăirĭ, decât numaĭ dóră pe la marginile Moldoveĭ spre Prut saŭ spre Nistru, şi chĭar peste ceĭ de acolo domnĭă acum Basarabă cel din Oltenia, astfel că în titlul seŭ domnesc vom vedé maĭ jos: „stăpân peste ţerĭ tătărescĭ“. Mare deosebire între unul şi cel-alalt, deşi amîndoĭ s'aŭ contopit într'o singură persónă colectivă mitică.

Un punct din legendă, care se potrivesce cu Radu-Negru din 1380 maĭ bine decât cu ceĭ-lalţĭ Negri-voevoḑĭ, este că, Ungur prin mumă-sa şi petrecut maĭ mulţĭ anĭ pintre Ungurii din Ardél, i se póte aplica pasagĭul din cronica muntenéscă: „rădicatu- „s'aŭ de acolo cu tótă casa luĭ şi cu mulţime de noróde, Românĭ, „Papistaşĭ, Saşĭ de tot felul de ómenĭ, pogorîndu-se pre apa Dâm- „boviţeĭ...“ In adevĕr, sub Radu-Negru noĭ vedem pentru prima óră la 1382 un episcop catolic cu pomposul titlu „al Severinuluĭ şi al părţilor Ţereĭ-Românescĭ“: „Gregorius Dei apostolice sedis gracia Episcopus Severini nec non parcium Transalpinarum“, consacrând pe un preut Ungur: „filium Valentini de Korospatak“ în biserica papistaşă din Câmpulung, unde sub Vladislav-vodă era un Sas, pe al căruĭa mormînt se gravase la 1373: „Hic requiescit in „pace generosus dominus Ioannes P. huius saxonicalis ecclesiae „custos qui obiit MCCCLXXIII“.

Fiĭul cel maĭ mic al luĭ Alexandru-vodă, Radu era Negru nu numaĭ ca tatăl seŭ şi ca fraţiĭ seĭ în însuşire de Basarabă în genere, prin emblema celor capete negre pe stégul nobilitar al familieĭ, dar purta încă în specie la popor porecla personală de *negru*, fiind-că avea o faţă fórte negricĭósă, după cum o vĕḑură o dată pe portretul din biserica Curţiĭ-de-Argeş Fotino şi apoĭ Cogălnicénu. Pînă a nu se fi desfiinţat acel portret prin aşa numita restauraţiune a bisericeĭ, reposatul pictor Tătărescu făcuse după el o bună copiă, pe care o posedă astăḑĭ Academia Română de'mpreună cu ale altor Basarabĭ. Pe acel portret Radu e mult maĭ brun decât tatăl seŭ Alexandru şi decât fratele seŭ Vladislav, ba mult maĭ brun tot-o-dată şi decât fiĭul seŭ Mircea. Există o probă contimpurană fórte interesantă despre porecla luĭ Radu-vodă ca cel negru. Eberhard Windek,

născut pe la 1380, biograful împĕratuluĭ Sigismund, ne spune că Mircea cel Mare, pe care'l cunoscuse, se numĭa cel alb: „der Weisse“. *Cel alb* pentru Mircea este evident o antitesă cu *cel negru* pentru tatăl seŭ Radu. În acest mod, fiĭul cel maĭ mic al luĭ Alexandru-vodă erà Negru chĭar la Oltenĭ, nu numaĭ la Muntenĭ şi la Ardelenĭ, deşi Olteniĭ de almintrelea nu traduceaŭ pe Basarabĭ prin rebusul eraldic de Negri. Să maĭ adaog că Radu-vodă nicĭ o dată nu'şĭ dedea el-însuşĭ epitetul de „Negru“, ci-ĭ ḑicea aşa numaĭ poporul şi ne întimpină une-orĭ în nesce crisóve mult posteriόre. Fiiĭ seĭ Dan şi Mircea, ca şi fiiĭ acestora, nu'l numesc tot-d'a-una altfel decât „Радул воевода“.

Un crisov original din primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Radu-Negru, fără dată, probabil însă din 1374, se află în archivul municipal al Braşovuluĭ, de unde l'a reprodus Dr. Miletič. În acest crisov se confirmă tractatele comerciale dela Vladislav-vodă şi dela predecesoriĭ seĭ, se menţionéză pentru prima óră Rucărul, Domnul îşĭ dă de două orĭ prenumele de „Ioan“ şi nu'şĭ pune de loc porecla cea personală de „Negru“; dar ceea ce e maĭ cu samă instructiv, este apariţiunea tzaruluĭ Alexandru, despre care s'a vorbit în §-ful precedinte şi care maĭ trăià încă decĭ în 1374, dacă nu şi ce-va maĭ tărḑiŭ, deşi cronica luĭ Moxa îĭ fixéză mórtea la 1371, — un interval nu tocmaĭ depărtat. Acel crisov fiind scurt şi fórte important în acelaşĭ timp, ĭată'l întreg în text şi în traducere:

Іωанъ Радулъ, великыи воивода и самодръжавни господинь въсеи земли оугровлахыискои, дават господствоми сїе ωризмо господства ми пръгарем Брашевским и Ражновцем и въсеи земли Бръсѣнскои, ѩко щю имъ ест сътворило господство ми хрисовул и закони, щю сѧ имале ѡт прѣродїтелеи господства ми, такождере да имъ сѧ узимат и при господствѣ ми. Тѡго радї, царю Алеѯандре, варе кто ти ест вамеш въ Рукеръ, да му запрѣтиш да узимат вамѫ щю ест закон, а инако да не смѣетъ учинит. И коилибо щет битъ вамеш под Дѫбовицѫ, и тои таждере да имъ узимат, понеже кто сѧ би покусил да имъ възмет прѣзь закон, имат

Ion Radu, marele voevod şi autocratul Domn a tótă ţéra Ungro-vlachia, am dat domnia-mea acéstă poruncă a domnieĭ-mele pĕrgarilor de Braşov şi Roşnovenilor şi întregeĭ ţerĭ Bârseĭ, ca lor cele încuviinţate de domnia-mea crisov şi lege, după cum avuseseră dela strămoşiĭ domnieĭ-mele, aşa să li se priméscă şi pe timpul domnieĭ-mele; prin urmare, *tzarule Alexandre, orĭ-cine va fi la tine vameş în Rucăr, să'ĭ poruncescĭ a lua vamă după lege, ĭar altfel să nu cuteze a face, şi orĭ-cine va fi vameş sub Dîmboviţa, să facă şi el tot aşa*, căcĭ orĭ-cine se va ispiti a lua peste lege, va primi o

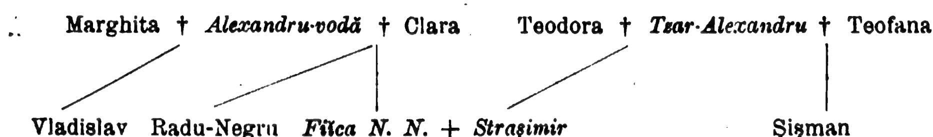
прїѫти велико зло и ѡргїѫ ѡт господства ми. А ино нѣст по ѡризму господства ми.

† Іѡанъ Радулъ воевода, милостїѫ божїеѫ господинь.

mare pedépsă şi urgiă dela domnia-mea; şi altfel să nu fie decât după porunca domnieĭ-mele.

† Ion Radu voevod, din mila luĭ Dumnedeŭ Domn.

Felul de înrudire a tzaruluĭ bulgăresc Alexandru cu omonimul seŭ Domnul romănesc Alexandru-vodă se represintă prin următórea spiţă:

Tzarul Alexandru şi Alexandru-vodă eraŭ dară cuscri, ĭar Radu Negru era cumnat luĭ Straşimir fiĭul tzaruluĭ Alexandru. Alianţă depărtată negreşit, depărtată maĭ ales cu Vladislav-vodă, care nu era frate din acelaşĭ mumă cu nevésta luĭ Straşimir. Amîndoĭ Alexandri avuseseră copiĭ din două căsătoriĭ; la Alexandru-vodă însă copiiĭ din Romănca Marghita se ĭubĭaŭ frăţesce cu copiiĭ Maghiareĭ Clara, pe când la tzarul Alexandru fiĭul Straşimir al Serbeĭ Teodora se ură la cuţite cu Şişman fiĭul Evreĭceĭ. Din causa Evreĭceĭ, Tzarul Alexandru nedreptăţise pe fiĭul maĭ mare Straşimir, lipsindu'l de dreptul primogenitureĭ în favórea fiĭuluĭ maĭ mic Şişman al Evreĭceĭ, pe care îl şi făcù tovarăş la împĕrăţiă. Supĕrat pe tatăl seŭ, Straşimir domnĭa în apanagĭul seŭ la Vidin. Când semi-Evreul Şişman, un rar specimen de reutate şi de viclenia în tot cursul vieţeĭ sale, a desgustat pe tatăl seŭ, atuncĭ unde óre maĭ putea să se adăpostéscă nenorocitul tzar Alexandru? Nu la Vidin, căcĭ tocmaĭ la 1365 Straşimir căduse rob la Ungurĭ. Tzarul Alexandru a fost îmbrăţişat cu dragoste numaĭ în România de către familia reposatuluĭ cuscru Alexandru-vodă. Vladislav şi apoĭ Radu-Negru ĭ aŭ oferit unul după altul o respectată posiţiune de vice-rege al judeţuluĭ Muscel, ce-va aşa cum în secolul trecut regele Ludovic XV dete în Franţa alungatuluĭ rege polonez Stanislaw Leszczynski modesta demnitate de duce al Lorreneĭ.

Documentul cel descoperit de Dr. Miletić rădică pe neaşteptate un preţios colţ de perdea de pe un mister ne'nţeles pînă acuma din istoria internaţională a Romănilor şi a Bulgarilor: su-

bita dispariţiune a tzaruluĭ Alexandru, necertitudinea cea contraḑicétóre despre anul morţiĭ sale, maĭ cu samă ne'mpăcata duşmăniă a luĭ Vladislav-vodă şi a luĭ Radu-Negru împrotiva împĕrăţieĭ bulgărescĭ celeĭ dela Tîrnov. Şi totuşĭ vom vedé îndată că împregĭurările aŭ adus fără voe ca să se maĭ înrudéscă odată fiĭul cel maĭ mare al luĭ Radu-Negru cu hainul împĕrat Şişman.

In *Istoria critică* eŭ mĕ arătam adesea pré-aspru pentru Fotino din causa că fântânele luĭ inedite cele slavice nu se potrivesc maĭ nicĭ o dată cu datele istorice cele cunoscute de pe aĭurĭ. In opera de faţă, lărgindu'mĭ sfera de cercetărĭ, eŭ avuĭ din contra dese ocasiunĭ de a mĕ convinge că acele fântâne, fórte verifice în fond, une-orĭ numaĭ nepricepute saŭ încurcate de către însuşĭ Fotino, ceea ce cu atât maĭ bine vădesce nevinovăţia luĭ, servesc anume a completa lacunele celor-lalte isvóre. S'ar puté ḑice că el-însuşĭ nu înţelegea textul slavic şi că alt cine-va din când în când i'l traducea saŭ i'l explica într'un mod greşit saŭ prolix. Nu este greŭ însă, în cele maĭ multe casurĭ, de a limpeḑi printr'o critică omnilaterală pasagele cele necorecte, şi un cas de acéstă natură ni se şi înfăţişéză în privinţa familieĭ luĭ Radu-Negru.

După o cronică slavică, „ἐκ τῆς Σερβικῆς χρονολογίας", Fotino ne spune că regele serbesc Lazar, cel urcat pe tron la 1371 după mórtea luĭ Vucaşin, avusese cincĭ fiĭce, măritate aşa: 1⁰ cu principele serbesc Vuk Brankovicĭ; 2⁰ cu principele albanes Balsa; 3⁰ cu împĕratul bulgăresc Şişman; 4⁰ cu sultanul turcesc Amurat I; în sfîrşit 5⁰, cu Dan-vodă fiĭul luĭ Radu-Negru; şi despre acéstă din urmă căsătoriă Fotino o maĭ afirmă într'o notă: „ὅτι τὴν μὲν θυγατέρα τοῦ Λαζάρου Δεσπότου Σερβίας ἔλαβεν εἰς γυναῖκα οὗτος ὁ Δὰν Βοεβόδας".

Să analisâm.

După sorginţĭ autorisate, Engel înşiră cincĭ fiĭce ale regeluĭ Lazar: 1⁰ Mara, măritată după Vuk Brankovicĭ la 1363; 2⁰ Elena, măritată între 1359—1368 după magnatul unguresc Nicolae de Gara, în urmă după voevodul Sandal din Bosnia; 3⁰ Despa, măritată de'ntâĭu după Şişman dela Tîrnov, apoĭ cu principele montenegrin George Balsa; 4⁰ Vucosava, măritată după marele eroŭ serbesc Miloş Obilicĭ; 5⁰ Mileva, dată sultanuluĭ Baiezid I.

Pentru Dan-vodă nu încape dară nicĭ un loc. Ce-va maĭ mult; afară de féta cea maĭ mică, trecută în haremul sultanuluĭ, cele-lalte eraŭ pré-bătrâne pentru Dan-vodă, care la 1385, după mórtea luĭ Radu-Negru, era de vr'o 25 de anĭ. Este însă fórte cu putinţă, à-priori de o cam dată, ca Dan-vodă să fi ţinut în căsătoriă nu pe o fiĭcă, ci pe o nepótă de fiĭcă a regeluĭ Lazar, adecă pe o fétă a luĭ Vuk Brankovicĭ, care luase pe Mara la 1363, prin urmare la 1380 putea să aĭbă o fiĭcă de 16 anĭ, tocmaĭ potrivită pentru Dan-vodă.

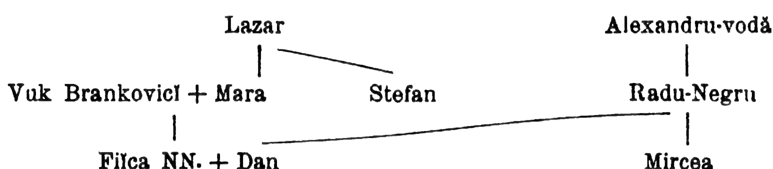
Introducem dară o ipotesă rectificativă în pasagĭul din Fotino, şi acuma să procedem a o verifica.

Printr'o diplomă din 1396 principele serbesc Stefan, fiĭul şi urmaşul regeluĭ Lazar, dăruesce mănăstirilor oltenescĭ Vodiţa şi Tisména ḑece sate în Serbia, maĭ adăogênd că deja tatăl seŭ fusese bine-făcĕtor al acestor doue locaşe. Dacă Dan-vodă ţinea pe o fiĭcă a luĭ Vuk Brankovicĭ, atuncĭ Stefan fiĭul luĭ Lazar era unchĭu bun al Dómneĭ Ţereĭ-Românescĭ. Printr'o înrudire aşa de apropiată s'ar înţelege o asemenea mare dărniciă, cu atât maĭ vîrtos că nicĭ o dată nicĭ un alt principe serbesc n'a făcut nicĭ un fel de donaţiune în Ţéra-Românéscă. Prin singura înrîurire a stareţuluĭ Nicodim acésta nu se explică; se póte admite însă că intervenirea stareţuluĭ Nicodim, despre care se crede că era chĭar rudă cu regele Lazar, va fi concurs mult la căsătoria luĭ Dan-vodă cu fiĭca luĭ Vuk Brankovicĭ.

Tatăl luĭ Vuk Brankovicĭ, voevodul serbesc Branko Mladenovicĭ din timpul împĕratuluĭ Stefan Duşan, îngrijise a se scrie pentru propriul seŭ us personal la 1346 o psaltire slavică, remasă ca un odor în familiă. Cine óre altul, dacă nu Dómna luĭ Dan-vodă, în ipotesă nepóta de fiĭcă a luĭ Branko Mladenovicĭ, putea să aĭbă la sineşĭ prin moştenire un asemenea tesaur şi să'l lase apoĭ în România anume la posteritatea luĭ Dan-vodă? Eĭ bine, acea psaltire strămoşéscă a Brankovicilor, reposatul Odobescu o descoperise la mănăstirea Bistriţa din Oltenia, lăcaşul favorit al luĭ Barbu Basarabă din némul Dănescilor. Odobescu presupune că manuscriptul se va fi adus din Serbia pe timpul luĭ Négoe-vodă pe la 1512. Dómna Miliţa a luĭ Négoe-vodă, ce'ĭ dreptul, era fiĭca unuĭ Brankovicĭ, dar nu dînsa — observaţĭ bine — nu dînsa a dat mănăstiriĭ Bistriţa acea psaltire, ci a hărăzit'o acolo un strănepot al luĭ Dan-vodă. Eŭ nu mĕ îndoesc dară că opera luĭ Branko-

Mladenovicĭ străbătuse în România nu altfel decât prin căsătoria fiiceĭ luĭ Vuk Brankovicĭ cu fiĭul luĭ Radu-Negru.

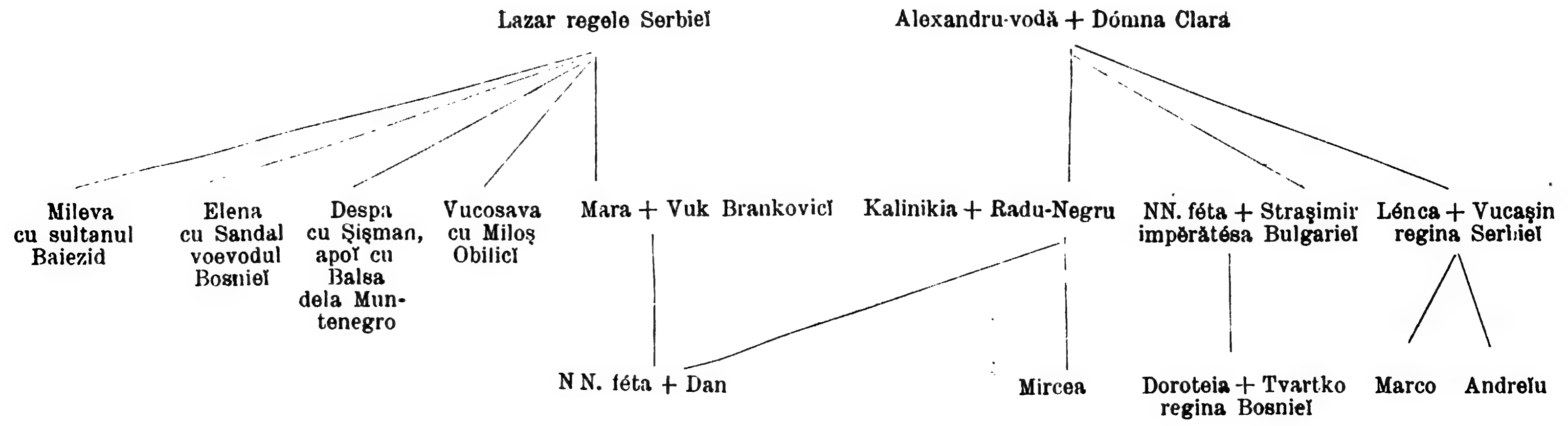
Maĭ ĭată încă ce-va. In lista Domnilor muntenescĭ şi moldovenescĭ, căpĕtată în secolul trecut de către Ungurul Pray, Ţéra-Românéscă se începe cu voevoḑiĭ Dan şi Mircea, al cărora tată nu se scie, dar dînşiĭ sînt numiţĭ nepoţĭ aĭ regeluĭ serbesc Lazar: „Pater nescitur, sed dicuntur esse *nepotes Lazari regis Serviae*“. Dacă Dan-vodă ţinea pe o fiĭcă a luĭ Vuk Brankovicĭ, atuncĭ prin alianţă fiiĭ luĭ Radu-Negru se puteaŭ în adevĕr considerà ca nepoţĭ aĭ regeluĭ Lazar, adecă:

In secolul XVII Brankoviciĭ din Serbia afirmaŭ a fi acelaşĭ ném cu Brâncoveniĭ din România, susţinênd că străbuniĭ lor comunĭ, toţĭ pogorîţĭ din Vuk Brankovicĭ, eraŭ din vechime încuscriţĭ cu Basarabiĭ. Întru cât nicĭ Brankoviciĭ, nicĭ însuşĭ regele Lazar, nu eraŭ din dinastia luĭ Stefan Milutin, căsătoria luĭ Dan-vodă cu o nepótă a regeluĭ Lazar este singura cheiă a acesteĭ încuscrirĭ.

Vuk Brankovicĭ avusese treĭ fiĭ: Grigorie, Georgiŭ şi Lazar, afară de fete pe carĭ le lasă fără nume într'un act familiar din 1390: „синовомь Грьгѹрѹ и Гюргю и Лазарѹ и дрѹгои дѣци“. Dintre acele fete dară erà şi Dómna luĭ Dan-vodă. Nu aice voĭu cercetà originea Brâncovenilor, a cărora filiaţiune cu primul străbun Branko Mladenovicĭ o las pe sama altora. In orĭ-ce cas, numaĭ prin înrudirea cu Dânesciĭ eĭ intrară între Basarabĭ, aşeḑându-se în Romanaţ nu înainte de secolul XVI.

In acest mod fântâna luĭ Fotino cea despre regele Lazar, o dată rectificată şi controlată, îşĭ dobândesce o necontestabilă însemnătate, căcĭ ne procură acuma un măreţ tabel sinoptic de alianţele luĭ Radu-Negru cu suveraniĭ din întréga Peninsulă Balcanică:

Lazar regele Serbieĭ
Alexandru-vodă + Dómna Clară
Mileva cu sultanul Baiezid
Elena cu Sandal voevodul Bosnieĭ
Despa cu Şişman, apoĭ cu Balsa dela Muntenegro
Vucosava cu Miloş Obilicĭ
Mara + Vuk Brankovicĭ
Kalinikia + Radu-Negru
NN. féta + Straşimir împĕrătésa Bulgarieĭ
Lénca + Vucaşin regina Serbieĭ
N N. féta + Dan
Mircea
Doroteia + Tvartko regina Bosnieĭ
Marco
Andreĭu

Sînt maĭ puţin norocos de a puté rectifica un alt pasagĭu din Fotino, care fals nu póte să fie, dar e încâlcit peste mĕsură. După un „vechĭu fragment slavic" el ne spune că regele Vucaşin, pregătindu-se contra Turcilor şi cerênd ajutor dela Grecĭ şi dela Românĭ, Radu-Negru ĭĭ trimise din parte'ĭ pe fiĭu-seŭ maĭ mare Dan cu un contingent de óste în Macedonia, dar sultanul Amurat remase biruitor, şi Dan abia a scăpat cu fuga de peste Dunăre. Lupta cu Turciĭ lingă rîul Mariţa avusese loc în 1371, când a şi perit regele Vucaşin împreună cu frate-seŭ Ugleşa, decĭ sub Vladislav-vodă, nu sub Radu-Negru; ş'apoĭ la 1371 Dan era un copilandru de vr'o ḑece anĭ. Este o învelerată nepotrivélă. Să recitim dară textul din Fotino, unde trebue să fie neapĕrat o greşélă de traducere din slavonesce în grecesce. Iată'l: „ὁ τῶν Βουλγάρων Δεσπότης „Μαυροκρακοβίκης, καὶ ὁ τῆς Σερβίας Βουλκασὴν Κράλης, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ „Οὔγγλες..." Numele cel pus în frunte „Μαυροκρακοβίκης" este evident vestitul *Marko Kralĭevicĭ*, fiĭul regeluĭ Vucaşin, nepot de frate al luĭ Ugleşa. Intr'o confederaţiune este absurd de a pune în cap pe un fiĭu maĭ pe sus de tată şi de unchĭu. Originalul slavic, pe care l'a desfigurat Fotino, cată să fi fost cam aşa: Marko Kralĭevicĭ, fiĭul luĭ Vucaşin, nepot al luĭ Ugleşa etc., astfel că singura persónă activă era Crăişorul Marco, care dînsul va fi cerut ajutor dela Grecĭ şi dela Românĭ. Faptul însă este că, după mórtea luĭ Vucaşin şi a luĭ Ugleşa, acest nepot de soră al luĭ Radu-Negru, deşi a maĭ trăit mulţĭ anĭ, totuşĭ n'a combătut nicĭ o dată pe Turcĭ, ci încă trecù în serviciul sultanuluĭ şi deveni chĭar un vrăjmaş făţiş al Românilor.

Textul cel fórte încurcat despre expediţiunea luĭ Dan-vodă peste Dunăre mĕ'ndémnă, prin asociaţiunea de ideĭ, a examina tot aci nesce texturĭ nu maĭ puţin încurcate din alte cronice slavice: despre omorîrea aceluĭaşĭ Dan-vodă de către împĕratul Şişman dela Tîrnov. Cronica luĭ Moxa, scrisă la 1620 după „cărţĭ slavoneştĭ", ne spune sub anul 1389: „Pre acĭa vréme ucise şi Şuş-„manŭ domnulŭ Şchéilorŭ pre Danŭ voevod domnul rumânescŭ". Intr'o cronică bulgăréscă, descoperită de d. I. Bogdan, ne întimpină: „Шишмань царь блъгарскы оубить Дана воеводж, брата Мирчѣ воеводѣ, въ лѣто 6902, мѣсѧца септемврїа 23", adecă: „Şişman, împĕratul bulgăresc, ucise pe Dan-vodă, fratele luĭ Mircea-vodă, în anul 1393 septembre 23",— cu o fenomenală precisiune cronologică. Cronica luĭ Constantin Filipescu căpitanul se cam îndoesce: „scrie că l'aŭ ucis Şuşman voevodul Sărbi-

lor, dar pentru ce şi cum nu se ştie“. La 1356 Dan-vodă nu se născuse încă, de vreme ce tată-seŭ se căsătorise pe la 1360; la 1389 şi 1393 Dan-vodă nu maĭ trăià de de-mult, de óră ce căḑuse în luptă contra frateluĭ seŭ Mircea cel Mare la 1386. De n'ar fi în acéstă privinţă o relaţiune la Thurocz, tot încă nĭ-ar ajunge pe deplin crisovul mareluĭ Mircea din 27 Iuniŭ 1387, în care ḑice fórte lămurit: „свѣтопочившїи брат господства ми Iѡ Данъ воевода“ = „sânt-reposatul fratele domnieĭ mele Ion Dan-vodă“, ba o maĭ repetă încă o dată în acelaşĭ crisov. Decĭ nicĭ la 1356, nicĭ la 1389, nicĭ la 1393, şi nicĭ altă dată de către împĕratul Şişman dela Tîrnov, Dan-vodă n'a fost omorit. Cum dară se explică o aşa greşélă? Cronicele cele posterióre pe principele bulgăresc Şişman dela Vidin, care ucisese la 1298 pe voevodul oltenesc Dan, îl confundă din causa dupleĭ omonimităţĭ cu împĕratul Şişman dela Tîrnov şi cu Domnul Ţereĭ-Românescĭ Dan-vodă, ambiĭ de pe la 1385. Confusiunea era cu atât maĭ uşóră: printr'o omonimitate nu numaĭ duplă, ci chĭar triplă, fiind-că Dan cel dela 1385, ca şi cel dela 1298, aveaŭ câte un frate Mircea-vodă. Găsind înregistrat într'o cronică veche evenimentul cel adevĕrat cu cele treĭ numĭ: *Şişman* omóră pe *Dan* fratele luĭ *Mircea*, — cronicele cele mult maĭ noue ĭ-aŭ adaptat fie-care câte o dată cronologică, combinată în diverse modurĭ din consideraţiunĭ diverse. In fântânele istorice nu există în genere maĭ nicĭ o dată o minciună, ci maĭ tot-d'a-una ceea ce ni se pare a fi o minciună este un adevĕr ne'nţeles saŭ reŭ înţeles, o realitate trunchĭată saŭ îmbrobodită, ĭar prin urmare într'un asemenea cas critica nu trebuĭ să tăgăduéscă saŭ să respingă cu dispreţ, ci trebuĭ să limpeḑéscă, dacă se póte.

Vladislav-vodă şi Radu-Negru împreună combătuseră pe împĕratul Şişman dela Tîrnov; îl maĭ combătù apoĭ în urmă Mircea cel Mare; Dan-vodă însă nu putea să'l fi combătut: nicĭ sub Vladislav-vodă, căcĭ era copil încă; nicĭ sub Radu-Negru, căcĭ nu s'a întâmplat atuncĭ vre-un resboĭu contra Bulgarilor; nicĭ devenind el-însuşĭ Domn pe la 1385, căcĭ Şişman era un vechĭu aliat al Turcilor, ĭar Dan-vodă ţinea de asemenea cu Turciĭ. De aceea şi poesia poporană serbo-bulgară vorbesce despre vrăjmăşia luĭ Şişman contra luĭ Radu-Negru, dar despre Dan nicĭ o vorbă. In baladele slavice de peste Dunăre figuréză numaĭ Dan-vodă cel dela 1288—1298, cavalerescul kinez din Romanaţ, mare prieten al Bulgarilor şi cel de'ntâĭu duş-

man al Otomanilor, despre care vedĭ §-ful 32, o personalitate caracteristic diferită de al doilea Dan-vodă.

Serbo-bulgariĭ cunosceaŭ, firesce, cumplita zizaniă între fraţiĭ Dan şi Mircea după mórtea luĭ Radu-Negru, şi acest motiv epic a fost utilisat fórte frumos în poesia poporană sudo-slavică; dar nicĭ acolo Dan-vodă nu se pomenesce, ci este înlocuit prin tatăl seŭ, astfel că Radu ne apare ca frate cu Mircea, ĭar duşman direct al luĭ Radu e Şişman, adecă s'aŭ fusionat la un loc două motive independente. Balada cea cu motive fusionate circuléză în maĭ multe varianturĭ, pretutindenea aceĭaşĭ în fond la Serbĭ şi la Bulgarĭ. Ea se începe prin cérta între fraţĭ pentru Domniă, apoĭ Radu aruncă pe Mircea într'o temniţă, de aci Şişman chiamă pe Radu la botez, unde vrea să'l prindă în cursă şi să'l omóre, dar e omorît el-însuşĭ şi capitala sa Tîrnovul e despoĭată:

Он потрже мача зеленога,
Те погуби кралја Шишманина,
Око нјега дванаест рицала,
Трново му похараше благо,
Одведеше конје и соколе,
Отпдоше ка Букрешу граду...

După o altă variantă serbéscă, e omorît nu numaĭ Şişman, dar încă nevésta sa şi copilul:

Пак јој чедо о кам' ударіо,
Нек од врага неостае трага,
А куму е за млатом удріо,
Ни живу је земља нешчекала,
Сад нек' вара на кумство юнаке...;

ĭar într'o variantă bulgară, Şişman fiind omorît, împĕrătésa chiamă pe „vitejiĭ Tîrnovuluĭ“ pentru ca să ajungă şi să prăpădéscă pe Radu-vodă cu cele treĭ slugĭ ale luĭ; se adună dară treĭ miĭ de Tîrnovenĭ şi plécă în gónă, dar sînt snopiţĭ şi dînşiĭ în luptă:

Оі ле вие, Терновци іунаци,
Чуіте мене, што кју да ви кажа:
Дума доіде Бегу Радул Бегу
И сус него ду три добри слуги,
Та погубиа кралју Шишманино,
Па си бегаа ках бели Дунава.
Сбираіте се, та и подгонете,
Подгонете, та и достигнете,
Достигнете, та и погубете.
Собраа се Терновци іунаци,
Собраа се три илјади души...

In acéstă baladă serbo-bulgară, întrarea voevoduluĭ românesc în Tîrnov şi victoria'ĭ asupra luĭ Şişman îşĭ are o temeliă istorică în campania luĭ Vladislav-vodă din 1366 „contra Thurcos infideles et imperatorem de Tyrna in Bulgaria", când Radu-Negru luase şi el parte la resboĭu, fiind atuncĭ Ban al Severinuluĭ.

Maĭ este de observat în aceĭaşĭ baladă, după tóte varianturile, că din ceĭ treĭ tovarăşĭ credincioşĭ aĭ luĭ Radu-vodă unul e Serb şi un al doilea Grec, — nestrămutata politică balcanică confederativă a primilor Negri-voevodĭ, inaugurată maĭ ales de Alexandru-vodă. Ideea uneĭ confederaţiunĭ balcanice în legătură cu Radu-Negru resare admirabil maĭ cu deosebire într'un cântec poporan bulgar din Macedonia, intitulat „Радул воевода и Сокол (Radu-vodă şi Şoĭmul)", în care se dice: „Hora jócă pe poĭană, pe poĭana cea mare, dincolo „de horă şéde Radu-vodă, ţinênd pe mânĭ un puĭu de şoĭm. Şoĭ„mul ţipă jalnic-duĭos, ĭar Radu îĭ vorbesce şoĭmuluĭ: Fóme ţi-ĭ „óre? sete ţi-ĭ, o! surule şoĭmuleţ? De ce ţipĭ tu şi de ce te vaietĭ? „— Aleleŭ, Radule-vodă! Nu mi-ĭ sete mie, nu mi-ĭ fóme, ci mĕ „uĭt eŭ la hora cea mare, cum jócă rîndurĭ-rîndurĭ frate după soră, „jócă eĭ, şi nu se cunosc..."

Хоро играе на поляна та,
На поляна та на голѣма та,
Слѣд хоро сѣди Радул войвода,
На рѫка държи птиче соколово.
Сокол пишчи жално-милно,
Радул соколу думаше:
— Гладно ли си, жедно ли си
О, сиво соколче?
Шчо си пискашь и жално плачешь?
— Ой, ми та Радул войвода!
Аз не сум жадно, не сум гладно,
Но я си погледни 'оро голѣмо,
Како си играят ред до ред
И брат до сестра
Како играят, а се не познават...

Nemic maĭ trist decât de a vedé pe fraţĭ şi pe surorĭ jucând împreună într'o mare horă, şi totuşĭ a nu se cunósce uniĭ pe alţiĭ, — sublimă imagine a popórelor balcanice din secolul XIV, tocmaĭ atuncĭ când se 'ntindea asupră-le potopul Otomanilor, şi numaĭ Româniĭ remaseră singurĭ în picĭóre.

Isprăvesc aci epizodul despre Dan-vodă. El luase în căsătoriă, cam pe la 1380, pe fiĭca luĭ Vuk Brankovicĭ, nepóta regeluĭ ser-

besc Lazar; dar cu împĕratul Şişman dela Tîrnov nu avusese nemic a face dînsul personal, ci numaĭ tatăl seŭ Radu-Negru încă din vremea luĭ Vladislav-vodă. Pentru a încheĭà de tot acest epizod, maĭ este de adaos o consideraţiune nu indiferentă. Ce-va după 1300 se înfiinţase datina de a se aşeḑa ca pro-duce la Făgăraş pe fiĭul maĭ mare, saŭ pe fratele domnesc în lipsă de fiĭu: pe „Dauphin" al Ţereĭ-Romănescĭ. Aşa Mircea-vodă rînduise pe Alexandru; Alexandru-vodă îşĭ asociase pe Nicolae, ĭar peste Carpaţĭ merse Vladislav; Vladislav-vodă duse acolo pe Radu-Negru; şi este maĭ mult decât probabil că însuşĭ Radu-Negru, ajungĕnd Domn, la rîndul seŭ numi duce al Făgăraşuluĭ pe Dan, ceea ce concórdă şi cu legenda Văcărescilor la Odobescu: „Dan voevodul Făgăraşuluĭ" (§ 38).

Deşi nu se vede de o cam dată de nicăirĭ că Dan va fi întreprins o expediţiune peste Dunăre, e de creḑut totuşĭ că Radu-Negru avea obiceĭul de a căli pe fiiĭ seĭ la resboĭu, când pe unul, când pe altul, în capul oştilor, căcĭ trimise de sigur într'o expediţiune fórte importantă pe fiĭul seŭ maĭ mic Mircea. Eŭ am demonstrat'o cel întâĭu în *Istoria critică*, şi neminea pînă acuma n'a contraḑis'o. Demonstraţiunea mea de atuncĭ eŭ o mânţin, modificând numaĭ întru cât-va marginile cronologice, a cărora lărgire mi se impune în urma unuĭ studiŭ maĭ de aprópe. Incep dară prin a o reproduce *in extenso*, înlăturând se'nţelege citaţiunile.

„Maramurăşénul Bogdan, căruĭ i se cade cu tot dreptul pater-„nitatea voevodatuluĭ moldovenesc, avusese fiĭu pe Teodor, ḑis „altfel Laţcu.

„Nemuritorul mitropolit Dosofteĭu încă în secolul XVII vĕḑuse „în anticul diptic al scaunuluĭ mitropolitan, tesaur de de-mult perdut, „căcĭ nu maĭ exista pe la 1790, următórea liniă genealogică:

„1. Bogdan-vodă şi Dómna Maria;

„2. Fiĭul lor Teodor Laţcu şi Dómna Ana.

„El o resumă în versurĭ:

„ . . . . Bogdan-vodă,
„Cu dómnă-sa Maria *lăsând bună rodă:*
„*Pre Fedor Bogdanovicĭ, Laţcu se numésce,*
„Cu dómnă-sa cu Ana de se pomenésce".

„Expresiunea „se pomenesce" însemnéză că eraŭ înscrişĭ în „*pomelnic*.

„Cronica cea veche a Moldoveĭ, scrisă în mănăstirea Putna „sub Stefan cel Mare, adecă abia un secol în urma evenimentelor, „confirmă acéstă seriă, ḑicênd că după Bogdan a domnit fiĭu-seŭ „Laţcu, ĭar luĭ Laţcu ĭ-a succes Petru fiĭul luĭ Muşat.

„Să se noteze aci cu atenţiune că Petru nu este in cronica „cea veche a Moldoveĭ fiĭu al luĭ Laţcu, niciĭ fiĭu al luĭ Bogdan, ci „*fiĭu al luĭ Muşat.*

„Un noŭ ném s'a furişat prin încuscrire în dinastia maramu-„răşénă.

„Roman Muşat, fiĭu al luĭ Costea Muşat şi frate al luĭ Petru „Muşat, se însóră cu Domniţa Anastasia, fiĭca luĭ Laţcu-vodă şi „nepóta primuluĭ Bogdan.

„Acest fapt de o extremă însemnătate îl scie lista luĭ Pray, în care citim: „Romanus habuit uxorem *Anastasiam filiam Prin-„cipis Laczko*, et peperit sex filios, ex quibus Alexander Senex est „ultimus filius ejus".

„Îl sciea nu maĭ puţin mitropolitul Dosofteĭu tot din preţiosul „diptic mitropolitan:

„Petru-vodă pre urmă purcese, *cu viţă*
„*Carele'ĭ zic Muşatin;* în bună priinţă
„Stătut'a dup'acéstă luminată ródă
„Stăpân ţăreĭ Moldoveĭ domnul Roman-vodă;
„Acesta, ce se scrie 'ntr'a ţăreĭ urice
„Mare samoderzavet, şi 'n bună ferice,
„C'a stăpânitu-şĭ ţara din plaĭu pînă'n Mare,
„Lăsatu-şĭ-a în scaun puternic maĭ tare
„Ce-a născutu-şĭ *din dómna din Anastasia*
„Pre Alexandru cel Bun..."

„Mitropolitul Dosofteĭu arată fórte lămurit că Petru şi Roman „n'aŭ fost din sângele luĭ Bogdan şi Laţcu, ci din: viţa carele'ĭ „ḑic *Muşatin.*

„Tot aşa am vĕḑut maĭ sus în cronica cea veche a Moldoveĭ.

„Lista din Pray face pe aceştĭ Muşatescĭ din ném princiar, „*ex familia regum*, ceea-ce se justifică nu numaĭ prin căsătoria luĭ „Roman Muşat cu fiĭca luĭ vodă Laţcu, dar încă şi maĭ mult prin „insurătórea luĭ Petru Muşat din familia putinteluĭ rege polon Vladi-„slav Iagello, carele — să se noteze bine — cu nicĭ un preţ nu s'ar „fi aliat cu un om de vr'o origine puţin ilustră.

„Prin urmare, eĭ nu eraŭ din dinastia moldovenéscă a Mara-

„murășénuluĭ Bogdan, în care s'aŭ întrodus unicamente prin în-
„cuscrire, dar totușĭ eraŭ dintr'o dinastiă românéscă óre-care.

„Nefiind din familia domnéscă dela Sucéva, Mușatescii trebuiaŭ „să fi fost vrênd-nevrênd din familia domnéscă din Oltenia, adecă „Basarabĭ.

„Acéstă dilemă este dictată de logica lucrurilor.

„O maĭ întăresc însă maĭ multe alte consideraţiunĭ.

„Nomenclatura chorografică a Românieĭ e fórte ponderósă, „fiind-că aprópe tóte localitățile sînt botezate la noĭ după vre-un „nume propriŭ bărbătesc.

„Astfel cele derivate dela *Vlad:* Vlădae, Vlădenĭ, Vlădășescĭ, „Vlădescĭ, Vlădilă, Vladislava, Vladnic, Vlad, Vlădulenĭ, Vlăduța, „sînt cele maĭ multe în Muntenia, dar nu lipsesc vr'o câte-va nicĭ „în Moldova, ceea-ce dovedesce că Vlad avusese trecere pe ambiĭ „țermĭ aĭ Milcovuluĭ.

„Localitățile cu radicala *Udrea:* Udrescĭ, Udrisce, Udricanĭ, „sînt tóte în Muntenia și absolut nicĭ una în Moldova.

„Dela *Nan* s'a format peste tot vr'o cincĭ-spre-ḑecĭ numirĭ to- „pografice: Nănacĭ, Nandra, Nănésca, Nănescĭ, Nani, Nanovenĭ, „Nanov, Nan, dintre carĭ un spre-ḑecĭ în Muntenia și numaĭ patru „în Moldova.

„Să vedem acum pe *Mușat.*

„In Ţéra-Românéscă sînt:

„*Mușatescĭ*, sat în Gorj;

„*Mușatescĭ*, sat în Argeș;

„*Mușatescĭ*, sălisce tot acolo;

„Parte-din-*Mușatescĭ*, munte în Muscel;

„*Mușatesc*, alt munte tot acolo;

„*Mușaterca*, moșiă nelocuită în Brăila;

„*Mușatoĭu*, munte în Gorj.

„In Moldova avem numaĭ și numaĭ o singură localitate de „acéstă formațiune: satul *Mușata* în Fălciĭu, despre care însă nu „se uĭte că întréga regiune a Prutuluĭ de jos făcea parte în se- „colul XIV din teritoriul Țereĭ-Românescĭ.

„In Transilvania se găsesce érășĭ abia muntele *Mușat*, carele „și acesta se află nu departe de hotarele muntene spre Hațeg; și „tot acolo, ĭar nu în restul Ardéluluĭ, noĭ dăm de urmele numeluĭ „propriŭ bărbătesc *Mușat* în documente din secolul XIV.

„Prin urmare, limba geografică vine la rândul seŭ a se pro-„nunţa pentru muntenismul Muşatescilor.

„Aci însă nu se mărginesce în cestiunea nóstră misiunea filo-„logieĭ.

„Fraţiĭ Petru Muşat şi Roman Muşat, ca şi tatăl lor Costea „Muşat, ne apar în cele maĭ vechĭ fântâne istorice sub o formă „nominală fórte curiósă.

„Am vĕḑut deja că anticul diptic al mitropolieĭ moldovene, „o sorginte contimpurană de prima ordine, pune: viţă ce'ĭ ḑic „Muşa*tin*.

„Lista din Pray, a căriĭa conformitate cu dipticul iĭ dă multă „greutate, se exprimă de asemenea: Koste Muşa*tin*.

„In cronica putnénă, începută a se scrie pe la jumătatea se-„coluluĭ XV, vedem nu maĭ puţin: fiĭul luĭ Muşa*tin*.

„In fine, o altă cronică moldovenéscă, pe care o consultase „Ragusanul Luccari pe la 1600, încât în orĭ-ce cas ea este ante-„rióră luĭ Urechiă, ḑice: Musa*tin*.

„Ce'ĭ óre acest *Muşatin* în loc *Muşat?*

„Munteniĭ, şi maĭ cu samă ceĭ de peste Olt, adaugă un *in* către numile proprie personale, maĭ ales cele finite prin *r* saŭ *t*.

„Acéstă particularitate n'a observat'o încă nimenĭ.

„Luĭ *Tudor* Olteniĭ iĭ ḑic Tudo*rin*.

„Din *Flor* eĭ fac Flo*rin*.

„Un munte în Gorj şi altul în Muscel se numesc Carpa*tin*, „naturalmente în loc de *Carpat*.

„Două sate în Olt se chĭamă Dobro*tin*, după numele bărbă-„tesc *Dobrotă* seŭ *Dobrot*, dela care derivă maĭ multe localităţĭ „Dobrotescĭ.

„In dreptul Mehedinţuluĭ avem insula Floren*tin* şi alta Flo-ren*tina*, provenite din *Florentie*.

„Un sat şi o insulă în Ilfov se numesc Ta*tina* dela *Tatu*.

„O sălisce în Dolj, nesce ruine în Vlaşca şi două sate în Ro-„manaţ se ḑic Maro*tin* după vechĭul nume *Marot*.

„Un sat în Gorj şi un alt în Argeş se ḑic Sămbo*tin*, dela nu-„mele personal *Sâmbătă* (Sabbatius).

„In Dolj avem: Valea Robo*tineĭ*.

„Forma Muşa*tin* în loc de Muşat ne apare dară ca o particu-„laritate filologică în favórea basarabismuluĭ dinastieĭ Muşatescilor „din Moldova.

„Urcarea pe tron a luĭ Petru Muşat nù urmase îndată după „vodă Laţcu.

„A fost un interval când reuşise a cuprinde Domnia moldo„vénă un duce străin, dela care s'a conservat următorul crisov:

„Cu mila luĭ Dumnedeŭ, noĭ principe litvan Iurga Koriatovicĭ „voevod, Domnul ţereĭ Moldoveĭ, şi cu toţĭ boiariĭ domnieĭ mele, „facem cunoscut prin acéstă carte a nóstră orĭ-căruĭ om bun, ce „o va vedé saŭ o va audi citindu-se, cum-că acéstă adevĕrată slugă „a nóstră, credincĭosul pan Iacşa Litavor, locuţiitor dela Cetatea„albă, nĭ-a servit cu dreptate şi credinţă, încât noĭ, vĕdĕnd a sa „dréptă şi credinciósă slujbă către noĭ, şi maĭ ales vitejia sa în „lupta cu Tătariĭ la satul Vlădicĭu pe Nistru, am miluit pe acéstă „slugă a nóstră sus-scrisă cu unul din satele nóstre, numit Zu„brouţ, pentru carĭ tóte este credinţa domnieĭ mele şi a boĭarilor „moldovenĭ, ĭar spre maĭ mare tăriă a acesteĭ cărţĭ a nóstre am „poruncit credincĭosuluĭ Ivan... Scris'a Iaţcu, în Bârlad, anul 1374, „iuniŭ în 3".

„Cronicele litvane cele vechĭ cunosc fórte bine acéstă introdu„cere a luĭ Iuga Koriatovicĭ în şirul domnesc din Moldova.

„Cea maĭ veche din ele dice:

„„L'aŭ poftit Moldoveniĭ să le fie vodă şi l'aŭ dus acolo".

„Gebhardi şi după dinsul Wolf aŭ spus ceĭ întâĭ şi singurĭ „dintre istoriciĭ noştri că obscurul Iuga-vodă din cronica moldovénă „póte să fie anume acel Iurga Koriatovicĭ.

„Acéstă aserţiune însă e adevĕrată numaĭ pe jumătate.

„In Moldova aŭ fost în secolul XIV doĭ principĭ d'o potrivă „efemerĭ cu numele de Iurga saŭ Iuga: unul pe la 1374, dela care „vine actul de maĭ sus, şi altul precedĕnd la Domniă pe Alexandru „cel Bun pe la 1399, dela care noĭ posedâm de asemenea o di„plomă fórte autentică.

„Ceea-ce a făcut cronica moldovenéscă, este de a-ĭ fi confundat „pe amîndoĭ într'un singur personagĭu, deşi 'ĭ despărţĭa în reali„tate un spaţiŭ intermediar de vr'o treĭ-decĭ de anĭ.

„Textul luĭ Urechea sună în ajunul anuluĭ 1400:

„„Iuga-vodă întrecut'a pre Domniĭ ceĭ trecuţĭ de maĭ 'nainte „de dînsul; că a trimis la patriarchia de Ochrida şi a luat bla„goslovenia, şi a pus mitropolit pre Teoctist; şi a descălecat oraşe „prin ţéră tot la locurĭ bune, şi ales sate, şi le-a făcut ocóle pe „'mpregĭur; şi a început a dăruire ocine prin ţéră la voĭnicĭ ce

„făceaŭ vitejiĭ la oştĭ; şi a domnit doĭ anĭ, şi l'a luat Mircea-vodă „Domnul muntenesc la sine".

„Ceea-ce aparţine în acéstă relaţiune luĭ Iuga II, póte fi, afară „de datul cronologic, numaĭ dóră vr'o corespondenţă cu patriarcul „bulgar din Ochrida, căcĭ tocmaĭ între aniĭ 1395—1400 Moldova „era cam certată cu patriarcatul grec dela Constantinopole.

„Restul privesce din punct în punct pe Iuga Koriatovicĭ.

„In adevĕr:

„1. „Dăruirea ocinelor prin ţéră la voĭnicĭ ce făceaŭ vitejiĭ la „oştĭ—şi să se observe că sub Iuga II n'a fost nicĭ un resboĭu— „se verifică prin însuşĭ crisovul din 1374, unde boiarul Iacob Li„tavor capĕtă satul Zubrăuţ în urma uneĭ bătăliĭ cu Tătariĭ lîngă „Nistru;

„2. „Descălecarea oraşelor prin ţéră tot la locurĭ bune, şi ales „sate, şi facerea ocólelor pe 'npregĭur, este o caracteristică distinc„tivă a întregeĭ familie Koriatovicĭ, încât lor li se atribue re'noirea „aprópe a tuturor urbilor din Podolia: Bakota, Smotricz, Kamie„nieç, Braçlaw, Winniça etc., ĭar unul dintr'înşiĭ, principele Teodor, „fratele maĭ mic al luĭ Iurga, emigrând în Ungaria, a strămutat „acéstă ereditară pasiune de edificare pînă 'n fundul Maramurăşuluĭ.

„Maĭ rĕmâne dar un singur punct de lămurit: „a domnit doĭ „anĭ şi l'a luat Mircea-vodă Domnul muntenesc la sine".

„Maĭ întâĭu, ce póte fi óre: „l'a luat la sine"?

„Un Domn nu se ĭea de bună voiă.

„Este evident că Urechia trebuĭa să fi înţeles reŭ saŭ desfi„gurat cuvintele uneĭ fântâne maĭ vechĭ, pe care o va fi avut la „disposiţiune.

„Cunoscinţa limbeĭ slavice, în care scrieaŭ pe atuncĭ Româniĭ, „descurcă acéstă enigmă.

„*Vzĭati* saŭ *uzĭati* însemnéză *a lua; vezati* saŭ *uzati* însemnéză „*a lega; uznik* saŭ *uzien*, polonesce *więzeń*, insemnéză *captiv;* tóte „aceste expresiunĭ omofone confundându-se una cu alta, cronicarul „a tradus ḑisa slavică a sorginţiĭ sale prin *a luat* în loc de *a* „*prins în resboĭu.*

„E şi maĭ uşor de a înlătura o nedomerire cronologică.

„La 1374 nu domnĭa în Muntenia Mircea cel Mare, ci tată-seŭ „Radu-Negru, frate şi urmaş al luĭ Vladislav Basarabă.

„Cu tóte astea se scie că:

„1. Fiiĭ domnescĭ în România purtaŭ titlul de *voevoḑĭ.*

„2. Când suveranul era împedecat de a eşi el-însuşĭ la luptă, „trimitea generalmente în locu-ĭ pe cine-va din familiă.

„Astfel se înţelege în ce mod marele Mircea comandând óstea „părinteluĭ seŭ Radu-Negru, fără a fi încă el-însuşĭ „Domn mun- „tenesc“ după cum îl califică Urechea, învinge şi chiar omóră „pe usurpatorul principe al Moldoveĭ, Litvanul Iuga Koriatovicĭ.

„În martiŭ 1375 acesta din urmă nu maĭ trăĭa, precum „dovedesce un act de atuncĭ din partea frateluĭ seŭ Alexandru „Koriatovicĭ, carele 'ĭ succesese pe tron în micul principat ruten „trans-nistrian al Podolieĭ la marginea orientală a Moldoveĭ. . .“

Aci opresc reproducerea pasagĭuluĭ din *Istoria critică*, căcĭ am comis o gravă eróre, pe care sînt dator a o îndrepta. Actul din Martiŭ 1375 dela Alexandru Koriatovicĭ nu numaĭ că nu dovedesce de loc că fratele seŭ Iuga „nu maĭ trăĭà“, ci dovedesce din contra că el trăia în Martiŭ 1375, de unde resultă că putea să maĭ trăéscă maĭ mulţĭ anĭ şi, prin urmare, nu la 1374 l'a omorît Mircea cel Mare. In adevĕr, acel act sună textual şi 'n traducere:

Мы князь Литовскій, князь Александръ Коріатовичъ, Божьею милостію князь и господарь Подольской земли, чинимъ свѣдочно своимъ листомъ всѣкому доброму, кто жъ на сей листъ посмотритъ: штожъ былъ братъ нашъ князь Юрій Коріатовичъ придалъ млинъ къ церкви къ Матцѣ Божіей у Смотричи, то и мы князъ Александръ потверживаемъ...	Noĭ principe litvan principele Alexandru Koriatovicĭ, cu mila luĭ Dumneḑeŭ principe şi domn al ţereĭ Podolieĭ, facem cunoscut prin a nóstră carte orĭ-cuĭ o va vedé, că ceea ce fratele nostru principele Juri Koriatovicĭ a dăruit o móră bisericeĭ Maĭceĭ Domnuluĭ la Smotricz, aceea şi noĭ principele Alexandru o întărim...

Unde óre să fie aci măcar o virgulă despre mórtea luĭ Iuga? Inainte de a fi devenit Domn al Moldoveĭ, el stăpânise Podolia, unde făcuse óre-carĭ donaţiunĭ; plecând apoĭ şi cedênd acel principat frateluĭ seŭ Alexandru, acesta trebuĭa după obiceĭu să întăréscă donaţiunile făcute, de óră ce era o schimbare de Domniă, dar nicĭ decum vre-o mórte. Dacă Iuga ar fi murit înainte de Martiŭ 1375, actul de sigur îl numĭa reposat: „почившій“.

In cronica luĭ Urechea ceĭ doĭ anĭ de Domniă se referă la Iuga II cel dela 1399, care nicĭ n'a făcut maĭ nimica; Iuga Koriatovicĭ însă, un principe care „întrecut'a pe Domniĭ ceĭ trecuţĭ de maĭ 'nainte“ şi căruĭa i se atribue o întrégă organisare saŭ reorgani-

sare a ţereĭ: descălecarea oraşelor, alegerea satelor, facerea ocólelor, dăruirea ocinelor la voĭnicĭ ce făceaŭ vitejiĭ la oştĭ, — tóte acestea nu se realiséză în fugă, ci necesitéză un interval cel puţin de vr'o cincĭ-şése anĭ. Nu e indoélă că după Iuga Koriatovicĭ a domnit Petru Muşat; dar istoria cea documentală îl menţionéză pe acesta pentru prima óră după anul 1380, nicĭ o dată înainte; ş'apoĭ însuşĭ Mircea cel Mare nu putea să aĭbă maĭ jos de vr'o opt-spre-ḑece anĭ când Radu-Negru îl trimitea contra luĭ Iuga Koriatovicĭ. La vrîsta de 18 anĭ Serbul Stefan Duşan, înainte de a se fi urcat pe tron, obţinuse strălucita victoriă asupra tzaruluĭ bulgăresc Mihail; cam tot aşa, nu maĭ mult decât atâta, i se póte acorda mareluĭ Mircea. Născut ce-va după 1360, el bătu dară pe usurpatorul Litvan între aniĭ 1378—1379. Decĭ, plus-minus, Iuga Koriatovicĭ a domnit în Moldova dela 1373 pînă la 1378.

Resturnarea Domnuluĭ moldovenesc Laţco avusese o causă cunoscută religiósă: el trecuse la catolicism, precum o constată Papa Urban V într'o bullă din 1370: „nobilis vir Laczko dux Molda„viensis, partium seu nationis Wlachie, nobis per dilectos filios „Nicolaum de Melsac et Paulum de Swidinicz ordinis fratrum Mi„norum professores notificare curavit, quod ipse et suus populus „ducatus seu terre Moldaviensis licet christianitatis nomine glorian„tur, tamen ipsi et eorum progenitores scismatici fuerunt hacte„nus..." Resturnând pe acest L e t i n, Moldoveniĭ aŭ adus la Domniă pe Iuga Koriatovicĭ, care nu era Român, dar ortodox. Revoluţiunea a fost curat religiósă. Noul principe fiind însă străin, şi'n specie ne-Basarabă, de almintrelea un Domn de frunte şi fórte popular, Iuga Koriatovicĭ a fost resturnat la rândul seŭ, nu de astă dată printr'o reacţiune internă, ci din afară de către Radu-Negru. Motivul immediat al resboĭuluĭ a fost hotarele. Deja Alexandru-vodă cucerise dela Tătarĭ Moldova de jos, a căriĭa graniţă era la Barlad. Iuga Koriatovicĭ se încerca din capul loculuĭ de a'şĭ întinde posesiunile spre Dunăre. Cu acest scop el îşĭ alese reşedinţa la Bărlad, unde a şi fost scris crisovul cel din 1374, şi tot nu departe de Bărlad a fost el învins şi ucis de către Mircea cel Mare. Călĕtorul polon Strykowski ḑice: „Iuga Koriatovicĭ a fost înmormîntat într'o „mănăstire de pétră ca o jumătate de ḑi maĭ jos de Bărlad, unde „am fost eŭ-însumĭ la 1575".

In urma *Istorieĭ critice* se încinse o polemică între dd. A. Xenopol şi Oncĭul despre ceĭ doĭ Iuga. Acéstă cestiune, firesce, nu

póte să nu mĕ intereseze. D. Xenopol afirmă cu drept cuvînt că Iuga dela 1374 n'are a face cu Iuga cel dela 1399. D. Onciul, din contra, susţine că amîndoĭ sînt unul şi acelaşĭ Iuga, că adecă cel de'ntâiu nu fusese ucis în lupta cu Mircea cel Mare, ci a reapărut apoĭ peste 25 de anĭ téfăr-sănătos, devenind Domn al Moldoveĭ din noŭ peste un pătrar de secol. In loc de a înviuà pe Iuga Koriatovicĭ după mórte, d. Onciul ar fi putut maĭ bine să'ĭ studieze biografia înainte de 1374, de când există un document autentic, publicat sub No. 1 pe pagina 1 în Акты западной Россіи, anume: tractatul de pace din partea principilor litvanĭ cu regele polon Cazimir şi cu principiĭ din Mazovia, scris puţin după anul 1340. Atuncĭ Iuga Koriatovicĭ era minimum de treĭ-ḑecĭ de anĭ, căcĭ în tractat el representă singur pe toţĭ fraţiĭ seĭ şi intréga familiă a luĭ Koriat: „Вѣдаи то каждыи человѣкь кто на тый листь посмотрить оже ю князь Еоу„нутий и Кистютий и Любарть, Юрьий Наримонътовичъ, Юрьий Коръю„товичъ, чинимы миръ твердии ис королемь Казимиромъ..." După teoria d-luĭ Onciul, Iuga Koriatovicĭ va fi fost de vr'o 90 de anĭ când s'a presintat a doua óră candidat la tronul Moldoveĭ în 1399. Să ḑicem că era numaĭ de 80 de anĭ, ba fie chiar de 70, şi tot încă *credat Judaeus Apella!*

Pentru aserţiunea d-luĭ Onciul nu se află absolut nicĭ un temeiu; ba se află tocmaĭ un colosal ne-temeiu. Printr'o extremă uşurinţă, neobicĭnuită la un bărbat atât de serios, d. Onciul citéză doue documente cu desăvîrşire imaginare. Casul fiind fórte grav, sînt dator a'l demască. D. Onciul ne asigură că Iuga Koriatovicĭ „este adeverit cu documente ca în viéţă încă în aniĭ 1387 şi 1401", şi drept probă ne trimite la paginele 250 şi 378 din *Inventarium privilegiorum, litterarum etc. quaecunque in Archivio regni in arce Cracoviensi continentur, confectum anno 1682*, publicat de Rykaczewski. In acel inventar nu se găsesce nicăirĭ nicĭ un document din aniĭ 1387 şi 1401 despre Iuga Koriatovicĭ. La pag. 250 din 1387 este un „Georgius Belzensis" şi „Georgius Slucensis", dar nicĭ un „Georgius Koriatowicz". La pag. 378 din 1401 este un „Georgius Mihalowicz dux cum Andrea fratre suo", dar iarăşĭ nicĭ un „Georgius Koriatowicz", care nicĭ o dată nu se numia „Michalowicz", măcar-că tată-seŭ se ḑicea Mihail din botez, şi care nu avusese nicĭ un frate Andreiu, ci numaĭ pe fraţiĭ Alexandru, Constantin, Teodor şi Vasile. Din aceştĭ patru, Vasile e menţionat pe aceeaşĭ pagină 378: „Basilius Koriatowicz dux",

nicĭ dînsul „Michalowicz“. Editorul inventaruluĭ Rykaczewski adnotéză că „Georgius Michalowicz este Iuga Koriatovicĭ cel perit în Moldova la 1432“, ĭar d. Oncĭul nu se sfiesce de a se întemeĭa pe o asemenea enormitate. Intre anĭ 1340—1350 Iuga Koriatovicĭ era de vr'o 30 de anĭ; pe la 1373 el se alege Domn în Moldova; atâta după nesce adevĕrate documente; de aci însă după d. Oncĭul Iuga Koriatovicĭ se întórce în Moldova la 1399 şi móre apoĭ la 1432 după Rykaczewski, pe care nu'l desminte d. Oncĭul. Cu o cronologiă atât de elastică, atât de mathusalemică, Stefan cel Mare nu s'ar fi împedecat de a trăi pînă la Nicolae Mavrocordat.

Sdrobind pe Iuga Koriatovicĭ, tînĕrul Mircea, biruitor asupra biruitoruluĭ Tătarilor, nu putea să nu profite de o asemenea victoriă. Triumfând lîngă Prut, el trebuĭà să tréca Prutul, păşind înainte pe pămîntul tătăresc în direcţiunea Kilieĭ. Nicĭ o cronică n'o spune, dar o probéză faptul că de atuncĭ încóce Kilia aparţinea Muntenilor, deşi în intervalul domnieĭ luĭ Mircea cel Mare o expediţiune muntenéscă peste Prut nu s'a făcut. Chalcocondylas menţionéză de doue orĭ Kilia ca oraş muntenesc: „τὸ Κελίον πόλιν οὕτω καλουμένην τοῦ Βλάδου“. Ce-va maĭ decisiv este că la 1379, adecă în dată după înfrângerea luĭ Iuga Koriatovicĭ de către Mircea, Radu-Negru începe a'şĭ da titlul de: „stăpânind tótă ţéra Ungro-vlahieĭ „şi laturile de peste munţĭ şi încă spre ţerile cele tătă„rescĭ“.

Ajungem aci la un al doilea crisov dela Radu-Negru.

La 1874, scriind *Istoria critică*, eŭ nu cunosceam acest crisov, pe care l'am citat pentru prima óră la 1878 în ediţiunea francesă: „une chrysobulle de 1379“, găsindu'l în Archivele Statuluĭ din Bucurescĭ printre nisce hârtiĭ întitulate „netrebnice“, ceea ce însemnéză în stilul biurocratic pe cele nerelative la proprietăţĭ teritoriale. Pe dosul pergameneĭ e însemnat cu mâna reposatuluĭ Peşacov, vechĭu translator slavic al Archivelor: „6927 (1419) Mart 18, „cartea Raduluĭ Voevod către mănăstirea Cozia pentru apărarea „carălor mănastirescĭ de vamă“. Acéstă adnotaţiune a cunoscut'o Ioan Brezoĭanu, amplificând'o la 1882 în următorul mod fórte curios: „6927 (1419) Mart. 18. Crisovul luĭ Radu duce şi domn, fiĭul „luĭ Mircea duce şi domn, prin care scutesce carele mănăstiriĭ de „ver-ce taxe pe la trecătorĭ (Mon. Cozia)“. Data *1419* din partea

unuĭ *Radu-vodă* mi s'a părut mie din capul loculuĭ problematică. Desfăşurând dară crisovul, după care se dă un fac-simile la capĕtul volumuluĭ de faţă, m'am convins immediat că anul „ˏзцкз" e scris grosolan cu o altă cernélă peste o scrisóre anterióră ştérsă, din care se maĭ recunósce luna Martie: мц҃а март", iar din velét se maĭ zăresce cifra п (80). Prin concordanţa numeluĭ Radu cu cifra 80 eŭ nu puteam să nu conchid la Radu-Negru, căcĭ dela anul 1372 pînă la 1381 figuréză consecutiv cifra п (80) în toţĭ aniĭ dela zidirea lumiĭ: 6880 (1372)—6889 (1381). După cuprinsul crisovuluĭ, pe de altă parte, referindu-se textul la mănăstirea Cozia, trebuĭă să fie din domnia luĭ Radu-Negru anul cel maĭ apropiat de marele Mircea, fundatorul cel definitiv al acestuĭ lăcaş, ĭar prin urmare una dintre ultimele treĭ cifre 6887 (1379), 6888 (1380), 6889 (1381). In sfirşit, căutând a fixa pe una din cele treĭ cifre, eŭ nu putuĭ alege nicĭ una într'un mod hotarîtor, lipsindu'mĭ atuncĭ orĭ-ce fel de criteriŭ, care'mĭ lipsesce şi astăḑĭ. Pînă la proba contrară, mănţin cifra provisorïă 1379. Orĭ-care din cele treĭ cifre indicate este de o potrivă posterióră victorieĭ asupra luĭ Iuga Koriatovicĭ.

Prima cestiune preliminară în faţa documentuluĭ din 1379 este: existat'a óre mănăstirea Cozia sub Radu-Negru? Fundaţiunea din temeliă se atribue tot-d'a-una luĭ Mircea cel Mare, şi şĭ-o atribue el însu-şĭ în crisovul seŭ din 1388, în care — după traducerea românéscă din vechea Condică — el ḑice: „bine am vrut domniĭa mĭa de am ridicat din temelie mănăstirea", dar constată chĭar dînsul în acelaşĭ crisov că la Cozia, înainte de clădirea cea măréţă a mănăstiriĭ, chiliile cu călugăriĭ eraŭ deja maĭ de'nainte în fiinţă sub Dan-vodă, începute din timpul luĭ Radu-Negru: „la Râmnic „móră care a dat'o Dan voevod, şi viĭ ĭar acolo a închinat „jupân Buda după voĭa părinteluĭ domnieĭ méle Radu „voevod". Cestiunea cea prealabilă fiind dară resolvită, ĭată textual şi'n traducere crisovul din 1379:

† Азь благовѣрныи, и христолюбивыи. Іѡ радоуль великыи воевода. и господинь ѡбладажщюмъ и господствужщюмоу въсеи земли въгтровлахїискои, и запланинскыи. ещеже и кь татарскыимь странамь. и амлашъ и фа-

† Eŭ bine-credincĭosul şi de Crist iubitorul Ioan Rádu, marele voevod şi Domn, stăpânind şi domnind tótă ţéra Ungro-vlachia şi peste munţĭ şi *încă spre ţĕrile tătăresci*, şi ducele Amlaşuluĭ şi al Făgăraşuluĭ, şi Domn

грашоу херцег. и сѣверинскомоу банствȣ господинь. и ѡба поль по въсемоу подȣнавїоу. даже и до великааго морѣ. и дрѫстрȣ градоу владалець. благопроизволи господство ми своим благымъ произволениемь, и чистымь сердцемь. и дарова господство ми сьи въсечестныи и благоѡбразныи и настоѫи хрисовȣль господства ми. монастырю свѧтѣи и живоначѧлнѣи троици. настоателюже старцȣ кѵр Софрѡнїю, телѣгамь мѡнастырскым. да хѡдѧть по земли господства ми. и гдеже сѧ ѡбрѧщеть коумеркь или коупень, или некȣпень. да сѧ нихто смѣеть покȣсити ѡт коумеркѣрь и да позабавит единого власа выше писанным рѣчем. тоизи имать приѧти гнѣвь божїи. и клѧтвѫ свѧтыхь тїи ѡтць. и наказь и ѡргиѫ ѡт господства ми. ѩко прѣстѫпникь. мѣсца март...

al Băniei Severinuluĭ şi pe ambele laturĭ ale Dunăriĭ pînă la Marea ceamare, şi stăpân al Silistrieĭ. Ambinevoit domnia mea cu buna voinţă a mea şi din inimă curată de am dat domnia mea acest pré-cinstit şi bine-cuviincĭos şi adevĕrat crisov al domnieĭ mele mănăstiriĭ sfinteĭ şi de viéţă începĕtóreĭ Treimĭ, precum şi stareţuluĭ actual Kyr Sofronie, pentru căruţele mănăstirescĭ, ca să umble ele pe pămîntul domnieĭ mele, astfel că orĭ-unde se dă vamă pentru lucrurĭ de negoţ saŭ fără negoţ, nimenea dintre vameşĭ să nu cuteze a se ispiti şi a opri măcar un fir de pĕr peste cele spuse maĭ sus, căcĭ altfel va primi mânia Dumneḑeéscă şi blăstemul celor 318 părinţĭ, şi pedépsă şi urgiă dela domnia mea ca un călcător. Luna Martie...

Un titlu atât de lung pentru un act aşa de scurt şi aşa de puţin însemnat prin cuprinsul seŭ, o simplă poruncă de scutélă de vamă, nu se póte explica decât numaĭ printr'un motiv psicologic lesne de înţeles: fericit de campania cea din Moldova şi de peste Prut, Radu-Negru în primul entusiasm îşĭ dă un noŭ titlu domnesc, şi cancelaria princiară s'a apucat în pripă a'l aplica la tóte actele, pînă şi la cele maĭ secundare. Ceea ce erà maĭ cu samă noŭ în acel titlu, este: ţerile tătărescĭ. Deja Vladislav-vodă cucerise Silistria cu gurele Dunăriĭ in resboĭul seŭ trans-danubian cel din 1366. Deja şi maĭ de'nainte Alexandru-vodă, cucerind Moldova de jos, se va fi resboit nu o dată cu Tătariĭ de peste Prut. Victoria luĭ Mircea pînă la Kilia erà însă un mare pas înainte, maĭ ales în condiţiunile in carĭ s'a obţinut. Radu-Negru avea acum nu numaĭ dreptul de a se ḑice stăpân spre ţerile tătărescĭ, dar devenĭa pînă la un punct chĭar suzeran al Moldoveĭ. Resboĭul între Ţéra-Românéscă şi între nenorocitul Iuga avusese în vedere pur şi simplu stabilirea dinastieĭ Basarabilor în Moldova, unde ramura Muşătescilor a fost admisă de către popor cu atât maĭ uşor cu cât unul dintr'inşiĭ se căsătorise maĭ de'nainte cu o fiĭcă a luĭ Laţcu-vodă din dinastia maramurăşénă a Bogdănescilor. Printr'o consecinţă de ori-

gine şi de gratitudine, Petru-Muşat în tot cursul domnieĭ sale îndura superioritatea Ţereĭ-Românescĭ asupra Moldoveĭ. In anul 1389 ambasadorul seŭ la curtea polonă numesce pe marele Mircea: „domn al meŭ", ceea ce ar fi fost ne'nţeles fără un grad de vasalitate saŭ cel puţin de subordinaţiune.

Autenticitatea crisovuluĭ luĭ Radu Negru din 1379 se controléză şi se întăresce definitiv prin alte două crisóve dela Mircea cel Mare din acelaşĭ archiv al mănăstiriĭ Cozia. Le voĭu întrebuinţa aci în traducerea românéscă din vechea condică. În crisovul din 1387 ne întimpină acelaşĭ titlu ca la 1379: „Io Mircea marele voevod, cu „mila luĭ Dumnedeŭ şi cu darul luĭ Dumnedeŭ stăpânind şi dom„nind tótă ţéra Ungrovlachieĭ şi preste munţĭ, *încă şi spre ţerile „tătăresci*, şi Amlaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ herţeg, şi stăpânitor bana„tuluĭ celuĭ dela Severin, şi de amîndouĕ părţile de peste tótă „Dunărea pînă la Marea cea mare, şi cetăţiĭ Dîrstoruluĭ stăpânitor"; ĭar maĭ jos figuréză ca egumen al mănăstiriĭ acelaşĭ Sofronie: „rugătoruluĭ domnieĭ mele stareţuluĭ Sofronie şi tuturor fraţilor „mănăstiriĭ". Decĭ dela 1379 pînă la 1387, în intervalul de opt anĭ, noĭ vedem la Cozia pe acelaşĭ Sofronie. El încetéză însă de a maĭ fi stareţ peste un an, căcĭ în crisovul din 20 Maĭu 1388 îl înlocuesce un Gavrilă: „după mórtea popeĭ luĭ Gavril să nu aibe „nimenea ca să puĭe egumen, nicĭ eŭ Mircea voevod, nicĭ alt Domn „carele bine va voi Dumnedeŭ a fi după mine, nicĭ mitropolit, nicĭ „alt cine-va, numaĭ fraţiĭ pre carele îl vor alege dintre dînşiĭ, după „aşedămîntul popeĭ luĭ Gavril..." Cu alte cuvinte, după 1387 chĭar dacă ar fi un alt Radu-vodă, totuşĭ cu anevoe s'ar fi putut găsi ad-hoc un alt stareţ Sofronie, ş'apoĭ chĭar dacă se găsĭa cum-va amîndoĭ aidoma, totuşĭ după Mircea cel Mare nu se maĭ putea potrivi acelaşĭ titlu din apogeul puteriĭ Negrilor voevodĭ.

După cum se învederéză prin crisovul din 1379, Radu-Negru nu încetă de a stăpâni „ţerile de peste munţĭ", „Amlaşul şi Făgăraşul", „banatul de Severin", întinsul teritoriŭ cel în formă supus Ungarieĭ. Acéstă vasalitate se manifestă pe moneta de argint a luĭ Radu-Negru, ce-va maĭ mică decât a luĭ Vladislav-vodă, cu inscripţiunea latină „Radul Waiwoda Transalpinus" şi unde, pe lîngă cele treĭ rîurĭ ale Ungarieĭ, maĭ figuréză un crin: stema familiară de Anjou a regeluĭ Ludovic. Ţéra-Românéscă

recunoscea dară suzeranitatea corónei sântului Ștefan pe banĭ, prin banĭ însă n'o recunoscea de loc. Radu-Negru nu plătĭa nicĭ un tribut regeluĭ Ludovic, măcar-că acest puternic suzeran, dela 1371 încóce, devenise tot-o-dată rege al Polonieĭ, stăpânind dela Marea Adriatică pînă la Marea Baltică, astfel că Ţéra-Românéscă părea acum ca o sorbitură dintr'un păhar, o sorbitură totușĭ care putea să otrăvéscă păharul întreg. Regele Ludovic se pregătĭa mereŭ s'o înghiţă, dar nu'ĭ pré venĭa la socotélă. Intr'o diplomă fórte importantă din 1377 el ḑice că nouluĭ seŭ castel Törzburg de lîngă Brașov îĭ va hărăzi tributul ce se plătĭa la Rucăr altă dată Ungarieĭ de către Ţéra-Românéscă, dar care nu se maĭ plătesce, ci e speranţă în Dumneḑeŭ pe viitor: „spondemus, quod, si, „Deo volente, terra Transalpina, ut speramus, ad manus nostras „deveniet, et tunc tributum, iuxta Rufam arborem pro nostra ma„iestate dare consuetum, circa ipsum novum castrum exigi etc.“ Promisiunea e naivă. In faptă regele Ludovic se mulţumise la 1373 de a opri exportul săriĭ din Oltenia: „ut sales transalpini „nequaquam in regnum nostrum adducantur“, ĭar la 1383, după mórtea regeluĭ Ludovic, atuncĭ când se apropiă de mórte însușĭ Radu-Negru, tronul unguresc a dăruit pe hârtiă Amlașul cu câte-va sate familieĭ episcopuluĭ catolic Goblin din Transilvania, ceea ce pe Mircea cel Mare nu'l împedeca în urmă de a remâné „duce al Amlașuluĭ“. Aci se referă o notiţă pusă pe documentul cel din 1488 al Rășinărenilor de lîngă Sibiu. Documentul în sine e fals; notiţa însă, un *pro memoria* scris la margine despre ḑestrea vecheĭ biserice din Rășinar, cuprinde următórea tradiţiune, care nu înfăţișéză nemic suspect: „Patrona ecclesiae antiquae est beata Parasceva. „Dos ecclesiae *tres fundi sunt collati a principe Radul Negru Voda* „in inferiori campo ex via claustri superius pene in strimt. Me„dietas a silva est ecclesiae, alter fundus infra claustrum, qui „*collatus est a principe Mirtse Voda Bassarab...*“ Este dară vorba nu despre Radu-Negru cel dela 1230, pe care de asemenea îl cunoscuseră Rășinărenii, ci despre tatăl și fiĭul Radu-Negru și Mircea-vodă ceĭ din secolul XIV, carĭ ambiĭ stăpâniseră pe rând ducatul de Amlaș, hărăzind atuncĭ consecutiv nesce pămînturĭ bisericeĭ sânteĭ Vinerĭ din Rășinar.

Din posesiunile cele trans-carpatine ale luĭ Radu-Negru e obscură numaĭ ţéra Haţeguluĭ, de care nicĭ sub Alexandru-vodă și

nicĭ sub Vladislav eŭ nu m'am atins într'adins, reservând'o pentru capĕt.

Pe la 1247 parte integrantă a Olteniei, Haţegul vĕḑuse la 1278 pe Doljénul Mihaĭu-vodă Liténul perind vitejesce în luptă contra Ungurilor, ĭar în 1308 pe Romănăţénul Mircea-vodă ţinênd aci în robiă pe regele maghiar Ottone.

In tot timpul îndelungateĭ domnirĭ a luĭ Alexandru-vodă nu există nicĭ o dovadă de posesiunea maghiară în Haţeg. Singurele documente discutabile se ivesc numaĭ pe la anul 1360, şi anume cele relative la doue némurĭ române boierescĭ de acolo: Muşătesciĭ, din carĭ se pogóră familia nobilă ungurésca Zalasdi, şi Căndesciĭ, de unde magnaţiĭ maghiarĭ conţiĭ Kendeffi.

La 1359 văduva luĭ Mihaĭu Căndescu, supranumit Fecĭor, „dictus Fychor", se plânge că nesce Basarabĭ: „Dan Parvus Sarachenus, Ogh Vanchuk, Ladislaus Draguzlon Sarachenus, Wadazon Bozarab filii Pop et Brahyl" ĭĭ răpiseră treĭ moşiĭ de lîngă castelul regesc Haţeg: „prope castrum nostrum Haczak", care usurpaţiune a fost întărită pe nedrept de către voevodul transilvan Andreĭu Apor, şi decĭ regele Ludovic desfiinţéză acel act, fórte interesant prin doĭ Basarabĭ ḑişĭ Sărăcinĭ, adică Arabĭ.

La 1362 şi 1363 regele Ludovic dăruesce Românuluĭ conte Ladislaŭ fiĭul luĭ Muşat: „comiti Ladislao filio Musath de Almas" o moşiă de lingă Deva. Contra aceste donaţiunĭ aŭ protestat doĭ kinezĭ românĭ din ţéra Haţeguluĭ, carĭ pretindeaŭ a avé eĭ drepturĭ asupra satuluĭ în cestiune. Vice-voevodul transilvan, însoţit de căţĭ-va nobilĭ din Deva, se transpórtă în persónă la Haţeg: „in villa Haczak", unde judecă procesul împreună cu „toţĭ kineziĭ şi bătrâniĭ românĭ" de acolo: „ambabus partibus, cum earum „instrumentis universis in facto ipsius possessionis Zalasd, coram „nobis et Regni nobilibus de Comitatu Hunyad, ac universis Keneziis et Senioribus Olachalibus Districtus Haczak comparendi „assignassemus".

Acestea sînt tot ce se scie despre amestecul Ungurilor în Haţeg dela 1310 pînă la 1380 în restimpul domniriĭ celor treĭ Negri-voevoḑĭ. In realitate este aprópe nemic. Un lucru decisiv s'ar păré împregĭurarea că regele Ludovic numesce Haţegul „castrum nostrum"; dar în calitate de suzeran, după stilul cel feodal de atuncĭ, el numĭa de asemenea pe însuşĭ Domnul Ţereĭ-Românescĭ „nostrum wayvodam". Restul celor doue procese se

explică pe deplin prin posiţiunea personală a celor împricinaţĭ, dintre carĭ uniĭ eraŭ din districtul Deveĭ, supuşĭ Ungarieĭ, ĭar ceĭ-lalţĭ din districtul Haţeguluĭ, supuşĭ Olténieĭ, ba maĭ aveaŭ chĭar proprietăţĭ teritoriale în ambele părţĭ, necesitându-se ast-fel, după dreptul medieval, fie o judecată mixtă, fie o hotărîre a suzeranuluĭ.

In privinţa diplomeĭ din 1359 este de observat o particularitate. Ceĭ cincĭ Basarabĭ din Haţeg usurpaseră moşiile luĭ Cândescu pe la 1344, de vreme ce atuncĭ erà voevodul transilvan Andreĭu Apor, „quondam wayvoda" după expresiunea regeluĭ Ludovic. La 1344 Alexandru-vodă era în cele maĭ bune relaţiunĭ cu Ungaria. Cum dară de se plânge văduva luĭ Cândescu la 1359 după atâţĭa anĭ? Tocmaĭ pe la 1359, din causa ajutoruluĭ muntenesc dat Maramurăşénuluĭ Bogdan în Moldova, regele Ludovic începù a se supĕra pe Alexandru-vodă; resboĭu însă nu s'a făcut, şi văduva luĭ Cândescu a trebuit să maĭ aştepte mult pînă la realisarea diplomeĭ din 1359, redobândindu'şĭ în faptă moşiile numaĭ dóră după mórtea luĭ Radu-Negru.

Abia între aniĭ 1390—1400 Haţegul se deslipesce cu desăvîrşire de Oltenia. Primul castelan unguresc, dacă nu mĕ'nşel, a fost Styborius de Dobusky la 1398. Acest castelan însă nu judeca altfel decât în fruntea unuĭ tribunal compus din 12 kinezĭ Românĭ. Devenind atuncĭ stăpână peste Româniĭ din Haţeg, Ungaria n'a zăbăvit de a primi stăpânĭ peste dînsa tocmaĭ pe Româniĭ din Haţeg: Ion Huniade şi Mateĭu Corvin. Cine óre să fi fost maĭ stăpân?

La 1383 se încheiă ceĭ treĭ Negri-voevoḑĭ, întemeiătorĭ aĭ Statuluĭ Ţereĭ-Românescĭ, cărora li s'a datorit de asemenea, aprópe peste tot, întemeĭarea Statuluĭ Moldoveĭ, ba încă de douĕ orĭ: de'ntâĭu după 1352 ajutând pe Bogdan, apoĭ pe la 1379 aşeḑând la Sucéva pe Petru Muşat. Ultimul din ceĭ treĭ descălecătorĭ, Radu-Negru a fost cel maĭ norocos: maĭ puţin înţelept-resboĭnic decât Alexandru-vodă, maĭ puţin resboĭnic-înţelept decât Vladislav-vodă, el avuse mândra stea de a fi avut de o parte un aşa tată şi un aşa frate, ĭar pe de altă parte pe un fiĭu numit Mircea cel Mare.

§ 41. Conclusiunea.

S'aŭ terminat pînă aci polemica (§§ 1—24) şi exegesa (§§ 25—40). Trecutul problemeĭ mi se închide mie personal pentru tot-d'a-una. Progresul însă cel impersonal nu se opresce nicĭ o dată, în cursul timpuluĭ indefinit, asupra nicĭ uneĭ probleme. Pentru a se aşterne maĭ curând calea ulterióră, voĭu clasifica eŭ-însumĭ resultatele cele dobândite printr'o vastă panoramă dogmatică, unde urmaşiĭ meĭ cu mult maĭ lesne să pótă observa lacunele, carĭ sînt inevitabile, şi greşelile, carĭ sînt posibile.

Iată dară a treia şi ultima parte a studiuluĭ meŭ: Cronica Basarabilor.

CRONICA BASARABILOR

DINTRE ANIĬ

1230—1380

NB. Cifrele marginale cele cursive sînd aproximative, de ex. anul 1363 însemnéză o şovăire între aniĭ 1362 şi 1364, saŭ cu unul din eĭ.

1220. În acelaşĭ timp, aprópe în acelaşĭ an: o parte din Basarabĭ, emigraţĭ de de-mult din Oltenia, fundéză câte-va kinezaturĭ românescĭ peste Nistru în Podolia şi 'n Volinia, numiţĭ în cronicele rusescĭ contimpurane Principĭ Bolohovescĭ, mereŭ în luptă cu Ruteniĭ şi cu Poloniĭ; pe de altă parte, Basarabiĭ ceĭ remaşĭ în Oltenia, avênd un voevod în capul kinezilor, se afirmă ca un element energic într'o duşmăniă ne'ncetată cu Unguriĭ şi cu Saşiĭ.

I. VOEVODII OLTENESCI

1230—*1245*. Radu Basarabă.

1230. Kinez din Vâlcea, ales voevod al Olteniеĭ, Radu Basarabă, în Ardél dis Radu-Negru, stăpânesce tot-o-dată peste Haţeg, Amlaş şi Făgăraş.

1231. Maghiariĭ cuceresc o parte din Mehedinţ şi pun acolo pe Luca, prim Ban unguresc al Severinuluĭ; apoĭ trec peste Dunăre contra principeluĭ bulgăresc Alexandru Asan dela Vidin şi'l împedecă de a veni în ajutor luĭ Radu vodă.

„ „ In acelaşĭ timp, profitând de strîmtorarea Oltenilor, contele săsesc Konrad Kryspanowić, Bohem de origine, cunoscut la Românĭ sub epitetul de „Domnişorul", surprinde ţéra Amlaşuluĭ şi apucă partea de sus a Vâlciĭ, unde rădică lîngă Olt la gura Lotruluĭ un puternic castel numit Lothorvar.

„ „ Tot atuncĭ, Oltenia fiind îndepărtată prin posesiunile conteluĭ Konrad, Saşiĭ pun mâna pe administraţiunea ţereĭ Făgăraşuluĭ, de când anume datéză actul de revendicaţiune cel din 1231 despre satul Boie.

„ „ Lovit de pretutindenĭ, Radu Basarabă îşĭ concentréză tóte forţele în Gorj.

1233 Chiămat de către Radu-vodă în ajutor contra Ungurilor, Iona, regele Cumanilor din Teleorman, trece în Oltenia, ocupând o parte din Romanaţ şi din Dolj, unde reşedinţa luĭ pórtă de atuncĭ numele de Cralova (a Regeluĭ), maĭ conservându-se tot-o-dată despre dînsul o legendă poporană la Oltenĭ şi chiar în Temeşiana.
1237. Radu Basarabă gonesce pe contele Konrad din Vâlcea, îl împinge spre Sibiĭu, redobândesce ţéra Amlaşuluĭ şi caută a se întinde din noŭ asupra ţereĭ Făgăraşuluĭ.
1238. Papa Gregoriŭ IX constată înmulţirea catolicilor în Oltenia.
1239. Regele Iona al Cumanilor deşertéză Oltenia, părăsind tot-o-dată Teleormanul, şi trece în Bulgaria la Vidin, unde se aliază cu Bulgariĭ şi cu Cruciaţiĭ pentru a păşi spre Constantinopole contra Grecilor.
„ „ Reluând Romanaţul şi Doljul după retragerea Cumanilor, Radu-vodă se vede din noŭ stăpân peste ţéra întrégă, afară de Mehedinţ.
1240. Temêndu-se de un atac din partea luĭ Radu-vodă, Ungurii pun un noŭ Ban al Severinuluĭ pe Oslu, bărbat fórte energic, al căruĭa nume maĭ trăesce în toponimia din Mehedinţ şi din Gorj.
1241. Mongoliĭ luĭ Batu năvălind asupra Ungarieĭ, o óste sub conducerea hanuluĭ Ordă străbate în ţéra Făgăraşuluĭ, ĭar cetele hanuluĭ Bugek trec Carpaţiĭ în Prahova, unde memoria luĭ Bugek s'a perpetuat în numele munţilor Bugecĭ, şi se respândesc de acolo la drépta şi la stânga în Muntenia.
„ „ Mongoliĭ luĭ Ordă înving într'o bătăliă crâncenă pe Radu-vodă la marginea ţereĭ Făgăraşuluĭ, dar nu sînt în stare de a pĕtrunde maĭ departe prin codriĭ ţereĭ Amlaşuluĭ, ast-fel că Oltenia rĕmâne neatinsă.
1242. Tradiţiunea luptelor ulteriόre între Mongoliĭ ceĭ din partea Munteniеĭ şi între Radu-vodă, care le opriа trecerea Oltuluĭ, maĭ trăesce pînă astădĭ la poporul din Vâlcea sub figurele a doĭ vrăjmaşĭ: Basarabă şi Olan.
1243. Vĕḑênd slăbirea Ungarieĭ prin invasiunea mongolică, Radu vodă alungă administraţiunea maghiară din Severin, ast-fel că voevodatul oltenesc se restabilesce în deplina sa întregime.

1245—1278. Mihaiŭ Basarabă Liténul

1245. După mórtea luĭ Radu-vodă ḑis Negru, kineziĭ oltenescĭ aleg voevod pe kinezul doljén Mihaĭu Basarabă, supranumit Liténul, adică Papistaşul, fiind-că era din oraşul dunărén Nedeĭa-cetate, slavonesce Nedin-grad, port al Veneţianilor, unde trecuse cu famiĭia sa la catolicism.
1247. Regele unguresc Bela IV, atribuindu-şĭ suveranitatea asupra Olteniеĭ şi Cumaniеĭ întregĭ, deşi în realitate nu maĭ stăpânĭa nicĭ măcar Severinul, face Cruciaţilor Ioaniţĭ dela Rodos o donaţiune *in spe* peste acel teritoriŭ, de care nicĭ el-însuşĭ nu s'a folosit nicĭ odată.
„ „ Kineziĭ oltenescĭ ceĭ maĭ importanţĭ sub voevodatul luĭ Mihaĭu Basarabă sînt Ion şi Fărcaş.
„ „ In Muntenia se află un deosebit voevod românesc numit Semeslav şi maĭ mulţĭ kinezĭ, a cărora coordinaţiune şi subordinaţiune nu sînt cunoscute, precum nicĭ raporturile lor către căpeteniile Cumanilor de acolo.
1249. Regele Bela IV reuşesce a relua Severinul, reînfiinţând banatul unguresc.
1250. După plecarea regeluĭ Iona pe la 1239, Cumaniĭ din Teleorman fiind slăbiţĭ, şi din contra întărindu-se kineziĭ românĭ de acolo, acest district se anexéză către Oltenia, cel întâĭu adaos teritorial din corpul Munteniеĭ, compensându-se ast-fel lipsa Severinuluĭ.

1251. Cruciaţiĭ Ioaniţĭ se plâng papeĭ Innocenţiŭ IV, că regele Bela nu se ţine de promisiunea de a le da lor Oltenia şi Cumania.
1255. Mihaĭu-vodă recunósce suzeranitatea Ungarieĭ, îndatorindu-se a'ĭ plăti un tribut anual pentru Haţeg şi pentru cele-lalte posesiunĭ trans-carpatine.
1260. Propaganda catolică, susţinută de Basarabiĭ din Dolj, deşteptă o reacţiune ortodoxă din ce în ce maĭ viuă din partea Basarabilor din Romanaţ.
1270. Mihaĭu-vodă aduce în Gorj la Novacĭ o colonia de Veneţianĭ pentru a lucra la minele de aur.
„ „ Nascerea tradiţiuniĭ într'o cronică despre originea Românilor din Veneţia.
1274. Căsătoria fiĭceĭ luĭ Mihaĭu-vodă cu regele serbesc Ştefan Milutin, peţirea fiind sĕrbătorită la Nedeĭa-cetate prin strălucite jocurĭ equestre.
1275. Simţindu-se destul de tare, Mihaĭu-vodă refusă de a maĭ plăti tribut Ungarieĭ.
1276. Pentru a'l constrînge la supunere, regele Ladislaŭ Cumanul îl ameninţă a lua ţéra Haţeguluĭ şi numesce titular pe un „Comes de Hatzek", Ungaria fiind însă împedecată de o cam dată prin rĕsboĭul cu Bohemia.
1277. Regele serbesc Ştefan Milutin se divorţéză de fiĭca luĭ Mihaĭu-vodă şi o trimite înapoĭ în ţéră.
1278. O armată maghiară întrând în ţéra Haţeguluĭ, Mihaĭu-vodă o întimpină cu o óste oltenéscă, dar este bătut şi cade în luptă, ĭar fratele seŭ Bărbat Basarabă e prins şi dus în robiă.

1278—1288. Bărbat Basarabă

1278. Bărbat Basarabă se rescumpere din robiă, recunoscut şi întrodus în ţéră ca voevod oltenesc vasal de către regele Ladislaŭ Cumanul, fără a fi fost ales de adunarea kinezilor.
1283. Bucuros de a'şĭ resbuna contra regeluĭ Stefan Milutin, Bărbat-vodă trimite peste Dunăre în ajutorul împĕratuluĭ bizantin Andronic Paleolog contra Serbieĭ un contingent de Oltenĭ şi Cumanĭ din Teleorman sub povaţa kinezuluĭ Basarabă dela Bălacĭu, cunoscut la Slaviĭ trans-danubianĭ sub numele de Balacĭco cu capul negru.
„ „ Contingentul românesc, după ce pustiise tot drumul în Serbia, în mare parte pere în fluviul Drin împreună cu kinezul dela Bălacĭu.
„ „ Originea boierilor Bălăcenĭ.
1284. Ferberea Basarabilor din Romanaţ contra catolicismuluĭ, ocrotit pe faţă de către Bărbat-vodă.
1285. Făcêndu-se o mare invasiune a Tătarilor în Transilvania şi'n Ungaria, regele Ladislaŭ Cumanul cere o óste auxiliară oltenéscă, pe care ĭ-o trimite immediat Bărbat-vodă, alegênd maĭ cu samă pe ceĭ din Romanaţ pentru a depărta ast-fel din ţéră pe duşmaniĭ ceĭ maĭ aprigĭ aĭ catolicismuluĭ.
„ „ Sângerósa bătăliă lîngă Tisa între Tătarĭ şi între Ungurĭ, victoria fiind datorită maĭ ales vitejieĭ Oltenilor din Romanaţ.
„ „ In lipsa oştiriĭ din Romanaţ, Bărbat-vodă prigonesce pe ortodoxiĭ de acolo.
„ „ O samă de kinezĭ din Romanaţ, în urma victorieĭ dela Tisa, primesc drept resplată dela regele Ladislaŭ Cumanul maĭ multe moşiĭ în Maramurăş.
„ „ Originea voevoḑilor Maramurăşenĭ Bogdănescĭ, maĭ târḑiŭ fundatorĭ aĭ Statuluĭ Moldoveĭ.
1286. Dan Basarabă din Romanaţ, stăpân peste regiunea dela Corabia şi

dela Celeĭu, unde abordaŭ corăbiile veneţiane mergênd la Nedeia, se face cunoscut prin bogăţiă şi prin vitejiă, tot-o-dată fórte popular la Bulgarĭ, şi se pune în capul reacţiuniĭ ortodoxe contra propagandeĭ catolice.
1288. Rescóla contra luĭ Bărbat-vodă.

1288—1298. Dan Basarabă.

1288. Basarabiĭ din Dolj fiind resturnaţĭ din causa catolicismuluĭ, kineziĭ aleg pe Dan din Romanaţ.
1290. Dan-vodă încetéză de a plăti tribut Ungarieĭ.
1291. Ungurul Magistru Ugrin Csák se încércă a apuca Făgăraşul, căpĕtând o diplomă de donaţiune dela regele Andreĭu III, dar nu isbutesce a întra în stăpânire.
" " Kinezul Stefan Maĭlat din Basarabĭ întăresce Făgăraşul contra Ungurilor.
" " Originea Maĭlaţilor.
1292. Dan-vodă, îmbărbătând pe voevodul transilvan Roland de a se rescula contra regeluĭ Andreĭu III, îĭ trimite în ajutor o cétă de Făgărăşanĭ sub kinezul Stefan Maĭlat.
" " Şişman, principele bulgar dela Vidin, fiind bătut de regele serbesc Ştefan Milutin, îl adăpostesce Dan-vodă în Oltenia.
1293. După resturnarea luĭ Bărbat-vodă încetând duşmănia între Românĭ şi între Serbĭ, Dan-vodă se aliază cu regele Stefan Milutin.
" " Hanul tătăresc Noga, stăpânind atuncĭ peste Moldova şi Bulgaria, atacă Serbia, ĭar Dan-vodă, pentru a face o diversiune, trimite spre Siret o óste oltenéscă sub kinezul Stefan Maĭlat.
" " Dan-vodă cuprinde dela Cumanĭ Vlaşca şi o parte din Ialomiţa.
1295. Dan-vodă dă pe o fiică a sa după Mihail, fiĭul fostuluĭ împĕrat bulgăresc Constantin Asan şi atuncĭ pribég la Constantinopole.
1296. După poesia poporană bulgară, Dan-vodă prevestesce cel întâiŭ apropiarea juguluĭ turcesc.
1297. Dan-vodă se aliază cu Imperiul Bizantin.
1298. Mihail Asan, ginerele luĭ Dan-vodă, înaintéză din Constantinopole cu o oştire grécă pentru a cuprinde imperiul bulgăresc dela Tîrnov.
" " Dan-vodă trecênd Dunărea cu un contingent oltenesc pentru a merge în ajutorul luĭ Mihail Asan, e oprit de către principele Şişman dela Vidin şi cade în bătăliă.

1298—1310. Mircea Basarabă.

1298. Mircea, fratele luĭ Dan-vodă, e ales voevod oltenesc.
1299. Voevodul transilvan Ladislaŭ Apor surprinde Făgăraşul.
1300. Făgăraşul e fortificat de Ungurĭ.
" " Alexandru, fiĭul luĭ Mircea-vodă, trece din ţéra Făgăraşuluĭ în Muntenia şi apucă Câmpulungul, pe care îl stăpânise pînă atuncĭ un conte săsesc Laurenţiŭ.
1301. Murind regele Andreiŭ III şi urmând o anarchiă în Ungaria, Ladislaŭ Apor se 'mpacă cu Mircea-vodă şi 'ĭ înapoiază Făgăraşul.
" " Mircea-vodă numesce pe fiĭul seŭ Alexandru duce al Făgărasuluĭ.
1302. Fiĭul domnesc Alexandru îşĭ întinde posesiunea din Muscel asupra Argeşuluĭ.

1307. Ladislaŭ Apor prinde pe noul rege unguresc Bavarezul Ottone și 'l închide în castelul Deveĭ.
1308. In fața unor protestațiunĭ internaționale în favórea regeluĭ Ottone, Ladislaŭ Apor îl dă pe mâna luĭ Mircea-vodă, care 'l închide în Hațeg.
„ „ Magistrul Ugrin Csák, fostul pretendent la stăpânirea Făgărașuluĭ, caută în zădar să apuce pe regele Ottone.
„ „ După o robiă grea, Mircea-vodă eliberéză pe regele Ottone și 'l face să scape din Ungaria prin Maramurăș în Galiția.
„ „ Scăparea regeluĭ Ottone din Hațeg se datoréză în mare parte Dómneĭ, muma luĭ Alexandru-vodă.
„ „ Memoria robieĭ regeluĭ Ottone în Hațeg se maĭ păstréză în poesia poporană serbă.

II. DOMNII ȚEREI-ROMÂNESCI.

1310—1363. Alexandru Basarabă.

1310. După mórtea luĭ Mircea-vodă, kineziĭ oltenescĭ aleg voevod pe fiĭul domnesc Alexandru, poreclit „Câmpulungénul" din causa cuceririĭ Câmpulunguluĭ dela contele săsesc Laurențiŭ.
„ „ Prin căsătoria sa cu Marghita, fiĭca luĭ Ivancu Basarabă dela Nedeia, Alexandru-vodă împacă desăvîrșit pe Basarabiĭ din Romanaț cu ceĭ din Dolj, certațĭ dela 1288 încóce prin înlocuirea luĭ Bărbat-vodă de către Dan-vodă.
1315. Ce-va înainte și ce-va în urmă, stăpânind din trecut în Muntenia județele Argeș, Muscel, Teleorman și Vlașca, Alexandru-vodă cuprinde treptat în mare parte restul teritoriuluĭ cumanic: Dâmbovița, Ilfovul, Prahova, Buzĕul și întréga Ialomiță.
„ „ Intemeiază saŭ întăresce Tîrgoviștea, Bucurescĭĭ, Buzĕul, și maĭ ales Orașul-de-Flocĭ, tătăresce Iflok.
„ „ Zidesce pe munte castelul numit al Argeșuluĭ, ḑis în urmă cetatea luĭ Negru-vodă.
1320. Se amestecă și exercită o mare înrîurire în afacerile imperiuluĭ bulgăresc.
1323. Trimițênd peste Dunăre o óste de Românĭ și de Cumanĭ, ajută pe principele Mihail dela Vidin de a se urca pe tronul dela Tirnov.
„ „ La Bulgarĭ Alexandru-vodă pórtă numele cumanic de *Olur-voevoda*.
1327. Alexandru-vodă se află în relațiunĭ cu papa Ioan XXIII.
1328. Incetéză de a maĭ plăti tribut Ungarieĭ.
„ „ Móre Dómna Marghita, muma primilor copiĭ domnescĭ Nicolae și Vladislav.
1329. Alexandru-vodă ĭea în căsătoriă pe Dómna Clara, catolică, din familia contală maghiară Kukenus.
1330. Trimite pe socru-seŭ Ivancu Basarabă cu o óste romănéscă și cu un contingent săsesc dela Brașov împĕratuluĭ Mihail dela Tirnov contra regeluĭ serbesc Stefan dela Decian, unde Bulgariĭ aŭ rĕmas bătuțĭ.
„ „ Regele unguresc Carol-Robert, profitând de ne'nțelegerea între Românĭ și între Serbĭ, năvălesce în Oltenia cu o puternică armată și ocupă Severinul.

1330. Alexandru-vodă propunênd condițiunĭ de pace, Carol-Robert refusă, înaintéză prin Gorj și prin Vâlcea, trece în Muntenia și asediază castelul Argeșuluĭ.
„ „ Alexandru-vodă înfrânge pe Ungurĭ și silesce pe Carol-Robert a cere de astă-dată el-însușĭ încetarea dela arme.
„ „ Simulând pacea, impune Ungurilor retragerea din țéră prin Gorj spre hotarele Temeșianeĭ, îĭ ademenesce într'o cursă și nimicesce întréga armată maghiară, însușĭ regele abia scăpând travestit.
„ „ Fiiĭ domnescĭ Nicolae și Vladislav concurg bărbătesce la victoria Românilor.
„ „ Alexandru-vodă reĭea Severinul.
1331. Bizantiniĭ atacând pe noul împĕrat bulgăresc Alexandru dela Tîrnov, Alexandru-vodă îĭ trimite un ajutor de óste Românĭ și Cumanĭ.
„ „ Cu acéstă ocasiune Bizantinul Cantacuzen constată că tactica militară a Românilor e identică cu a Tătarilor.
„ „ Alexandru-vodă începe a 'șĭ lua titlul de Domn a tótă Ungro-vlachia.
1332. Ascultat de Bulgarĭ și temut de Ungurĭ, Alexandru-vodă, în curs de maĭ mulțĭ anĭ de pace, organiséză și întăresce țéra.
1342. Murind Carol-Robert, fiĭul seŭ Ludovic urméză pe tronul Ungarieĭ.
„ „ Pentru a încerca pe noul rege unguresc, Alexandru-vodă îndémnă la rĕscólă pe Sașiĭ din Ardél și se pregătesce el-însușĭ la resboĭu.
„ „ Pedepsesce cu o mare strășnicіă câțĭ-va boierĭ oltenĭ devotațĭ regeluĭ Ludovic, maĭ ales pe Zărnescĭ, carĭ sînt silițĭ a fugi în Ungaria.
1343. Regele Ludovic intră în Ardél și potolesce rĕscóla Sașilor.
„ „ Alexandru-vodă merge el-însușĭ în Ardél la întimpinarea luĭ Ludovic și, primit cu multă considerațiune, recunósce suzeranitatea Ungarieĭ pentru Severin, Hațeg, Amlaș și Făgăraș.
1345. Hanul tătăresc Atlamos din Moldova face o invasiune în Ardél.
„ „ Rugat de către regele Ludovic, care era ocupat atuncĭ cu afacerile Polonieĭ, Alexandru-vodă se pune în fruntea uneĭ oștirĭ din Românĭ și Ardelenĭ, maĭ ales Săcuĭ, gonesce pe Tătarĭ, îĭ urmăresce în Moldova și 'ĭ biruesce, cădênd în luptă însușĭ hanul Atlamos.
„ „ Memoria aceluĭ han se păstréză în balada poporană română despre mórtea luĭ Alimoș.
„ „ Vestea despre puterea politică și militară a luĭ Alexandru-vodă ajungênd la Roma, maĭ cu samă prin episcopul catolic Dimitrie dela Oradea, amic al Românilor, papa Clemente VI adreséză o bulă către Domnul Țereĭ-Românescĭ și tot-o-dată către maĭ mulțĭ fruntașĭ Românĭ de peste Carpațĭ, numindu-ĭ pe toțĭ „Romanĭ".
„ „ Alexandru-vodă autoriséză înfiĭințarea unuĭ episcop visitator peste bisericele catolice din țéră, sub-ordinat episcopuluĭ titular din Ardél.
1346. Primind dela regele Ludovic un ajutor de Săcuĭ, Alexandru-vodă face o nouă victoriósă campaniă în Moldova contra Tătarilor.
1347.
1348.
1349.
1350. Repețite expedițiunĭ spre Siret și spre Prut, în urma cărora se anexéză către Țéra-Românéscă Rîmnicul-Sărat, Brăila și Moldova de jos la sud de Bărlad.
„ „ Dese negociațiunĭ diplomatice între regele Ludovic și între Alexandru-vodă prin intermediul episcopuluĭ catolic Dimitrie dela Oradea.
1351. Intărîtat prin neastîmpĕrul Românilor, hanul tătăresc cel mare din regiunea Nistruluĭ se mișcă cu o oștire formidabilă, contra căreĭa înaintéză Alexandru-vodă numaĭ cu Româniĭ, reținêndu-l cât-va timp lîngă Siret în așteptarea unuĭ contingent unguresc.
„ „ Regele Ludovic trimițênd în ajutorul luĭ Alexandru-vodă 40000 de

ómenĭ din Ardél, se încinge o gróznică bătăliă fórte încăpĕţinată, în care nicĭ o parte n'a obţinut o victoriă decisivă, şi totuşĭ Tătariĭ, cuprinşĭ de panică, se retrag, fără a maĭ reveni în Moldova.

1352. In luptele precedente distingêndu-se prin vitejiă nu numaĭ Nicolae şi Vladislav, dar încă şi fiĭul domnesc cel maĭ mic Radu-Negru din căsătoria cu Dómna Clara, Alexandru-vodă pe Nicolae şi'l asociază la Domniă, pe Vladislav îl pune duce al Făgăraşuluĭ, ĭar pe Radu-Negru îl face Ban al Severinuluĭ.

1353. Inlesnit prin participarea la Domniă a celor treĭ fiĭ, Alexandru-vodă îşĭ concentréză personal atenţiunea asupra organisăriĭ nouelor sale posesiunĭ din sudul Moldoveĭ.

1354. Regele Ludovic, aliându-se cu Poloniĭ şi avênd cu sine pe Alexandru-vodă cu o cétă de Românĭ, devastéză teritoriul tătăresc de peste Nistru pînă la fluviul Bug.

„ „ Din acea expediţiune, trecĕtórea rîuluĭ Slucz în Volinia maĭ purtă încă la Polonĭ în secolul XVI numele învechit de „Vadul luĭ Basarabă", „antiquis Bassarabei vadum", după numele luĭ Alexandru-vodă maĭ probabil decât după Basarabiĭ aşa ḑişĭ Principĭ Bolohovescĭ ceĭ de pe la 1220.

1355. Alexandru-vodă pe fie-sa Lénca o dă în căsătoriă principeluĭ Vukaşin, devenit în urmă rege al Serbieĭ.

1356. Pe a doua fiĭcă o mărită după împĕratul bulgăresc Straşimir dela Vidin.

1358. Alexandru-vodă negociază cu imperiul Bizantin şi cu patriarcatul constantinopolitan.

„ „ Pe ruda sa Bogdan-vodă din Maramurăş, descendinte din kineziĭ ceĭ emigraţĭ din Romanaţ sub Bărbat-vodă, Alexandru-vodă îl îndémnă de a ocupa Moldova nordică şi de a se substrage corónei ungurescĭ.

„ „ In acelaşĭ timp arată pe faţă multă amiciă regeluĭ Ludovic, dându'ĭ şi obţinênd în schimb condiţiunĭ favorabile pentru comerciul internaţional cu Transilvania.

„ „ Lucréză pentru înflorirea porturilor dunărene Brăila şi Oraşul-de-Flocĭ.

1359. Se încuviinţéză de către patriarcul ecumenic Calist I o mitropoliă românéscă la Curtea-de-Argeş, numindu-se primul titular Iacint Kritopul cu titlul de: a tótă Ungro-vlachia şi al Plaĭurilor.

1360. Fiĭul domnesc Radu-Negru se însóră cu o principésă bizantină Kalinikia.

„ „ Alexandru-vodă, pe lîngă titlul de mare-voevod, maĭ adoptéză prenumele imperial Ioan după modelul titulatureĭ bulgărescĭ, fără a fi acésta vre-un semn de înrudire, întocmaĭ după cum germanul *Kaiser* şi rusul *Tsar* derivă din latinul *Caesar*, fără a însemna vre-o descendinţă din romanul Cesar.

„ „ Nicolae-vodă, asociat la Domniă, trimite 2,000 de călăreţĭ peste Dunăre în ajutorul luĭ Vukaşin contra Turcilor.

„ „ Alexandru-vodă nu încetéză de a da ajutóre pe sub mână luĭ Bogdan-vodă din Moldova de sus contra Ungurilor.

1361. Regele Ludovic află aceste uneltirĭ şi începe a ameninţa pe Alexandru-vodă, dar se feresce de un rĕsboĭu.

„ „ Bogdan-vodă reuşesce a respinge tóte succesivele atacurĭ din partea Ungurilor şi întemeĭază voevodatul moldovenesc, graţiă ajutórelor luĭ Alexandru-vodă.

1363. Trecut de octogenar, móre „marele Basarabă", după cum îĭ ḑiceaŭ Româniĭ luĭ Alexandru-vodă, şi lasă fiilor seĭ o puternică ţéră, pe care mult timp în urmă străiniĭ din occident o numĭaŭ „ţéră luĭ Alexandru Basarabă."

1363—1364. Nicolae Basarabă.

1364. Asociat la Domniă încă dela 1352, Nicolae-vodă domnesce singur abia un an după mórtea luĭ tată-seŭ, în memoria căruĭa ĭea numele duplu de Nicolae-Alexandru.
„ „ Sașiĭ dela Sibiĭu, în specie posteritatea conteluĭ Konrad dela Tălmacĭu, încep a rădica pretențiunĭ asupra ducatuluĭ de Amlaș.
„ „ Nicolae-vodă móre și e înmormîntat în biserica din Câmpu-lung, pe care o îndestrase de pe la 1352.

1364—1373. Vladislav Basarabă.

1364. Vladislav-vodă, numit în popor Laĭotă, sinonim cu Negru, plécă din Făgăraș, aflând despre mórtea frateluĭ seŭ Nicolae.
„ „ Maĭ întâĭu îngrozesce pe Sașiĭ dela Sibiĭu, pustiind Tălmacĭul și dând foc mănăstiriĭ catolice de acolo, unde eraŭ depuse tóte documentele familieĭ conteluĭ Konrad.
„ „ De aci se pogóră la Câmpu-lung, apoĭ la Curtea-de-Argeș, în fine trece în Oltenia, unde e recunoscut de către Basarabĭ, carĭ ĭĭ daŭ titlul de Rege.
1365. Supĕrat maĭ de 'nainte pe Alexandru-vodă pentru ajutórele date luĭ Bogdan-vodă din Moldova, maĭ indignat acuma de îndrăznéța ardere a Tălmacĭuluĭ de către Vladislav-vodă, regele Ludovic proclamă resboĭu Țereĭ-Românescĭ.
„ „ Sciind că Româniĭ sînt gata a respinge invasiunea, Unguriĭ ocolesc Oltenia, trec peste Dunăre în Bulgaria, surprind Vidinul, prind pe împĕratul Strașimir, cumnatul luĭ Vladislav-vodă, și așédă acolo o garnizónă maghiară.
„ „ In acelașĭ timp cel-alt împĕrat bulgăresc Alexandru dela Tîrnov e gonit de fiĭul seŭ Șișman și se adăpostesce la Vladislav-vodă, care 'ĭ dă să traéscă din venitul județuluĭ Muscel.
1366. Șișman dela Tirnov, însoțindu-se cu o oștire turcéscă, se pregătesce a ataca Vidinul și Oltenia.
„ „ Vladislav-vodă, împreună cu fratele seŭ Radu-Negru, atuncĭ Ban al Severinuluĭ, pre 'ntimpină mișcarea Turcilor, trece Dunărea cu 20,000 de Românĭ, lovesce 80,000 de inamicĭ și 'ĭ înfrânge, fugărindu'ĭ pînă la Tîrnov.
„ „ De aci surprinde Silistria și cuceresce Dobrogea pînă la gurele Dunăriĭ.
„ „ In acéstă campaniă se distinge prin vitejiă Ungurul Ladislaŭ de Doboka, fratele Dómneĭ Clara, străbun al Văcărescilor, căruĭa Vladislav vodă ĭĭ dăruesce drept resplată maĭ multe moșiĭ în țéra Făgărașuluĭ
„ „ In legătură cu Văcăresciĭ, datéză tot de atuncĭ familiele boierescĭ Ceucuții din Făgăraș și Dăbăcesciĭ din Gorj, ambele stinse.
„ „ Vestea strălucitei victorie asupra Turcilor se respândesce în Europa; se bucură papa Urban V; regele Ludovic șĭ-o atribue șie 'șĭ ca suz-ran al luĭ Vladislav-vodă, se împacă cu Domnul Țereĭ-Românescĭ, poruncesce Sașilor de a nu maĭ turbura ducatul de Amlaș, și pe unele monete unguresci întipăresce capul negru al Basarabilor ca semn glorios despre vasalitatea învingĕtoruluĭ Turcilor.
1367. Cu ocasiunea delimităriĭ ducatuluĭ de Amlaș, între veciniĭ din partea Transilvanieĭ apare un Ioviță Basarabă, poreclit Tompa, purtând titlul de conte de Wintzberg saŭ al munților Sibiĭuluĭ.
„ „ Pe de o parte poporul înmulțindu-se peste mĕsură în Oltenia, pe de

altă parte fiind trebuință de întărirea elementului românesc în posesiunile trans-carpatine, Vladislav-vodă aduce și așédă o numĕrósă coloniă de Oltenĭ în ducatul de Amlaș, căruĭa îĭ dă latinesce numele de „ducatus Novae Plantationis".

1367. Infiinţéză lîngă Prut, la marginea teritoriuluĭ muntenésc din Moldova, la localitatea numită Salatină, un noŭ punct de vămuire pe calea spre stăpânirile hanuluĭ tătăresc.

1368. Acórdă Brașovenilor un tractat comercial, confirmând cele anterióre din partea luĭ Alexandru-vodă și a luĭ Mircea-vodă.

1369. Vladislav-vodă întăresce cleruluĭ catolic drepturile acordate maĭ de'nainte de către Alexandru-vodă.

1370. Fără a renunța în formă la suzeranitatea Ungarieĭ, adecă urmând de a'șĭ da titlul „Dei et regis Hungariae gratia", Vladislav-vodă trece pe neașteptate în Bulgaria și gonesce din Vidin garnisóna unguréscă, ceea ce'ĭ procură o mare popularitate la Serbĭ și la Bulgarĭ.

„ „ Declarând moștenitor al tronuluĭ pe Radu-Negru, îl depărtéză din Severin și'l trimite peste Carpațĭ ca duce al Făgărașuluĭ.

„ „ O admirabilă baladă poporană serbă despre plecarea luĭ Radu-Negru din Severin, cunoscută sub forma'ĭ actuală deja în secolul XV.

„ „ Vladislav-vodă ocupă Vidinul în numele cumnatuluĭ seŭ Strașimir, mânținut în robiă la Ungurĭ.

„ „ Regele Ludovic se mișcă cu o formidabilă armată pentru a strivi întrégă Ţéra-Românéscă: dintr'o parte însușĭ regele prin Temeșiana asupra Vidinuluĭ și de acolo asupra Olteniеĭ; din altă parte, voevodul transilvan prin Săcuime asupra Munteniеĭ.

„ „ La sud Vladislav-vodă părăsesce Vidinul și închide pe Ungurĭ în Severin, mărginindu-se a împedecă juncțiunea celor doue corpurĭ unguresci; la nord Româniĭ atrag pe Ungurĭ într'o cursă și'ĭ extermінéză.

„ „ Victoria se datoréză în mare parte luĭ Dragomir Basarabă, kinez din Dâmbovița, în urmă stareț al mânăstiriĭ Cotména.

„ „ Regele Ludovic, învins, se'mpacă cu Ţéra-Românéscă, înapoĭază Severinul și eliberéză pe împĕratul Strașimir, care se întórce la Vidin, ĭar Vladislav-vodă în schimb recunósce suzeranitatea Ungarieĭ.

„ „ Prin înțelegere cu patriarcatul constantinopolitan, Vladislav-vodă înfiinţéză o a doua mitropoliă românéscă, cu reședința în Severin, anume pe mitropolitul Antim, fratele mitropolituluĭ Iacint Kritopul dela Curtea-de-Argeș.

„ „ Se află tot-o-dată în bune relațiunĭ cu papa Urban V și nu împedecă propaganda catolică, în fruntea căriĭa se află Dómna Clara, muma-vitregă a luĭ Vladislav-vodă.

1371. Prima monetă românéscă, de argint, cu stema Țereĭ-Românescĭ și a Ungarieĭ.

„ „ După stăruința luĭ Radu-Negru, se hirotonisesce un episcop deosebit la Făgăraș, anume Chariton.

„ „ Roman Mușat, un Basarabă înrudit cu Vladislav-vodă, ĭea în căsătoriă pe fiĭca luĭ Lațcu-vodă din Moldova.

„ „ Turciĭ, îndemnațĭ de împĕratul Sișman dela Tîrnov, fac o invasiune în Oltenia, dar sînt surprinșĭ de Vladislav-vodă și aruncațĭ în Dunăre.

„ „ In acest an și'n aniĭ învecinațĭ călugărul Nicodim, în înțelegere cu Vladislav-vodă, întemeĭază în Oltenia maĭ multe mânăstirĭ saŭ schiturĭ: Prislop, Motru, Vodița, Tisména.

1372. Corespondența patriarculuĭ bulgar Eutimie dela Tîrnov cu mitropolitul Antim dela Severin și cu călugărul Nicodim dela Tisména.

„ „ Vladislav-vodă trimite darurĭ la Muntele-Atos.

1373 – 1384. Radu-Negru Basarabă.

1373. Radu-vodă, supra-numit Negru fiind-că era fórte negricios la faţă în antitesă cu fiiul seŭ Mircea, căruia i se ḑicea Albu, s'a pogorît din Făgăraş la Câmpulung, apoi la Curtea-de-Argeş, în fine a trecut în Oltenia, întocmaĭ ca predecesoriĭ seĭ, şi a fost recunoscut de către Basarabĭ.

„ „ Laţcu-vodă din Moldova fiind resturnat de către popor din causa catolicismuluĭ, tronul îl apucă un principe litvan ortodox Iuga Koriatovicĭ din Podolia.

1374. Radu-vodă confirmă Braşovenilor şi Bârseĭ întregĭ vechiul tractat comercial cu Ţéra-Românéscă, menţionând în specie vama dela Rucăr şi punênd'o în vedere tzaruluĭ Alexandru, fiind el însărcinat cu administraţiunea judeţuluĭ Muscel.

„ „ Radu-vodă încetéză de a maĭ plăti tribut Ungarieĭ, deşi recunósce suzeranitatea regeluĭ Ludovic, punênd stema Ungarieĭ şi a dinastieĭ Anjou pe moneta românéscă de argint.

„ „ Iuga Koriatovicĭ se aşéḑă la Bârlad şi învinge pe Tătarĭ peste Prut.

1375. Móre tzarul Alexandru.

1376. In acest an şi'ntr'un şir de anĭ, împreună cu călugărul Nicodim, Radu-vodă construesce saŭ împodobesce mănăstirile oltenescĭ cele începute sub Vladislav-vodă şi începe el-însuşĭ Cozia, a căriia clădire definitivă remâne pe viitor luĭ Mircea cel Mare.

1377. Regele Ludovic se plânge de neplata tributuluĭ din partea Românilor şi'ĭ ameninţă cu un resboiu.

1378. Iuga Koriatovicĭ începe a impresura posesiunile Ţereĭ-Românescĭ în Moldova.

1379. Radu-vodă susţine la Domnia Moldoveĭ pe ruda sa Petru, fratele luĭ Roman Muşat, şi'l trimite cu fiiul domnesc Mircea în fruntea uneĭ oştirĭ contra usurpatoruluĭ Iuga Koriatovicĭ.

„ „ Intr'o bătăliă maĭ jos de Bârlad, Mircea înfrânge şi omóră pe Iuga Koriatovicĭ, aşéḑă pe Petru Muşat Domn al Moldoveĭ, trece apoĭ peste Prut, bate pe Tătarĭ şi cuprinde pămîntul pînă la gurele Dunăriĭ la Kilia.

„ „ Radu-vodă începe a'şĭ adăoga la titlul domnesc „stăpânirea peste Silistria şi spre ţerile tătărescĭ pînă la Marea-négră".

1380. Fiiul domnesc maĭ mare Dan se căsătoresce cu o fiică a principeluĭ Vuk Brankovicĭ, nepótă a regeluĭ serbesc Lazar, prin care Radu-vodă întră în alianţă cu maĭ tóte familiile princiare slavice de peste Dunăre.

„ „ Murind mitropolitul primat Iacint, vine în locu'ĭ episcopul Chariton dela Făgăraş, mitropolitul secundar Antim rĕmânênd la Severin.

Din acéstă Cronică a Basarabilor, şi anume a celor treĭ întemeiătorĭ aĭ Ţereĭ-Românescĭ, resultă, nu prin cuvinte, ci prin fapte, ca un fel de Decalog, următórele maxime de Stat, dela carĭ eĭ nu s'aŭ abătut nicĭ o dată.

1°. Când biruescĭ pe un duşman, nu'l împinge la desperare, ci pune-te la învoélă şi să primescĭ pacea.

2°. Să îndurĭ în ţéră orĭ-ce altă religiune, dar nicĭ o dată nu 'ţĭ schimba pe a ta propriă, apĕrând'o cu o extremă energiă.

3°. In politica externă, ca şi în cea internă, să scii a ţiné la fond, cedênd sub raportul formeĭ.

4⁰. Pe toţĭ Romănii din afară să'ĭ ajuţĭ pe sub mână, să nu te facĭ însă pe faţă solidar cu dînşiĭ.

5⁰. Tronul fiind electiv în principiŭ, fiiĭ Domnuluĭ trebuĭ să strălucéscă prin fapte marĭ înainte de mórtea tatăluĭ lor.

6⁰. In privinţa bisericeĭ, dacă e nevoe de un patriarc din afară, atuncĭ ĭea'l cât maĭ de departe, nu la vecinĭ.

7⁰. Clerul e subordinat Statuluĭ, nu supra-ordinat, şi nicĭ măcar co-ordinat.

8⁰. Nicĭ o dată să nu uĭte Romănii că eĭ fac parte din Peninsula Balcanică, avênd interese familiare comune.

9⁰. Să nu'ţĭ întindĭ ţéra decât numaĭ pas la pas, printr'o asimilaţiune treptată, nu printr'o cucerire pripită.

10⁰. Faţă cu duşmaniĭ din afară, tóte vrăjmăşiele şi zizaniele din lăuntru să dispară într'o clipă, ĭar cine nu se supune—strivesce'l!

Pe aceste ḑece învĕţăturĭ s'a întemeĭat Statul Ţereĭ-Romănescĭ de către Negru-vodă cel în treĭ ipostasurĭ.

FINE

Hic semel jacit semper redivivus.

APENDICE I

TEXTURÎ DIPLOMATICE.

NB. In acest apendice s'ar fi putut intercala in-extenso tóte texturile diplomatice relative la Ţéra-Românéscă înainte 1380, precum corespundinţa Patriarcatuluî Constantinopolitan cu Alexandru-vodă şi cu Vladislav-vodă, Bullele Papale cu amîndoî aceştî Voevoḑi, tóte diplomele luî Vladislav-vodă etc. Ca specimen, reproduc aci un singur act, póte cel maî important din maî multe puncturî de vedere, despre care a se vedé pag. XXXIII, XLI, L, CVIII, CCXII—CCXIII, CCXX, CCXXIX.

Vladislaus Vajuoda Transalpinus, Banus de Zeurinio et Dux Nouae Plantationis et de Fugaras, notum facimus vniuersis praesentibus et futuris: Quod magister Ladislaus, strenuus miles, filius quondam Ianus Meister de Doboka, nepos Mikud Bani, noster consanguineus dilectus et fidelis, cum esset liber factus ab Excellentissimo Principe Ludouico, illustri Rege Hungariae, adhuc nos semper eramus sub iugo, sed in gratia principis praedicti, exercitum validum contra Thurcos infideles et imperatorem de Tyrna in Bulgaria proclamari fecimus. Ipse Magister Ladislaus de Doboka strenuus miles supradictus, noster caro et sanguis et genitura, nobiscum et cum exercitu nostro viriliter contra saeuissimos et infideles Thurcos et imperatorem de Tyrna, ipsosque inuadendo perpetrauit, actus militares nobiles et honorificos ibidem exercendo, propter fidem christianitatis, et gratiam Serenissimi Principis, Ludouici Regis Vngariae ita, quod ipse Lasla Meyster de Doboka, in inuasione in infideles supradictos, causa Omnipotentis Dei, gratia et praedicti Regis, caput suum causa timoris declinando retrorsum nunquam mouebatur; et cum tantam fidelitatem semper in Ladislao percepimus, vidimus et inuenimus ex parte Domini Regis et nostri, dedimus et assignauimus propter huiusmodi seruitia fidelia nobis semper exhibita, et propter consanguineitatis connexionem, qua ligati sumus, forum dictum Schenkhengen, situm in terra Fugaras, prope Alt cum suis pertinentiis, item villam dictam Venecze, villam Koczalad, villam quae vocatur Calidae aquae, villam Dobka cum omnibus suis iuribus et pertinentiis, quemadmodum possidebant, et in possessione habebant olim filii Barnabae, perpetuo possidenda. Etiam ipsum Ladislaum de Doboka, nostrum consanguineum dilectum, qui vna nobiscum semper fidelis, et subiectus Serenissimo Principi Ludouico, Illustri Regi Hungariae fuit, Domino nostro naturali, inuestimus et perpetuamus in haereditatibus et possessionibus supra dictis fide nostra mediante, tali conditione, si et quando ipsum Ladislaum de Doboka, filium Janus Meister de Doboka, nepotem Mikud Bani, praedictum contingeret transire vniuersae carnis viam, Nicolaus filius ipsius Ladislai de Doboka, aut filia, quae post ipsum in vita manserit, seu alter ipsorum, et ab ipsius in posterum venientibus genitura, praedictum

forum Schenkhengen, villas et possessiones supra notatas debent iure hereditario Successorie perpetuo possidere; quod sub iuramento fidei et capitis nostri affirmamus, omni reuocatione semota, nec reuocare valeamus et debeamus, sicut iuramento nostro concessimus, et confirmauimus. Quam donationem sic fecimus nostro dilecto consanguineo Ladislao de Doboka, eiusque Successoribus perpetue, cum eramus in gratia copiosa Domini nostri, Ludouici Regis Hungariae. Quare supplicamus Serenissimo Domino nostro, Ludouico R. H. Domino nostro naturali, eiusque Successoribus, quatenus litteras nostras praesentes in vigore suo confirment, et corroborent, et donationem nostram, sic nostro dilecto consanguineo et fratri, secundum quod profertur, confirment et stabiliant. Causa ea nostris Successoribus qui in nostro Vajuodatus Dominio erunt Successores, ac Baronibus supplicamus, et committimus similiter, vt litteras nostras praesentes non violent, nec reuocent, ne iuramentum meum disrumpant, contra salutem et in detrimentum animae nostrae; et quod donatio nostra facta nosto dilecto consanguineo Ladislao de Doboka, strenuo militi, scilicet secundum quod in praesenti pagina continetur, quod seruitiis suis fidelissimis apud nos meruit, et eam donationem obtinuit, perpetuo vna cum suis Successoribus praedictas possessiones possideat, etiamsi nos vel aliquis Successorum nostrorum imposterum litteras nostras praesentes, et donationem praesentem suprascriptam reuocare intenderet, impedire reipsa vellet, et praesenti chartae contradiceret, et donationi, flat super talem, aut tales furor et indignatio Dei, B. V. Mariae, omnium Sanctorum indignatio Sanctorum Regum Stephani, Ladislai, et Emerici. In quorum omnium suprascriptorum testimonium firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras nostri maioris Sigilli appensione fecimus roborari. Datum in Argios in nostra Residentia, sub Anno Domini M. CCC. LXXII, in die diuisionis Apostolorum, proxime praeterito.

APENDICE II

TEXTURI EPICE

NB. In acest Apendice s'ar fi putut intercala in-extenso tóte texturile epice relative la Ţéra-Românéscă dintre aniĭ 1230—1380, precum baladele şi cântecele poporane serbe şi bulgare despre Mihaĭu-vodă Liténul, despre Dan-vodă, despre Vladislav-vodă şi despre Radu-Negru. Ca specimen, reproduc aci o singură bucată, cea maĭ interesantă din punctul de vedere al vechimiĭ, de óră-ce există deja în secolul XV sub forma eĭ cea actuală şi despre care a se vedé pag. CCXXV.

ВОЈВОДЕ РАДОСАВ СЕВЕРИНСКИ И ВЛАТКО УДБИНСКИ

Када ми се Радосаве војевода одилјаше
Од својега града дивнога Северина,
Често ми се Радосав на Северин обзираше,
Тере то ми овако белу граду бесидјаше:
„Ово ми те оставлјам, бели граде Северине,
Мој дивни граде,
Не знам ветје видју ли те, не знам ветје видиш ли ме!
Сва је тада дружина брзе коње устегнула,
Тере ставши Радосава дружина упрашаше:
„Једа нам си, војевода, зле билиге кê видио,
Опета се завратимо к граду Северину“.
А он ми се јунаком тихим муком ујимаше,
Радосаве,
Удрио је острогами јуначкога добра коња,
Тере то ми одјизди прид јунаци црном гором.
И када је био сриди оне црне горе,
Паднуо је Радосаве с дружином вино пити;
Да прво то бише стражице разредио.
Истом стража припаде к Радосаву војевоци,
Северинцу:
„Да ти је у знанје, нају мили господине,
Ово ти се броде турске кирицније караване,
Нека то их појдемо јунаци разјагмити“.
Радосав ми стражици војевода одбесиди:
„Немојте их по ништо, дружине, разјагмити“.

„Да истом им вазмите једно бриме добра вина,
Јунаци братјо;
Липо им га вазмите и добро им га платите".
Липо га су вазели, и липо га су платили.
И када су паднули јунаци винце пити,
Друга стража припаде к Радосаву Северинцу:
„Зло си винце попио, Радосаве војеводо,
На те се је справио Влатко удбински војевода,
Северине!"
Брзо ми су јунаци брзе коње похитали,
Тере ми су поседи јуначке добре коње,
Радосав ми не може свога коња ухватити,
За што му се брз коњ бише по ливади разиграо.
За њим то ми потчутји војевода кликоваше:
„Стани јуре, коњу, стани јуре, брзи коњу,
Ај давори коњу,
Стани јуре, брзи коњу, да би, коњу, загинуо!
Како је мени тебе цитје загинути".
Када ми га не може Радосаве сустигнути,
Поклопио се је својим штјитком перени:
Тере ми је отишао за дружином без коњица,
Својом свитлом сабљицом, свитлим копјем на раменку,
Северине,
За њим се је упустио Влатко, удбински војвода,
На својему витез Влатко јуначкому добру коњу;
И када ми Радосава Северинца сустизаше
Снирио га бише меју плетје ударити,
Положивши вито копје брзу коњу медју уши.
Ветј ми се је Радосаве јуначки изврнуо,
Војевода,
Тере тому витез копје на перен штјитак прија,
На перен га штјитак прија, з сабљицом га опсиче.
Ставши то ми витез Влатко Радосаву узбесиди:
„Ото сам те кушао, Радосаве Северинце,
Би ли ми се умио у потреби изврнути;
А сада ти вера буди, Радосаве, Влаткова,
Витешко копје,
Да те хотју прид дружином поставити.
Одметни то од себе јуначко оружје,
Нека да се медју собом јунаци поздравимо".
Радосав ми отпаса своју сабљу јуначку,
К њему ми је приступио Влатко, удбински војвода,
Тере му је причео беле руке везати,
Северинцу,
А сам га је одвео на своје дивне дворове.
К њему су се купиле све девојке и невисте,
И оне млајахне, дружино, удовице.
Тере то ми Радосаву Северинцу кликоваху:
„Ај давори, давори, Радосаве Северине,
Мнозим ти нам си црно рухо поставио,
Војеводо!
Ветј то ми је хотила ника сритја Влаткова,
Да те је јунака на вери приварио:
И његова би љубовца црно рухо проносила".
Туј ми се је, Радосаве, на Влатка ражалило,

Тере то му јунак из гласа кликоваше:
„Неверна ти, Влатко, вира, и неверна ти лјубовца,
Витеже Влатко!
Када га је зачуо витез Влатко кликујутји,
Веле т' се је на нјега војвода разгнјивао,
Тере ми је дозвао оне своје верне слуге,
Којим то је придао Радосава Северинца,
Тере га је послао јунака загубити.
А сада ми и вазда добра сритја с тобом буди,
Наш господару!
И здраво нам свуда ходи и весело домом дојди.

ADDENDA ET CORRIGENDA

Pag. XXVI, în rîndul 8, după „p. 39 sqq.“ a se adăuga: ; cfr. Hasdeŭ, Pe unde sînt şi pe unde aŭ fost Românii, în: Calendar pentru toţi, ed. H. Wartha, Buc. 1867 in-8 p. 1–8; Петрушевичъ, Кто были Болоховскіи князи? în ḑiarul Слово, Lemberg 1877 No 94–5; Дашкевичъ, Болоховская земля în Труды археологическаго съѣзда, Kiev 1878.

Pag. XXXVIII, rîndul 23, în loc de „1280“ să se citéscă: 1285.

Pag. CLIV, rîndul 5, în loc de „1385“ să se citéscă 1386.

INDEX

Precuvîntarea. Pagina

I. **Literatura înainte de „Istoria critică a Românilor“.**

§ 1. Bibliografia III
§ 2. Cronicele muntenescĭ. — Miron Costin IV
§ 3. Boierul Murgul. — Stefan Ieromonahul VI
§ 4. Cantemir VIII
§ 5. Samuil Micul XI
§ 6. Engel. — Gebhardi. — Eder XIV
§ 7. Şincaĭ. — Laurian XVI
§ 8. Fotino. — Cogălnicénu. — Palauzow XVIII
§ 9. Aron Florian. — Heliade XX
§ 10. Hurmuzaki — Hunfalvy XXI
§ 11. Bezsonov XXIII
§ 12. Rösler XXIV

II. **Literatura după „Istoria critică a Românilor“.**

§ 13. Bibliografia XXV
§ 14. Istoria critică a Românilor şi suplementele XXVI
§ 15. A. Xenopol XXIX
§ 16. I. Puşcariŭ XXXV
§ 17. Gr. Tocilescu XXXVIII
§ 18. V. A. Urechia XXXIX
§ 19. Cărţile didactice XLII
§ 20. D. Onciul XLV
§ 21. Dr. L. Réthy LI
§ 22. Dr. Krzyžanowski LVI
§ 23. Kałužniacki. — Tamm LVIII
§ 24. Dr. Mileticĭ şi Agura LX

Pagina

III. Intemeiarea Ţereĭ-Românescĭ.

§ 25. Mehedinţul în stăpânirea Ungurilor LXVIII
§ 26. Doljul şi Romanaţul sub stăpânirea Cumanilor LXXIV
§ 27. Saşiĭ în Vâlcea LXXXVIII
§ 28. Invasiunea Mongolilor şi un Radu-Negru XCV
§ 29. Mihaĭu-vodă Liténul CIII
§ 30. Nedeĭa-cetate şi Vermeghia CXXIX
§ 31. Originea Bălăcenilor CXLVII
§ 32. Dan-vodă CLI
§ 33. Letiniĭ şi Romanaţiĭ CLXI
§ 34. Originea Maĭlaţilor CLXX
§ 35. Mircea I şi robia regeluĭ Ottone în Oltenia CLXXV
§ 36. Alexandru-vodă: Periodul sub regele Carol-Robert . . . CLXXXI
§ 37. „ „ Periodul sub regele Ludovic CXCIII
§ 38. Familia luĭ Alexandru-vodă şi némul Dómneĭ Clara . . CCVII
§ 39. Vladislav-vodă. CCXVI
§ 40. Radu-vodă Negrul CCXVI
§ 41. Conclusiunea CCXXXVII

Cronica Basarabilor dintre aniĭ 1230—1380.

I. Voevoḑiĭ oltenescĭ CCLXVIII
II. Domniĭ Ţereĭ-Românescĭ CCLXXII

Apendice I: Texturĭ diplomatice CCLXXIX
Apendice II: Texturĭ epice CCLXXXIII
Addenda et corrigenda CCLXXXVI
Fac-simile:
I. Crisovul luĭ Vladislav-vodă dintre 1364—73 (v. pag. CCXXXV).
II. Crisovul luĭ Radu-Negru din 1379 (v. pag. CCLXI).
III. Crisovul luĭ Alexandru-Mircea din 1569 (v. pag. LXVIII).
IV. Crisovul luĭ Alexandru-Mircea din 1576 (v. ibidem).

OPERELE D-LUĬ B. PETRICEICU-HASDEŬ

1. **VIÉȚA ȘI SCRIERILE LUĬ LUCA STROICĬ**; Bucurescĭ, 1864, în-16.
2. **FILOSOFIA PORTRETULUĬ LUĬ ȚEPEȘ**; Bucurescĭ, 1864, în-16.
3. **ANALISE LITERARE EXTERNE: WOLF, RAICEVICH, EUTROPIUS, PALAUZOW** etc. Bucurescĭ, 1864, în-16.
4. **MICUȚA**, o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în-16.
5. **IÓN VODĂ CEL CUMPLIT**; cu un portret și 10 gravure; Bucurescĭ, 1894, în-8. Edițiunea 2.
6. **SHYLOCK, GOBSECK ȘI MOISE**; studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în-8.
7. **TALMUD**; studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în-8.
8. **INDUSTRIA NAȚIONALĂ FAȚĂ CU PRINCIPIUL CONCURENȚEĬ**; studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în-8.
9. **RĂSVAN-VODĂ**; dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1895, în-8. Edițiunea IV.
10. **ISTORIA TOLERANȚEĬ RELIGIÓSE ÎN ROMÂNIA: PROTESTANȚĬ, CATOLICĬ, MAHOMETANĬ, LIPOVENĬ ȘI JIDANĬ**; edițiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în-8.
11. **SATIRUL**; ḑiar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol.
12. **ARCHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEĬ**; Bucurescĭ, 1865—1867, în-4, 4 tomurĭ marĭ.
13. **POESIĬ**; Bucurescĭ, 1873, în-8.
14. **ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR**; tomul I-iŭ, a 2-a edițiune. In-4 mare în 2 colóne fără linie.
15. **PRINCIPIE DE FILOLOGIA COMPARATIVĂ.** Curs ținut la Facultatea de Litere din Bucurescĭ. Aŭ eșit numaĭ patru lecțiunĭ, pag. 108.
16. **FRAGMENTE PENTRU ISTORIA LIMBEĬ ROMÂNE. ELEMENTE DACICE I. GHIUJ.**—Bucurescĭ 1876, în-8.
17. **FRAGMENTE PENTRU ISTORIA LIMBEĬ ROMÂNE. ELEMENTE DACICE II. GHIOB.** — Bucurescĭ, 1876, în-8.
18. **BAUDOUIN DE COURTENAY ȘI DIALECTUL SLAVO-TURANIC DIN ITALIA. — CUM S'AŬ INTRODUS SLAVISMELE IN LIMBA ROMÂNĂ?**—Notiță linguistică —Bucurescĭ, 1876, în-8.
19. **ḐINA FILMA. GOȚIĬ ȘI GEPIḐIĬ IN DACIA.**—Studiŭ istorico-linguistic, Bucurescĭ, 1877, în-8.
20. **COLUMNA LUĬ TRAIAN.** Revista mensuală pentru istoriă, linguistică și psicologia poporană. 8 tomurĭ.
21. **TREĬ CRAĬ DELA RESĂRIT**; comediă în 2 acte, Bucurescĭ, 1879, în-16.
22. **ORIGINILE CRAIOVEĬ** 1230—1400. Bucurescĭ, 1878, în-8.
23. **CUVENTE DEN BĂTRÂNI.** Tom 1. Limba română vorbită între 1550 — 1600. Studiŭ paleografico-linguistic; 448 pag. în-8 maj.
24. **CUVENTE DEN BĂTRÂNI.** Tom II. Cărțile poporane ale Românilor în secolul XVI, Studiŭ de filologiă comparativă. Pagine XLVI și 768 în-8 maj.
25. **CUVENTE DEN BĂTRÂNI,** Suplement la tomul I. Controverse. Pagine *a* — *u* CX în 8 maj.
26. **OLTENESCELE.** Craiova, 1884 in-8.
27. **REVISTA NOUĂ,** sub direcțiunea luĭ *B. P. Hasdeŭ*, 7 tomurĭ in-4.
28. **SIC COGITO. CE E VIAȚA? CE E MÓRTEA? CE E OMUL?** Studiŭ filosofic. Bucurescĭ, 1895, edițiunea III.
29. **SARCASM ȘI IDEAL** 1887—1896. Bucurescĭ 1897 in-8.
30. **ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ**; 4 tomurĭ marĭ în-8 în 2 colóne.
31. **PSALTIREA LUĬ CORESI. — ZILOT ROMÂNUL,** etc.

[illegible] вѣрцы [illegible] и хвалиг[illegible]

А[illegible] иг҃нь. Аще ом [illegible] нѣбу [illegible] хотомоу вас[illegible]

[illegible] несѣ. [illegible] жениє [illegible] страсти [illegible] ищы [illegible]

и не вѣрни [illegible] моу бане [illegible] г҃нѣ [illegible]

великаго [illegible] и распр[illegible] тра[illegible] ба[illegible]

благимъ [illegible] и болезнием. и чист[illegible]

и благо[illegible] иже [illegible] хри[illegible] бл[illegible]

натали[illegible] рици [illegible] ж[illegible]

[illegible] по [illegible] еуангели.

пень, [illegible] пень [illegible] ани [illegible] посла[illegible]

[illegible] моли [illegible] [illegible] кра[illegible]

[illegible]

[illegible]

и пр[illegible] слоу[illegible] и вѣрни [illegible] оуглама[illegible]

[illegible]

…і Іѡ Радоулъ великыи воевода и г[illegible]

…емли вьсе Ѹгровлахіискои, и Запланин

…амь. и Амлашꙋ и Фаграшꙋ херцег

…ь повелѣемоу под[illegible] Давідꙋ. Да же и до

…вечь. Благопроизволисвомь [illegible]

…и даровасвомь [illegible] вьсестыи

…Монастыри [illegible]

Софроніи. [illegible] монастыи

…брацеть Коумеріски [illegible]

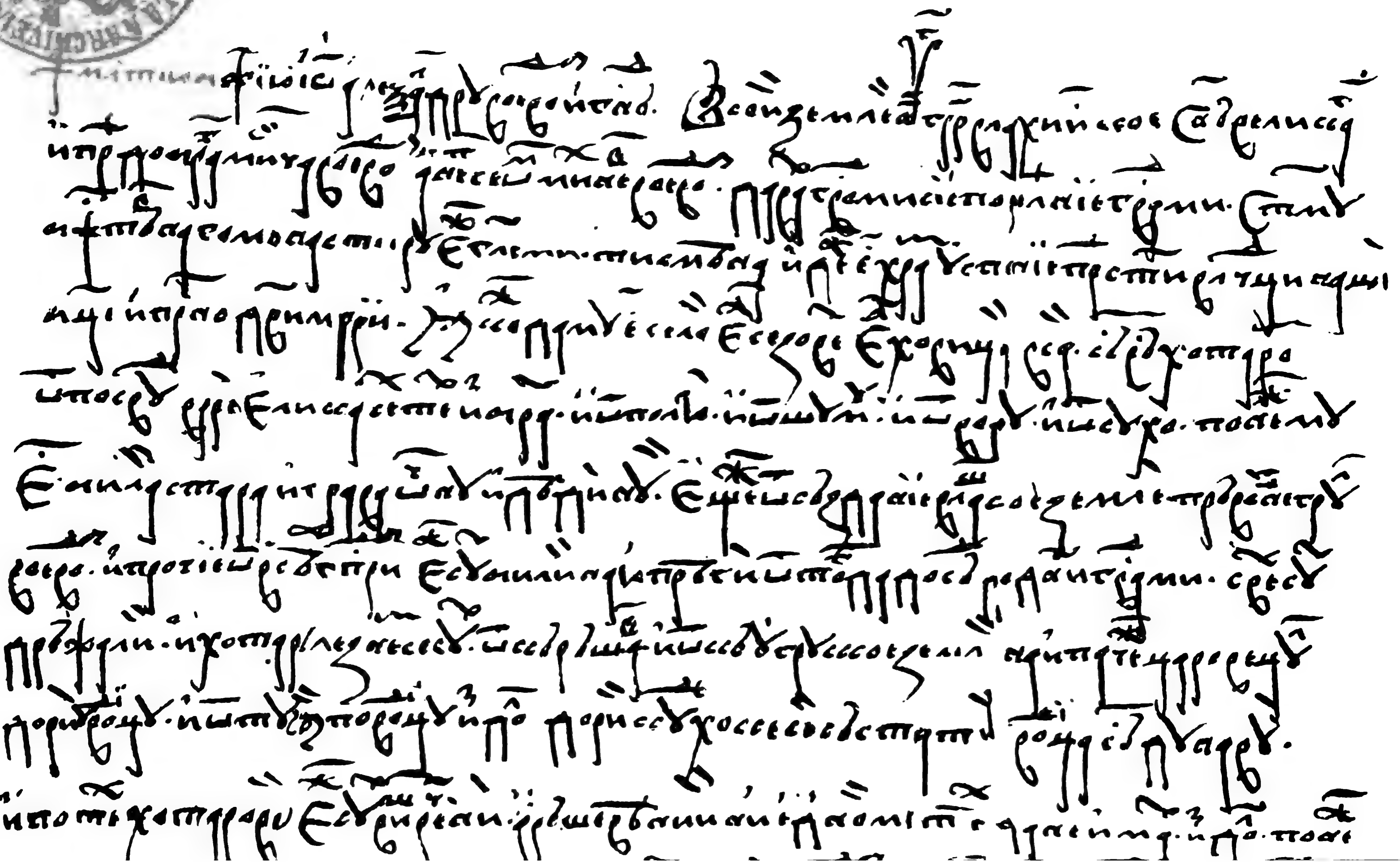
…десити ѿ Коумеріске [illegible] по давани

…сить [illegible] по давани [illegible]

…нимать [illegible] написа [illegible]

…[illegible] Писа [illegible]

Іѡ Радоулъ воевода [illegible]

Понеже азь иже въ Христа Бога благовѣрныи воевода Владиславь. милостїю божїею и господинь въсеи
земли Оугровлахїи. благоизволи по божїемь наставленїю, и създа монастырь на Водици.
въ има великаго и светоноснаго Антонїа. послоушавь оучителя и говѣинника Никодима прѣп[одобнаго].
и прѣпослахомь ѥ[...] и приложенїе. ѥже кир Никодимь мольт от Оудоми и того кр[...]
и доухоу и попечение. ѥлико врѣмѧ принесе ни въ приложи. того ѥ [...] Никодимь [...]
и поставлѥнїе. [...] священникь [...]. Священникь [...]
ко примени [...]. [...] Хы. [...]. [...]
и нарѣкохомь [...]. посл[...] свободно от [...]
[...] и [...]. и повелѣхомь [...]. и [...]
[...]. и [...] посъкы. и [...]
[...]. и [...] горне [...] мостища [...]
и водница великаго [...] и [...]
и селища. посл[...] прѣ[...] и [...] светоноснаго Антонїа [...] [...]
и дома [...]. и [...]. [...] Кѫ[...]. от [...]. и [...]
сыр[...]. и [...]. и [...]. и [...]
[...]. и [...] и [...]. и [...] хольны. и [...]

[illegible]

[illegible]

5108u – Stab. grafic I.V.SOCECŬ, Bucuresci.

